

423431

TULIB

3 1379 00971248 1

ยวณค๐๑สยฬลร

ประชุมพงษาวตาร ภาคที่ ๔

ขำมตย์เอก พระยาศรีลำวจ (ขึ้น ภัทรวนวก)

ม. ม,ท. ๕, รัตน ว, ป, ร. ๔

พิมพ์แจกในงานศพ

พนั ภัทรวนวก ผู้มำรต

เมขบเถะตปตศก พ.ศ. ๒๔๕๗

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ โสภณพิพรรตมรนกร

ถนนราชบพิช กรุงเทพมหานคร ๑

คำนำ

อำนาจเอก พระยาศรีสุนทรโวหาร (ชั้น ภาทรนาวิก) ในกระทรวง
พระคลังมหาสมบัติ จะทำการปลงศพสนองคุณท่านพัน ภาทรนาวิก ผู้
มารดา ประสงค์จะพิมพ์หนังสือเป็นของแจกในงานศพ มหาหรือกรรมการ
หอพระสมุดวชิรญาณ แด่แสดงความพอใจจะใคร่พิมพ์หนังสือเรื่อง
เนื่องในทางพงษาวดาร กรรมการจึงได้แนะนำให้พิมพ์หนังสือประชุม
พงษาวดารภาคที่ ๕ ต่อจาก ๓ ภาคซึ่งได้พิมพ์แล้วแต่ก่อน หนังสือ
ประชุมพงษาวดารที่ได้พิมพ์มาแล้ว คือ :-

ประชุมพงษาวดารภาคที่ ๑ ส้มเด็จพระนางเจ้าพระมาตุจฉาได้
โปรดให้พิมพ์เป็นของแจกในงานศพหม่อมเจ้าตโยชน ในสมเด็จพระ
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระจักรพรรดิพงษ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗

ประชุมพงษาวดารภาคที่ ๒ ส้มเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราช
ินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
ให้พิมพ์พระราชทานในงานศพพักทองราชินิกุล เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗

ประชุมพงษาวดารภาคที่ ๓ เจ้าพระยาอภัยราชามหาโยคีธรรมช
พิมพ์แจกในงานศพหม่อมเจ้าอรชร ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอชน ๑ กรม
หมื่นไกรสรวิจิตร เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗

หนังสือที่เรียกชื่อว่าประชุมพงษาวดารนี้ คือ หนังสือพงษาวดาร
เก๋วต่าง ๆ ทั้งเก่าแต่ใหม่ ซึ่งกรรมการเห็นว่าหนังสือเรื่องดี หรือ

ความแปลก จึงเก็บมารวบรวมพิมพ์ไว้ เพื่อรักษาหนังสือหายากมิให้เป็น
อันตรายหายสูญ แต่ให้เกิดประโยชน์แก่ผู้ศึกษาโบราณคดีทั้งปวง
โดยได้มีโอกาสอ่านทราบแต่ส่วนหนังสือซึ่งติดบออยู่ให้สะดวกทั้งกับ
หนังสือพงษาวดารเกร็ดต่าง ๆ ในหอพระสมุด ฯ หาได้อยู่เนื่อง ๆ ถ้ามี
เรื่องพอจะรวมเป็นเล่มพิมพ์ได้ ก็รวบรวมพิมพ์เสียคราว ๓ เพราะ
เหตุนี้ จึงต้องจัดแบ่งเป็นภาค ๆ ดังพิมพ์มาแล้ว แต่ต่อไปก็ตั้งใจ
จะทำเช่นนั้น เห็นว่าดีกว่าจะรอไว้ คอยไปไม่มีกำหนด จนรวบรวม
ร้อยกรองให้สำเร็จเป็นเรื่องใหญ่ แล้วจึงพิมพ์เฉพาะเรื่อง

หนังสือประชุมพงษาวดารภาคที่ ๔ นี้ มีพระราชพงษาวดาร
กรุงเก่าตามต้นฉบับหลวง เขียนครั่งกรุงธนบุรี เมื่อปีมเมียฉศก
จุลศักราช ๑๑๓๖ พ.ศ. ๒๓๑๗ หรือที่เรียกกันในหอพระสมุด ฯ โดยย่อ
ว่า “ฉบับจุลศักราช ๑๑๓๖” เรื่อง ๑ พงษาวดารเมืองตะแวง ฉบับ
สมเด็จพระนารายณ์รามาธิบดี (นักพระองค์เอง) พระเจ้ากรุงกัมพูชา
ทูตเกล้า ฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เรื่อง ๑ พงษา
วดารหัวเมืองมณฑลอิสาน ฉบับหม่อมอมรวงษ์วิจิตร (ม.ว.ปฐม
คเนจร ผนวช) ปลัดมณฑลอิสานแต่ง เรื่อง ๑ รวมเป็น
หนังสือพงษาวดาร ๓ เรื่องด้วยกัน หนังสือ ๓ เรื่องที่รวมพิมพ์ใน
ภาคที่ ๔ นี้ มีคุณวิเศษต่างกัน ควรอธิบายไว้ให้ผู้อ่านทราบในคำนำ
นี้เสียก่อน

พระราชพงษาวดารฉบับจุลศักราช ๑๑๓๖ นายเสด็จยรรักษา
(กองแก้ว มานิตยกุล) ศ.จ. บุตรเจ้าพระยานรรัตนราชมานิต ให้แก่

ค

หอพระสมุด ฯ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๓ ได้มาแต่เล่ม ๓ เล่มสมุดไทยเดี่ยว ข้า
ตัวหนังสือในเล่มสมุดนั้นฉบับเดือนกุมภาพันธ์แห่ง ว่าโดยเรื่องพระราชพง
ษาวดาร ผิดกับฉบับอื่น มีฉบับพระราชหัตถเลขาเป็นต้น แต่เล็กน้อย
ข้อสำคัญของหนังสือฉบับนี้อยู่ที่จำนวนหนังสือเป็นจำนวนแต่งครั้งกรุงเก่า
เป็นโครงเดิมของหนังสือพระราชพงษาวดาร ที่เราได้อ่านกันในชั้นหลัง
พิมพ์ไว้ให้ผู้ศึกษาโบราณคดีเห็นหลักฐานในทางประวัติของการแต่งหนังสือ
พระราชพงษาวดารว่าเดินโดยอันดับมาอย่างไร ประวัติของหนังสือ
พระราชพงษาวดาร ข้าพเจ้าเคยได้กล่าวไว้ในคำนำหนังสือพระราชพง
ษาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เมื่อพิมพ์ครั้งแรกใน พ.ศ. ๒๔๕๕ แต่
เมื่อพิมพ์เล่ม ๑ ครั้งที่ ๒ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗ ต่อมาข้าพเจ้าได้ตรวจสอบ
หนังสือพระราชพงษาวดารต่าง ๆ ที่มีอยู่ในหอพระสมุด ฯ เห็นความ
ที่กล่าวไว้แต่ก่อนจะเคลื่อนคลาดอยู่บ้าง ตามการที่ได้สอบสวนมาจน
เวลานี้ ข้าพเจ้าว่าเรื่องประวัติหนังสือพระราชพงษาวดารจะมีมาเป็นชั้น ๆ
ดังนี้ คือ :-

๑. หนังสือพระราชพงษาวดารฉบับแรก แต่งในแผ่นดินสมเด็จพระ
นารายณ์มหาราช เมื่อบวชโทศก จุดศักราช ๑๐๔๒ พ.ศ. ๒๒๒๓
หนังสือพระราชพงษาวดารฉบับนี้ เรียกในหอพระสมุด ฯ ว่าฉบับหลวง
ประเสริฐ แต่ได้พิมพ์ไว้ในหนังสือประชุมพงษาวดารภาคที่ ๑ แล้ว
๒. ต่อมาในชั้นกรุงเก่า นั้น ข้าพเจ้าเห็นว่าเห็นจะเป็นในแผ่นดินสมเด็จพระ
เจ้าบรมโกศ มีรับสั่งให้แต่งหนังสือพระราชพงษาวดารขึ้นอีกฉบับ ๑
คือฉบับที่พิมพ์ในหนังสือประชุมพงษาวดารภาคที่ ๔ นี้ ที่รู้ได้ว่าเป็น

หนังสือแต่งกรุงเก่า เพราะด้านหน้าที่แต่งเป็นด้านนอก ใกล้เคียง
 จะถึงด้านหน้าที่แต่งพระราชพงษาวดารฉบับหลวงประเสริฐ แต่มีใช้นับ
 เดียวกัน ด้วยเรื่องซ้ำกัน แต่ความในฉบับหลังพิศดารกว่าฉบับหลวง
 ประเสริฐ หนังสือพระราชพงษาวดาร ๒ ฉบับนี้ เป็นหลักฐานให้เข้าใจว่า
 เมื่อกรุงเก่ามีหนังสือพระราชพงษาวดาร ๒ ฉบับ ๆ ความย่อ
 แต่งในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราชฉบับ ๑ ฉบับความพิศดาร
 แต่งเมื่อราวแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าบรมโกศฉบับ ๑ ฉบับความย่อตั้ง
 ค้นเรื่องตั้งแต่สร้างพระเจ้าแผ่นดินเชิง ฉบับความพิศดารจะตั้งค้นเรื่อง
 ครองใหม่ไม่ได้ แต่ฉบับที่มีอยู่ในหอพระสมุด ฯ เล่ม ๓ สมุดไทย
 ความกล่าวในตอนแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิตอนปลาย เอาความ
 ขอนเป็นหลักฐานว่าฉบับพิศดารตั้งเรื่องตั้งแต่พระเจ้าอยู่หัวองค์สร้างกรุง
 ศรีอยุธยา เห็นจะไม่ผิด

๓. เมื่อกรุงเก่าเสียแก่พม่าซำคัก บ้านเมืองเป็นจลาจล หนังสือ
 เป็นอันครายหายสูญเสียครั้งนั้นมาก ครั้นพระเจ้ากรุงธนบุรีก่ตั้งเป็น
 อิศรได้ จึงให้รวบรวมหนังสือพระราชพงษาวดารกรุงเก่าทั้ง ๒ ฉบับ
 ที่กล่าวมาแล้ว ฉบับย่อที่แต่งในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช
 หาฉบับได้ในกรุงธนบุรี ค้นเรื่องเพียงต้นแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวร
 มหาราช ความที่กล่าวขอนมีหลักฐาน ด้วยหอพระสมุด ฯ ได้หนังสือ
 พระราชพงษาวดารความย่อเนื้อ ๒ ฉบับ ฉบับ ๑ ผมนเขียนกรุงเก่า
 หลวงประเสริฐหามาได้ อีกฉบับ ๑ เป็นตัวฉบับหลวงของพระเจ้า
 กรุงธนบุรี กรมพระสุมมตอมรพันธุ์ประทาน เอาหนังสือ ๒ ฉบับนี้

ตอบกันดู ความขงตนดงท่ายเทากัน จึงรู้ได้เป็นแน่ว่า ครังกรุงธนบุรี
หาฉบับได้เพียงเท่านั้นเอง ส่วนฉบับความพิศดารนั้น จะหาได้ในครัง
กรุงธนบุรีก็เต็มทราบไม่ได้ เพราะหอพระสมุด ฯ หาได้แต่ ๓ เล่ม แต่
มีหลักฐานมั่นคง รู้ได้ว่าในครังกรุงธนบุรีรวบรวมหนังสือพระราช
พงษาวดารครังกรุงเก่าไม่ได้ฉบับครบ แต่เข้าใจว่าพระเจ้ากรุงธนบุรี
เป็นแต่ได้รวบรวมหนังสือพระราชพงษาวดารไว้ ถ้าจะได้แต่งเพิ่มเติม
ในครังกรุงธนบุรีบ้างก็แต่เล็กน้อย

๕. มาจนในรัชกาลที่ ๓ กรุงรัตนโกสินทร เมื่อปีเถาะดับศก
จุลศักราช ๓๑๕๗ พ. ศ. ๒๓๓๘ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
จึงได้ทรงชำระหนังสือพระราชพงษาวดารฉบับกรุงเก่า แดแต่งเติมที่
บกพร่อง มีหนังสือพระราชพงษาวดารสำหรับพระนครบริบูรณ์ ขน
ในครังนั้น หนังสือพระราชพงษาวดารชุดนี้มีบานแพนทอกบับแถการที่
ทรงชำระหนังสือพระราชพงษาวดารไว้เป็นหลักฐาน การชำระหนังสือ
พระราชพงษาวดารครังรัชกาลที่ ๓ เขาฉบับครังกรุงเก่า ทั้งฉบับย่อ
แถฉบับพิศดารเป็นหลัก เห็นจะระวังรักษาเรื่องของเดิมมาก ในตอน
ข้างต้นที่ไม่มีฉบับพิศดาร จึงคัดเขาฉบับย่อตั้งเต็มจำนวนโดยมาก ตอน
ที่มีฉบับพิศดาร ก็เป็นแต่เขาฉบับเดิมมาแก้ไขถ้อยคำ เพื่อให้เป็น
จำนวนเดียวกับที่ตองแต่งใหม่ แต่ประโยคต่อประโยคยังคงกันอยู่โดย
มาก ความที่กล่าวนี้ถ้าผู้ใดเขาหนังสือพระราชพงษาวดารฉบับหลวง
ประเสริฐ แถฉบับที่พิมพ์ในประชุมพงษาวดารภาคที่ ๕ นี้ ไปดอบกับ
พระราชพงษาวดารความพิศดาร จะเป็นฉบับที่หมอบรัดเลพิมพ์ก็ตาม

ฉบับพระราชหัตถเลขาที่ตาม จะแต่เห็นจริงได้ดังข้าพเจ้าว่า เพราะ
หนังสือพระราชพงษาวดารความพิศดารที่พิมพ์ทั้ง ๒ ฉบับนั้น ที่จริงเป็น
แต่แก้ไขหนังสือพระราชพงษาวดารฉบับรัชกาลที่ ๑ ในที่บางแห่งเท่านั้น
ที่ข้าพเจ้ารู้สึกกว่าข้าพเจ้าพลาดไป ในความวินิจฉัยแต่ก่อนนั้น
คือที่ไปเข้าใจว่า ได้แต่งหนังสือพระราชพงษาวดารครั้งกรุงธนบุรี เมื่อ
มาพิจารณาหนังสือมากเข้า เห็นว่าครั้งกรุงธนบุรีเป็นแต่ได้รวมฉบับ
หนังสือครั้งกรุงเก่าที่พัดตพรายเข้าไว้ในหอหลวง ที่ได้มาแต่งให้พระราช
พงษาวดารมีชั้นบริบูรณ์สำหรับพระนครดังแต่ก่อน เป็นการในรัชกาล
ที่ ๑ กรุงรัตนโกสินทร ควรเฉลิมเป็นพระเกียรติยศในพระบาทสมเด็จพระ
พุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ที่ได้ทรงรวบรวมแต่ชำระหนังสืออันเป็นตำรา
สำหรับบ้านเมืองสำเร็จถึง ๓ อย่าง คือ สังคายนาพระไตรปิฎกอย่าง ๑
ชำระพระราชกำหนดกฎหมายอย่าง ๑ ชำระพระราชพงษาวดารอย่าง ๑
พระราชพงษาวดารที่ชำระในรัชกาลที่ ๑ นั้น ไม่ใช่แต่ซ่อมแซมของเก่า
ที่ฉบับขาดอย่างเดียว ได้แต่งเรื่องพระราชพงษาวดารต่อลงมาจนถึง
เด็จพระเจ้าด้วยอีกตอน ๑

๕. ต่อมาถึงรัชกาลที่ ๓ จะเป็นในปีใดยังไม่พบจดหมายเหตุ
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงอาราธนาสมเด็จพระ
บรมนุชิตชิโนรส แต่ยังคงพระยศเป็นกรมหมื่นนุชิตชิโนรส ให้ทรง
ชำระเรื่องพระราชพงษาวดารอีกครั้ง ๑ พระราชพงษาวดารที่สมเด็จพระ
บรมนุชิตชิโนรสทรงชำระสำเร็จรูปเป็นฉบับที่หมอบรัดเลพิมพ์
ตั้งเกตุทางสำนวนในตอนข้างต้นที่แต่งมาแต่ในรัชกาลที่ ๑ แล้วนั้น เป็น

แต่แก้ไขเพิ่มเติมยกคำให้เพราะขึ้น ส่วนตัวเรื่องพระราชพงษาวดาร
ได้แต่งต่อมาอีกตอน ๓ เริ่มแต่พระเจ้ากรุงธนบุรีหนีออกจากกรุงเก่า
จดไว้ในหนังสือฉบับหมอบรัดเดียมพ์ ว่าแผ่นดินพระเจ้าตาก (สิ้น)
แต่งเรื่องตลอดรัชกาลกรุงธนบุรี แต่ต่อมาในรัชกาลที่ ๓ กรุงรัตนโกสินทร
จนถึงเจ้าพระยามรราชยกกองทัพออกไปเมืองทวาย เมื่อปีชวดจัตวาศก
จุดศักราช ๑๓๕๕ พ.ศ. ๒๓๓๕ ความที่กล่าวตอนนั้นไม่ต้องอ้างหลักฐาน
ด้วยบรรดาผู้ศึกษาโบราณคดีทราบอยู่ทั่วกันแล้ว

๖. ต่อมาถึงรัชกาลที่ ๕ ราวปีเถาะต้ปีศก จุดศักราช ๑๒๓๗
พ.ศ. ๒๓๑๘ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กับกรมหลวง
วงษาราชันตี ทรงช่วยกันชำระหนังสือพระราชพงษาวดารอีกครั้ง ๓
ความขออนุมัติปรากฏในพระราชหัตถเลขาถึง เซอ ยอนเบาริง ในปีนั้น
มีคำแนะนำพิมพ์ไว้ในหนังสือเรื่องเมืองไทยที่เขาแต่ง เดิม ๒ หน้า ๔๔๔ การ
ชำระครั้งรัชกาลที่ ๕ แก้ไขยกคำเรียบรอยดีขึ้นกว่าแต่ก่อน ส่วนตัว
เรื่องก็ได้ทรงแก้ไขเพิ่มเติมในตอนที่แต่งมาแล้วหลายแห่ง แต่ไม่ได้ทรง
แต่งเรื่องต่อ ดำเนินรูปเป็นหนังสือพระราชพงษาวดารฉบับพระราชหัตถ
เลขา ซึ่งสมเด็จพระเจ้าฟักกรมพระยาภาณุพันธุวงษ์วรเดชทรงพิมพ์เป็น
ครั้งแรก เมื่อปีชวดจัตวาศก จุดศักราช ๑๒๗๔ พ.ศ. ๒๔๕๕

๗. ต่อมาถึงรัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัวได้ตั้งผ่านพิภพ เมื่อปีมีโรงสัมฤทธิ์ศก จุดศักราช ๑๒๓๐ พ.ศ. ๒๔๑๓
ในปีนั้นเอง มีรับสั่งให้เจ้าพระยาทิพากรวงษ์ (ข้า บุนนาค) แต่ง
หนังสือพระราชพงษาวดารกรุงรัตนโกสินทร ต่อจากที่สมเด็จพระ

ปริมาณสิทธิในทรัพย์สินได้ทรงแต่งตั้งไว้ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ท่านเก็บ
 รวบรวมจดหมายเหตุต่าง ๆ เป็นต้นว่า หมายรับสั่ง แด่ท้องตรา
 ใบบอกหัวเมือง ซึ่งมีอยู่ตามต่างกระทรวงไปรวบรวมแต่งพระราช
 พงษาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ขึ้นทั้ง ๔ รัชกาล แต่งแต่ถวายสมเด็จพระเจ้า
 กรมพระยาบวรราชปรัภักษ์ทรงตรวจอีกชั้น ๑ แด่พระเจ้าที่นั่งอยู่
 หนังสือพระราชพงษาวดารที่เจ้าพระยาทิพากรวงศ์แต่ง ทำเร็วเป็น
 อัจฉริยะ หนังสือราว ๓๐๐ เล่มสมุดไทย แต่งแต่ได้ถวายภายใน ๒ ปี
 ต่อมาถึงมีเหตุที่ศึก จุฬศักราช ๑๒๖๓ พ.ศ. ๒๔๔๔ พระบาทสมเด็จพระ
 จุฬจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชประสงค์จะให้พิมพ์หนังสือพระราช
 พงษาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ทรงพระราชดำริหาหนังสือที่เจ้าพระยา
 ทิพากรวงศ์แต่งไว้ เป็นด้วยรับทำ ยังไม่เรียบร้อยควรแก่การพิมพ์
 ที่เดียว จึงมีรับสั่งให้ข้าพเจ้ารับหน้าที่ตรวจชำระหนังสือพระราชพงษาวดาร
 กรุงรัตนโกสินทร์ สำหรับการที่จะพิมพ์ตามพระราชประสงค์ ข้าพเจ้า
 ได้ตรวจชำระส่วนรัชกาลที่ ๑ สำเร็จ แด่ได้พิมพ์แต่ในปีนั้นรัชกาล ๑
 ครั้นตรวจมาถึงรัชกาลที่ ๒ เห็นฉบับเดิมบกพร่องมากนัก เรื่องราว
 เหตุการณ์ในรัชกาลที่ ๒ ยังมีอยู่ในหนังสืออื่น เป็นหนังสือต่างประเทศ
 โดยมาก ควรจะรวบรวมเรื่องตรวจเสียใหม่ แด่จึงค่อยพิมพ์จึงจะดี
 ด้วยเหตุนี้ประการ ๑ ประกอบกับที่ข้าพเจ้าคิดธุระในตำแหน่งราชการ
 มาก ด้วยอีกประการ ๑ การที่จะตรวจชำระหนังสือพระราชพงษาวดาร
 รัชกาลที่ ๒ จึงได้เข้ามา แต่ก็มีได้เสียเวลาเปล่า ด้วยในระหว่างนั้น

ข้าพเจ้าได้เอาเป็นธุระเสาะแสวงหา แดรวบรวมหนังสือต่าง ๆ ซึ่งเนื่อง
ด้วยพระราชพงษาวดารรัชกาลที่ ๒ มาโดยลำดับ พึ่งมาได้ตั้งมือแต่ง
เมื่อปีฉลูเบญจศก จตุศักราช ๑๒๗๕ พ. ศ. ๒๔๕๖ เดียวหนังสืออื่น
กำลังพิมพ์อยู่ ท่านทั้งหลายคงจะได้อ่านในไม่ช้านัก ประวัติของหนังสือ
พระราชพงษาวดาร เท่าที่ข้าพเจ้าทราบความมีดังอธิบายมานี้

หนังสือพงษาวดารเมืองตะแวนนั้น ที่จริงเป็นเรื่องพงษาวดาร
กรุงกัมพูชา มิใช่พงษาวดารเมืองตะแวน ที่เรียกชื่อหนังสือเรื่องนี้ว่า
พงษาวดารเมืองตะแวน จะเป็นด้วยได้หนังสือนี้มาจากเมืองตะแวน หรือ
มีต้นเรียกตามคติโบราณ เมื่อเมืองตะแวนเป็นราชธานีของกรุงกัมพูชา
เริ่มแต่สมัยเมื่อสมเด็จพระไชยราชาธิราชครองกรุงศรีอยุธยา เรียก
เมืองตะแวน หมายความว่าอันเดียวกับกรุงกัมพูชา เหมือนอย่างเรียก
กรุงศรีอยุธยา หมายความว่ากรุงสยามทั่วไปนั้น ถึงในหนังสือ
พระราชพงษาวดารของเราที่แต่งมาแต่ครั้งกรุงเก่า ก็เรียกชื่อโดยนิยม
อย่างว่านี้ เช่นพระยาตะแวนยกกองทัพเข้ามากวาดครัว แดรบพุ่งถึงใน
เมืองไทย ครั้นแผ่นดินสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช แดทักดำงถึง
สมเด็จพระนเรศวรมหาราชเสด็จยกกองทัพหลวงลงไปตีเมืองตะแวน จับ
พระยาตะแวนได้ให้ทำพิธีปฐมกรรม ก็หมายความว่ากรุงกัมพูชาทั้งนี้

หนังสือพงษาวดารเมืองตะแวนที่พิมพ์ในประชุมพงษาวดารภาค
ที่ ๕ นี้ มีบานแพนทวิภาคไว้ว่านักพระองค์เอง ซึ่งพระบาท
สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงพระกรุณาชุบเลี้ยงเป็นพระราชบุตร

ณ

บุญธรรมมาแต่ยังเยาว์ แดพระราชทานอภิเศกเป็นสมเด็จพระนารายณ์
 รามาธิบดี ศรีสุริโยดม บรมสุรินทรา มหাজักรพรรดิราช บรมนารถ
 บพิตร ออกไปครองกรุงกัมพูชา เมื่อปีชวดฉก จุฬศักราช ๑๑๕๖
 พ.ศ. ๒๓๓๗ สมเด็จพระนารายณ์รามาธิบดี ออกไปอยู่กรุงกัมพูชา
 ส่งหนังสือพงษาวดารฉบับเข้ามาทูลเกล้าฯ ถวาย โปรดให้แปลเป็น
 ภาษาไทยสำเร็จเมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๗ ขึ้น ๗ ค่ำ ปีมโรงชูก
 จุฬศักราช ๑๑๕๘ พ.ศ. ๒๓๓๙ คิดสันนิฐานดูเข้าใจว่า ในเวลานั้น
 หนังสือพงษาวดารเขมรจะไม่ฉบับที่ด้อยู่ในกรุงเทพ ฯ เมื่ออภิเศก
 สมเด็จพระนารายณ์รามาธิบดีออกไปครองเมือง เห็นจะมีรับสั่งออกไป
 ให้สืบหาหนังสือพงษาวดารเขมรส่งเข้ามาถวาย ในเวลานั้นกรุงกัมพูชา
 ก่กำลังยบเยิน ด้วยถูกข้าศึกภายนอกเข้าไปตี แดเหตุจตุจาด
 ภายใน ติดต่อกันมากกว่า ๒๐ ปี สมเด็จพระนารายณ์รามาธิบดี เทียว
 สืบเสาะหาหนังสือพงษาวดาร จึงได้แต่ฉบับมาถวาย เป็นฉบับ
 อย่างย่อแต่ข้อความไม่ถูกถ้วน แต่เชื่อได้ว่าเป็นหนังสือพงษาวดารเขมร
 ฉบับแรก ที่ได้มาในครั้งกรุงรัตนโกสินทร์นี้ ต่อมาถึงรัชกาลที่ ๔
 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีรับสั่งให้นักพระองค์ดวง
 ไอรด์สมเด็จพระนารายณ์รามาธิบดี ซึ่งได้เป็นสมเด็จพระหริรักษ์ราม
 ธิบดี สืบเสาะหาหนังสือพงษาวดารเขมรถวายอีกครั้ง ๑ สมเด็จ
 พระหริรักษ์รามธิบดีส่งพงษาวดารเขมรเข้ามาถวายอีกฉบับ ๑ เนื้อ
 ความถ้วนถี่ถูกต้องพิศดารดีกว่าพงษาวดารเมืองตะแวก ที่ได้มาเมื่อ
 ครั้งรัชกาลที่ ๓ เข้าใจว่าจะถึงรวบรวมหนังสือเก่าที่หาได้ แดมา

ญ

ประชุมพระยาพระเชมรแต่งเรื่องเพิ่มเติมต่อมา เพราะมีเรื่องพงษาวดาร
ลงมาจนถึงปีชาติสัมฤทธิ์ศก จุดศักราช ๑๓๘๐ พ.ศ. ๒๓๖๓ ตรงสมัย
ในรัชกาลที่ ๒ กรุงรัตนโกสินทร์ หนังสือพงษาวดารเชมรฉบับที่ได้มา
ในรัชกาลที่ ๕ นี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีรับสั่ง
ให้แปลเป็นภาษาไทย ดำเนินเมื่อวันที่พฤหัสที่ ๑ เดือน ๘ บุรพาสาว
รม ๖ คำ ปีเถาะสัปตศก จุดศักราช ๑๒๑๗ พ.ศ. ๒๓๙๘ แต่ได้พิมพ์
แล้วในหนังสือประชุมพงษาวดารภาคที่ ๑

ต่อมาเมื่อหาหนังสือรวบรวมเข้าหอพระสมุดวชิรญาณ เมื่อ
๒๕ เป็นหอพระสมุดสำหรับพระนคร ข้าพเจ้าได้ให้สืบสวนที่กรุงกัมพูชา
จะหาหนังสือพงษาวดารเชมรอีก ได้ความว่าฉบับที่แปลครั้งรัชกาลที่ ๕ นี้
เป็นฉบับที่ลุดที่เขามืออยู่ เขากลับถามว่าที่ในกรุงเทพฯ ๕ นี้ มีหนังสือ
พงษาวดารเชมรฉบับอื่นที่ดีกว่าฉบับนี้บ้างหรือไม่ ถ้ามีขอให้ช่วยคัด
ให้ไปไว้สำหรับกรุงกัมพูชา ตามความที่ปรากฏตั้งแต่ลงมา เป็น
ยุติได้ว่า หนังสือพงษาวดารเชมรที่แปลเมื่อรัชกาลที่ ๕ นี้ เป็น
พงษาวดารเชมรที่ดีที่สุดในเวลานี้

หนังสือพงษาวดารหัวเมืองมณฑลอิสาน ที่พิมพ์ในหนังสือ
ประชุมพงษาวดารภาคที่ ๕ นี้ เป็นหนังสือใหม่ ทั้งการที่รวบรวมเรื่อง
แต่งการที่แต่ง หม่อมอมรวงษ์วิจิตร เป็นนักเรียนโรงเรียนพระตำหนัก
สวนกุหลาบชั้นแรก ได้เรียนวิชาความรู้สอบได้เต็มที่แล้ว จึงออกไป
รับราชการ มีตำแหน่งอยู่ในกระทรวงอื่นก่อน แล้วย้ายมาอยู่กระทรวง
มหาดไทย สักออกมารับราชการในมณฑลอิสาน คือที่แบ่งเป็นมณฑล

ด

อุบลราชธานี แดมณฑลร้อยเอ็ดทุกวันนี้ แต่ครั้งพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ยังเป็นข้าหลวงต่างพระองค์ดำเร่จราช การรวมเป็นมณฑลเดียวกัน ได้เป็นตำแหน่งตั้งแต่ผู้ช่วยขึ้นไป จนได้เป็น ปลัดมณฑล ถ้าหากอยู่มาจนปานนี้ ไม่สิ้นชีพเสีย ข้าพเจ้าเชื่อว่า คง จะได้รับพระราชทานเกียรติยศ แด่บันดาศักดิ์สูงขึ้น แมกต่างในเหตุที่ หม่อมอมรวงษ์วิจิตรต้นชีพ ผู้อ่านก็จะแต่เห็นได้ว่า หม่อมอมรวงษ์วิจิตร เป็นผู้มีชญาไศรยอย่างไร คือเมื่อมมแมนพศก จุดศักราช ๑๒๖๘ พ.ศ. ๒๔๕๐ มีราชการเกิดขึ้นทางชายแดน ซึ่งจำจะต้องส่งข้าราชการผู้ ราชการออกไปพบปะกับข้าหลวงฝรั่งเศส เวदानเป็นฤดูฝน ทางที่จะไป ต้องไปในดงที่ไซราย หม่อมอมรวงษ์วิจิตรรับอาสาออกไป ก็ไปเป็นใช้ กดางทาง แต่ไม่ยอมกลับ ทำแคว้ให้คนห้ามออกไปราชการทั้งเป็นใช้จน ดำเร่จราชการแล้ว ขากลับมาหมดกำลังหนพิศม์ไซไม่ได้ ต้นชีพในระหว่าง ทางที่มา เมื่อณวันที่ ๑๓ ตุลาคม บวออกล้มฤทธิศก จุดศักราช ๑๒๗๐ พ.ศ. ๒๔๕๓ ความทราบถึงพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชประสงค์จะทรงยกย่องความชอบ ของหม่อมอมรวงษ์วิจิตร ทรงทราบฝ่าตของชุดพระบาทว่า เมื่อหม่อมอมรวงษ์วิจิตรมีชีวิตอยู่ ได้แบ่งเงินเดือนส่งเข้ามาเพียงหม่อมเจ้าเมษินทรผู้บิดาได้มอ จึงทรง พระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานเงินพระคลังข้างที่เพียงหม่อมเจ้า เมษินทร เท่าที่ได้เคยรับจากหม่อมอมรวงษ์วิจิตรทุกปี พระบาท ส้มเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลปัจจุบันนี้ ก็พระราชทานต่อมาจนทราบ เท่าทุกวันนี้ ส่วนภรรยาของหม่อมอมรวงษ์วิจิตร ก็ได้รับพระราชทาน

เขียนำนาญเต็มตามพระราชบัญญัติ ฐานที่ดำมีไปตั้งชีพในเวดาทำราช
 การ ย้งหม่อมหลวงอรุณา (คนเจร ฅนกรุงเทพ) ซึ่งเป็นบุตรชายใหญ่
 ของหม่อมอมรวงษ์วิจิตร บิดาได้ถวายเป็นมหาตเด็กชำหลวงเต็มไว้
 ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลปัจจุบันนี้ ก็ทรงพระกรุณา
 ชุบเกล้าชุบกระหม่อมเดียง เวลานั้นยศเป็นจำ มีบันดาศักดิ์เป็นท
 พระทรงพดราม รับราชการอยู่ในกรมพระอัครราช

หนังสือพงษาวดารมณฑลอุดรธานี ไม่ได้มีผู้ใดตั้งให้หม่อม
 อมรวงษ์วิจิตรแต่ง หม่อมอมรวงษ์วิจิตรแต่งโดยอำเภอใจ ในเวดากว่าง
 ราชการ ด้วยรักวิชาความรู้ แดเจตนาจะให้เป็นประโยชน์ต่อราชการ
 บ้านเมือง เทียบดูตามตามผู้รู้ในเวดาเทียบตรวจหัวเมืองบ้าง ดูจาก
 หนังสือราชการที่มีอยู่ในมณฑลบ้าง แดหาไครยหนังสือพงษาวดาร
 ต่าง ๆ ที่จะซ้อหาได้บ้าง เมื่อแต่งได้สักน้อย ๓ หม่อมอมรวงษ์วิจิตร
 มีราชการเข้ามากรุงเทพ ฯ ได้พาหนังสือเรื่องนั้นมามอบไว้ให้ข้าพเจ้า
 ตรวจ ข้าพเจ้าตรวจแล้วส่งกลับไปให้หม่อมอมรวงษ์วิจิตรแต่งต่อจน
 สำเร็จ ได้ส่งเข้ามาให้ข้าพเจ้าตรวจหลังเมื่อก่อนหม่อมอมรวงษ์วิจิตรจะ
 ตั้งชีพสักน้อย ๓ ยังไม่ทันทข้าพเจ้าจะได้ทำอย่างไร เป็นแต่ให้เก็บ
 รักษาหนังสือนั้นไว้ในกระทรวงมหาดไทย ครั้นเมื่อได้ข่าวว่าหม่อม
 อมรวงษ์วิจิตรตั้งชีพ มารทุกชนได้ถึงหนังสือเรื่องนั้น จำไม่ได้ว่าส่งเข้า
 มาแล้วหรือยัง ให้ค้นหาในกระทรวง บังเอิญหนังสือนั้นไปซุกอยู่เสียผิดที่
 หาไม่ได้ ให้ถามออกไปยังมณฑล ก็ไม่ได้ความ จึงทอตธุระว่าจะ
 หายสูญ มีความเสียดายมาช้านาน พังมาค้นพบหนังสือนี้ เมื่อก่อน

ก

ข้าพเจ้าจะออกจากกระทรวงมหาดไทยไม่ช้านัก จึงได้ตั้งต้นฉบับมา
รักษาไว้ในหอพระสมุดสำหรับพระนคร เพื่อจะได้พิมพ์ในโอกาสที่
สมควร มีโอกาสจึงได้พิมพ์ในครั้ง

ข้าพเจ้ารู้สึกว่าการออกจะยืดยาวไปได้เล็กน้อย การแต่ง
คำนำที่ข้าพเจ้าได้ทำมา ไม่เคยกำหนดข้อสั้นยาว แล้วแต่เรื่องจะพาไป
บางเรื่องก็ยาว บางเรื่องก็สั้น ดูไม่อยู่ในอำนาจ แม้ตัวข้าพเจ้า
ผู้แต่งเอง จะกำหนดได้ว่าจะให้สั้นให้ยาวเพียงใด แต่ได้ถือเป็น
คติตั้งใจรักษาตลอดกุศตธรรม อันเป็นเจตนาของผู้พิมพ์หนังสือ มิให้
เสื่อมเสีย หนังสือประชุมพงษาวดารภาคที่ ๔ นี้ พระยาศรีดำรง
พิมพ์ด้วยประสงค์จะแจกในงานทำบุญปลงศพของคุณมารดา เป็น
การกุศลอันบริสุทธิ์ ซึ่งมีได้แต่อกหน้าว่าผู้ใด เมื่อทราบแล้วคงจะ
อนุโมทนาความกตัญญูกตเวที ของพระยาศรีดำรง ในส่วนบำเพ็ญ
การกุศลปลงศพมารดาตามหน้าที่ของบุตร ยังส่วนประโยชน์ก่อกำเนิดคือ
ความรู้ ซึ่งจะได้แก่ผู้อ่านหนังสือนี้ ก็เป็นกุศตอันดีในธรรมทานที่พระยาศรี
ดำรงได้บำเพ็ญอีกอย่าง ๓ เรื่องราวกล่าวประวัติของหนังสือ แม้จะ
ยาวก็เป็นส่วนข้างให้ความรู้ ขอท้าวข้าพเจ้ากล่าวประวัติของหม่อม
อมรวงษ์วิจิตรผู้แต่งหนังสือพงษาวดารหัวเมืองมณฑลอิสาณนั้น การ
ที่ยกย่องตัวอย่างข้าราชการที่ทำความดีมาให้ปรากฏ ก็เห็นว่าเป็นกุศต
ธรรม แม้ผู้ใดได้อ่านแต่ทราบความจากหนังสือนี้ แต่ไปประพฤติ
ตาม ก็ชื่อว่าหนังสือนี้ได้ทำประโยชน์ แต่ยังมีอีกข้อ ๓ ซึ่งข้าพเจ้า
มีความประสงค์ โดยเนาะ ที่เขาเรื่องหม่อมอมรวงษ์วิจิตรมากว่า

ท

ในชั้น ด้วยทุกวชน ฐารชการทได้เดาเรียมมีความรู้ ออกไป
รับราชการมีตำแหน่งอยู่ตามหัวเมืองก็มาก ถ้าใช้เวตาว่างในทางลับ
เสาะพงษาวดารแต่โบราณคดี หรือแม้จะเป็นชนบธรรมเนียมในท้องที่ ๆ
ไปอยู่ จดชั้นไว้เด่นเช่นหม่อมอมรวงษ์วิจิตรแต่งพงษาวดารหัวเมือง
มณฑลอิสาน ถึงจะทำได้ไม่มาก ทำเพียงเท่าที่รู้ที่เห็น เขาเวตาว่าง
ใช้ในทางที่จะเกิดประโยชน์อย่างนี้บ้าง คู่ก็จะดี ถึงอย่างต่ำก็ไม่มีโทษ
ในที่ทั้งปวง.

กิ่งวงพานพวง

หอพระสมุดวชิรญาณ

วันที่ ๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๕๘

เจ้าพนักงานหอสมุด

สารบัญ

พระราชพงษาวดารความเก่า

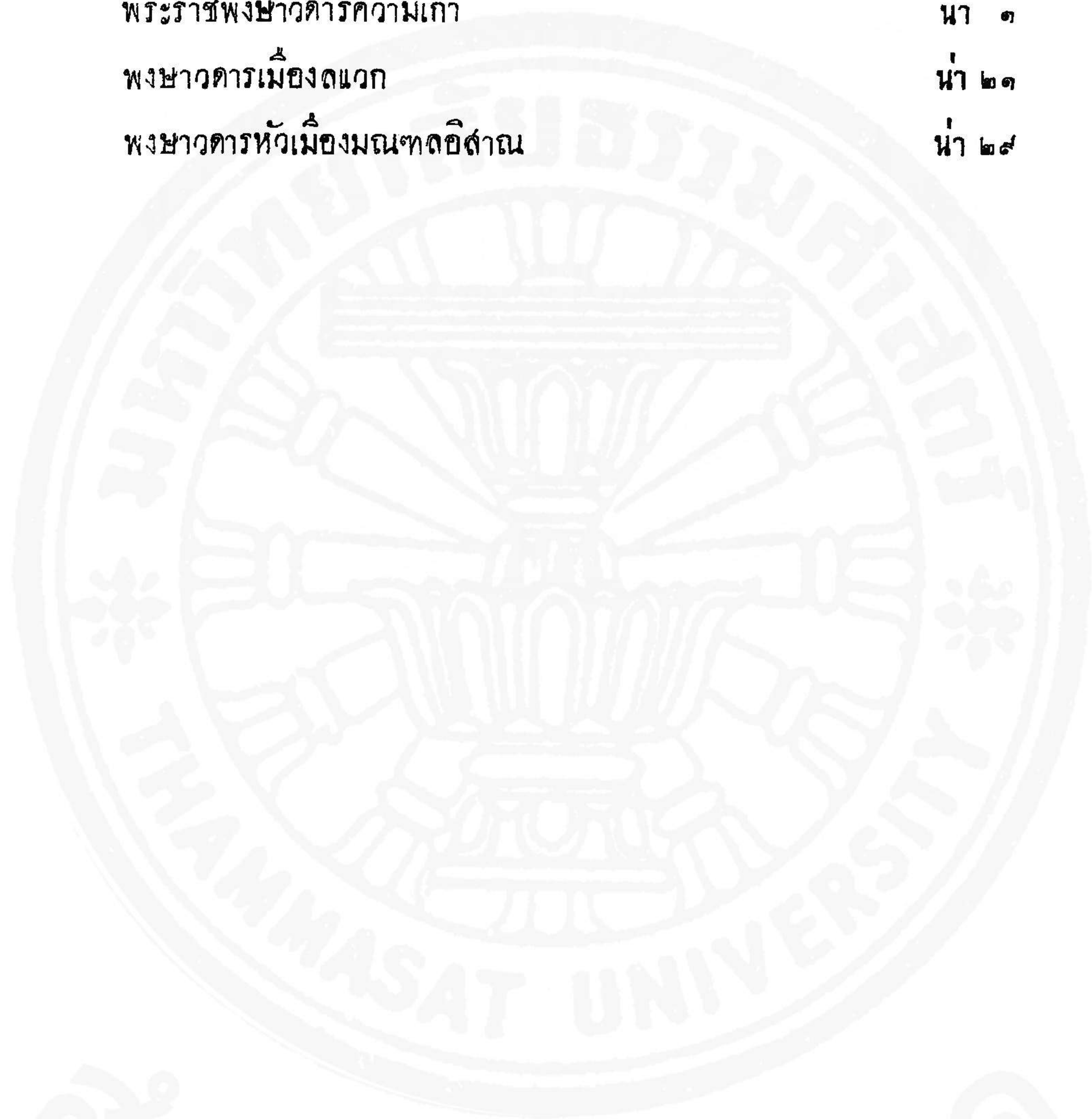
หน้า ๓

พงษาวดารเมืองดงแวก

หน้า ๒๓

พงษาวดารหัวเมืองมณฑลอิสาน

หน้า ๒๙

สำนักหอสมุด

พระราชพงษาวดาร ความเก่า

ตามต้นฉบับหลวง เขียนครั้งกรุงธนบุรี เมื่อจุลศักราช ๓๓๓๖

๑ ในขณะที่พระแก้วฟ้า พระราชบุตรพระเจ้าช้างเผือกปราสาททอง
เชอส่งให้ ไปถวายแก่พระยาด่านช้างนั้น ครั้นพระแก้วฟ้าราชบุตรไป
ถึงเมืองด่านช้าง พระยาด่านช้างก็ว่าเราจำเพาะใช้ ให้ ไปขอพระเทพ
กระษัตริ์ แดพระแก้วฟ้าราชบุตรนั้นเรามิได้ ให้ ไปขอ แดเราจะส่ง
พระแก้วฟ้าราชบุตรคืนไปยังพระนครศรีอยุธยา แดจะขอพระเทพ
กระษัตริ์ซึ่งจำเพาะแต่ก่อนนั้น ครั้นได้ร้จการศึกช้างเผือก พระยา
ด่านช้างก็แต่งพระยาแสน ๓ พระยานคร ๓ พระยาทิพนมนตรี ๓ ให้มา
ส่งพระแก้วฟ้าราชบุตร แดพระยาด่านช้างให้แต่งราชดำเนินมาถวาย ว่า
จะขอพระเทพกระษัตริ์ พระเจ้าช้างเผือกก็ตรัสบัญชาตาม จึงตก
แต่งการที่จะส่งพระเทพกระษัตริ์ไปแก่พระยาด่านช้าง ๗

๑ ครั้นถึงเดือนห้าชวดศักราช ๘๒๖ พระเจ้าช้างเผือกตรัสให้
พระยาแมนไปส่งพระราชธิดาไปแก่พระยาด่านช้างอันมานั้น ส่งไปโดย
ทางสมอต่อ ๗

๑ ขณะนั้นราษฎรไปถึงพระเจ้าหงษา ๆ ก็แต่งพระตะบะเป็นนายกอง
ยกพล ๕๐๐๐ รุกมาชุมนุมอยู่ในตำบลมะเร็งนอกด่านเพ็ชรบูร แดสกัด

ออกค้ำพิชานด้านข้างซึ่งมารับพระเทพกระษัตริ์นั้นแตกฉาน แดได้พระ
เทพกระษัตริ์ไปถวายแก่พระเจ้าหงษา จึงพระยาด้านข้างบันดาตโกรช
ว่าซึ่งพระเจ้าหงษาแต่งรพตมาดักจับพุงแด่เลยพระเทพกระษัตริ์ไปหงษา
นั้น เพราะกรงพิศณุโลก พระยาด้านข้างก็บำรุงข้างมารพตว่าจะยก
มาเมืองพิศณุโลกนั้น ๒

๑ ขณะนั้นพระเจ้าข้างเผือกก็ตรัสให้ ไปห้ามพระยาด้านข้าง ๆ กิ่งด
ตามพระราชโองการพระเจ้าข้างเผือกนั้น ๒

๑ ถึงปีฉลูศกศักราช ๙๒๗ เดือน ๑๒ พระเจ้าข้างเผือกก็อัญเชิญ
สมเด็จพระมหินทราธิราชหน่อพระพุทธิเจ้า เล็ดจันผ่านพิภพด้วยราช
สมบัติครองแผ่นดินกรุงพระนครศรีอยุธยา แดพระเจ้าข้างเผือกเล็ดจ
ออกไปอยู่เป็นวงหลัง ขณะนั้นพระชนม์พระเจ้าข้างเผือกได้ ๕๙ พระ
วดีดา สมเด็จพระมหินทราธิราชพระเจ้าแผ่นดินเมื่อเล็ดจันด้วยราช
สมบัติ พระชนม์ได้ ๒๕ พระวดีดา พระเจ้าข้างเผือกเวนราชสมบัติแล้ว
ถึงเดือน ๓ ก็เล็ดจันไปเมืองตพบุรี ตรัสให้บูรณอารามพระมหาธาตุ
ตพบุรีให้บริบูรณ์ แดแต่งธชานางษ์ ๒๐๐ แดข้าพระให้อยู่รักษาพระ
มหาธาตุนั้น แดก็เล็ดจันตมา ๒

๑ ในขณะนั้น เมืองเหนือท่งปวงเป็นลัทธิแก่พระมหาธรรมราชา
อึ่งการแผ่นดินในกรุงพระนครศรีอยุธยา พระมหาธรรมราชาที่ช่วย
บำรุง แดบังคับบัญชาตมาเป็นประการใดไซ้ สมเด็จพระมหินทราธิราช
เจ้าแผ่นดินก็ตรัสให้ทำตามกฎให้ตั้งมานั้นทุกประการ อยู่มากก็ค้นพระ
ราชฤไทยพระเจ้าข้างเผือกแด่สมเด็จพระมหินทราธิราชพระเจ้าแผ่นดิน

ในขณะนั้นพระยารามออกจากที่กำแพงเพชร แดเขามาเป็นพระยา
 จันทบูร แดสมเด็จพระมหินทราธิราชพระเจ้าแผ่นดินก็ตรัสคิดการทั้งปวง
 ด้วยพระยารามเป็นคฤหบดี แดก็ตั้งข่าวไปแก่พระยาด่านช้างให้ยกมา
 เขาเมืองพิศณุโลก จึงพระยาด่านช้างก็มารุงช้างมารพดลรรพจะยก
 มาเขาเมืองพิศณุโลก พระมหาธรรมราชาตรัสรู้ว่าพระยาด่านช้าง
 จะยกทัพมา ก็ให้ตั้งข่าวลงมาทูลแด่สมเด็จพระมหินทราธิราชพระเจ้า
 แผ่นดิน ๆ ก็ให้พระยาศรีราชเดโชแดพระท้าวหน้าชนไปให้ช่วยกันเมือง
 พิศณุโลก ครั้นพระยาศรีราชเดโชแดพระท้าวหน้าชนไปถึงเมืองพิศณุโลก
 พระมหาธรรมราชาก็ตรัสคิดการทั้งปวงด้วยพระยาศรีราชเดโช ๆ ได้
 ทราบการซึ่งพระยารามทูลแด่สมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดินเป็น
 คฤหบดีนั้น พระยาศรีราชเดโชเอาก็ใจเนอคัดทั้งปวงนั้นทูลแด่สมเด็จพระ
 มหาธรรมราชาทุกประการ ๗

๑) จึงพระยาด่านช้างก็ยกช้างมารพดลประมาณยิบแฉ่นมาโดยทางนคร
 ไทย มายังเมืองพระพิศณุโลก พระมหาธรรมราชาตรัสรู้ว่า
 พระยาด่านช้างยกมา ก็ตรัสให้หาหลวงเอาชาวนนรุดชนไปทูลแก่พระเจ้า
 หงษา แดวกให้เอาครัวเมืองนอกทั้งปวงเข้าเมืองพระพิศณุโลก แด
 แต่งการที่จะกันเมือง ๗

๑) ฝ่ายพระยาด่านช้างก็ยกมาถึงเมืองพระพิศณุโลก เดือนนี้
 แรม ๑๓ ค่ำเถาะศกนั้น พระยาด่านช้างก็ตั้งทัพในตำบลโพธิ์เรียงตรง
 ประตูวรวิศุโกตออกไปประมาณ ๕๐ เส้น ทัพพระยาแสนสุรินทรคว่าง
 พาดงตำบลเตาไห พระยามือไฟตั้งตำบลวัดเขาพราหมณ์ ทัพพระยา

นครตั้งตำบลระแกว ทัพพระยามือเหล็กตั้งตำบลบางด้แก แดทพ
 ๕๕๕
 ทงนตงเบนตะกอง ๆ ๆ

๐ ขณะนั้นสมเด็จพระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดินกรีธาพลเสด็จขึ้นไป
 โดยทางเรือ ตั้งทัพหลวงตำบลบางพิง จึงแต่งพระยารามแดพระยาจักรี
 แดขุนหมื่นทงหลาย ยกพลขึ้นไป ๒๐๐๐ ไปถึงตำบลพิง แดเพโทบาย
 ว่าจะเข้าไปช่วยกันเมืองพระพิศณุโลก พระมหาธรรมราชาตรีศรธาบ
 การซึ่งเปนคุยระหัดนั้น ก็ตรัสให้ออกมาห้ามมิให้เข้าไป พระยาราม
 แดพระยาจักรีตั้งอยู่ในตำบลแห่งหนึ่ง ฝ่ายพระยาด่านข้างก็ให้ยกเข้ามา
 ปล้นเมืองเปนหลายครั้ง พระมหาธรรมราชาแต่งบองกันเป็นสามารภ
 แดชาวด่านข้างตายมากนัก จึงพระยาด่านข้างยกพลเข้าชนข้างทง
 แดงพระวิหารอยู่แทบริมคูเมือง แดแต่งพลทหารห่มเลือดเหลืองสามพันเข้า
 มายืนรบพุ่งเป็นสามารภ แดก่อนพลเข้าไปซุกกำแพงเมือง แดเอา
 ทูบทุบึงตัวซุกกำแพงเมืองเกือบหัก ผู้ยืนบนกำแพงพุ่งธาดาวุธลงม
 ต้อง จึงพระมหาธรรมราชาเสด็จไปยืนข้างพระที่นั่ง ก็ตรัสให้
 ขุนศรีเอาพลอาสา ๕๐๐ ออกทลวงพัน จึงชาวด่านข้างก็พ่ายออกไป
 พระยาด่านข้างก็ถอยไปยังทัพ แต่พระยาด่านข้างตั้งประชิดเมืองพระ
 พิศณุโลกอยู่นั้นไต่เดือนหนึ่ง จึงพระเจ้าหงษากไซทาวพระยาจันบก
 ยกพลทัพมารุคมาช่วยกันเมืองพระพิศณุโลก พระยาภูกาม พระยาเดื่อ
 หมายมาเป็นนายกองมา ๓๐๐๐ พล ๓๐๐๐๐ พระยาภูกาม พระยาเดื่อหมาย
 ก็ยกทัพมาถึงเมืองพระพิศณุโลก ก็รบทัพพระยามือเหล็กซึ่งตั้งใน
 บางด้แกนั้น ใ้รบพุ่งกับชาวด่านข้าง ๆ ก็พ่ายแก่พระยาภูกามแดพระยา

เดื่อหาญ ๆ ก็หักเข้าได้เมืองพระพิศณุโลก พระยาภูกามแดงพระยา
 เดื่อหาญ แด่ถูกทัพทั้งปวงก็เข้าถวายเป็นคมแก่พระมหาธรรมราชา
 ก็ตรัสให้รางวัลแก่ผู้มาช่วยทั้งปวงมากนัก พระยารามแดงพระยาจักรี
 รู้ว่าพระเจ้าหงษาแต่งมาช่วย ก็ยกทัพคั้นดงมาหาทัพหลวง ส้มเดื่อ
 พระมหินทรราชเจ้าแผ่นดินก็เดื่อคั้นดงมายังพระนครศรีอยุธยา ฯ

๑ ฝ่ายพระยาด่านช้างคิดเห็นว่าจะเอาเมืองพระพิศณุโลกมิได้ ก็เลิก
 ทัพจากเมืองพระพิศณุโลกคั้นไปด่านช้าง ครั้นพระยาด่านช้างยกทัพคั้น
 ไป จึงพระยาภูกาม พระยาเดื่อหาญ ทูลแก่พระมหาธรรมราชาว่า
 ข้าพเจ้าขอยกออกไปตามค้ำทัพพระเจ้าด่านช้างอันเล็กไปนั้น พระมหา
 ธรรมราชาก็ตรัสห้ามพระยาภูกามแดงพระยาเดื่อหาญ ว่าการศึกใหญ่มิได้
 พ่ายแต่เล็กไปเอง แด่จะยกไปตามทัพนั้นหาธรรมเนียมมิได้ จึงพระยา
 ทั้งสองทูลว่าพระเจ้าหงษาใช้ข้าพเจ้าทั้งปวงมาครานี้ ยังไม่ได้รับพุง
 เปนสามารถ ครั้นข้าพเจ้าทั้งหลายแต่มียกไปตามไซ้ เห็นว่าพระเจ้า
 หงษาจะให้ตั้งโทษหนักแก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย จึงพระยาทั้งสองถวายเป็นคม
 ดาแต่ก็ยกทัพไปตามข้าศึกด่านช้าง ฯ

๑ ฝ่ายพระยาด่านช้างเมื่อเลิกทัพไปนั้น ก็แต่งทัพพระยาแสนสุนทร
 คว้างฟ้า พระยานคร ทัพพระยามือไฟ ทั้งสามทัพให้ยั้งหลัง
 ครั้นถึงตำบลวารีด่างทางนั้นแคบ พระยาแสนสุนทรคว้างฟ้า พระยา
 นคร พระยามือไฟ แต่งพลทหารซุ่มไว้สองข้างทางแล้ว ก็ตั้งช้าง
 ม้ารับอยู่ที่ทัพนั้นไปตามนั้น จึงพระยาภูกามแดงพระยาเดื่อหาญยกไป
 ถึงตำบลวารีด่าง มีทหารอาสาด่านช้างตั้งรับในทัพนั้นเป็นใหญ่หลวง ฝ่าย

ชาวต่างชาติเอาพดมาออกมาช่วยชาวหงษา ๆ ก็ยกพดวางได้เข้าไป ครั้น
เห็นเกือบเข้าไป ชาวต่างชาติก็ยกทัพใหญ่ทั้งช้างมารพดออกมาช่วยพระยา
ภูกาม พระยาเดื่อหาญ ฝ่ายพดทหารชาวต่างชาติอันชุมนุมไว้นั้นก็ออกโจมตี
แทงต้องช้างทัพ พระยาภูกามแลพระยาเดื่อหาญก็แตกฉานพ่ายแก่พระยา
ต่างชาติ ชาวต่างชาติได้ฟันแทงชาวหงษาคายในทันทีมากนัก นายม้า
ผู้ตายหลายคน อนึ่งเดื่อหาญมาแก่ชาวต่างชาติมากนัก พระยาทั้ง
สองก็พ่ายคืนมาเมืองพิศณุโลก ครั้นเสร็จการศึกต่างชาตินั้น พระยา
ศรีราชเทโวไชยรัมีได้ดวงมา ก็เฝ้าพระมหาธรรมราชา แต่พระทัยน้ำ
มิได้ถวายบังคมลา ก็หนีดวงมายังพระนคร

๑ อยู่ถึงเดือน ๘ พระเจ้าช้างเผือกเสด็จทรงพระผนวช แดพระสงฆ์
ทั้งปวงบริวัตรออกบวชโดยเสด็จครานั้นมาก

๑ ในขณะนั้นพระมหาธรรมราชาก็ตรัสรู้ว่สามเฑ็จพระมหินทราธิราช
พระเจ้าแผ่นดินคิดอ่านการทั้งปวงด้วยพระยาราม แดพระยารามพิศนุ
ยุยง แดสัญญาแก่พระยาต่างชาติให้ยกมาเอาเมืองพระพิศณุโลก พระ
มหาธรรมราชาก็ตรัสให้กษัตริย์ให้เอาพระยารามเป็นพระยาพิไชย เร่ง
ให้พระยารามขึ้นไป แดจะมอบที่พิไชยแก่พระยาราม จึงสามเฑ็จพระ
มหินทราธิราชเจ้าแผ่นดิน ครั้นตรัสทราบซึ่งกษัตริย์มานั้นก็แค้นพระหฤทัย
ฝ่ายพระยารามก็กลัวพระมหาธรรมราชาจะส่งตัวไปหงษา พระยาราม
ก็ทูลแก่สามเฑ็จพระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดินว่า ข้าพเจ้าได้ฟังซึ่งกิจการ
ในเมืองพระพิศณุโลกเห็นว่า พระมหาธรรมราชาคิดการทั้งปวงเป็น
ฝ่ายช้างพระเจ้าหงษา แดเอาเมืองเหนือทั้งปวงไปขึ้นแก่พระเจ้าหงษา

แล้ว บดินจะย้ายเอาท้าวพระยาผู้ใหญ่ในพระนครไปยังหงษาเด้า แต่ซึ่ง
 พระมหาธรรมราชาบังคับบัญชาลงมาเป็นลัทธิแก่พระองค์ดั่งนี้ ข้าพเจ้า
 เห็นมีความที่จะเป็นไมตรีด้วยพระเจ้าหงษา ถ้าแต่ศึกหงษามาถึงพระนคร
 กัด ข้าพเจ้าขอประกันตบแต่งการบ้องกันพระนครให้ได้ ส้มเต๋จ
 พระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดินก็ตรัสบัญชาตามพระยาราม ครั้นคิดการ
 นั้นเป็นมั่นแม่นสรรพเด้า ส้มเต๋จพระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดินแด่พระยา
 รามก็เอาเนื้อคิดซึ่งคิดทั้งปวงนั้น ทูลแก่พระเจ้าข้างเผือก แด่บุญเชิญ
 พระองค์เด้าออกมาครองราชสมบัติ พระเจ้าข้างเผือกตรัสมีได้บัญชา
 จึงส้มเต๋จพระมหินทราธิราชพระเจ้าแผ่นดินแด่พระยารามก็ ทูลวิงวอนเป็น
 หาดายครา ว่าบดินไทยจะมาถึงพระราชราษฎรทั้งหาดาย แด่ขอทรงพระ
 กรุณาเด้าเจ้ามาครองราชสมบัติเอาพระราชราษฎรทั้งหาดายให้รอด พระเจ้า
 ข้างเผือกก็ตรัสบัญชาตามส้มเต๋จพระมหินทราธิราชพระเจ้าแผ่นดินทูลนั้น
 ก็เด้าเจ้าตาพระผนวชในเดือน ๕ แรม ๑๓ ค่ำ ศักราชได้ ๘๓๐ ปีมโรง
 ศักราช

๑ ขณะนั้นจึงพระยาภูกามแด่พระยาเลื้อหาญ อันพระเจ้าหงษา
 ไซ้มาให้ช่วยกันเมืองพระพิศณุโลก เมื่อศึกด้านข้างยกไปแด่พระยา
 ภูกาม พระยาเลื้อหาญยกออกตามเด้าฝ่ายแก่ชาวด้านข้าง แด
 เด้าม้าเด้าผู้ดีเด้าไพร่พลเป็นอันมาก จึงรู้ข่าวไปถึงพระเจ้าหงษา ๆ
 ก็ทรงพระโกรธ แด้ให้มาหาพระยาภูกามแด่พระยาเลื้อหาญไปจะตงโทษ
 จึงพระมหาธรรมราชาที่ทรงพระกรุณาแก่พระยาภูกามแด่พระยาเลื้อหาญ
 ก็เอาพระยาทั้งสองนั้นเด้าขึ้นไปถึงเมืองหงษา ขอโทษพระยาภูกาม

แต่พระยาเลื้อหาญทั้งสองนั้นแก่พระเจ้าหงษา ๆ จึงมิได้ตั้งโทษแก่พระยา
 ฤกามแต่พระยาเลื้อหาญทั้งสองนั้นแต่ (ฉบับขาด) ขุนอินท์เสนาแต่ขุน
 ต่างใจข้าหวดงซึ่งตั้งไปแต่พระพิศณุโลกนั้น ก็ตรวจจัดรพดแต่งคนเมือง
 กำแพงเพชร ขุนอินท์เสนาแต่ขุนต่างใจก็แต่งพด (ฉบับดบ) ออกหักค่าย
 พระยาศรี ๆ ก็พ่ายแก่ชาวเมืองกำแพงเพชร จึงพระยาศรีราชเดโชก็แต่ง
 การที่จะปล้นเมืองกำแพงเพชร ก็จัดคนชาวอาล้าในหมวดพันตรีไชยศักดิ์
 พันหนึ่ง ตกแต่งการรพกให้ยกเข้าปล้นเมือง เมื่อแรกยกเข้าไปนั้น
 ชาวในเมืองส่งบอยอยู่แต่ละให้เข้าไปถึงกำแพงเมือง ครั้นเห็นเข้าไปคือโอบ
 ชาวกำแพงเพชรก็วางปืนไฟแต่ (ฉบับดบ) ตำตราคุมมาต้องชาวอาล้า
 ช้างนอก (ฉบับดบ) ก็พ่ายออกมา แต่ (ฉบับดบ) เข้าปล้นนั้น
 ถึงสามวันรพตายมาก แต่ปล้นเอาเมืองกำแพงเพชรมิได้ ส้มเด็จพระ
 มหินทรราชเจ้าแผ่นดินก็เลิกทัพหวดงคืนลงมายังนครสวรรค์ พระเจ้า
 ช้างเผือกแต่ส้มเด็จพระมหินทรราชเจ้าแผ่นดินแต่ตั้งหวดงลงมายังพระ
 นครศรีอยุธยา

๑ ส่วนพระยารามอยู่ระนครก็แต่งการทงปวงซึ่งจะกันพระนครน
 ด้รพ แต่ในหน้าที่กำแพงรอบพระนครพระยารามให้แต่งบ้อมเพชรแต่
 หอรบระยะไกลกันแต่เด้นหนึ่ง วางปืนใหญ่ได้ไว้ระยะแต่สิบวา ปืน
 ระเบิดจ่ารงค์มณฑกได้ระยะไกลกันแต่ห้าวา แต่ตั้งสิบช้องสิบปืนใหญ่
 (ฉบับดบ) เป็นช้องสามชั้น อนึ่งกำแพงพระนครขณะนั้นตั้งโดยชบวน
 เก่าแต่ยังไม่มรอลงตั้งใหม่หน้า พระยารามก็ให้ตั้งค่ายใหม่หน้าเป็นชั้น
 หนึ่งมีแต่แห่งเป็นเชิงจำบังมีฝาหับฝาเผย แต่ไว้ปืนจ่ารงค์มณฑกสำหรับ

ค่ายหนักมาก แล้วพระยารามก็ให้ตั้งหอโถงในกลางน้ำใกล้ริมฝั่งออกไป ๕ วารอบพระนคร มีให้ซำคักเอาเรือเข้ามาตีริมพระนครได้ ๗

๑ จึงพระเจ้าหงษาข่าวไปว่าพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ได้ตั้งขบวนไปเอาเมืองเหนือ แดแต่งการที่จะกินพระนคร พระเจ้าหงษาก็ให้มาราชางมารพดสรพ ถึงเดือน ๑๒ บมโรงคักนั้น พระเจ้าหงษาก็ยกขบวนมา รพดมาโดยทางกำแพงเพชร แดให้พระเจ้าแปรเป็นนายกกองทัพเรือ แดยกตงมาทางบกทางเรือชุมพดทั้งปวงในพระนครสุวรรณค แดพดพระเจ้าหงษายกมาครานัน คือพดพม่ามอญในหงษา, อังวะ, ตองอู, เมืองปรวน แดไทยใหญ่ แดเมืองปด้นิว, เมืองกอง, เมืองยาง, เมืองมิต, เมืองคาดะ, เมืองน่าย, เมืองอุมวง, เมืองสพั่วบัวแดแดสรพเมืองไทยใหญ่ อนึ่ง เชียงใหม่หาตัวมหาราชาพระยาเชียงใหม่ได้ แดพระแด่นหวดงพิงไชยเป็นนายกถือพดดาวเชียงใหม่ทั้งปวงมาด้วยพระเจ้าหงษาเป็นทัพหนึ่ง แดพดพระเจ้าหงษาอันยกมาครานันมีบาญชีเกำแด่น ส่มเต็จพระมหาธรรมราชาธิราชเจ้าเป็นนายกถือพดเมืองเหนือทั้ง ๗ เมืองมาด้วยพระเจ้าหงษาเป็นทัพหนึ่ง พระเจ้าหงษายกพดทั้งปวงดงมายังพระนครศรีอยุธยา พระเจ้าข้างเือกแด่มเต็จพระมหินทราชาธิราชพระเจ้าแผ่นดินก็ให้รบพดเมืองนอกทั้งปวงเข้าพระนคร แดได้แต่ในแขวงจังหวัดซึ่งอยู่ใกล้พระนครทั้งสี่แขวงนั้นได้แต่ส่วนหนึ่งเข้ามายังพระนคร แดซึ่งมิได้เข้ามายังพระนคร แดเขาออกอยู่ป่ามากนิก อนึ่งพดเมืองเล็กนอยทั้งปวงไซรมได้เข้าพระนครแดเขาออกอยู่ป่า แดได้แต่ตัวเจ้าเมือง (ฉบับดบ)

เจ้าเมืองนนเข้ามาพระนคร พระเจ้าอยู่หัวทรงส่งพระองค์ให้พระยาราม
 ตรวจจัดทั้งปวงชนประจำหน้าที่กำแพงรอบพระนครด้านซ้ายริมทั้งปวงเป็น
 หน้หนานก แดวกแต่่งกองแดนไวทง ๔ ด้าน รอบพระนครน
 ด้านละห้ากอง ส่วนพระยารามไชรตั้งทัพในท้องสนามหลวงเป็นกอง
 กลางซึ่งจะยกไปช่วยทั้ง ๔ ด้านน หนึ่งนำที่ใดซึ่งเป็นนำที่กวัดชน
 พระเจ้าอยู่หัวทรงส่งพระองค์ไว้พระกลาโหมแดพระพลเทพ เมือง
 ไชยนาท, เมืองสุพรรณบุรี, เมืองลพบุรี, เมืองอินทบุรี, เมืองเพชรบุรี,
 เมืองราชบุรี, เมืองนครนายก, เมืองสระบุรี, เมืองพรหมบุรี, เมือง
 สรรคบุรี, เมืองสิงคบุรี, เมืองนครไชยศรี, เมืองธนบุรี, เมืองมฤท,
 ทยอยู่ประจำที่ แต่่มุมหอรัตนไชยลงไปเกาะแก้ว ซึ่งมีแต่คุดาแม่น้ำ
 กนมได้ แด่นำที่ทั้งสามด้านไชรแต่ในค้ายไปถึงประตูไชย ชุนหลวง
 พระคดังเป็นนายกองใหญ่ แต่่มุมประตูไชยไปถึงวังไชย พระอินทรานครบาด
 เป็นนายกองใหญ่ แต่่มุมวังไชยไปถึงประตูซี้ชั้น พระท่ายนำเป็นนาย
 กองใหญ่ แต่่มุมประตูซี้ชั้นไปถึงมุมค้ำดหลวง พระยาศรีราชเดโชเป็นนาย
 กองใหญ่ แต่่มุมค้ำดหลวงมาพระราชวัง แต่่มุมพระราชวังไปถึงซื่อนำ
 พระยาธรรมมาเป็นนายกองถือพัดทหารในทั้งปวงรักษานำที่ทั้งปวง ข

๑ พระเจ้าหงษายกทัพมาถึงกรุงพระนครศรีอยุธยาในวัน ๒๓ ค่ำ
 คังทัพมั่นในค้ำบตุดมพล จึงพระยารามก็ให้ (ฉบับดบ) ดึงน้แต่่งการ
 ที่จะบายบ้นปด้นเอาให้ ได้ด้วยฉบับพด้นแดแผ่นดิน (ฉบับดบ) ราชธานี
 ใหญ่หลวง แดเอาค้มุท (ฉบับดบ) นำด้านเดียว แดเราจะแต่่งการปด้น
 (ฉบับดบ) เหมือนเมืองทุกแห่งนมได้ แต่ซึ่งจะเอาอยุธยา (ฉบับดบ)

แต่งการเป็นงานนี้ จึงจะปล้นเอาอยุธยาได้ แต่ให้พระยาทั้งหลาย
 กำหนดให้แก่นายทัพนายกองทั้งหลายกำหนดให้ (ฉบับดบ) ทั้งปวง
 อย่าเพื่อออกรบพุ่ง ให้แต่กัน (ฉบับดบ) ไว้เป็นเล่มียงไพร่พลทั้งปวง
 ให้ครบหนึ่ง แต่จะให้สำรวจเอาให้ถ้วนตัวคนจึ่งทุกหมู่ทุกกอง ถ้านาย
 ทัพนายกองผู้ใดเล่มียงพลหนักครบถึงมิใช่ จะให้ตั้งโทษแก่นายทัพ
 นายกองผู้นั้นถึงสิ้นชีวิต จึ่งทำพระยาทั้งหลายก็แต่งพลไว้ประจำ
 ค่ายทั้งปวงแต่พอรบพุ่งป้องกันค่ายนั้น ก็แต่งพลออกไปลาดหาเข้า
 ทุกหมู่ทุกกองตามกำหนดพระเจ้าหงษาสงหั่น ก็ปลุกยิงนางได้เล่มียง
 ทงปวงนั้นไว้ ครั้นถึงกำหนดที่จะสำรวจ พระเจ้าหงษาแต่งให้สำรวจ
 ทุกทัพทุกกอง แต่เล่มียงพลทงปวงนั้นก็ครบกำหนดปี ๓ คจกำหนด
 พระเจ้าหงษาสงหั่น แต่ทัพผู้ใดเล่มียงพลซึ่งลาดได้มานั้นครบปี
 พระเจ้าหงษาก็ให้ตั้งโทษถึงสิ้นชีวิต ครั้นพระเจ้าหงษาให้สำรวจเล่มียง
 พลทงปวงสรรพแล้ว พระเจ้าหงษาให้แต่งการที่จะเข้าปล้นพระนคร
 ให้พูนถนนเข้ามาในชื่อน้ำเป็นสามแห่ง น้ำที่พระอุปราชาพูนเข้ามาถึง
 วัดฝางแห่งหนึ่ง บางเอียนแห่งหนึ่ง น้ำที่พระเจ้าอองวะพูนเข้ามาในมุม
 เกาะแก้วแห่งหนึ่ง พูนดินเข้ามาในชาวหงษาทำเป็นทบทุตงเข้ามากัน
 บนไฟ ชัดดินข้ามทบทุตงเข้ามา ชาวในพระนครเอาบันใหญ่ทแยงยั้งต้อง
 ทบทุตงตาย แต่พลอันเข้ามาในตายมากนัก ชาวหงษาเอาโหนดแต่งทบทุ
 เป็นคาคพามาตั้งเป็นหลายชั้น แต่ชัดดินเข้ามา แต่ชาวพระนครยิงบันออก
 ไปต้องทบทุตงเป็นคาคพานนเคตติชขึ้นไป แต่ต้องพลนั้นเป็นอันน้อย จึงชาว
 ในพระนครแต่งพลทหารออกมาทลวงพนแต่ถักเอาดินซึ่งชัดเข้ามานั้นเป็น

หลายครั้ง แดพตซึ่งชั้คตินออกมานอกทุบทุมิได้ ก็ตั้งทุบทุออกมาให้ โกด แดชัคตินแต่ในทุบทุ แดวแด่งพตรบเอาทุบทุออกมาตั้งแด่งตองข้างที่ถมนนกันพตทงปวงให้พูนถนนเข้ามา ๗

๑ ในขณะนั้นพระเจ้าข้างเผือกทรงพระประศวรหนักประมาณ ๒๕ วัน ก็ถั้วรคคในวัน คักราช ๘๓๓ ปี เมื่อพระเจ้าข้างเผือกถั้วรคคแดวถั้วมเต้จพระมหินทราธิราชพระเจ้าแผ่นดินมิได้นำพาซึ่งการคัก แดเด้จอยู่แต่ในพระราชวัง แดไว้การทงปวงแก่พระยารามให้ม้งคัมบัญชาตรวจทหารทงปวง ผู้รักษาน้ำที่รอบพระนคร ขณะนั้นพระยารามชัคานห้ามทองเดียบน้ำที่ มีมยุรฉัตรประดับซ้ายขวาแดรงไซยกระบี่อาวชหน้า แดพตทหารอาดำหน้าหงเป็นหนันหนา แดพตถอบนหนักถั้บหน ๗๐๐ แดพระยารามเดียบน้ำที่ทุกวัน ก็เห็นพตทหารออกรบชาวหงษาซึ่งพากันเข้ามาหน ๗

๑ ขณะนั้นพระยาจักรรัตนถั้อพตทหารออกไปหักค้ายชัคักในท้ายคุด แดเผาค้ายน้ำที่พระยาเกียรติได้ประมาณถึ้นหนึ่ง พตคั้กอนั้ประจันน้ำค้ายพ่ายดงไป จึงพระยาเกียรติยกพตออกมารบพระยาจักรรัตนถึ้อยคั้วพระยาจักรรัตนแดชาวอาดำทงปวงก็พ่ายเข้ามา พระยาเกียรติจับเอาพระยาจักรรัตนไปถววยแก่พระเจ้าหงษา ๗ ทรงพระโกรธแก่พระยาเกียรติว่าชาวพระนครออกเผาค้ายได้ พระเจ้าหงษาครัดแก่พระอุปราชว่าซึ่งพระยาเกียรติอุเบกษามิได้บองกั้นน้ำค้าย ให้ชาวพระนครออกเผาค้ายได้ มิดงโทษพระยาเกียรติด้วยประการใด จึงพระอุปราชทุดแก่พระเจ้าหงษาว่า ซึ่งพระยาเกียรติได้นายกองซึ่งถั้อพตออกมาเผาค้ายหน

เห็นว่าโทษพระยาเกียรติแต่พอ (ฉบับ) มิได้ตั้งโทษแก่พระยาเกียรติ
 พระเจ้าหงษาทรงพระโกรธ (ฉบับ) พระอุปราชา (ฉบับ)
 ได้นายกองก็ดี (ฉบับ) แต่ซึ่งว่าชาวพระนครออกมาเผาค่าย (ฉบับ)
 พระอุปราชาว่า พระยาเกียรติเป็นโทษแล้ว แต่มิได้ตั้งโทษพระยา
 เกียรติ แต่เห็นว่าพระอุปราชามีได้เอาใจใส่ลงในกรศึก แต่อย่าให้พระ
 อุปราชาอยู่บังคับการศึกในทัพนั้นเลย แต่พระอุปราชาจะไปแห่งใดไซ้
 ให้ไปตามใจ ให้พระอุปราชาเอาแต่ข้างตัวหนึ่ง คนซึ่งทำยกตางไป
 ด้วยกัน กว้าน้อยอย่าให้เอาไป พระเจ้าหงษาก็ให้ขับพระอุปราชาเสีย
 แล้วก็ให้ตั้งโทษแก่พระยาเกียรติถึงสิ้นชีวิต พระอุปราชามายังทัพ
 พระเจ้าหงษาก็ใช้ต้นองพระโษษฐมาขับพระอุปราชาเร่งให้ไปจากทัพ
 พัดนั้น ขณะนั้นพระเจ้าแปร พระเจ้าอังวะก็ด้วยอาญาพระเจ้าหงษา
 มีอาญาทูลขอโทษพระอุปราชาแก่พระเจ้าหงษา พระอุปราชาก็ให้มาทูล
 แก่พระมหาธรรมราชาว่า พระเจ้าหงษาทรงพระโกรธขับเสียจากทัพ
 แต่พระเจ้าแปร พระเจ้าอังวะจะทูลขอโทษแก่พระเจ้าหงษาไซ้รพนักำลัง
 พระเจ้าแปร พระเจ้าอังวะจะทูลมิได้ แต่ซึ่งจะช่วยเรากฎานเห็นแต่
 พระเจ้าพี่เราเอง เห็นจะทูลแก่พระเจ้าหงษาขอโทษเราได้ เมื่อพระ
 อุปราชาให้มาทูลแก่พระมหาธรรมราชานั้น ต้นองพระโษษฐพระเจ้า
 หงษาไซ้เข้ามาเด่าว่า ให้เร่งพระอุปราชาไปจงพัดนั้น จึงพระอุปราชา
 แต่งตัวที่จะไป แต่จะชนข้างจะออกจากทัพตามอาญาพระเจ้าหงษา
 จึงพระมหาธรรมราชาตรัสให้ข้าหลวงไปห้ามพระมหาอุปราชาว่าให้คงอยู่
 แต่จะไปขอโทษแก่พระเจ้าหงษาก่อน พระมหาธรรมราชาก็เสด็จมายัง

พระเจ้าหงษา ก็ทูลขอโทษพระอุปราชาแก่พระเจ้าหงษา ๆ ก็ให้ โทษ
 พระอุปราชาแก่พระมหาธรรมราชา ขณะนั้นพระเจ้าหงษาก็ให้พระเจ้าแปร
 ยกทัพเรือลงไปโดยคลองสุพรรณไชยเข้าไปออกบางไทร แลขึ้นมาตั้งท้ายคุ
 กนิมิให้เรือขึ้นตอเข้ายังพระนคร แลพระเจ้าแปรก็แบ่งทัพเรือลงไป
 ลาดถึงเมืองนนทบุรี เมืองธนบุรี เมืองสาครบุรี จึงดำเฝ้าจันจิงจิว
 มิทนต์ ว่าศึกหงษาเข้ามาล้อมพระนคร จันจิงจิวก็ใช้ดำเฝ้าเข้ามาถึง
 หาดเจ้าในปากน้ำพระประแดง จึงพระเจ้าแปรยกทัพเรือออกไปเอา
 ดำเฝ้าจันจิงจิว ๆ ก็รู้ข่าวด้วยชาวปากน้ำบอกว่าศึกมาล้อมพระนคร แต่ง
 ทัพเรือลงมาลาด จันจิงจิวก็ใช้ดำเฝ้าออกไป แลทัพเรือพระเจ้าแปร
 ยกออกไปไซ้ ดำเฝ้าจันจิงจิวก็ลาดออกไปทุกแคว จะตามเอามิได้
 พระเจ้าแปรยกทัพคืนมา จึงพระเจ้าหงษาก็โกรธแก่พระเจ้าแปรว่า
 ดำเฝ้าจันเข้ามาถึงปากน้ำแล้ว แลมิได้ติดตามออกไปเอาจันจับมัด
 แลให้ดำเฝ้าจันหนีไปรอด พระเจ้าหงษาก็ว่าบัดนี้จะลงโทษแก่พระเจ้าแปร
 โดยอาญาศึก แลครั้งหนึ่งไว้ แลแต่เอาตัวทเวนโดยโทษนั้นก่อน แล
 พระเจ้าหงษาให้เอาตัวพระเจ้าแปรไปทเวนรอบทัพ แลยกให้เป็นนาย
 กองทัพเรือจุเก๋

๑ ในขณะนั้นพดศึกหงษาพมณเข้ามาเป็นช้านาน พระยาราม
 แลพระกตาโหม พระอินทรา พระมหาเทพ พระมหามนตรี แลพระ
 หัวเมืองชุมนุมทั้งหลายช่วยกันเอาใจลงในราชการรบพุ่งป้องกันมิให้ชาว
 หงษาพมณเข้ามาได้ แลพระมหาเทพแต่งพลอาสาออกทดวงพันชาว
 หงษา ซึ่งเข้ามาพมณดินแดนตามเป็นหลายครั้ง แลพระมหาเทพแต่งให้

ออกไปตักเอาดินซึ่งชาวหงษาพูนนั้น แดการซึ่งพูนถนนนั้นมีเปิดอง จึง
พระเจ้าหงษาทรงพระโกรธ ก็ให้เอานายทัพนายกองซึ่งพูนถนนนั้นตั้งโทษ
จงหนัก พระเจ้าหงษากว่าซึ่งการคักแดเป็นอันเห็ดตั้งอันใด พระเจ้าแปร
เป็นน้องก็ดี พระอุปราชาเองก็ดี พระเจ้าอังวะอันเป็นดุ๊กเซยกก็ดี
ทั้งสามนี้จะลงอาญาถึงต้นชีวิตใครคนหนึ่งจึงจะได้แผ่นดินอยุธยา พระเจ้า
หงษาก็เร่งให้พระยาเกียรติแต่งการที่จะปล้นนั้นจึงนับพัน จึงพระ
อุปราชา พระเจ้าอังวะ พระเจ้าแปร แดท้าวพระยาผู้ใหญ่มาขึ้นบังคับ
บัญชาเอง แดค่อนพดทั้งปวงเอาทูปทูตาดำมาตั้งเป็นหลายชั้น แด
แต่งพดทหารแข่งสองข้างถนนเข้ามารบพุ่งบองกัน ให้พูนถนนนั้นเข้ามาให้
ได้ ฝ่ายชาวในพระนครเอาปืนใหญ่มาตั้งจังกาไว้ ซึ่งถนนอันพูน
เข้ามาทั้งสามแห่งนั้น แดวางปืนใหญ่ออกไปตองพดหงษาอันพูนถนน
เข้ามาหนตายกายกองอยู่ที่พูนถนนทั้งสามแห่งนั้น แดชาวหงษาก็เร่ง
ซบกันเข้ามาพูนถนนนั้น แดพูนถนนนั้นทำถึงสามเดือนจึงถึงชานกำแพง
เล่มอกำแพงพระนคร แดถนนซึ่งพูนนั้น (ฉบับดบ) จึงพระยาราม
พระกตาโหม พระมหาเทพ ก็ให้ตั้งค่ายในกำแพงพระนครเป็น
วงพาด ก็เอาปืนใหญ่บนมณฑกมาตั้งดำไว้ ในหน้าค่ายนั้น ฝ่ายพด
อันอยู่น้ำที่กำแพงเชิงเทินหนกยงรบพุ่งบองกันอยู่ จึงพระเจ้าหงษาให้
ยกพดเข้ามาโดยถนนมุมเกาะแก้วนั้น แดเอาทัพเรือมากระหนาบ เอาปืน
จ่ารงค์มณฑกนกดบรมยงทั้งที่พบกทัพเรือซึ่งเอามุมเกาะแก้วนั้น จึงชาว
ทหารอาสาซึ่งอยู่น้ำที่มุมเกาะแก้วนั้น จะยิงรบพุ่งบองกันมิได้ ก็พ่ายลง
มายังค่ายซึ่งตั้งไว้นั้น ชาวหงษารุกเข้ามาตตายกำแพงมุมเกาะแก้วนั้นได้

ครั้นเสียมุมเกาะแก้วนั้น พระยารามก็สดุดใจ จะบังคับบัญชาการศึกนั้น
 มิเป็นดีทริศก่อน ก็คิดด้วยท้าวพระยามุขมนตรีทั้งหลายว่าจะป้องกัน
 ดับไปเห็นพนัก้าง แต่จะแต่งออกเจรจาเป็นไมตรี ท้าวพระยามุขมนตรี
 ทั้งหลายก็ว่าซึ่งจะเป็นไมตรีไซ้ แต่ยังมีใครรับกันเป็นล่ามารถ แต่
 ซึ่งได้รับฟังเป็นล่ามารถ แต่เสียวพดพระเจ้าหงษาเป็นอันมากแล้วดิง
 พระเจ้าหงษาจึงจะรับเป็นไมตรีฤ ท้าวพระยาทั้งหลายก็ฟังพระยาราม
 ซึ่งจะชวนเป็นไมตรีนั้น แต่นั้นไปท้าวพระยามุขมนตรีผู้ทหารทั้งปวงมิ
 ฟังบังคับบัญชาพระยาราม แต่ต่างคนต่างรับฟังข้าศึก ส้มเค็ญ
 พระมหินทราธิราชพระเจ้าแผ่นดินก็มีเอาพระไทยดงในการศึก และให้
 แต่มุขมนตรีทั้งหลายรับฟัง ขณะนั้นพระมหาเทพถือพัดอาดาอยู่รักษา
 หน้าค่ายในมุมเกาะแก้วกำแพงซึ่งตายนั้น ข้าศึกหงษายกเข้ามาปัด
 ค่ายนั้นเป็นหลายครั้ง แต่พระมหาเทพป้องกันเป็นล่ามารถ อนึ่งพระเจ้า
 ดูกเชอ พระศรีเด้า ยกพัดอาดามาขึ้นข้างที่นั่งให้พัดอาดาช่วยพระมหาเทพ
 รับฟัง แต่แต่งพัดอาดาออกทลวงฟัน แล้วกว้างปืนใหญ่ยิงทแยงออก
 ไปต้องข้าศึกหงษายากนัก ข้าศึกจะปัดนเอาค่ายนั้นมิได้ ก็ตั้ง
 ประชิดกันอยู่ อนึ่งจวนเทศกาลฟ้าฝน พระเจ้าหงษาก็คิดด้วยพระ
 มหาธรรมราชา ซึ่งจะเพโทษบายเอาตัวพระยารามผู้เป็นเจ้าการป้องกัน
 พระนครนั้นแล้ว แต่จะปัดนเอาพระนครจึงได้ จึงพระมหาธรรมราชาแต่ง
 นายก่อนทองดำเดิมให้ถือหนังสือตอบเข้ามาถึงขุนด่านมช้าหาดวงซึ่งเขาดง
 มาแต่พิศณุโตกนั้น ขุนด่านมก็ส่งหนังสือขึ้นเข้าไปถวายแก่พระเจ้าอยู่หัว
 ฝายใน ลักษณะหนังสือนั้นว่า พระเจ้าข้างเผือกตรัสคิดด้วยพระยาราม

จึงแต่งการรบพุ่งป้องกันพระนครให้เด็ดขาดคดองพระราชไมตรีนั้น
 บดินพระเจ้าช้างเผือกเด็ดยศวรรคตแล้ว แดยั้งแต่พระยาราม แด
 พระไทยพระเจ้าหงษาไซร์ยังไปเด็ดคดองพระราชไมตรีนั้น แดพระเจ้า
 หงษาตรัสว่า ถ้าแดพระเจ้าแผ่นดินตั้งตัวพระยารามผู้ก่อให้เป็นเภท
 น์ออกไปถวายแก่พระเจ้าหงษาไซร์ พระเจ้าหงษาก็จะเป็นไมตรี มิ
 ให้ยากแก่สมณพราหมณาจารย์ประชาราษฎรทั้งหลาย ครั้นพระเจ้า
 หงษาได้ตัวพระยารามแล้ว พระเจ้าหงษาก็จะเลิกทัพทั้งปวงคืนไปเมือง
 หงษา จึงสั่งมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฝ่ายในก็เอาหนังสืออันมาถาดงแก่สมเด็จ
 พระมหินทราธิราชเจ้าแผ่นดิน ๆ ได้ฟังโดยลักษณะหนังสือนั้น ก็ให้หา
 ท้าวพระยาพฤตมาตย์แดพระดั่งชมหานาคทั้งปวงมาชุมนุมกันพิพากษาว่า
 ซึ่งพระเจ้าหงษาว่าให้ส่งพระยารามออกไปแดจะเป็นไมตรีนั้น ยังเห็น
 ควรที่จะส่งพระยารามออกไปฤ ๆ มิชอบส่ง จึงพระดั่งชมหานาค
 แดท้าวพระยาพฤตมาตย์ทั้งปวงพิพากษาว่า ถ้าพระเจ้าหงษาจะเป็น
 พระราชไมตรีเป็นมั่นแม่นไซร์ เห็นควรที่จะส่งพระยารามออกไปแก่
 พระเจ้าหงษา อย่าให้ ได้ยากแก่ประชาราษฎรทั้งหลาย สมเด็จ
 พระมหินทราธิราชพระเจ้าแผ่นดิน ก็ตรัสให้แต่งหนังสือตอบออกไปว่า
 ถ้าพระเจ้าหงษาจะเป็นไมตรีเป็นสัจย์ดุจให้เขามาไซร์ ก็ส่งพระยา
 รามออกไป จึงนายก้อนทองเอาหนังสือออกไปถวายแดพระมหาธรรม
 ราชา ๆ ก็ตรัสให้นายก้อนทองเข้ามาเด้าว่า พระเจ้าหงษาจะเป็นพระราช
 ไมตรีเป็นมั่นแม่น แดจะเป็นได้แก่พระยารามผู้เดี่ยวนั้น ซึ่งจะเอา

พระยารามไฉ่จะให้ ไต่ยากแก่อาณาประชาราษฎรทั้งปวงนั้นคุณิควร แต่
 เร่งสั่งพระยารามออกไปถวายแก่พระเจ้าหงษา อย่าให้ ไต่ยากแก่อาณา
 ประชาษฎรทั้งหลาย ท้าวพระยามุขมนตรีทั้งหลายรู้ มิ่งการซึ่ง
 พระเจ้าหงษาแต่งตั้งารเพ โทบายนั้น ยินดีว่าพระเจ้าหงษาจะเอาแต่ตัว
 พระยารามผู้ก่อการให้เป็นเหตุนี้แล้วจะยกทัพคืนไป ท้าวพระยา
 มุขมนตรีทั้งหลาย ก็ทูลแก่สมเด็จพระมหินทราธิราชพระเจ้าแผ่นดินให้
 สั่งพระยารามออกไปแก่พระเจ้าหงษา จึงสั่งนายกองออกไปทูล
 แต่พระมหากษัตริย์ว่า จะสั่งพระยารามออกไปเป็นมั่นแม่น แต่ให้
 แต่งข้าหลวงมารับเอาในหน้าค่าย แต่พระสังฆราชในพระศรีรัตนมหาธาตุ
 แดภิกษุอันดับ ๔ องค์เอาพระยารามออกไปถวายแต่พระมหากษัตริย์มาถึง
 ในพระตำหนักในวัดช้าง ส้มเด็จพระมหากษัตริย์ก็ตรัสให้ถอดจำ
 คองพระยาราม แต่เอาพระยารามไปถวายบังคมแก่พระเจ้าหงษา ๆ ก็
 ให้เบิกพระสังฆราชเข้าไป (ฉบับดบ) จึงพระเจ้าหงษาให้หาพระอุปราชา
 แต่ท้าวพระยาผู้ใหญ่ทั้งปวงมาชุมนุมในหน้าพลับพลา พระเจ้าหงษาก็ตรัส
 แก่ท้าวพระยาทั้งหลายว่า พระเจ้ากรุงเทพพระมหานครศรีอยุธยาให้
 พระสังฆราชเอาพระยารามผู้ก่อให้เป็นเภทแขงเมืองนั้นมาส่งแก่เรา แต่
 ว่าจะขอเป็นพระราชไมตรีด้วยเราดูก่อน แต่ให้ท้าวพระยาทั้งหลาย
 จงพิพากษายังจะขอรับเป็นพระราชไมตรีฤามิชอบเป็นไมตรี ท้าว
 พระยาทั้งหลายก็ทูลแต่พระเจ้าหงษาว่า ซึ่งได้พระยารามออกมาแล้ว
 ดั่งนี้ เสด็จได้แผ่นดินอยุธยา แต่ขอพระเจ้ารับเป็นพระราชไมตรี
 ตามพระเจ้ากรุงเทพพระมหานครศรีอยุธยาให้พระสังฆราชมานั้น จึง

พระเจ้าหงษาดังให้ห้ามพดรบทั้งปวง พดคักทั้งปวงมิได้รบพุ่งมิได้ ยิงปืน
 หนึ่งพดทหารข้างในพระนครก็มีได้ ออกรบพุ่งมิได้ วางปืนใหญ่ออกไป
 ต่างคนต่างตั้งสองฝ่ายถึง ๗ วัน จึงพระเจ้าหงษาก็ส่งพระสังฆราช
 เข้ามา แด่ส่งพระสังฆราชว่าถ้าพระเจ้ากรุงพระนครครี้อยุทธยา จะ
 เป็นพระราชไมตรีด้วยเราไซ้ ให้พระเจ้าแผ่นดินแต่ท้าวพระยาผู้ใหญ่
 ทั้งปวงมาถวายบังคม จึงจะรับเป็นพระราชไมตรีด้วย ครั้นพระสังฆราช
 เข้าถึงกรุงถวายพระพรแก่สมเด็จพระมหินทราธิราชพระเจ้าแผ่นดิน โดย
 คำพระเจ้าหงษาดังเข้านั้น จึงท้าวพระยาทั้งหลายทูลแก่พระมหินทรา
 ธิราชพระเจ้าแผ่นดินว่า การทงนพระเจ้าหงษาก็เพโทบายต่อดวงให้
 ออกไปแล้ว จะกุมเอาท้าวพระยาผู้ใหญ่ทั้งปวงไว้ แด้วพระเจ้า
 หงษาก็จะให้เขามาเทเอา ครี้อาณาประชาราษฎร์ทั้งหลาย อพยพไปเป็น
 ชนเดย แด่คักครังนชาพเจ้าทงหลายชอลถวายชีวิตรบพุ่งบองกันจนถึง
 ขนาด เมื่อพระสังฆราชเข้านั้น จึงสมเด็จพระมหินทราธิราชพระเจ้า
 แผ่นดิน ก็ตรัสให้ท้าวพระยาทั้งหลายพิพากษาเป็นหลายยกหลายเกณฑ์
 แด่ท้าวพระยาทั้งปวงตงด้วยกันเป็นคำเดียวว่าอาล้าจะรบพุ่ง แต่พระยา
 ธรรมาไซ้ มิได้ตงด้วยท้าวพระยาทั้งปวง

๑ ฝ่ายพระเจ้าหงษาก็ทำฟังทูลซึ่งจะออกไปแต่พระนครก็เข้าอยู่ถึง
 สามวัน พระเจ้าหงษาคิดด้วยสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชเจ้าว่า
 กรุงพระนครครี้อยุทธยามิให้ทูลออกมาเจรจาด้วยความเมองให้เข้าอยู่ตงน
 ก็เห็นว่ามีเป็นพระราชไมตรี แด่เราจะให้แต่งการที่จะปล้นเมืองน
 ดุจเก่า สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชก็ทูลแก่พระเจ้าหงษา ว่า

ขอพระเจ้าให้ดก่อน แดจะขอเข้าไปเอง จะแถดงการท้งปวงให้
พระเจ้าแผ่นดินแดท้าวพระยาผู้ใหญ่เห็นซึ่งจะเป็นไมตรี อย่าให้ยากแก่
ตมณพราหมณ์ประชาราษฎรท้งหลาย พระเจ้าหงษาก็ตรัด้บัญชาโดย
ตมเด็จพระมหาธรรมราชาเจ้า ๆ ก็เล็ดดีด้วยพระราชยานเข้ามาโดยถนนข

สำนักหอสมุด

พงษาวดารเมืองลาว

บ้านแพนง

๑ วัน ๕ ๗ ๗ คำ จุดศักราช ๑๑๕๘ ปีมโรงอัฐศก พระรามาชิตี
(นักพระองค์เอง) ถวายพระราชพงษาวดาร ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
ให้หลวงพจนานพิจิตรแปด ขุนสารประเสริฐ ขุนมหาสิทธิ นายชำนาญหาร
แปดออกแปลคำไทย ไว้ณหอหลวง ฯ

ตัวพงษาวดารเมืองลาว

๑ ศักราช ๑๒๖๘ ปีจออัฐศก สมเด็จพระมหานิพานด้วยราชสมบัติ
พระนครศรีไคร่ราชธานี ทรงพระราชดำริทำนุบำรุงพระศาสนา
ขณะนั้นสมเด็จพระรามาชิตีผู้เป็นพระราชบุตร สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ
ธิราช ได้เสวยราชสมบัติกรุงพระนครศรีอยุธยา สมเด็จพระรามาชิตี
มีพระราชโองการตรัสให้เจ้าได้เจ้าเทวดาจำทุกพระราชดำรัสเป็นทางพระ
ราชไมตรี มายังกรุงกัมพูชาธิบดี สมเด็จพระมหานิพานมิไ้พระไทย
ให้จับเจ้าได้เจ้าเทวดาฆ่าเสีย ครั้นอยู่มา ๕ ปีสมเด็จพระมหานิพาน
สวรรคต พระญาติวงศ์เสนาบดีแต่งการพระบรมศพถวายพระเพลิงแล้ว
นักพระโศกผู้เป็นน้องเขยได้เสวยราชสมบัติ ทรงพระราชดำริสร้าง
พระวิหารกุฎี สร้างพระพุทธรูปทองคำสองพระองค์ บิดทองคำเบ็ด
๒๒ พระองค์ เสวยราชย์อยู่ ๑๑ ปีสวรรคต ราชวงศ์เสนาบดีถวาย

๑ ฝ่ายนักโพรกผู้เป็นเจ้าพญาถดเมฆ หาดานพระบรมธาเขมาราชา
 แดเจ้าพญาถดเมฆได้เสวยราชสมบัติ มีพี่น้อง น้องด้ตรหนึ่ง
 พี่นางมีราชบุตรองค์หนึ่ง ชื่อเจ้าพญาอินทราชา น้องด้ตรหนึ่งมีพระ
 ราชบุตรสององค์ ชื่อเจ้าพญาคำชาติหนึ่ง ชื่อเจ้าพญาแก้วฟ้าหนึ่ง
 เจ้าพญาถดเมฆยกนางสันตนิทราบุตรให้ครองกันกับอินทราชาผู้หาดาน
 แดจะให้เจ้าพญาอินทราชาเสวยราชย์แทนพระองค์ เจ้าพญาคำชาติขอบ
 ข่าเจ้าพญาอินทราชาเสีย จึงเอานางสันตนิทรามาเป็นภรรยา เจ้าพญา
 ถดเมฆทรงพระโกรธ มีให้เจ้าพญาคำชาติเสวยราชย์ จะให้ขุนเทพ
 มนตรีเสวยราชย์แทนพระองค์ ครั้นขุนเทพมนตรีมาถึงกลางทาง เจ้าพญา
 คำชาติกับพรรคพวกฆ่าขุนเทพมนตรีเสีย แดเด่นาบตีทั้งปวงกราบทูต
 ขอนวอนเจ้าพญาถดเมฆจะขอให้พญาคำชาติเสวยราชย์ เจ้าพญาถดเมฆ
 ก็หายโกรธ เสวยราชย์มากำหนดได้ ๓ ปี จะยกราชสมบัติให้พญาคำชาติ
 ทรงพระนามรามธิบดี แดนางสันตนิทรานั้นเป็นพระมเหสี ทรงพระนาม
 ส้มเตีจพระภควดีศรีสันตนิทรา แดมีพระมเหสีองค์หนึ่ง เป็นบุตร
 เจ้าเมืองบางคาง มีพระราชบุตรสองพระองค์ องค์หนึ่งชื่อเจ้าพญา
 คามยาค องค์หนึ่งชื่อนางสันตนิทรา พระเจ้าคำชาติมีเดชาภาพ แด
 พระนครนั้นเคยชนพระนครศรีอยุธยาได้ ไปอ่อนน้อม พระเจ้าคำชาติ
 ก็ยกกองทัพเข้ามาจะตีเอาพระนครศรีอยุธยา ครั้นมาถึงคตของส้มรรถ
 ไซย แด้วยกดวงเข้าไปถึงด่านดำโรงแขวงเมืองจันทบูรบางคาง กวาด
 ได้ครัวอพยพเป็นอันมาก แด้วยกกลับมาถึงกลางทาง ๗

๑) ขณะนั้นเจ้าแขกจามยกกองทัพเรือมาตีเมืองจตุรमुख ได้
พระพุทธรูปทองคำ แล้วให้นายทหารแขกจามคุมพดยกขึ้นมารบถึง
คตองพระเพ็ชร ฯ

๑) ฝ่ายพระเจ้าคำชดยกกองทัพมาถึงพระนครหลวง จึงแต่งกองทัพ
ออกรบทัพจามเป็นลำมารถ แขกจามก็มีไตพายแพ้ว พระเจ้าคำชด
อาราธนาขอไชยชนะแก่พระชนนี ครั้นเพดาคาเขาทพระบรมมหาราชวัง
พระสุบินว่า นางพระชนนีได้ใจมาตรงพระภักตร์ แล้วประกาศว่า
พระองค์อย่าทรงพระวิตกเลย จะมีไชยชนะแก่ข้าศึกเป็นมั่นคง ครั้น
เพดาร์ุงเข้าพระเจ้าคำชด ยกกองทัพออกไปจะรบด้วยข้าศึก พระชนนี
นิมิตรเป็นอสรพิษมีพิษเดอยมาตรงพระภักตร์ โหราถวายนพยากรณ์ทำนาย
ว่า พระองค์จะมีไชยชนะแก่ข้าศึก พระเจ้าคำชดก็ทรงเรือพระที่นั่ง
นราชาติพิมาน พร้อมด้วยเรือมขนนตรีซ้ายขวานำหลังโดยกระบวน
ยกเข้าไป พระองค์ทรงเกาทณฑที่ยังข้าศึก เรือรบต่อเรือรบได้รบกัน
เป็นลำมารถ ฝ่ายเจ้าเมืองจามกับนายทัพนายกองทั้งปวง แต่เห็น
พระเจ้าคำชดเป็นลี้ภัย ให้ส่ตั้งตกใจกลัวเดชานุภาพมิได้เป็นใจรบพุ่ง แต่
นายทัพนายกองพระเจ้าคำชดก็ให้แจวเรือรบเข้าได้ฆ่าฟันเหต่าแขกจามล้ม
ตายเป็นอันมาก แต่อศพนันเกิดออกไปทั้งคตองพระเพ็ชร เจ้าเมืองจาม
ก็แตกไป ทแกด้วทหารเขมรจับได้จามเชลยเป็นอันมาก พระเจ้าคำชด
ก็ให้รับพระพุทธรูปทองคำมา ด้วยยกกองทัพเข้าเมือง แล้วพาเจ้าพญา
แก้วฟ้าผู้เป็นพระอนุชายกกองทัพเข้ามาจะตีกรุงพระนครศรีอยุธยา ครั้น
ยกมาถึงเมืองพิศณุโลก จึงให้สร้างพระวิหารทิศอาคเนย์ แล้วยก

ดั่งวงเข้างถึงปดายแดนพระนครศรีอยุธยา รบพุ่งตีปดายแดนเห็นไม่ได้ที่
 แดวกักกวาดเขาครีวอพยกด้อมออกมาใกล้เมืองพิศณุโลก ให้สร้าง
 เมืองรมยบุรี ให้เจ้าพญาแก้วฟ้าเป็นเจ้าเมืองด้วยยกเข้าเมือง ครั้น
 อยู่มาพระสันมไฉยาพิศม์ให้พระเจ้าคำขัตด้วยเสด็จสวรรคต พระญาติ
 วงษ์แดนเสนาบดีแต่งการถวายพระเพลิงแล้ว พระราชมารดาให้ตั้งไปรับ
 เจ้าพญาแก้วฟ้าขึ้นมาด้วยราชสมบัติ ทรงพระนามสมเด็จพระศรีธรรม
 โศกราชราชรามาชินดี พระองค์ด้วยราชย์ทรงทศพิชราชธรรมมา
 ได้ ๓ ปี แดช่วนั้นขจรไปถึงสมเด็จพระบรมราชาธิราชผู้ผ่านพระนคร
 ศรีอยุธยา จึงให้เตรียมช้างมารพดเสด็จยกกองทัพออกมาล้อมเมือง
 พระเจ้าศรีธรรมโศกราชไว้ได้ประมาณ ๗ เดือน พระเจ้าศรีธรรมโศกราช
 จึงนิมนต์พระสังฆราชาคณะสงฆ์องค์ ๆ หนึ่งชื่อพระธรรมกิจ องค์หนึ่งชื่อ
 พระสุคนธ์ กับขุนมโนรถ ขุนมงคล ออกไปถวายพระนครแก่พระบรม
 ราชาธิราช พระเจ้าศรีธรรมโศกก็สวรรคต สมเด็จพระบรมราชาธิราช
 ให้แต่งการพระศพพระราชทานเพลิงแล้ว แดเมืองพิศณุโลกนั้น ให้สร้าง
 วัดถวายพระธรรมกิจชื่อวัดพระเชตุพน สร้างวัดน้อยถวายพระสุคนธ์
 จึงให้เจ้าพญาแพรดผู้เป็นราชบุตรอยู่ครองเมืองพระนครหลวง ทรง
 พระนามชื่อพระอินทราชา แดวกกวาดครีวอพยกได้ประมาณสี่หมื่นยกกดับ
 ไปพระนครศรีอยุธยา ๓

๑ ฝ่ายพญาคามยาคขณะเมื่อเดี่ยเมืองนั้นหนีไปหาไศรยอยู่ณบ้าน
 ตันหัก แตนายบ้านนั้นชื่อขุนพลาไชย พาพรรคพวกมาพิทักษรักษา

พญาคามยาค ครั้นอยู่มาบหนึ่งพญาคามยาคแต่งกตอุบายเอาดาบได้
 ในแง่ฐานึกปดอมเข้าไปกับของทั้งปวง เข้าไปถวายพระอินทราชาฯ
 ให้เบ็ดงออก ผู้ซึ่งเอาของหนักชกเอาดาบในแง่เข้าพันพระอินทราชาตาย
 จับพระมเหสีหนึ่ง พระธนมหนึ่ง พญาคามยาคได้ด้วยราชย์ณเมือง
 พระนครหลวง ทรงพระนามสมเด็จพระบรมราชาธิราชรามาชิตีศรี
 ธรรมิกราช พระมเหสีฝ่ายขวาทรงพระนามสมเด็จพระธนมิตรา มี
 ราชบุตรสามองค์ฯ หนึ่งชื่อเจ้าพญาคำชาติ องค์หนึ่งชื่อนางพระเกษ
 องค์หนึ่งชื่อนางดุดทอง ยกพระธนมไทยชื่อนางเกสร เป็นพระมเหสี
 ฝ่ายซ้าย ทรงพระนามพระอินทมิตรา แต่พระอินทมิตราเป็นน้องร่วม
 พระราชบิดากับพระอินทราชา พระมเหสีไทยชื่อท้าวอรรคราช มีราชบุตร
 ชื่อพระเทพกัถยา มเหสีไทยอีกองค์หนึ่งชื่อท้าวเทพเดชะ เป็นบุตร
 เจ้าเมืองไคต มีบุตรชื่อเจ้าพญาคีรีราชา พระธนมชื่อแม่นางคงมีบุตร
 ๓ องค์ ชื่อนักนางปราบ ชื่อเจ้าพญาบัณฑิติษราชหนึ่ง ชื่อเจ้าพญาโทก
 พระธนมชื่อแม่นางวรมาดา มีบุตรชื่อนักนางเทพธาดา พระธนมชื่อ
 แม่นางดุกมีบุตรชื่อเจ้าพญาราม แต่เจ้าพญาเด็ยราชาราชบุตรพระมเหสี
 ฝ่ายซ้ายนนครองกันกับนักนางพศรีผู้บุตรขุนทรงพระอินท์ มีบุตรคดอด
 บิเถาะ ชื่อเจ้าพญาธรรมราชา แต่นักนางพศรีกับนางเกสรซึ่งเป็น
 พระมเหสีฝ่ายซ้ายนี้เป็นญาติพญาคีรีราชเดโชไทย แต่นักนางปราบ
 ราชบุตรมีบุตรชื่อเจ้าพญาจัน แต่นักนางเทพธาดาราชบุตรมีบุตรชื่อ
 นักนางท้าวพทอง

๑ ครนอยู่มาสมเด็จพระบรมราชาธิราช เสด็จยกกองทัพไปอยู่เมือง
จักรมุกข์ ได้ช้างเผือกไว้เป็นมงคลช้างหนึ่ง แล้วได้ไม้กฤษณาอดอยมา
แต่แม่น้ำดาว เขามาทำตุงช้างเผือก ๗

๑ ครนอยู่มาสมเด็จพระบรมราชาธิราช ยกกองทัพไปตั้งอยู่ตำบล
ท่าระกา แล้วยกถ่วงไปตีเมืองจันทบูรได้ด้วยพระเตชานุภาพ แล้ว
ยกกลับมาด้วยราชย์อยู่ชานานเสด็จสวรรคต พระญาติวงศ์แด่เสนาบดี
แต่งการถวายพระเพลิงแล้ว เจ้าพญาคำขัติราชบุตรขึ้นไปด้วยราชสมบัติ
อยู่ณเมืองพระนครหลวง ทรงพระนามสมเด็จพระนารายณ์รามาชิตี
พระมเหสีทรงพระนามสมเด็จพระภคินีศรีพระเกษ มีพระราชบุตรหนึ่ง
สมเด็จพระนารายณ์รามาชิตีด้วยราชย์ได้ ๒๕ ปี พระองค์ทรงคิดเป็น
ปชาอยู่แล้วสวรรคต แต่งการถวายพระเพลิงแล้ว ฝ่ายเจ้าพญาศรี
ราชา เจ้าพญาเด็ยราชา พี่น้องรบชิงราชสมบัติกัน เจ้าพญาศรี
ราชาผู้พี่แตกไปตั้งอยู่ณเมืองเชอระโยง เจ้าพญาเด็ยราชาได้ด้วย
ราชย์อยู่เมืองพระนครหลวง ทรงพระนามสมเด็จพระศรีโลไทย ฝ่าย
เจ้าพญาศรีราชายกกองทัพมารบพระศรีโลไทยผู้น้อง ๆ จับเจ้าพญาศรี
ราชาได้ ให้ฆ่าเด็ยตำบลโพด่างดาว ๗

๑ ขณะเมื่อสมเด็จพระศรีโลไทยด้วยราชย์มานนมได้ ไหว้พระไทยพระ
ธรรมราชา จะให้ฆ่าเด็ย นางเกสรผู้เป็นพระโอรสก็รู้เหตุให้ตอบทูด
เจ้าพญาธรรมราชา ๆ หนีไปหาไศรยณบ้านตรีนอก ช้องลุ่มผู้คนได้เป็น
อันมาก แล้วยกกองทัพมารบพระศรีโลไทย พระศรีโลไทยทานมิได้หนี
ไปอยู่บ้านจระนั๊ก ช้องลุ่มมีพลได้เป็นอันมาก ยกกลับมารบเจ้าพญา

ธรรมราชา เจ้าพญาธรรมราชาหนีไปอยู่บ้านท่าเดอมเหนือเขาพนมรุ้ง
 เกิดยกต่อมชาวบ้านชาวเมืองตวันออกได้พร้อมมุด ยกกองทัพกดขี่มารบ
 ได้เมือง พระศรีได้ไทยหนีมาอยู่ตำบลปราบีโคมเมืองดงแวก จึงให้เจ้า
 ไชยมนตรีขุนนางยกกองทัพไปตั้งอยู่ตำบลตรวยดงว่า ฝ่ายพระธรรม
 ราชา ขณะเมื่อหนีไปอยู่ท่าเดอมนั้น ได้เป็นมิตรสนิทวระกันกับเจ้ากวย
 ครั้นได้พระนครหลวงแล้ว จึงให้มิ่งหนึ่งตั้งกำหนดไปขอกองทัพเจ้ากวย
 ณเมืองคบงขมม ให้ยกมาช่วยรบพระศรีได้ไทยณเมืองดงแวก ครั้น
 ได้กำหนดกองทัพเจ้าพญาธรรมราชากับกองทัพกวย ก็ยกไปรบพระ
 ศรีได้ไทย พระศรีได้ไทยทานมิได้ทั้งครัวเดียวหนีไป กองทัพพระ
 ธรรมราชาจับได้พระสนมแดงพรรคพวกพระศรีได้ไทยเป็นอันมาก แต่เจ้า
 ไชยมนตรีนั้นนำนางพระเกษมเหษีพระนารายณ์รามาชิดหนีไปอยู่เมือง
 โพิธิตตว พระศรีได้ไทยนั้นหนีเข้าไปพระนครศรีอยุธยา แต่เจ้าพญา
 ราชบุตรนักนางพระเกษมเหษี^{๕๕} ไปด้วยราชย์อยู่ณเมืองโพิธิตตว ฝ่ายพระ
 ธรรมราชายกกองทัพตามไปรบถึงเมืองโพิธิตตว เจ้าพญาขกออกรบด้าน
 ทาน เจ้าพญาธรรมราชาเห็นเหตุอาก้างกถอยมาตั้งอยู่เมืองบริบูรณ์
 ฝ่ายมหาพนักะเทวียงขุนครุช พาพรรคพวกมาอยู่รักษาเจ้าพญาเมือง
 โพิธิตตว

พงษาวดารหัวเมืองมณฑลอิสาน
หม่อมอมรวงษ์วิจิตร (ม.ว.ปฐุม คนเจาร) เรียบเรียง

ภาคที่ ๑

พระราชอาณาเขตรสยามภาคหนึ่ง

ซึ่งตั้งอยู่ในระหว่าง แดคติจุด เหนือ ๓๓ ตีกร์เศษ ถึง ๓๖ ตีกร์เศษ ดองติจุด ควันออก ๓๐๓ ตีกร์ ถึง ๓๐๕ ตีกร์เศษตรงทิศควันออก เเฉียงเหนือ ของกรุงเทพมหานคร (บางกอก) ซึ่งเรียกว่ามณฑลอิสานนั้น เปนมณฑลใหญ่แห่งหนึ่ง ซึ่งนับเข้าในมาตราเปนมณฑลชั้นที่ ๑ เดิมมีอาณาเขตรทางฝ่ายควันออก ข้ามแม่น้ำโขงไปจนถึงเขานันทาคือแดนญวน ครั้นมาเมื่อปี ร.ศ. ๑๑๒ ประเทศสยามได้ยกอาณาเขตรทางฝั่งโขงควันออกฤๅฝั่งซ้าย แดทังเกาะดอนในลำน้ำโขงให้แก่ฝรั่งเศส เพราะฉะนั้นอาณาเขตรมณฑลอิสานข้างควันออกในปัจจุบัณจึงคงเพียงจดลำน้ำโขงฝั่งควันตกเท่านั้น (แต่ในที่ดินฝั่งแม่น้ำโขงควันตกฤๅฝั่งขวาเข้ามา ๒๕ กิโลเมตรฤๅ ๖๒๕ เส้นนี้ประเทศสยามได้ทำสัญญาแก่ฝรั่งเศสว่า จะไม่ตั้งบ้อมค่าย แดมีกำลังทหาร แดเก็บภาษีสินค้าเข้าออกด้วย)

ส่วนอาณาเขตรมณฑลอิสานฝ่ายทิศใต้นั้น จดแดนมณฑลบูรพา แดแดนเขมรในบ้ำรุงฝรั่งเศส ฝ่ายทิศควันตกจดแดนมณฑลนครราชสีมา ฝ่ายทิศเหนือจดแดนมณฑลอุดร รวมที่ดินกว้างยาว

ไปไม่ ประชุมชนจึงได้ยกชายผู้^{๒๕} มีตระกูลคนหนึ่งขึ้นเป็นหัวหน้าบัญชาการ
 เกิดชาติในอาณาเขตนครกาละจำบากนาคบุรีศรีนั้น โดยเรียบริบร้อยตลอด
 มาได้ ๖ ปีถึงแก่กรรม นางแพงบุตร นางเกาหदान ได้เป็นผู้^{๒๖} อำนวยการ
 บ้านเมืองสืบต่อมาอีก ในจุดศักราช ๑๐๐๕ ปีมแมเบญจศก

สมัยกาลครั้งนั้น ยังมีพระภิกษุรูปหนึ่ง เป็นพระครูเจ้าวัด อยู่
 วัดโพนเสม็ดแขวงกรุงศรีสัตนาคนหุต ประชุมชนเรียกพระภิกษุรูปนั้นว่า
 พระครูโพนเสม็ด มีด้านุศิษย์ญาติโยมแต่ประชาชนในแคว้นนั้นนับถือ
 รักใคร่เข้าเป็นพรรคพวกมาก ครั้นจุดศักราช ๑๐๕๐ พระเจ้ากรุงศรีสัตนา
 คนหุตถึงแก่พิราลัย พระยาเมืองแฉ่นซึ่งเอาสมบัติ^{๒๗} ขึ้นครองกรุงศรี
 สัตนาคนหุต พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต มีโอรสองค์หนึ่ง ชื่อเจ้า
 องค์หล่อ อายุได้ ๓ ปี มารดาของเจ้าองค์หล่อผู้เป็นชายาพระเจ้ากรุงศรี
 สัตนาคนหุตนั้น ยังมีครรภ์ค้างอยู่ด้วย ฝ่ายพระยาเมืองแฉ่นผู้ครอง
 กรุงศรีสัตนาคนหุต จะรับเอามารดาเจ้าองค์หล่อไปเป็นภรรยา นาง
 หายินดีด้วยไม่ จึงพาเจ้าองค์หล่อหนีมาอยู่กับพระครูโพนเสม็ด ๆ จึง
 ให้นำชายาพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต กับเจ้าองค์หล่อโอรสไปอยู่ณตำบล
 ภูชะง้อหอคำ พอถึงกำหนดครรภ์ นางนั้นคลอดบุตรเป็นชาย คน
 นั้น^{๒๘} ทงหลายเรียกกันว่า เจ้าหน่อกระษัตริย์ ฝ่ายเจ้าองค์หล่อผู้เป็นเชษฐา
 นั้นมีความโกรธคิดแค้นพระยาเมืองแฉ่น จึงพาบ่าวไพร่ของตนไปอยู่เมือง
 ญวน ตงเกิดยกล้อมมั่วล้อมกำตงผู้คนคอยหาโอกาสแค้นพระยาเมือง
 แฉ่นอยู่ ฝ่ายพระยาเมืองแฉ่นผู้ครองกรุงศรีสัตนาคนหุต เห็นว่าพระครู
 โพนเสม็ดมีผู้คนรักใคร่กลัวเกรงนับถือมาก ถ้าจะไวเกรงว่าพระครู

โพนเด่มัดจะแย่งชิงเอาบ้านเมือง จึงคิดเป็นความลับจะกำจัดพระครู
 โพนเด่มัดเสีย ฝ่ายพระครูโพนเด่มัดรู้ระแคะระคายว่าพระยาเมืองแค้น
 จะคิดทำร้าย เห็นว่าจะอยู่ในที่นี้ต่อไปไม่มีความสุข จึงได้ปรึกษา
 ญาติโยมแต่ด้านศิษย์เห็นว่า ควรจะไปตั้งอาศรัยอยู่เสียให้พ้นเขตรวง
 กรุงศรีรัตนาคนหุต จึงรวบรวมบรรดาพวกพ้องได้ประมาณสามพันเศษ
 แล้วไปเชิญเจ้าหน่อกระษัตริย์กับมารดาตามมาพร้อมกันแล้ว ก็พากันอพยพ
 ออกจากแขวงกรุงศรีรัตนาคนหุต ไปถึงตำบลวังพันตำโล่มลันนุก พระครู
 โพนเด่มัดจึงให้เจ้าหน่อกระษัตริย์กับมารดาแต่ด้านศิษย์ตั้งเคหสถานอยู่ใน
 ตำบลนั้นบ้าง เหลือจากนั้นพระครูโพนเด่มัดก็พากันเดินทางต่อไป เมื่อ
 พระครูโพนเด่มัดไปถึงตำบลใด ก็มีผู้นับถือรับรองแต่ยินดีเข้าเป็น
 พวกพ้องติดตามไปด้วยเป็นอันมาก ท่านพระครูก็พาครอบครัวไปถึง
 แดนเขมรแขวงเมืองบรรทายเพชร คิดว่าจะตั้งที่พักอาศรัยอยู่ในแขวง
 กรุงกัมพูชานั้น ฝ่ายเจ้ากรุงกัมพูชาจึงให้พระยาเพชรมาตรวจด้อมนครวัด
 พรรคพวกพระครูโพนเด่มัด พระยาเพชรจะเรียกเอาเงินแก่ครัวเหล่า
 นั้นครัวละ ๘ บาท พระครูโพนเด่มัดเห็นว่าจะเป็นความเดือดร้อนแก่พวก
 พ้องญาติโยม จึงได้อพยพพากันเดินทางลับขานมาทางลำแม่น้ำโขง จนถึง
 นครกาตะจำบากนาคนบุรีศรี หยุดตั้งพักอาศรัยอยู่ในเมืองนั้น ฝ่าย
 พวกศิษย์แต่ญาติโยมของพระครูโพนเด่มัดซึ่งเป็นไทยฝ่ายเหนือบ้าง เป็น
 เขมรบ้าง ต่างก็ย้ายแยกไปตั้งนิวาสสถานอยู่ ณ ที่ตำบลต่าง ๆ คตะ
 ประปนอยู่กับพวกข้ากวย ตามภูมิลำเนาอันสมควร

ฝ่ายนางแพง นางเกา ผู้บัญชาการเมืองแก่เฒ่าชราดง แดงตั้ง
 แต่พระครูโพนเสม็ดเข้ามาอยู่ในบ้านเมืองแล้ว นางก็มีความนิยมนับถือ
 ในท่านพระครูโพนเสม็ดมาก จึงได้พร้อมด้วยแดนท้าวพระยาเด่นนามาศย์
 อารามให้ท่านพระครูช่วยบำรุง รักษาพุทธศาสนาสืบให้รุ่งเรือง ถาวรต่อไป
 แดงตั้งส่วนการบ้านเมืองซึ่งเป็นฝ่ายอาณาจักร ก็ได้มอบให้พระครูโพน
 เสม็ดเป็นผู้อำนวยการลิตธิชาตด้วย แต่นั้นมาท่านพระครูก็ได้เป็นใหญ่
 โดยอิศรภาพชั้นในเขตรวง นครกาละจำบาก นาคบุรีศรี ศตอศมา จนถึง
 จุดศักราช ๓๐๗๑ ปีฉลูเอกศก ประชาชนทั้งหลายเกิดการวิวาทวาทาพาทัน
 ม่น้ำใจกำเริบขึ้น คบกันตั้งเป็นชุมนุมประพฤติเป็นโจรผู้ร้าย ราษฎร
 ทั้งหลายผู้ตั้งอยู่ในความลุ่มจืด ต่างก็มีความเดือดร้อนยิ่งขึ้นเป็นอันดับ
 เกือบจะเกิดเหตุจลาจลใหญ่โต ฝ่ายพระครูโพนเสม็ดได้วางถ่วงห้าม
 ปราบโดยทางธรรม ก็หาเป็นเหตุให้สงบเรียบร้อยสมดังความประสงค์ไม่
 ครั้นจะใช้ปราบปรามเอาตามอาณาจักรก็เกรงจะผิดทางวิโนย เป็นที่หมิ่น
 หมองแก่ทางสมณะเพศ พระครูโพนเสม็ดเห็นว่าเจ้าหน่อกระษัตริย์ซึ่ง
 ให้ตั้งอยู่ตำบลวังพันด่านได้ม่นุก เจริญไวยแดงประกอบด้วยเกียรติยศ
 เกียรติคุณพอจะเป็นผู้ปกครองบ้านเมืองได้ จึงได้แต่งแดนท้าวพระยาคุม
 กำลังไปอัญเชิญรับเอาเจ้าหน่อกระษัตริย์กับมารดามายังนครกาละจำบาก
 นาคบุรีศรี

ครั้นจุดศักราช ๓๐๗๕ ปีเมถุนเบญจศก พระครูโพนเสม็ด
 พร้อมด้วยแดนท้าวพระยา จึงได้ตั้งพักเจ้าหน่อกระษัตริย์ขึ้นเป็น

กระษัตริย์ ถวายพระนามว่าเจ้าสร้อยศรีสมุทรพุทธางกูร ครองสมบัติเป็น
 เอกราชตามประเพณีกระษัตริย์ แล้วผลิตเปิดียนนามนครกาตะจำบาก
 นาคบุรีศรี เป็นนามใหม่เรียกว่า นครจำปาศักดินคบุรีศรี เจ้าสร้อย
 ศรีสมุทรจึงได้จัดการบ้านเมืองตั้งตำแหน่งเจ้านายแฉ่นท้าวพระยาเสนาขวา
 พระยาเสนาซ้าย ฝ่ายหน้า ฝ่ายใน แฉ่นตำแหน่งจัตุสดมภ์ กรมอาศำหกเหตำ
 ดีเทำช้ำง ตำรวจ มหาเด็ก ชาวที กรมแฉ่ง ตามจารีตแบบอย่างกรุงศรี
 ลักนาคนหุค (เวียงจันท) แฉ่นนมาครบทุกตำแหน่ง แฉ่นตั้งอศรำเก็บด้วย
 แก่ชายทีมีบุตรเชย ๓๐ เก็บแก่พ่อตา ๑ บุตรเชย ๑ ถำมี ๕ เก็บเฉาะ
 แก่พ่อตา ๑ กำหนดคนละ ๑ ตาด แฉ่นเข้าเปิดอกหนักคนละ ๓๐๐ ช่ง
 (เข้าเวตำนันหนักร้อยช่งคอบาท แฉ่นตาดนนใช้กันเป็นอศรำ ๑๖ อันค้อ
 บาทของเงินพดด้วงในพ่นเมือง ทีเรียกว่าเงินเบ่งแปดหน้าหนัก ๓+๓ ถ้วน
 เงินพดด้วงไทยนนเรียกว่าเงินเบ่งเกำ เพราะหนักเต็มบาท) แฉ่นเจ้า
 สร้อยศรีสมุทรสร้างอารำใหม่ช่นในเมืองวัดหนึ่ง เรียกว่ำวัดหลวงใหม่
 ช่งปรากฏมำจนกาดมคิน แฉ่นได้อารำรำนพระครูโพนเล่มคกับอนคัม
 ล่งมำอยู่ณวัดหลวงใหม่นั้น

เจ้าสร้อยศรีสมุทร มีโอรส ๓ องค์ ค้อ เจ้าไชยกุมาร ๑ เจ้าธรรม
 เทโว ๑ เจ้าสุริโย ๑ แฉ่นมีราชดำนแต่งให้แฉ่นท้าวพระยา นำเคเรือ
 บรรณำการไปชอชิตำเจ้าเขมรณเมืองบรรทหายเพ็ชรมำเป็นบَاتบริจำ มี
 โอรสอิกองค์หนึ่ง ให้นำนว่ำเจ้าโพธิศำร แฉ่นเจ้าสร้อยศรีสมุทรจึงให้
 จำรหวดเป็นอำเภอรักษำบ้านคอนโขงในถ้ำน้ำโขง (ถำของ)

ค้ำทีเรียกว่าคอนโขงถ้ำน้ำโขงนี้มีค้ำนำนมาแต่โบราณว่ำ ครัง

เมื่อช่างเทียบทำร้ายคนอยู่ในเขตรวงเมืองศรีสัตนาคนหุต พระยา
โคตรระบองได้ ไปปราบช่างฆ่าช่างตายเสียตั้งด่าน เมืองศรีสัตนาคนหุต
จึงได้เรียกว่าเมืองด่านช่างมาก่อน ส่วนช่างที่ตายนั้นก็ลอยไปตามลำ
แม่น้ำ คิดอยู่ที่เกาะแห่งหนึ่งมีกลิ่นเหม็นโชตงตลอดไปทั่วตลอดไปตาม
ลำน้ำ อาการกดินที่เหม็นอย่างนั้น ภาษาทางนั้นเรียกว่าเหม็นโช
เพราะฉะนั้นจึงได้เรียกด่านนั้นว่า ด่านน้ำโช ส่วนตอนที่ช่างตายลอยไปติด
อยู่นั้นจึงเรียกว่าดอนโช กับได้พบอีกตำราหนึ่งว่า ดอนโชตง ไม่ใช่โช
คือแต่ก่อนเป็นที่ไว้ โชตงช่าง ดอนนั้นต่อมาเรียกว่าดัดพันดอน คือมีดอน
เกาะในที่เหนือน้ำมากมายตั้งดัดพัน ซึ่งต่อมาในปัจจุบันนี้เรียกว่าดัดพัน

ให้ท้าวสุทนต์เป็นพระไชยเชษฐารักษาอำเภอบ้านทางโคปากน้ำเซกวง
ฝั่งโขงตะวันออก (คือเมืองเชียงแตงเดียน) ให้จาร์แก้วเป็นอำเภ
รักษามันทง ภายหลังเรียกบ้านเมืองทง (คือเมืองสุวรรณภูมิ
เดียน) ให้จันทสุริยวงษ์เป็นอำเภอรักษามันโพนติมเมืองตะโปน เมือง
พิน เมืองนอง ให้นายมัน้ำชาหลวงเดิมของนางแพงเป็นหลวงเอกรักษา
อำเภอบ้านโพน ภายหลังเรียกว่าเมืองมัน้ำตามชื่อนายมัน้ำ (คือเมือง
ดาดวันเดียน) ให้นายพรหมเป็นชาบุตรโคตร รักษาอำเภอบ้านแก้ว
อาเอิม ซึ่งมีเจดีย์อยู่ที่นั้นเรียกกันว่าชาตุกำเคาทัก ภายหลังเรียกว่า
เมืองคำทองหลวง (คือเมืองคำทองใหญ่บัดนี้) ให้จาร์โล่มรักษาอำเภ
บ้านทุ่งอดีตกระบือ เป็นท่าเดเมืองร้างมาก่อน เรียกว่าเมืองโด้ก เมืองซุง
คือ ซองแตพะเนียด เพราะแต่ก่อนพวกเวียงจันทน์แทรกคดองแตผกหัด
ช่างเถื่อนทอน คือเมืองอศมบอดน ให้ท้าวหลวงบุตรพระดะงุม

เป็นขุนนักเฒ่า รักษาอำเภอตำบลโงงเจียง ในอำเภอซึ่งเจ้าสร้อยศรี
 สุ่มทได้ตั้งแต่งให้ผู้นั้นไปรักษาปกครองอยู่ตั้งกล่าวมาแต่เวลานั้น ดูเหมือน
 จะให้เป็นอย่างเมืองออกกตลาย ๆ ถ้าผู้นั้นใหญ่ซึ่งรักษาในตำบลเหล่านั้น
 ล่วงดับไปแล้ว ทางเมืองปากก็คิดก็มักจะตั้งแต่งให้บุตรหลานของผู้ล่วง
 ดับไปนั้น ปกครองเป็นใหญ่ในตำบลนั้น ๆ ดับเชอวงษ์เนื่องกันต่อ ๆ มา
 แต่ตำบลเหล่านั้นก็มักจะปรากฏนามโดยประชุมชนสมมติเรียกกันว่าเมือง
 นั้นเมืองนี้ ดังเมืองมั่น (ลำตวัน) เป็นต้นมาแต่เดิม เพราะฉะนั้นจะถือ
 ว่าตำบลเหล่านั้นได้สมญาตั้งขึ้นเป็นเมืองมาแต่เวลานั้นก็ได้ เพราะ
 เมืองกาละจำบากนาครบุรีศรีในสมัยนั้น ก็เป็นเอกราชโดยความอิศรภาพ
 อยู่ส่วนหนึ่ง สุ่มทควรที่จะมีเมืองขึ้นเมืองออกได้อยู่แล้ว แต่หากยังมีได้
 ตั้งแต่งตำแหน่งกรมการรอง ๆ ขึ้นให้เป็นระเบียบตั้งเมืองเดียวแทน
 แด่ทั้งอาไศรยความที่มีได้ปรากฏว่า ในตำบลเหล่านั้นได้เป็นอิศรภาพ
 แห่งตน ฤๅตกอยู่ในอำนาจความปกครองของประเทศใดนอกจากอยู่ใน
 อำนาจของเมืองนครจำบากด้วย แด่กำหนดเขตแดนเมืองนครจำปา
 คักคิดในเวลานั้น มีว่าทิศเหนือตั้งแต่ย่างสามคั่น อันสามชวาบ หดักทอด
 ยอดดียง ทิศตะวันออกถึงแนวภูเขานั้นติดต่อแดนญวน ทิศใต้เวลานั้น
 ยังไม่ปรากฏ ทิศตะวันตกต่อเขตแดนเมืองพิมายฟากด้านากยุง บ้าน
 เมืองก็อยู่เย็นเป็นสุขเรียบร้อยมา

ดูจุดศักราช ๑๐๘๒ ปีชวดโทศก วัน ๕ ๓๗ ค่ำ พระครูโพนเสม็ด
 อาพาธเป็นโรคชราถึงแก่มรณภาพที่วัดหลวงใหม่ อายุ ๘๐ ปี เจ้าสร้อย
 ศรีสุ่มทพร้อมด้วยเสนาท้าวพระยา กระทำการปลงศพพระครูโพนเสม็ด

เสร็จแล้ว จึงสร้างพระเจดีย์ที่ตรงหอไว้ศพล้อมองค์ กับสร้างเจดีย์
องค์ใหญ่ที่ปลงศพพระครูโพนเด่มืด ๑ องค์ พระเจดีย์องค์นี้เรียกว่า
ธาตุฝุ่น ภายหลังได้สร้างวิหารขึ้นในที่นี้ จึงได้ปรากฏนามว่าวัดธาตุฝุ่น
มาจนบัดนี้

ในสมัยเจ้าสร้อยศรีสมุทร ได้ให้เจ้าโพธิ์สารราชบุตร ซึ่งมารดา
มาแต่ฝ่ายเขมรนั้นไปเป็นเจ้าเมืองควบคุมคนเขมรอยู่ณบ้านทุ่งบัวศรี ยก
บ้านทุ่งบัวศรีเป็นเมือง ชานนามว่าเมืองศรีจำบัง (คือตำบลที่ตั้ง
อยู่ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงเขตอำเภอในเขตยูนนาน) เมืองเขมรจึงได้เบนแดน
ให้เป็นเขตแขวงเมืองนครจำปาศักดิ์ ในทิศใต้ตั้งแต่ริมน้ำโขงฝั่งตะวันตก
ปากคลองน้ำจะหลัดไปตามปลายคลองถึงด้านน้ำเส้นต่อแดนเมืองสทิงกาพง
สวาย ฝั่งน้ำโขงตะวันออกแต่บึงขลาไปถึงด้านน้ำปากคลองสระบา
ฝ่ายขุนนักเฒ่าอำเภอบ้านโขงเจียงถึงแก่กรรม เจ้าสร้อย
ศรีสมุทรจึงตั้งให้ท้าวสักโพนบุตร เป็นขุนนักสักโพรักษาที่ตำบลนั้นแทน
บิดาต่อไป

ตุลศักราช ๑๐๘๖ ปีมีโรคศก มีพรานป่าคนหนึ่งนำความแจ้ง
ต่อแดนท้าวพระยาว่า เห็นพรานทั้ง พรานเทือง ชาวบ้านล้มบอยนายอน
(คือที่เป็นเมืองสทิงกาพง) ได้พระแก้วผัดกมาไว้เข้าใจว่ารูปมนุษย์
น้อย นายพรานเขาเชือกผูกพระสอให้บุตรตากแดดจนพระกรรมนั้นไป
ข้างหนึ่ง ครั้นความทราบถึงเจ้าสร้อยศรีสมุทร จึงให้แดนท้าวพระยาไป
เชิญรับพระแก้วผัดกแห่งมาประดิษฐานไว้ณเมืองปากสักดิ์ มีการสมโภช
๓ วัน แล้วให้พวกข้าที่มาส่งพระแก้วนั้นตั้งอยู่บ้านขามเนิง เรียกว่า

เทโวผู้ของเป็นเจ้าอุปราช แต่เจ้าไชยกุมารได้เบียดยธรรมเนียมเก็บด้วย
เป็นใหม่หนักคนละ ๑ บาท แก่ชายฉกรรจ์ที่มีภรรยาแล้วทุกคนแต่หน้ามา
ส่วนเข้าเปิดอกคงเก็บตามเดิม

ฝ่ายพระนักตักโผผู้รักษาอำเภอโขงเจียมถึงแก่กรรม เมือง
ปากกิติจึงตั้งให้ท้าวโกษาบุตร เป็นพระนักโกษาครอบครองอำเภอนั้น
ต่อไป

จุดศักราช ๓๑๐๐ ปีเมษมาสฤทธิศก เจ้าไชยกุมารได้สร้าง
พระพุทธรูปทองเหลืององค์หนึ่งหน้าตักกว้าง ๘ แต่แทนถึงพระเศียรสูง ๒
แทนสูง ๑๐ นิ้วมีคำอักษรจารึกไว้ที่แทนว่า ศักราชราชาได้ ๓๑๐๐ ปี
กัปศรีวันจันทร์ เดือน ๔ แรม ๕ ค่ำ มอกิตได้ ส้มเต๋จพระพุทธเจ้า
องค์หลวงเป็นผู้ศรัทธา กับทั้งน้องพระเจ้านามหารมเทโวโพธิสัตว์ด้วย
ราชนิษฐา กับทั้งพระราชเทวีสร้างไว้ในพระพุทธรูปเสนา พระพุทธรูป
องค์นี้ยังประดิษฐานปรากฏอยู่ณวัดศรีสุ่มังจนบัดนี้

จุดศักราช ๓๑๒๐ ปีชวดสัมฤทธิศก เจ้าไชยกุมารกับเจ้า
อุปราชกรมเทโวผู้ของวิวาทกัน เจ้าอุปราชจึงคบคิดกับศรีราชาบุตร
จาร์หวัดผู้รักษาอำเภอดอนโขงช่องล้อมผู้คนได้มาก ด้วยกมายังเมือง
ปากกิติ เจ้าไชยกุมารก็มีได้คิดจะต่อสู้ จึงหนีไปอยู่ดอนมดแดง ซึ่งตั้ง
อยู่เหนือเมืองปากกิติ ในดำนามดแดงปากกิติ (บัดนี้เป็นแขวงเมือง
อุบล) ฝ่ายเจ้าอุปราชจึงเข้ารักษาเมืองปากกิติอยู่ ครั้นรู้ว่าเจ้าไชย
กุมารหนีไปตั้งอยู่ดอนมดแดง จึงเกณฑ์กำลังจะยกไปจับได้ให้เจ้าไชย
กุมารไปเตี้ยให้พันเขตรแขวงปากกิติ ฝ่ายมารดาเจ้าอุปราชจึงห้ามเจ้า

อุปราชไว้ มิให้ยกกำลังไปจับได้เจ้าไชยกุมารผู้เป็นเชษฐา แต่
กล่าวให้เจ้าอุปราชคิดกันเดียวกับเจ้าไชยกุมาร ฝ่ายเจ้าอุปราชก็คิดว่า
จะขัด จึงได้แต่งให้แสนท้าวพระยาไปเชิญเจ้าไชยกุมารผู้เชษฐากลับ
คืนมาครองเมืองปากคักตามเดิม

ระหว่างนั้นขุนนักโกษา ผู้รักษาอำเภอตำบลโขงเจียมถึงแก่
กรรม เจ้าไชยกุมารจึงตั้งให้ท้าวจันหอมบุตร เป็นขุนนักจันหอม
รักษาตำบลนั้นต่อมา

จุดศักราช ๑๓๒๓ ปีเถาะเอกศก ครั้นแผ่นดินสมเด็จพระบรม
ราชาที่ ๓ ฤๅไนยหนึ่งเรียกว่าพระเจ้าอยู่หัวพระที่นั่งสุริยามรินทร์ (คือ
เจ้าฟ้าเอกทัศ กรมขุนอนุรักษ์มนตรี) ขึ้นครองราชสมบัติ เป็น
พระเจ้าแผ่นดินสยามที่ ๓๓ อยู่ณกรุงศรีอยุธยา เวदानนพระยาข้างเฝือก
แตกโรงออกจากกรุงไปอยู่ในป่าดง ทางตะวันตกแขวงเมืองปากคัก
โปรดให้สองพี่น้อง (ซึ่งผู้จดพงษาวดารเดิมเข้าใจว่าเป็นพระบาทสมเด็จพระ
พุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ กับกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท) คุณ
ไพร่พล แดกรมช้างออกเที่ยวติดตามพระยาข้างเฝือกมาทางแขวงเมือง
พิมาย แดเคยไปจนถึงดงปากฝั่งลำน้ำมูลข้างใต้ จึงได้ข่าวพระยา
ข้างเฝือกจากพวกเขมร, ด้วยป่าดง คือตาคะจะแดเซียงชั้น ซึ่งตั้งอยู่
บ้านประด้าดีเห็ดยมโคกดำดวนใหญ่ ๑ ตาชะบ้านดงยาง (ฤๅเรียก
โคกอ้อประหนึ่ง) ๑ เซียงบุ่มบ้านโคกเมืองที่ ๑ เซียงดี (ฤๅตาพ้อควาน)
บ้านกุดหวาย (ฤๅบ้านเมืองเตา ตามชื่อเซียงดีเมื่อเป็นหลวงศรีนคร
เตา) ๑ เป็นผู้นำสองพี่น้อง แดไพร่พลไปติดตามพระยาข้างเฝือกมาได้

ตากะจะ เชียงชั้น เชียงชะ เชียงบุ่ม เชียงดี ก็ตามสองพี่น้องนำพระยา
 ช้างเผือกกตัมคินไปณกรุงศรีอยุธยา พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาจึงโปรด
 ตั้งให้ ตากะจะเป็นหลวงแก้วสุวรรณ เชียงชั้นเป็นหลวงปราบ เชียงชะ
 เป็นหลวงเพชร เชียงบุ่มเป็นหลวงสุรินทรภักดี เชียงดีเป็นหลวงศรี
 นครเตา ให้ควบคุมพวกเขมรด้วยบาดงในตำบลบ้านที่ตนอยู่นั้น ๆ ทำ
 ราชการขึ้นกับเมืองพิมาย พวกนายกองเขมรด้วยบาดงทั้งห้าคนพากัน
 กตัมมายังบ้านแห่งตน ฝ่ายเมืองพิมายเห็นว่า บ้านเมืองซึ่งหลวงสุรินทร
 ภักดีเป็นนายกองรักษาอยู่นั้นเป็นบ้านน้อย จึงให้ยกมาอยู่ณตำบลคูปะ
 ทายส์มัน ภายหลังพวกนายกองเขมรด้วยบาดงทั้งห้าคนนั้น ได้นำช้าง,
 ม้า, แก่นต้น, ยางต้น, บักบก, นอรรมาต, งาช้าง, ขมิ้ว ซึ่งเป็นของด้วยไป
 ส่งณกรุงศรีอยุธยา จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งให้หลวงสุวรรณ
 (ตากะจะ) เป็นพระไกรภักดีศรีนครดำตวนเจ้าเมือง ยกบ้านปราสาท
 ดีให้ตั้งมดงดำตวน เป็นเมืองขุขันธ์ ให้หลวงเพชร (เชียงชะ) เป็น
 พระสังฆะบุรีศรีนครอิตจะเจ้าเมือง ยกบ้านโคกอิตจะ (ฤๅบ้านดงยาง)
 เป็นเมืองสังฆะให้หลวงสุรินทรภักดี (เชียงบุ่ม) เป็นพระสุรินทรภักดี
 ศรีนครจางวางเจ้าเมือง ตั้งบ้านคูปะทาย เป็นเมืองปะทายส์มัน (คือ
 เมืองสุรินทร์) ให้หลวงศรีนครเตา (เชียงดี) (ฤๅตาพ่อควาน) เป็น
 พระศรีนครเตาเจ้าเมือง ยกบ้านกุดหวาย (ฤๅบ้านเมืองเตา) เป็น
 เมืองรัตนบุรี ขึ้นกับเมืองพิมาย

จุดศักราช ๓๑๒๕ บมแม่เบญจศก ฝ่ายทางเมืองทง ท้าวเม็ด
 ผู้เป็นเจ้าของเมืองถึงแก่กรรม ท้าวเม็ดบุตรสองคน ชื่อท้าวเซียง ๑ ท้าว
 ดูน ๑ เมืองแค้น เมืองจัน แดงกรมการจึงได้บอกไปยังเมืองจำปาศักดิ์
 ขอยกท้าวทน น้องท้าวเม็ด ขึ้นเป็นอุปราชรักษาบ้านเมืองต่อไปอยู่ได้
 ประมาณสี่ปี ฝ่ายท้าวเซียง, ท้าวดุนบุตรท้าวเม็ดเจ้าเมืองผู้ถึงแก่กรรม
 มีความวิวาทบาดหมางหาถุกกันกับท้าวทนผู้อาวุโสมิ จึงคบคิดกับกรมการ
 พาหนีไปพึ่งพระบรมโพธิสมภาร สืบเด็จพระบรมราชาที่ ๓ ณกรุงศรี
 อโยธยา ขอแต่งตั้งมาปราบปรามท้าวทน โปรดให้พระยากรมท่า
 พระยาพรหม เป็นข้าหลวงขึ้นไปจัดการกับท้าวเซียง, ท้าวดุน ครั้นจวน
 จะมาถึงเมืองทง ฝ่ายท้าวทนเจ้าเมืองรู้ข่าวเข้า ก็พาครอบครัวอพยพ
 หนีไปอยู่ณบ้านกุดจอก พระยาพรหม พระยากรมท่า เข้าตั้งพักอยู่ใน
 เมืองแค้น จึงบอกขอท้าวเซียงเป็นเจ้าของ ท้าวดุนเป็นที่อุปฮาด รักษา
 ปกครองเมืองทงต่อไป แล้วพระยาพรหม พระยากรมท่า ก็ออกไปตั้งที่
 พักอยู่ณทุ่งสำนโนนกระเบา เมืองทงก็เป็นอนินชาตจากความปกครอง
 ของเมืองจำปาศักดิ์ เข้าอยู่ในอำนาจกรุงศรีอยุธยาแต่นั้นมา

จุดศักราช ๓๑๒๘ บมกุญนพศก พระเจ้าองค์หล่อผู้ครองกรุงศรี
 สัตนาคนहुตถึงแก่พิราโดย ห้ามโอรสที่จะสืบตระกูลไม้ แค้นท้าว
 พระยาแสนนายวอ นายตา จึงได้พร้อมกันเชิญกุมารสองคน (มิได้
 ปราบฏนาม) ซึ่งเป็นเชอวงษ์พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนहुตคนเก่า (ไม่
 ปราบฏว่าคนไหน) อันได้หนีไปอยู่กับนายวอ นายตา เมื่อพระเจ้า
 องค์หล่อยกกำลังมาจับพระยาเมืองแสนฆ่าหนั้น ขึ้นครองกรุงศรีสัตนา

คนหุต แล้วนายวอ นายตา จะขอเป็นที่มหาอุปราชฝ่ายหน้า ราชกุมาร
 ทั้งสองเห็นว่า นายวอ นายตา มิได้เป็นเชื้อเจ้า จึงตั้งให้นายวอ นายตา
 เป็นแต่ตำแหน่งพระเสนาบดีณกรุงศรีรัตนาคนหุต แล้วราชกุมารผู้เชษฐา
 จึงตั้งราชกุมารผู้เป็นอนุชา ให้เป็นมหาอุปราชชั้น ฝ่ายพระวอ พระตา
 ก็มีคุณโทมนัส ด้วยมิได้เป็นที่มหาอุปราชดังความประสงค์ จึง
 ได้อพยพครอบครัวพากันมาตั้งสร้างเวียงชนบ้านหนองบัวดำภู แขวง
 เวียงจันทร์เสร็จแล้วยกขึ้นเป็นเมือง ให้ชื่อว่าเมืองนครเขื่อนขันธ์กาบแก้ว
 บัวบาน ฝ่ายพระเจ้ากรุงศรีรัตนาคนหุตทราบเหตุดังนั้น จึงให้แสนท้าว
 พระยาไปห้ามปรามมิให้ พระวอ พระตา ตั้งเป็นเมือง พระวอ พระตา
 ก็หาฟังไม่ พระเจ้ากรุงศรีรัตนาคนหุตจึงได้ยกกองทัพมาตีพระวอ พระตา
 ผู้รบกันอยู่ได้ประมาณสามปี พระวอ พระตา เห็นจะต้านทานมิได้ จึง
 ได้แต่งคนไปอ่อนน้อมต่อพม่า ขอกำลังมาช่วย ฝ่ายผู้เป็นใหญ่ในพม่า
 จึงได้แต่งให้มอองตะแงะเป็นแม่ทัพคุมกำลังจะมาช่วยพระวอ พระตา ฝ่าย
 พระเจ้ากรุงศรีรัตนาคนหุตทราบดังนั้น จึงแต่งเครื่องบรรณาการ ให้
 แสนท้าวพระยาคุมลงมาตีกองทัพพม่าอยู่กต่างทาง แล้วพูดเกลี้ยกล่อม
 ชักชวนเอาพวกพม่าเข้าเป็นพวกเดียวกันได้แล้ว พากันยกทัพมาตีพระ
 วอ พระตาก็แตก พระตาตายในที่รบ ยังอยู่แต่พระวอกับท้าวฝ่ายหน้า
 ท้าวคำผง ท้าวทิดพรหม ผู้เป็นบุตรพระตา แดท้าวทิดกำ ผู้บุตร
 พระวอ แล้วจึงพาครอบครัวแตกหนีอพยพลงไปขอพึ่งอยู่กับพระเจ้า
 องค์หลวง เจ้าไชยกุมารเมืองจำปาศักดิ์ ตั้งอยู่ที่ตำบลเวียงดอนกอง
 คือ ที่เรียกว่าบ้านตู บ้านแก แขวงเมืองจำปาศักดิ์ณบัดนี้ ในเวदानั้นเจ้า

อุปราชธรรมเทโวเมืองจำปาศักดิ์ถึงแก่กรรม พระเจ้าองค์หลวงได้กระทำ
การปลงศพเจ้าอุปราชตามถานานุศักดิ์อุปราช เจ้าอุปราชธรรมเทโว
มีบุตรชาย ๔ คือ เจ้าโอ ๑ เจ้าอิน ๑ เจ้าธรรมกิตติกา ๑ เจ้าคำดุก ๑
บุตรหญิง ชื่อนางค้อย ๑

จุดศักราช ๑๓๓๓ ปีเถาะตรีศก ฝ่ายพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต
ทราบว่า พระวอแตกหนีมาตั้งอยู่ตำบลเวียงดอนกองแขวงเมืองจำปาศักดิ์
จึงได้แต่งให้อัครราชทูตมาตั้งยกตามมาถึงแขวงจำปาศักดิ์ ฝ่ายพระเจ้า
องค์หลวงได้ทราบดังนั้น จึงได้แต่งให้พระยาพลเชียงสาคุมกองทัพ
ขึ้นไปค้นหาไว้ แล้วมีศุภอักษรถึงพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตขอโทษ
พระวอไว้ พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตมีศุภอักษรตอบมาว่า พระวอเป็น
คนอกตัญญู จะเลี้ยงไว้ก็คงจะไม่มี ความเจริญ แต่เมื่อพระเจ้านครจำปา
ศักดิ์ให้มาขอโทษไว้ดังนั้นแล้วก็จะยกให้มิให้เสียทางไมตรี แล้วก็มีคำสั่ง
ให้อัครราชทูตนายทัพนายกองยกกำลังกลับไปยังกรุงศรีสัตนาคนหุต

ในปีนั้นพระเจ้าองค์หลวงดำริที่จะสร้างเมืองใหม่ ถอยไปจาก
เมืองเดิมที่ตำบลศรีดู่ห่างประมาณ ๒๐๐ เส้น พระวอรับอาสาเป็นผู้
สร้างกำแพงเมือง พระมโนดำราชแต่พระศรีอัครราชเมืองโขงรับอาสา
สร้างหอคำ ถวายพระเจ้าองค์หลวงเสร็จแล้ว (ในจุดศักราช ๑๓๓๕
ปีมะโรง) เจ้านายแสนท้าวพระยา จึงเชิญพระเจ้าองค์หลวงให้ไป
อยู่ณเมืองใหม่ แต่มีการมหรกรรมล้มโภชเสร็จแล้ว ครั้นอยู่มาวันหนึ่ง
พระเจ้าองค์หลวงออกว่าราชการณหอราชสิงหาร พร้อมด้วยเจ้านาย
แสนท้าวพระยาประชุมอยู่ณที่นั้น พระวอจึงได้ทูลพระเจ้าองค์หลวงว่า

การที่พระวอได้สร้างกำแพงเมืองถวายเป็นบุญที่ใดสร้างหอคำถวายเป็นบุญ
 สิ่งใดจะประเสริฐกว่ากัน พระเจ้าองค์หลวงจึงตอบว่า กำแพงเมือง
 นั้นคิดด้วยเงินทั้งสามร้อยล้านซึ่งจะมากทำร้าย แต่หอคำนั้น
 จะดีกว่าสักหน่อย ด้วยเป็นที่ได้อาไศรยนั้นอันมีความสุขสำราญมาก
 ฝ่ายพระวอได้ฟังพระเจ้าองค์หลวงตอบดังนั้น ก็บังเกิดมีความอภัยศ
 โทมนัดนั้น คิดเอาใจออกหากจากพระเจ้าองค์หลวง พาครอบครัว
 อพยพหนีขึ้นไปตั้งของลุ่มผู้คนอยู่ที่ดอนมดแดง (อยู่ในตำนานมดซึ่ง
 เป็นแขวงเมืองอุบลเดี๋ยวนี้) แล้วมีบอกแต่งให้ท้าวเพี้ยพินของคุมครอง
 บรรณาการมายังเมืองนครราชสีมา ให้นำลุ่มคนอยู่ในความปกครอง
 ของประเทศสยาม

ตุลศักราช ๓๓๓๘ ปีมโรงจัตวา คก เมื่อเจ้าตากสินเสด็จราชย์
 อยู่ณกรุงธนบุรี พระยาพรหม พระยากรมท่า เห็นว่าตำบลเมืองทอง
 เป็นไชยภูมิไม่สมควรจะตั้งเป็นเมือง เพราะเป็นที่โนนต่ำเซน้ำไหลทาง
 แรงอยู่นั้นจะไม่ถาวรต่อไป จึงปรึกษาท้าวเซียง ท้าวสุน เห็นพร้อม
 กันว่า ที่ตำบลตงเท่าสำราญห่างไกลจากเมืองทองประมาณ ๓๐๐ เส้นเศษ
 เป็นที่ตำบลภูมิเมืองเก่าไชยภูมิดี จึงได้อพยพย้ายจากเมืองทองไปตั้งอยู่
 ยังตงเท่าสำราญ แล้วมีใบบอกมายังกรุงธนบุรี ขอตั้งตงเท่าสำราญเป็นเมือง
 จึงโปรดให้ตั้งตงเท่าสำราญเป็นเมือง ขนานนามว่าเมืองสุวรรณภูมิมาแต่
 ครั้นนั้น ท้าวเซียงได้สร้างวัดขึ้นสองวัด ชื่อวัดกลาง ๑ วัดใต้ ๑ สร้าง
 วิหารกว้างห้าวา ยาวแปดวา สูงหกวา สร้างพระพุทธรูปด้วยอิฐแดงปูนตง
 รัศมีทอง หน้าตักกว้างสี่ศอกคืบ สูงแปดศอกคืบ เหมือนกันทั้งสองวัด

ดุจตุลศักราช ๓๓๓๗ บีมแมตส์ปตศก ฝ่ายท้าวทนต์เจ้าเมืองทงคนเก่า
 ซึ่งหนีไปอยู่ณบ้านกุดจอกจึงเข้าหาพระยาพรหม พระยากรมท่า ๆ เห็นว่า
 ท้าวทนต์ผู้คนบ่าวไพร่ควบคุมอยู่มาก จึงมีใบบอกไปยังกรุงธนบุรีขอตั้ง
 ท้าวทนต์เป็นเจ้าเมือง ขอยกบ้านกุ่มซึ่งเป็นหัวเมืองรอยเอ็ดเก่าเป็นเมือง
 จึงโปรดตั้งให้ท้าวทนต์เป็นพระขัติยวงษาเจ้าเมือง ยกบ้านกุ่มขึ้นเป็น
 เมืองรอยเอ็ดตามนามเดิม ครั้นนเขตแขวงเมืองสุวรรณภูมิ แดเมือง
 รอยเอ็ดมีว่า ตั้งแต่ปากด่านำพาศี ตกด่านำมุด ขึ้นมาตามด่านำพาศี
 ถึงปากห้วยตางเตี้ย ขึ้นไปทุ่งลาดไถ ไปบ้านช่อเหล็ก บ้านแก่งทรายหิน
 ตั้งแต่ถ้ำเต่าเหวฮวดดวงสุวรรณน้อย บึงกุยคำดาอีแก่งภูเมง หนองม่วง
 คลุ้ม กุ่มปักคำดาหักมุดแดง ประจบปากด่านำพาศี ตกด่านำมุดขึ้นเป็น
 เขตเมืองสุวรรณภูมิ ตั้งแต่ด่านำย่างตกด่านำพาศี ขึ้นไปภูตอกช่อน
 หินทอด ยอดดง ตู้อ่ามตัน อันล่ามชวาย ด่านำหมาดหญ้า ผ่าชาว
 พินนา ฝ่ายพระยานาคภูเมง มาประจบหนองแก้วคำดาอีแก่งมาบึงกุย
 เป็นอาณาเขตเมืองรอยเอ็ด

ครั้นดุจตุลศักราช ๓๓๓๘ บัวออกอัฐศก ฝ่ายพระเจ้ากรุงศรีสัตนา
 คนหุต รู้ข่าวว่าพระวอมีความอริวิาทกนกับพระเจ้านครจำปาศักดิ์
 ยกครอบครัวมาตั้งอยู่ณดอนมดแดง จึงแต่งให้พระยาสุโขกุมกองทัพ
 มาตีพระวอ ๆ เห็นจะสู้มิได้ จึงพาครอบครัวอพยพหนีขึ้นมาตั้งอยู่ตำบล
 เวียงดอนกองตามเดิม แล้วแต่งคนให้ไปขอกำลังพระเจ้านครจำปาศักดิ์
 มาช่วย พระเจ้าจำปาศักดิ์ก็หาช่วยไม่ กองทัพพระยาสุโขก็ยกตาม
 ขึ้นมาด้อมเวียงไว้ จับพระวอได้แล้วก็ให้ฆ่าเสียที่ตำบลเวียงดอนกอง

(ที่ซึ่งพระวอตายนี้ ภายหลังจากที่นายนำบุตรพระตาได้เป็นที่เจ้าจำปาศักดิ์ ได้สร้างเจดีย์ล้อมไว้ คำในพื้นเมืองเรียกว่าธาตุพระวอ อยู่ณวัดบ้านคักคิ แขวงเมืองจำปาศักดิ์ตราบเทาบดิน) นายท้าวกำบุตรพระวอ กับท้าวผายนำ ท้าวคำผง ท้าวทิดพรหม บุตรพระตาหนีออกจากที่ล้อมได้ จึงมีบอกแต่งให้คนถือมายังเมืองนครราชสีมา ให้นำกราบบังคมทูลพระเจ้ากรุงธนบุรีขอกำลังกองทัพมาช่วย

ณจุดศักราช ๑๑๕๐ ปีจอสัมฤทธิ์ศก พระเจ้ากรุงธนบุรีจึงโปรดให้พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ แต่ครั้งยังดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึกเป็นแม่ทัพยกไปทางบก สัมทบกับกำลังเกณฑ์เมืองสุรินทร์ ชุขันธ์ สังขะ แดโปรดให้กรมพระราชวังบวรสถานมงคลมหาสุรสิงหนาท แต่ครั้งยังดำรงพระยศเป็นเจ้าพระยาสุรสีห์เป็นแม่ทัพยกไปกรุงกัมพูชา เกณฑ์พลเมืองเขมรต่อเรือรบยกขึ้นไปตามลำน้ำโขง (ในจุดศักราช ๑๑๕๐ ปีจอสัมฤทธิ์ศก) ฝ่ายกองทัพพระยาสุโขทัยว่ากองทัพกรุงยกขึ้นไปเห็นจะต้านทานไว้มิได้ ก็ยกถอยกลับคืนไปยังกรุงศรีสัตนาคนหุต ส่วนกองทัพกรุงธนบุรีทั้งสองยกขึ้นไปตีเมืองจำปาศักดิ์ พระเจ้าองค์หลวงเห็นว่าจะต่อสู้มิได้ จึงพาครอบครัวอพยพหนีออกจากเมืองไปตั้งอยู่ที่เกาะไชย กองทัพไทยตามไปจับได้ตัวพระเจ้าองค์หลวงเมืองนครจำปาศักดิ์ แล้วก็เลยยกไปตีเมืองนครพนมบ้านหนองคายได้ แล้วก็ไปล้อมเมืองเวียงจันทน์ไว้ พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตต้านทานมิได้ก็หนีไปทางเมืองคำเกิด กองทัพไทยยกเข้าเมืองได้แล้ว ตั้งให้พระยาสุโขทัยเป็นผู้รั้งเมืองศรีสัตนาคนหุต แล้วเชิญพระแก้ว

มรกฏ ๓ พระบาง ๓ ซึ่งอยู่ในเมืองเวียงจันทน์ กับคุมเอาตัวพระเจ้า
องค์หลวง (คือเจ้านครจำปาศักดิ์ไชยกุมาร) ยกกองทัพกลับมายัง
กรุงธนบุรี

พระเจ้ากรุงธนบุรีจึงโปรดให้เจ้าไชยกุมาร กลับไปครองเมือง
จำปาศักดิ์ตามเดิม ทำราชการเป็นเมืองประเทศราชขึ้นกับกรุงธนบุรีแต่
มา แต่โปรดให้ยกบ้านอดกระบือเป็นเมืองอดกระบือ (คือเมืองอดบือ
ซึ่งตั้งอยู่ฝั่งโขงตะวันออกบดิน) ให้เจ้าโอบุตรเจ้าอุปราชธรรมเทโวเป็น
เจ้าเมือง เจ้าอินน้องเป็นเจ้าอุปฮาด ครอบครองเมืองอดกระบือ แต่
โปรดให้เลื่อนเจ้าเมืองซุขันธ์ สังฆะ สุรินทร์ ขึ้นเป็นตำแหน่งพระยาทั้ง
ตามเมือง ในบั้นเจ้าสุริโย, ราชวงศ์เมืองจำปาศักดิ์ถึงแก่กรรม มีบุตร
ชื่อเจ้าหมาน้อย ๓ แต่ท้าวคำผงบุตรพระตาไปได้นางค้อยบุตรเจ้าอุปราช
ธรรมเทโวเป็นภรรยา เจ้าปาศักดิ์ไชยกุมารเห็นว่า ท้าวคำผงมาเกี่ยว
เป็นเชยแต่เป็นผู้มีครอบครัวว่าวไพร่มาก จึงตั้งให้ท้าวคำผงเป็นพระ
ประทุมสุรราช เป็นนายกองใหญ่ควบคุมครอบครัวตัวเดชเป็นกองขึ้น
เมืองจำปาศักดิ์ ตั้งอยู่ณบ้านเวียงดอนกอง (คือที่เรียกว่าบ้านตุ บ้านแก
บดิน) ภายหลังเมื่อจุลศักราช ๓๓๔๘ บมเมีย พระประทุมจึงได้ย้าย
มาตั้งอยู่ณตำบลห้วยแจระแมะ คือตำบลซึ่งตั้งอยู่ที่ค้เหนือเมืองอบด
บดิน ค้าที่เรียกว่าห้วยแจระแมะนั้นนานมาแล้ว เดิมมีคนไปตั้งต้ม
เกลืออยู่ที่ห้วยนั้น คนเดินทางผ่านห้วยนั้นไปมากมักจะแวะเข้าไปขอเกลือ
คือผู้ต้มเกลือว่าขอแจระแมะ คือตะกิ้นเล็กน้อยเกิด จึงได้มีนาม
ปรากฏว่าห้วยแจระแมะมาแต่เหตุนี้ แต่บดินพงดำเนียงที่เรียกกัน

เดือนๆ เป็นแฉะแมฤจาตะแม่ไป พระประทุมสุรราชมีบุตรชื่อท้าวโท ๓
 ท้าวทะ ๓ ท้าวกุงทอง ๓ นางพิม ๓ นางคำ ๓ นางคำดิ่ง ๓ นางจำปา ๓
 ในคืนพระยาชุนันท์ (ตากะจะ) ถึงแก่กรรม โปรดให้หุดวงปราบ
 (เซียงขัน) เป็นพระยาไกรภักดีศรีนครดำดวนเจ้าเมืองชุนันท์ เดือนมาตั้ง
 บ้านแตรเป็นเมืองชุนันท์

ดุจตุศักราช ๑๑๕๒ ปีชวดโทศก เจ้าโอบเจ้าเมือง เจ้าอินอุปฮาด
 เมืองขิดกระมื่อ กระทำกรกตชัมเหงราชฐวไต้ความเคื่อตร้อน ความ
 ทราบถึงเจ้าจำปาศักดิ์ไชยกุมาร จึงให้เจ้าเชษฐ เจ้าหนูหลาน คุมกำดั่ง
 ไปจับเจ้าโอบ เจ้าอิน เจ้าอินรุตวหลบหนีไปเสียก่อน ส่วนเจ้าอินนั้นรู้ว่า
 อันตรายจะมาถึงตัวจะหนีไปไม่รอด จึงหนีเข้าไปกอดคอกพระปฎิมากรอยู่
 เจ้าเชษฐ เจ้าหนูไปพบเข้า จึงให้ไปจับตัวเจ้าโอบออกมาจากพระปฎิมากร
 แล้วเจ้าโอบขอผิดกับเจ้าเชษฐเจ้าหนูว่า ถ้าโทษตนจะต้องประหารชีวิต
 แล้ว ขอให้รอไว้แต่พอได้บังสุกุลตัวเสียก่อน แล้วเจ้าโอบก็เอาผลดั่งบ้า
 มาประมาณ ๓๐๐ เคษ คั่วกเอาได้ ในออกเค็ย เอาทองคำทราย
 กรอกเข้าไว้แล้ว นิมนต์พระมาบังสุกุล ถวายผลดั่งบ้าทองคำทรายทุก
 องค์แล้ว จึงกล่าววาจาอธิฐานว่า เราไม่มีผิด เจ้าเชษฐ เจ้าหนูมาจับ
 เราจะฆ่า ขอให้บาปนี้จงเป็นผลดั่งนอง อย่าให้เจ้าเชษฐ เจ้าหนูได้เป็นเจ้า
 เมืองดั่งวงษัตระกูลต่อไปเลย ทนไต่หนี เจ้าเชษฐ เจ้าหนู ก็ดั่งให้ไพร่
 เข้าจับตัวเจ้าโอบเข้ามัด แล้วเอาเชือกหนึ่งเข้ามัดคอกเจ้าโอบถึงแก่กรรม

เจ้าโอบุศร์สองคน ชื่อเจ้านาค ๑ เจ้าอยู่ย ๑ ในตำบลที่เจ้าโอบุศร์
กรรมนั้น ภายหลังเจ้านาค เจ้าอยู่ยบุศร์ได้ออกเจดีย์ขึ้นไว้ คำในพง
เมืองเรียกว่า ชาติเจ้าโอบุศร์ปรากฏอยู่ในเมืองอศมมาจนทุกวันนี้

ในจุลศักราช ๑๑๔๓ ปีกัญเอกศก ฝ่ายทางเมืองเขมรเกิดจลาจล
ด้วยพาทะละหะ (ม) กับพระยาวิบุตยราช (ช) คิดขบถจับสมเด็จพระ
พระบรมราชาธิราช เจ้ากรุงกัมพูชา ไปถ่วงน้ำเสีย ยกกองทัพเองขึ้น
เป็นเจ้าแผ่นดินเขมร ครั้นจุลศักราช ๑๑๔๓ ปีฉดตรีศก เมืองเขมร
ก่อกบฏไปฝากฝ่ายชอยู่กัมพูชา ชาวทวายมาถึงกรุงธนบุรี พระเจ้ากรุงธน
บุรีจึงโปรดให้ สมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึก เจ้าพระยาสุรสีห์
ยกกองทัพไปปราบปรามยังมีทหารคาบตี พอสั่งฝ่ายในกรุงธนบุรี
พระเจ้าแผ่นดินมีสัญญาวิปลาศทรงประพฤติกการวิปริตต่าง ๆ พระยา
สุรสีห์คิดขบถจับพระเจ้ากรุงธนบุรีได้ออกรบไว้แล้ว พระยาสุรสีห์ตั้งตน
ขึ้นเป็นผู้ว่าราชการการกรุงธนบุรี บรรดาโจรผู้ร้ายทั้งหลายต่างก็กำเริบ
ตั้งมั่วสุมกันขึ้นเป็นหมู่เป็นเหล่า เทียวคชชิงปล้นฆ่าฟันไพร่ฟ้าประชาชน
ได้ความเดือดร้อนแตกตื่นกันไปเป็นโกตาหตุ เมื่อชาวทวายไปถึงสมเด็จพระ
เจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก ก็เสด็จยาตราทัพรีบกลับคืนมายังพระมหา
นคร ทรงปราบปรามพวกทวาย รังบัจจลาจลราชคาบเรียบเรียบร้อยแล้ว
ก็เสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติปราบดาภิเษกในกรุงเทพมหานครอมรรัตน
โกสินทรมหินทรายุทธยา ในจุลศักราช ๑๑๔๔ ปีชวดจัตวาศก ครั้น
ทรงทราบว่าทางเมืองจำปาศักดิ์เกิดเมืองอศมมาเกิดฆ่าฟันกัน จึงโปรด
ให้ชาวทวายขึ้นไปคุมเอาตัวเจ้าจำปาศักดิ์ไชยกุมาร กับเจ้าเชษฐา เจ้าอนุ

เจ้าหมาน้อย ดงมากรุงเทพฯ ฯ ถึงกลางทางเจ้าจำปาศักดิ์ไชยกุมาร
บ่วยดง จึงโปรดให้กลับคืนไปรักษาตวยงบ้านเมือง แล้วข้าหลวง
ก็คุมเอาแต่เจ้าเชษฐา เจ้าหนู เจ้าหมาน้อย ดงมาณกรุงเทพฯ ฯ

ในปีชาติจตุศักราช ๑๑๔๔ นั้น พระยาขุขันธ์ (เซียงขัน) มีใบบอกขอตั้งท้าวบุญจันทร์บุตรเดียง ซึ่งคิดมารตามาแต่กรุงเซากองทัพ
ไปตีกรุงศรีสัตนาคนหุต เมื่อจตุศักราช ๑๑๔๐ ปีจอส้มฤทธิศกนั้น เป็น
ตำแหน่งพระไกรผู้ช่วย อยู่มาพระยาขุขันธ์เรียกพระไกรว่าตูกชเดย พระ
ไกรมีความโกรธ ครั้นภายหลังมีพวกญวนพ่อค้าประมาณ ๓๐ คนมา
เที่ยวหาซื้อโคกระบือถึงเมืองขุขันธ์ พระยาขุขันธ์จัดทัพให้พวกญวนพัก
อยู่ศาลากลาง แล้วเกณฑ์คนทำทางไปทางช่องโผย ให้ญวนนำกระบือ
ลงไปทางเมืองพนมเปญ ฝ่ายพระไกรผู้ช่วยมีความพยาบาทพระยาขุขันธ์
จึงบอกกล่าวโทษมายังกรุงเทพฯ ฯ ว่า พระยาขุขันธ์คบพวกญวนต่าง
ประเทศจะเป็นขบถ จึงโปรดให้เรียกพระยาขุขันธ์ไปพิจารณาได้ความ
ตามหา ต้องจำคุกอยู่ณกรุงเทพฯ ฯ เวदानันทาวอุนผู้เป็นพี่พระภักดีภูธร
สงคราม ปลัดเมืองขุขันธ์ดงมาณกรุงเทพฯ ฯ กราบบังคมทูลขอ
เป็นเจ้าเมือง ฯ หนึ่งแยกออกจากเมืองขุขันธ์ ไปตั้งอยู่ณบ้านโนนด้ามชา
สระกำแพงใหญ่ จึงทรงพระกรุณาโปรดให้ยกบ้านโนนด้ามชาสระ
กำแพงขึ้นเป็นเมืองศรีสระเกษ ตั้งให้พระภักดีภูธรสงครามปลัดเมือง
ขุขันธ์เป็นพระยารัตนวงษาเจ้าเมืองศรีสระเกษ แล้วโปรดตั้งให้พระไกร
(บุญจันทร์) ผู้ช่วยเมืองขุขันธ์ เป็นพระยาไกรภักดีศรีนครดาดวง
เจ้าเมือง ให้ท้าวมะนะ เป็นพี่พระภักดีภูธรสงครามปลัด ท้าวเทศ เป็นพี่

พระแก้วมณเฑียรบรมไตรเมืองชุขันธ์ เมื่อในจุดศักราช ๑๑๕๖ ปีมโรงนคก
 อยู่มาพระยาไกรภักดี แต่งให้กรมการออกไปจับพวกราษฎรในกอง
 เจ้าเมืองนั้น ๆ เกณฑ์กำลังยกมาตีพระยาไกรภักดี ๆ ผู้มิได้เห็นไปอยู่เมือง
 ดังชะ แล้วยกตงมาณกรุงเทพ ฯ โปรดเกล้า ฯ ให้ข้าหลวงคุมกำลัง
 ไปจับเจ้าเมืองนั้นได้พาเอาตัวตงมากรุงเทพ ฯ

จุดศักราช ๑๑๕๕ ปีเกาะเบญจศกนั้น พระขัติยวงษา (ทน)
 เจ้าเมืองร้อยเอ็ดบวญถึงแก่กรรม พระขัติยวงษา (ทน) มีบุตร ๓ คน
 ชื่อท้าวด้ดัง ๑ ท้าวภู ๑ ท้าวอ่อน ๑ จึงโปรดตั้งให้ท้าวด้ดัง เป็น
 พระขัติยวงษาเจ้าเมือง ให้ท้าวภูเป็นอุปฮาดเมืองร้อยเอ็ด

จุดศักราช ๑๑๕๖ ปีมโรงนคก โปรดตั้งให้นายเซียงแตง บ้าน
 หางโคปากน้ำเซกของฝั่งตะวันออกแม่น้ำโขง ซึ่งเป็นผู้ไต่พญาตีพ้อง
 พรรคพวกเข้าด้ามภักดีรับอาธานำร่องเรือกระบวนทัพกรมพระราชวังบวร
 มหาสุรสิงหนาท แต่ครั้งยังดำรงพระยศเป็นเจ้าพระยาสุรดีให้แม่ทัพยกไปที่
 เวียงจันทน์ครั้งนั้น เป็นที่พระอุดมเดชเจ้าเมือง ยกบ้านหางโคเป็นเมือง
 เซียงแตง มีกำหนดเขตแดนทางทิศตะวันออกถึงตำบลแตงพวก ทิศใต้
 ถึงเขาเชิงโดย ทิศตะวันตกเฉียงเหนือถึงห้วยม่วง ทิศเหนือถึงดอน
 ตะแบง เป็นบริเวณเซียงแตง ชนกรุงเทพ ฯ

จุดศักราช ๑๑๕๗ ปีมเส่งดัลปีคคก พระยารัตนวงษา (อุน)
 เจ้าเมืองศรีสะเกษถึงแก่กรรม โปรดเกล้า ฯ ตั้งให้ท้าวชมบุตรพระยา
 รัตนวงษา (อุน) เป็นพระยาวิเศษภักดี เจ้าเมืองศรีสะเกษ ครั้น
 จุดศักราช ๑๑๕๘ ปีมเม็ยอฐุคก เมืองศรีสะเกษกับเมืองชุขันธ์เกิดวิวาท

แย่งชิงเขตรแดนกัน จึงโปรดเกล้าฯ ให้บันเขตแดนเมืองศรีสะเกษ
กับเมืองขุขันธ์ตั้ง ทิศใต้ตั้งแต่เขานันทัด ช่องจีนหอมมาบ้านหวัดอย
ถึงทุ่งประทายมาบ้านขามมาบ้านคันร่ม ถึงบ้านดาวเดิมไปตามดำห้วยทาด
ไปบ้านเก่าศาลาบ้านตำโรง บ้านคอยกองไปวังชันาค ไปบ้านแก่งเก่าไป
กุดส้มอ ไปสระดีเหล็กม ไปหลักหินดงท่าด่าน้ำพาด ไปด่าน้ำมุด ไป
บ้านด่านบ้านหมากเขา ถึงบ่อพันชนะ ไปถึงท่าหวัดน้ำพาด ดงไปข้าง
ใต้เป็นพรมแดนเมืองขุขันธ์ ข้างเหนือเป็นเขตแดนเมืองศรีสะเกษ

จุดศักราช ๑๑๕๘ ปีมแมงพคก ท้าวเซียงผู้เป็นที่อุปราชเจ้า
เมือง ๆ สวรรณภูมิถึงแก่กรรม มีบุตรสองคน ชื่อท้าวโอะ ๑ ท้าวเพ ๑
กับบุตรหญิง ๕ คน จึงโปรดตั้งให้ท้าวสุน้องท้าวเซียงเป็นอุปราช
เจ้าเมือง ๆ สวรรณภูมิ แลโปรดตั้งให้ท้าวเพบุตรท้าวเซียงเจ้าเมือง
สวรรณภูมิคนเก่า เป็นที่พระพิทักษ์เขื่อนขันธ์เจ้าเมืองหนองหาร (เป็น
เมืองเก่าอยู่ในแขวงมณฑลอุดร) แยกเอาไพร่เมืองสวรรณภูมิไป ๒๐๐

จุดศักราช ๑๑๕๓ ปีกุญตรีศก อ้ายเซียงแก้วซึ่งตั้งอยู่ตำบล
เขาโองฝั่งโขงตะวันออกแขวงเมืองโขง แลตั้งคนเป็นผู้วิเศษ มีคนนับถือ
มาก อ้ายเซียงแก้วรู้อาณา เจ้าจำปาศักดิ์ไชยกุมารบวญหนักอยู่ เห็น
เป็นโอกาสอันดี จึงคิดการเป็นขบถยกกำลังมาล้อมเมืองจำปาศักดิ์ไว้
ขณะนั้นเจ้าจำปาศักดิ์ไชยกุมารทราบข่าวว่า อ้ายเซียงแก้วยกมาตีเมือง
จำปาศักดิ์ก็ตกใจ อากาโรคกำเรบขึ้นก็เลยถึงแก่พิราลัย อายุได้
๘๑ ปี ครองเมืองจำปาศักดิ์ได้ ๕๓ ปี มีบุตรชายชื่อเจ้าหน่อเมือง ๑
บุตรหญิงชื่อเจ้าบ่อมหัวชวากุมารี่ ๑ เจ้าท่อนแก้ว ๑ ฝ่ายกองทัพอ้าย

เชียงแก้วก็เสด็จเอาเมืองจำปาศักดิ์ได้ ความทราบถึงกรุงเทพฯ จึง
 โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยานครราชสีมา (ทองอิน) แต่ครั้งยังเป็น
 พระพรหมยกบัตร ยกกองทัพขึ้นไปกำจัดอ้ายเชียงแก้ว แต่พระพรหม
 ไปยังมีทันถึง ฝ่ายพระประทุมสุรราชบ้านห้วยแจระแมผู้พี่ กับท้าว
 ฝ่ายนำซึ่งไปตั้งอยู่บ้านสิงทา (คือเป็นเมืองยโสธรเดี๋ยวนี้) ผู้น้อง
 จึงพากันยกกำลังไปตีอ้ายเชียงแก้ว ๆ ยกกองทัพออกต่อสู้ที่แก่งตะนะ
 (อยู่ในลำน้ำมูลแขวงเมืองพิมุตบดิน) กองทัพอ้ายเชียงแก้วแตกหนี
 ท้าวฝ่ายนำจับตัวอ้ายเชียงแก้วได้ ให้ฆ่าเสียแล้ว พอกองทัพเมืองนคร
 ราชสีมายกไปถึงก็พากันไปเมืองจำปาศักดิ์ แด่พากันยกเลยไปตีพวกช่า
 ชาคีกระแสงสว่างจะรายระแตร ซึ่งตั้งอยู่ฝั่งโขงตัวนอกจับได้มาเป็น
 อี้นมาก จึงได้มีไพร่ช่า แด่ประเพณีช่ามาแต่ครั้งนั้น แด่วโปรดเกล้าฯ
 ตั้งให้ท้าวฝ่ายนำบุตรพระตามู มีความชอบ เป็นเจ้าพระวิไชยราชชคย
 วงษาครองเมืองจำปาศักดิ์ โปรดให้เจ้าเชษฐา เจ้าอนุชนไปช่วยราชการ
 อยู่ด้วยเจ้าพระวิไชยราช จึงได้ย้ายเมืองขนมมาตั้งอยู่ทางเหนือ คือที่
 เรียกว่าเมืองเก่าคนึงเมืองบดิน เจ้าพระวิไชยราชชคยวงษา จึงตั้ง
 ท้าวสิงห์หลานอยู่ณบ้านสิงทาเป็นราชวงศ์เมืองโขง (ดีทันดร) แด่ทูล
 ขอดตั้งให้ท้าวบุตร เป็นเจ้าเมืองนครพนม (อันเป็นเมืองเก่าแขวง
 มณฑลอุดร) แด่โปรดเกล้าฯ ตั้งให้พระประทุมสุรราช (คำผง) เป็น
 เจ้าเมือง ยกบ้านห้วยแจระแมเป็นเมืองอุปตราชธานี (ตามนาม
 พระประทุม) ขึ้นกรุงเทพฯ ทำด้วยฝั่ง ๒ เดช คือเบ็ญนารัก ๒ ชวด
 คือเบ็ญบ้าน ๒ เดชคือชวด พระประทุมจึงย้ายเมืองมาตั้งอยู่ที่ตำบลบ้าน

ร่างริมดำพมด ไต่ห้วยแจระแมประมาณทาง ๑๒๐ เส้น คือ ที่ซึ่งเป็น
เมืองอุบลเดียน แต่ได้สร้างวัดหลวงชนวัดหนึ่ง เขตแดนเมืองอุบล
มีปรากฏในเวदानันว่า ทิศเหนือถึงน้ำยังตกดำเนินาพาชไปยอคบังอิ ตาม
ลำบังอิไปถึงแก่งชนะ ไปภูจอกอ ไปช่องนาง ไปยอคห้วยอะดีอะดองคัต
ไปตงเบือยไปสระดอกเกษ ไปตามลำกระยุกตกดำเนินามุด บันให้เมือง
สุวรรณภูมิ ฝ่ายเหนือหินดีตาเดขหนองกองแก้วต้นภูเขียว ทางใต้
ปากเดี่ยวตกดำเนินามุด ยอคห้วยกากวกเกี้ยวชี่ บันให้เมืองชุนชี่ แต่
ปากห้วยทัพทันตกมุดถึงภูเขาวงกั

ครั้งนั้นขุนนักจันหอมผู้ครองตำบลโขงเจียงถึงแก่กรรม เจ้าพระ
วิไชยชิตยราชวงษา จึงตั้งท้าวอินทวงษ์ บุตรขุนนักจันหอม เป็นขุนนัก
อินทวงษ์ ครองตำบลโขงเจียงต่อไป

จุดศักราช ๑๑๕๔ ปีชวดจัตวา ค ฝ้ายทางเมืองสุวรรณภูมิ
มีคนตอบพันท้าวสุนผู้เป็นอุปราชเจ้าเมืองถึงแก่กรรม ท้าวเพี้ยกรมการ
จับตัวทิดโคตรพิจารณาได้ความเป็นสัจย์ว่าเป็นผู้พัน ทิดโคตรถูกเขียน
ตายอยู่กับคา แล้วเจ้าเมืองกรมการจึงมีบอกตงมายังกรุงเทพ ฯ โปรด
เกล้า ฯ ตั้งให้ท้าวอ่อนท้าว บุตรพระชิตยวงษา (ทน) เจ้าเมืองร้อยเอ็ด
คนเก่าซึ่งได้มาถวายตัวเป็นมหาดเล็กอยู่ในกรุงเทพ ฯ นั้นเป็นอุปราช
เจ้าเมืองสุวรรณภูมิ พระราชทานหมวกตุ้มกระบี่บังทองเป็นเกียรติยศ
ในบั้นเมืองแล้วสุวรรณภูมิไม่ถูกกับเจ้าเมือง อพยพมาตั้งอยู่
บ้านหนองกองแก้ว ส้มคัทำราชการขึ้นอยู่กับเจ้าพระยานครราชสีมา ฯ
จึงบอกกราบบังคมทูลขอตั้งให้เมืองแสนเป็นเจ้าเมือง ขอยกบ้านหนอง

แกวชนเป็นเมือง จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งให้เมืองแตงเป็น
ที่พระจันตประเทศ ยกบ้านหนองแกวชนเป็นเมืองชนบท (แขวงมณฑล
อุดร) ขึ้นเมืองนครราชสีมา แบ่งเอาที่ดินเมืองสุวรรณภูมิไปตั้งแต่ตำบล
บ้านกุ่มทองไปจนถึงหนองกองแก้ว เป็นเขตของเมืองชนบทแต่ครั้งนั้น

ดุษฎีศักราช ๓๑๕๕ มีฉดฺุเบญจศก ท้าวโสมมิตร ท้าวอุปชา
ซึ่งเดิมอยู่บ้านผ้าขาวแขวงเมืองศรีสัตนาคนหุต แดพาครอบครัวยกมา
ตั้งอยู่บ้านท่าแก่งดำโรงริมน้ำปาวนั้น ได้พาพวกญาติพี่น้องมาเฝ้าทูล
ขอของขุดพระบาทนครกรุงเทพฯฯ ขอพึ่งพระบรมโพธิสมภารควบคุมบ่าว
ไพร่ตัวเดขเก็บผลเร็วส่งทูลเกล้าฯ ถวาย จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
ตั้งให้ท้าวโสมมิตรเป็นพระยาไชยสุนทรเจ้าเมือง ให้ท้าวคำหวาเป็นที่
อุปฮาด ยกบ้านแก่งดำโรงขึ้นเป็นเมืองกาฬสินธุ์ ทาราชการชนกรุงเทพฯฯ
อาณาเขตเมืองกาฬสินธุ์ ครั้งนั้นว่า ทิศตะวันออกดำพียงตกดำน้ำชี
ทิศเหนือเฉียงตะวันตกภูเหล็กยอดดำน้ำสังครามมาดำไก่เขี่ย คัดตงคูไช
เก่าเกาะจนกระทั่งห้วยสายบาทตกดำพวง ทิศเหนือเฉียงตะวันออกภูศรี
ถานยอดดำห้วยเหล็กยอดตกดำพียง แต่ภูศรีถานเฉียงเหนือยอดห้วยถ่าน
เหล็กตงดำน้ำกาเมืองหนองหาร เียงเหนือภูเหล็กยอดดำน้ำสังครามมา
ดำน้ำยามถึงดำน้ำอูน คัดมาหนองบัวลำงยอดน้ำลาดตกน้ำหนองหาร

ครั้นพระยาไชยสุนทร (โสมมิตร) อุปฮาด (คำหวา) ถึงแก่
กรรมแล้ว จึงโปรดตั้งให้ท้าวหมาแพงบุตรท้าวอุปชา เป็นพระยาไชย
สุนทรเจ้าเมือง ให้ท้าวหมาด้อยเป็นอุปฮาด ให้ท้าวหมาพวงเป็นราชวงศ์
ทั้งสองคนเป็นบุตรพระยาไชยสุนทร (โสมมิตร) เป็นผู้รักษาเมือง

ดุจตุศักราช ๓๑๕๙ บมเส่งนพศก ฝ่ายเพยเมืองแพนบ้านช้ไถ่น
 เมืองสุวรรณภูมิ เห็นว่าเมืองแสนได้เป็นเจ้าเมืองชนบทก็อยากจะได้เป็น
 บ้าง จึงเกิดยกด้อมผู้คนได้อยู่ในบังคับสามร้อยเศษ จึงล้มคชชอยู่
 เจ้าพระยานครราชสีมา แล้วขอตั้งบ้านบึงบอนเป็นเมือง เจ้าพระยา
 นครราชสีมาได้มีบอกมายังกรุงเทพ ฯ จึงโปรดเกล้า ฯ ตั้งให้เมืองแพน
 เป็นที่พระนครบริรักษ์เจ้าเมือง ยกบ้านบึงบอนขึ้นเป็นเมืองขอนแก่น (มณ
 ทดอุตร) ขึ้นเมืองนครราชสีมา

ดุจตุศักราช ๓๑๖๐ บมเมี้ยลัมฤทธิศก เพี้ยมุขเป็นบุตรพระศรี
 มหาเทพเขมรซึ่งพาครอบครัวเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภาร ตั้งบ้านเรือน
 อยู่ณบ้านเมืองแสนในเมืองโขงนั้น ได้ไปเกิดยกด้อมชนชาติช้ซึ่งอยู่
 ตามฟากโขงตะวันออก ได้พวกเข้าบ้านแคะ บ้านจาร์ บ้านตาปางเข้า
 เป็นพวกแล้ว ก็อพยพครอบครัวไปตั้งบ้านเรือนอยู่ณบ้านตาปาง แล้ว
 ก็เกิดยกด้อมได้พวกช้ชาติระแวง, จะราย, จุมพอน, ซึ่งตั้งอยู่ตามตำบล
 ห้วยส้มองช้ไปจนถึงน้ำสระไทย มาเข้าเป็นพวกอีกเป็นอันมาก เพี้ยมุข
 จึงได้ตั้งขม่งางข้างแฉของบ้ต่าง ๆ เข้ามาทูลเกล้า ฯ ถวาย จึงทรงพระ
 กรุณาโปรดเกล้า ฯ ตั้งให้เพี้ยมุขเป็นพระศรีมหาเทพเจ้าเมือง ตั้งทำวอน
 เมืองโขงเป็นอุปฮาด ยกบ้านตาปางขึ้นเป็นเมืองแสนปางช้กรุงเทพ ฯ ให้
 บันเขตรแขวงเมืองเซียงแตงกับเมืองจำปาศักดิ์ เป็นเขตรแขวงเมืองแสน
 ปาง คือ ทิศตะวันออกถึงด่านน้ำเซซาน ทิศตะวันตกถึงห้วยคตุน ทิศเหนือ
 ถึงแก่งสักแอก ทิศใต้ถึงแก่งบางเหาะ

๓๑๖๑ บมแมเอกศก เพยศรีปาก เพยเหล็กสะท้อน
 เพยไกรสร เสนาเมืองสุวรรณภูมิ คบคิดกันเกลียดล่อมผู้คนเข้าเป็นพวก
 พ้องตัวเดขได้สองร้อยคนเศษ แยกออกจากเมืองสุวรรณภูมิ ไปสมัคร
 ชนอยู่กับเจ้าพระยานครราชสีมา ๆ มีบอกมายังกรุงเทพฯ ฯ จึงทรงพระ
 กรุณาโปรดเกล้า ฯ ตั้งให้เพยศรีปากเป็นพระเสนาสงครามเจ้าเมือง ยก
 บ้านหมากเพองบ้านหนองหัวแรดซึ่งอยู่ริมเมืองพุดไทยสงเก่า เป็นเมือง
 พุดไทยสงขึ้นกับเมืองนครราชสีมา (มณฑลนครราชสีมา) โปรดเกล้า ฯ
 ให้เมืองสุวรรณภูมิขึ้นเขตแขวงให้ ตั้งแต่ปากดำพังชูทางตะวันตกไป
 ถึงดำสะแอกเป็นเขตแดนเมืองพุดไทยสง

ในระหว่างบรมตราโปรดเกล้า ฯ ขึ้นไปเกณฑ์กำลังเมืองชูนันท์
 เมืองสุรินทร์ เมืองสังฆะ เมืองละ ๓๐๐ รวม ๓๐๐ คนเข้ากองทัพยกไป
 ตักกองทัพมา ซึ่งเข้ามาตั้งอยู่ในเขตแขวงเมืองนครเชียงใหม่ แต่
 กองทัพไทยมิทันไปถึง พอได้ข่าวว่ากองทัพพม่ายกเลิกถอยไปแล้ว
 ก็โปรดเกล้า ฯ ให้ยกกลับมา ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เปลี่ยน
 นามพระสุรินทรภักดีศรีณรงค์จางวาง (ดี) เป็นพระสุรินทรภักดีศรี
 ปะทายสมัน

ครั้นถึงจุลศักราช ๑๑๖๗ บมดูลิปตศก พระเจ้าวิไชยราชขัตติย
 วงษาผู้ครองเมืองนครจำปาศักดิ์ จึงขอตั้งบ้านนายอนเป็นเมือง ทรงพระ
 กรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ขนานนามว่า เมืองสพาด (อยู่ฝั่งโขงตะวันออก)
 ตั้งพระศรีอภัยดาบุตรจาวหวดเจ้าเมืองโขงเป็นเจ้าเมือง ขึ้นเมืองนคร
 จำปาศักดิ์

ตุจตุศักราช ๑๑๖๘ ปีชวดอัฐศก ทรงพระราชดำริว่าเมือง
สุรินทร์ เมืองสังฆะ เมืองซุซนธิ เป็นเมืองเคยได้ตามเสด็จพระราช
ดำเนินในการพระราชสงครามหลายครั้งมีความชอบมาก ให้ยกเมือง
ทั้ง ๓ นครกรุงเทพฯ ๑ อย่าให้ชนอยู่ในบังคับเมืองพิมายเมืองนครราชสีมา
ดีมาเหมือนแต่ก่อน

ตุจตุศักราช ๑๑๗๐ ปีมโรงสัมฤทธิศก พระสุรินทรภักดีศรี
ปะทายสมัน (ดี) เจ้าเมืองสุรินทร์ถึงแก่กรรม พระสุรินทรมีบุตรชาย ๖
ชื่อท้าวสุน ๑ ท้าวแก้ว ๑ ท้าวทอง ๑ ท้าวยง ๑ ท้าวปริง ๑ ท้าวสอน ๑
บุตรหญิง ชื่อนางไซ ๑ นางคำ ๑ นางดี ๑ นางตม ๑ จึงโปรดเกล้าฯ
ตั้งให้ท้าวมีผู้เป็นที่หลวงวิเศษราชาน้องชายพระสุรินทร (ดี) เป็นพระ
สุรินทรภักดีศรีปะทายสมันเจ้าเมืองสุรินทร์ต่อไป

วัน ๕ ๑๓ ๘ ค่ำปีมเส็งเอกศก จตุศักราช ๑๑๗๑ พระบาทสมเด็จพระ
พุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ เสด็จสวรรคตแล้ว พระบาทสมเด็จพระ
พุทธเลิศหล้านภาลัยได้เสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติ เป็นพระเจ้า
แผ่นดินสยามต่อมา

ตุจตุศักราช ๑๑๗๒ ปีมเมียโทศก พระยาเดโช (เมง) เจ้าเมือง
กำแพงส่วย (เขมร) กับนักปริงซึ่งเป็นน้องชายมีความอริวิวาทกันกับ
นักพระอุไทยราชา (นักองค์จันทร์) เจ้ากรุงกัมพูชา พระยาเดโชกับ
นักปริงจึงอพยพครอบครัวเข้ามา ขอพึ่งพระบรมโพธิสมภารอยู่ณแขวง
เมืองโขง เมืองนครจำปาศักดิ์จึงมีบอกเข้ามาณกรุงเทพฯ ๑ ทรงพระ
กรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยากระตุมโหมราชเสนาเกณฑ์กำลังตามหัว

เมืองควนออก ยกไปซัดตาทัพวัชรวิชัยอยู่ณท่าม่ออ้อมใต้ปากน้ำ
 เซดำเกาตงไปถึงปากคลองเลี่ยมโบก วัชรวิชัยเดโชมาตั้งอยู่บ้าน
 ดงปลา ครว้นักปริงตั้งอยู่เวินซ้อง (เมืองเซดำเกา) จึงมีเขมร
 แทรกปนอยู่ในแขวงเมืองไซงตั้งแต่นั้นมา ฝ่ายนักปริงนั้น ได้นางเคี้ยง
 ภรรยาเจ้าเมืองเซียงแตงมาเป็นภรรยา มีบุตรชื่อนักอินติดมาด้วยคนหนึ่ง
 ภายหลังนางเคี้ยงเกิดบุตรกับนักปริงอีก ๓ คน ชื่อนักกม ๑ นักเมือง ๑
 นักเต็ก ๑ แต่ในระหว่างนั้น นายพรหมคนเมืองสังชะ ไปได้นางมก
 บุตรสาวพระยาเดโช (เมง) เป็นภรรยา พระยาเดโช (เมง) จึงตั้ง
 นายพรหมให้เป็นที่หลวงจ่านงเด็มนครา

วัน ๓ ๓ ๓๐ ค่ำ ปีมแมตรีศก จุติศักราช ๑๓๗๓ เจ้าพระวิไชย
 ราชชติยวงษา (หน้า) เจ้านครจำปาศักดิ์พิราโดย ครองเมืองได้ ๒๓ ปี
 มีบุตรชายชื่อเจ้าบุตร ๓ บุตรหญิง ๓ ชื่อนางแตง ๓ นางไทย ๓ นาง
 กอนแก้ว ๓ แล่นท้าวพระยาจึงมีบอกเข้ามากราบบังคมทูลพระกรุณา
 ทวงทราบใต้ฝ่าตองขุดพระบาทแล้ว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
 ให้พระยากระต่าโหมราชเสนา เป็นข้าหลวงนำหีบศิลาหน้าเพลิง เครื่อง
 ไทยทานไปปลงศพเจ้าพระวิไชยราชชติยวงษา แลให้นำสุพรรณบัตรไป
 พระราชทานให้เจ้านุ บุตรเจ้าหน่อเมืองหลานเจ้านครจำปาศักดิ์ไชยกุมาร
 เป็นเจ้านครจำปาศักดิ์ พอข้าหลวงเชิญตราไปถึงเมืองนครจำปาศักดิ์
 ได้ ๓ วัน วัน ๒ ๓ ๓๒ ค่ำ ปีมแมตรีศก จุติศักราช ๑๓๗๓ ยามเที่ยงคืน
 เจ้านครจำปาศักดิ์ (นุ) ก็ถึงแก่พิราโดยในเมือง ที่เรียกว่าเมือง
 เก่าคนเก็งอยู่บัดนี้ พวกข้าหลวงแด่นท้าวพระยา จึงพร้อมกัน

กระทำการปลงศพเจ้าพระวิไชยขัตติยราชวงษา (หน้า) เดรัจฉา ใต้ก่อ
เจดีย์บรรจุอัฐิเจ้านครจำปาศักดิ์ (หน้า) ไว้ณวัดเหนือในเมืองเก่าคันแกง
คำดาวเรียกว่า ธาตุหลวงเข้ามาจนบัดนี้

ในปีพระสุรินทรภักดีศรีปะทายสมัน (มี) เจ้าเมืองสุรินทร์
ถึงแก่กรรม จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งให้ท้าวสุน บูตรพระ
สุรินทรภักดีศรีณรงค์จางวาง (ดี) เป็นพระสุรินทรภักดีศรีปะทายสมัน
เจ้าเมืองสุรินทร์ต่อไป

ครั้นจุลศักราช ๑๓๗๕ ปีวอกจัตวาศก พระยากระดาโหมราช
เสนาจัตราการณเมืองจำปาศักดิ์เรียบร้อยแล้ว จึงได้เชิญเอาพระแก้ว
มณี ซึ่งเจ้าสร้อยศรีสมุทรได้มาแต่บ้านนายอน มาประดิษฐานไว้
ณเมืองจำปาศักดิ์นั้น นำลงมาทอดเกล้าฯ ถวายณกรุงเทพ ฯ พระแก้ว
มณีองค์นี้ขนาดกว้าง ๕ นิ้ว กิ่ง สูง ๑๒ นิ้วเศษ ซึ่งปรากฏนามใน
ปัจจุบันว่า พระพุทธบุษยรัตนจักรพรรดิพิมลมณีนมัย นน

ตุจตุศักราช ๑๓๗๕ ปีรกาเบญจศก จึงทรงพระกรุณาโปรด
ตั้งให้เจ้าหมาน้อย บุตรเจ้าราชวงศ์ (สุริโย) หลานเจ้าสร้อยศรีสมุทร
เป็นเจ้านครจำปาศักดิ์ ให้เจ้าธรรมภักดีกา บุตรเจ้าอุปราช (ธรรมเทโว)
เป็นเจ้าอุปราชรักษาเมืองนครจำปาศักดิ์ต่อไป

ภายหลังเจ้านครจำปาศักดิ์ (หมาน้อย) กับเจ้าอุปราชมีความ
อริวิวาทกัน จึงคุมกันลงมาเฝ้าทอดของชุดีพระบาทณกรุงเทพ ฯ จึง
โปรดเกล้าฯ ให้แยกเจ้าอุปราชไว้เสียดนกรุงเทพ ฯ โปรดให้เจ้านคร
จำปาศักดิ์ หมาน้อยกลับไปครองเมืองจำปาศักดิ์ต่อไป

ตุจตุคักราช ๑๓๗๖ มีจอนคก ฝ่ายอุปฮาด (กำ) เมืองอุปด
ราชธานี กับราชวงษ์ (สิง) เมืองโขง ซึ่งเป็นญาติกันกับเจ้าพระ
วิไชยขัตติยราชวงษา เจ้านครจำปาศักดิ์เก่านั้น มีพอใจที่จะทำราชการ
กับเมืองนครจำปาศักดิ์ แดเมืองอุปด

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ตั้งบ้านสิงทา เป็นเมือง
ยโสธร ให้ราชวงษ์ (สิง) เมืองโขง เป็นที่พระสุนทรราชวงษา
เจ้าเมืองยโสธร ท้าวชัชชาเป็นอุปฮาด ท้าวบุตรเป็นราชวงษ์ ท้าวเด่น
เป็นราชบุตร ชนกรุงเทพ ฯ ผูกด้วยนารัก ๒ เดชค้อเบย บ้านสองเดช
ค้อชวด

โปรดให้ตั้งบ้านโคกกงพเนียง ริมฝั่งน้ำโขงตะวันตก เป็นเมือง
เขมราชฐร์ธานี ให้อุปฮาด (กำ) เมืองอุปด เป็นที่พระเทพวงษา
เจ้าเมืองเขมราชฐร์ ชนกรุงเทพ ฯ ผูกด้วยนารัก ๒ เดชค้อเบย บ้าน
๒ ชวดค้อ ๓๐ บาท แดโปรดตั้งให้ท้าวทุกทอง บุตรพระประทุมสุร์ราช
เป็นอุปฮาดเมืองอุปด

ครั้งนั้นจึงได้กำหนดเขตแขวงแบ่งปันเขตแดนเมืองนครจำปาศักดิ์
ฝ่ายเหนือเดอนดงมาถึงปากคลองน้ำโตมใหญ่ ไปถึงคลองเท้าสาร คลอง
คลองแอก คัดตงดำน้ำกระยุงค้อเขามันทัด ฝ่ายขว้นออกตรงปากคลอง
น้ำโตมใหญ่ ไปตามลำคลองทรายถึงคลองบางโกย คัดตงปาด
เซบั้งเหียงช้นไปเขามันทัด ค้อแดนเมืองญวน เป็นกำหนดเขตแดน
เมืองนครจำปาศักดิ์

ในบั้นนี้ ฝ่ายเมืองสุวรรณภูมิ ท้าวอ้อนผู้เป็นอุปราช เจ้าเมือง
สุวรรณภูมิเป็นคนมีภรรยามาก หลงรักภรรยาอ้อย ฝ่ายนางแก้ว

ภรรยาใหญ่มีความซัดใจ จึงได้ลงมาทำฎีกาทูลเกล้า ฯ ถวาย ก่ด่าว
โทษท้าวอ่อนเจ้าเมือง ว่าประพฤติกการทุจริตกคชี่ข่มเหงราษฎรได้ความ
เดือดร้อนต่าง ๆ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้หาตัวท้าวอ่อน
เจ้าเมืองลงมาแก้คดีณกรุงเทพ ฯ พิจารณาได้ความจริงว่า ท้าวอ่อน
เป็นผู้ประพฤติกการทุจริตต่าง ๆ จึงโปรดเกล้า ฯ ให้เอาตัวไปกักไว้
ณบ้านหนองหอย แขวงเมืองลำบุรี

แล้วโปรดตั้งให้ท้าวโอะ บุตรท้าวเซียง หลานท้าวมืด เหลน
จาวแก้วเจ้าเมืองคนต้น เป็นพระรัตนวงษา เจ้าเมืองสุวรรณภูมิต่อไป

ตุลุดคักราช ๑๑๗๙ ปีฉลูนพศก มีภิกษุอดชี่รูปหนึ่ง ชื่อสา
อยู่บ้านหลุมเตาเตาปูน แขวงเมืองลำบุรี เห็นชดงค์มาหยุดพักอาไศรย
อยู่ที่เขาเกียดโง้งฝั่ง โขงตัวนอก ซึ่งเป็นแขวงเมืองจำปาศักดิ์แต่ก่อน
อ้ายสาแสดงตัวว่าเป็นคนมีวิชาฤทธาภาพต่าง ๆ เป็นต้นว่าเขาแว่นแก้ว
มาส่องกับแดดให้ติดเชื่อเป็นไฟลุกช่นแล้วอดว่าเรียกไฟฟ้าได้ แด่สามารถ
ที่จะเรียกให้ ไฟนั้นมาเผาบ้านเมือง แด่มนุษย์ เดรัจฉาน ให้ไหมวณาค์
นิบหายไปทั้งโลกยกได้ ฝ่ายคนในประเทศเหล่านั้น มีพวกข่าเป็นต้น
อันประกอบไปด้วยสันดานความเซลา มีรูเท่าเด่ให้กตอ้ายสา ครั้นเห็น
อ้ายสาแสดงวิชาดังนั้นก็เห็นเป็นอัศจรรย์ ต่างมีความกลัวเกรงกัพากัน
ยินดีนิยมนเชื่อถือ เขาเป็นพวกอ้ายสาเกียดโง้งเป็นอันมาก ครั้นอ้ายสา
เห็นมีผู้คนเกรงกลัวเข้ามาส่มค้เป็นพรรคพวกมากแต่ก็มิใจกำเริบ จึงคิด
ขบถยกเป็นกระบวนทัพเที่ยวค้ตามตำบลบ้านใหญ่น้อยต่าง ๆ ในเขต
แขวงเมืองจำปาศักดิ์ตามรายทาง แด้วมาตงเรือที่ปากคลองตะปุงแขวง

เมืองลันทนทรยกมาณเมืองปากคักติ ฝ่ายเจ้านครจำปาศักติ (หมาน้อย) รัชว่าว่าอายสาเกียดโง้งยกทัพมาตั้งนั้น ก็ตกใจโดยมิทันได้เตรียมตัว จึงอพยพพาครอบครัวหลบหนีเข้าป่าไป วัน ๒ ๆ ๓ ค่ำ ปีเถาะเอกศก จุลศักราช ๑๑๘๑ อายสาเกียดโง้งก็พากองทัพเข้าเมืองนครจำปาศักติ ได้แล้ว ก็เที่ยวเก็บริบเอาทรัพย์สินสมบัติต่าง ๆ แดงทั้งเอาไฟจุดเผาเมือง เสียด้วย เวदान์เจ้าพระยานครราชสีมา (ทองอิน) กำตั้งเที่ยวกำจัด ต้าพวกเด่มัดกันชา ข้าประไรหนบ ประไรต่าง อยู่ณแขวงเมืองโขง จึงมีบอกตงมากรุงเทพ ฯ แล้ว เจ้าพระยานครราชสีมา กับพระศรี อักษัต พระโพธาราชเมืองโขง จึงเกณฑ์กองทัพยกมาตีกองทัพอายสา เกียดโง้งแตกหนีไปตั้งอยู่ณเขาป่าแขวงเมืองอศบอ

ฝ่ายทางกรุงเทพ ฯ ก็โปรดเกล้า ฯ ให้พระยามหาอำมาตย์ (บ่อม) ๑ กับพระศรีดำแดงคุมกองทัพขึ้นไปตามจับอายสาเกียดโง้ง หาได้ตัวไม่ พระยามหาอำมาตย์ พระศรีดำแดงจึงได้คุมเอาตัวเจ้านคร จำปาศักติ (หมาน้อย) ตงมาณกรุงเทพ ฯ เจ้านครจำปาศักติ (หมาน้อย) ก็ถึงพิราโดยอยู่ในกรุงเทพ ฯ ครองเมืองได้ ๘ ปี มีบุตรชาย ๘ คน ชื่อเจ้าอนุ ๑ เจ้าอนุต ๑ เจ้าแสง ๑ เจ้าบุญ ๑ เจ้าจุ่น ๑ เจ้าจู ๑

๑ พระยามหาอำมาตย์ ฯ (บ่อม) ต้นสกุล อมาตยกุล เวदान์ นั้นจะเป็นตำแหน่งอะไร ไม่ทราบ เมื่อเจ้าอนุเวียงจันทน์เป็นขบถ ใน รัชกาลที่ ๓ เป็นพระสุริยภักดี ต่อภายหลังหนีมา จึงได้เป็นพระยามหา อำมาตย์ ฯ

แล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าอนุเวียงจันทน์ ยกกำลังทัพเที่ยวตามจับอ้ายสาเกียดโง้ง กองเจ้าราชบุตร (โย่) บุตรเจ้าอนุเวียงจันทน์จับตัวอ้ายสาเกียดโง้งได้ส่งลงมากรุงเทพฯ ฯ

ตุลศักราช ๑๓๘๓ บีมเสงศรีศก จึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าราชบุตร (โย่) เมืองเวียงจันทน์ เปนเจ้านครจำปาศักดิ์ ให้เจ้าคำป๋องเมืองเวียงจันทน์เปนเจ้าอุปราช

เจ้านครจำปาศักดิ์ (โย่) มาอยู่ณเมืองนครจำปาศักดิ์ ซึ่งเรียกว่าเมืองเก่าคนเกิงบดิน แล้วก็เกณฑ์ไพร่พลให้ชุดดินพูนขึ้นเป็นกำแพงเมือง แดกก่อสร้างกำแพงวัง แดกร่างหอพระแก้ว ไว้สำหรับเจ้านายเส่นท้าวพระยาต่าง ได้รับนำพระพิพัฒน์สัตยาตามธรรมเนียม แต่ได้เปลี่ยนธรรมเนียมเก็บส่วยแก่ชายฉกรรจ์ที่มีภรรยาแล้ว เปนใหม่ฤบ้านฤมดเร็วคนหนึ่งหนักซึ่งหาตัวตั้งแต่นั้นมา ส่วนเข้าเปิดอกก็เก็บตามเดิม

ในระหว่างนั้น ขุนนักราชบาอินทร์ผู้รักษาเมืองโขงเจียงมีความผิด เจ้านครจำปาศักดิ์ (โย่) จึ่งเอาตัวทำโทษแล้วจึ่งมีบอกกราบบังคมทูลพระกรุณา ขอร้องให้ท้าวมหาอินทร์ บุตรขุนนักรอินทวงศ์ผู้รักษาอำเภอตำบลโขงเจียงเก่าเปนพระกำแหงสงคราม ยกบ้านนาค้อขึ้นเป็นเมืองโขงเจียง แดชอยยกบ้านข้างคู้ เป็นเมืองเด่มยะชนเมืองนครจำปาศักดิ์แต่นั้นมา

ตุลศักราช ๑๓๘๕ บีมแมเบญจศก ฝ่ายทางเมืองยโสธร พระสุนทรราชวงษา (สิง) เจ้าเมืองถึงแก่กรรม จึ่งโปรดเกล้าฯ ตั้งให้อุปฮาด (ดีชา) เปนพระสุนทรราชวงษา เจ้าเมือง ให้ราชวงษ์

(บุตร) เป็นอุปฮาด เดือนราชบุตร (เส้น) เป็นราชวงศ์ ให้ท้าว
 ดุจดดาเป็นราชบุตร รักษาเมืองยโสธรต่อไป พระสุนทรราชวงษา
 (ลีซา) เป็นเจ้าเมืองยโสธรได้ ๓ เดือนเศษก็ถึงแก่กรรม ยังหาทัน
 ไปรดเกล้า ฯ ให้ผู้ใดเป็นเจ้าเมืองไม่ มีแต่อุปฮาด ราชวงศ์ ราชบุตร
 กรมการรักษาราชการอยู่

ครั้นวัน ๔ ๑๑ ๘ ค่ำ ปีมวอกนศก จุฬศักราช ๑๑๘๖ พระบาท
 สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยสวรรคต วัน ๓ ๗ ๘ ค่ำ ปีมวอกนศก
 จุฬศักราช ๑๑๘๖ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จขึ้นเถลิง
 ถว้ายราชสมบัติเป็นพระเจ้าแผ่นดินสยาม

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ข้าหลวงขึ้นไปแยกย้ายกัน
 ตรวจจรัสมโนครวั แต่ตั้งกองตั้งอยู่ตามหัวเมืองมณฑลอิสานบางเมือง
 มีเมืองกาฬสินธุ์ สุวรรณภูมิ ร้อยเอ็ด เป็นต้น แต่ให้เรียกด้วย
 ผดเร็วเป็นธรรมเนียมแต่บัดนั้น ในระหว่างนั้น พระยาวิเศษภักดีเจ้าเมือง
 ศรีสะเกษถึงแก่กรรม

ครั้นวัน ๖ ๑๐ ๘ ค่ำ ปีมวอกนศก จุฬศักราช ๑๑๘๗ จึงทรงพระ
 กรุณาโปรดเกล้า ฯ ตั้งให้พระภักดีปลัดเป็นพระยาวิเศษภักดี เจ้าเมือง
 ให้หัตถวงยกกรมบัตรเป็นที่พระปลัด ให้ราชบุตรเป็นหัตถวงยกกรมบัตร ให้
 ทิดอูดเป็นหัตถวงมหาดไทย ให้ขุนไชยณรงค์เป็นหัตถวงชิเบศรี

ถ้าตบนั้น ตั้งแต่เขตแขวงเมืองจำปาศักดิ์ ไปจนเมืองเวียงจันทน์
 อยู่ในอำนาจเจ้าอนุวงศ์เวียงจันทน์กับเจ้าโอบุสที่ครองเมืองจำปาศักดิ์ พ่อตูก
 ทั้งสองเห็นว่ามีเขตแขวงแต่กำลังผู้คนมากชน ก็มีใจกำเริบคิดขบถต่อ

กรุงเทพฯ ฯ เมื่อปัจจุบัณรัฐศกจุลศักราช ๑๓๘๘ เจ้าอนุกัแต่งให้เจ้าอุปราช (ลีถาน) กับเจ้าราชวงศ์เมืองเวียงจันทน์ คุมกองทัพยกตีหัวเมืองรายทางเข้ามาถึงเมืองกาฬสินธุ์ จับพระยาไชยสุนทร (แพง) เจ้าเมืองแตดอุปฮาด (ล้อย) กับกรมการเมืองกาฬสินธุ์ฆ่าเสียแล้ว ให้กวาดเอาครอบครัวไพร่บ้านพลเมืองส่งไปยังเมืองเวียงจันทน์ แล้วเจ้าอุปราชราชวงศ์ยกทัพเดยล่วงเข้ามาถึงเมืองเขมราฐบุรี จับพระเทพวงษาเจ้าเมืองเขมราฐบุรี ได้ฆ่าเสียด้วยทัพไปถึงเมืองร้อยเอ็ด พระยาชตยวงษาเจ้าเมืองเห็นว่าจะสู้รบต้านทานมิได้ แลจะหนักไม่ทน จึงคิดกันกับกรมการ พาเอานางหมาบุญ นางค้อย นางแก้ว บุตรสาวพระยาชตยวงษา ยกให้เจ้าอุปราช แล้วเจ้าอุปราชก็ยกกองทัพมาถึงเมืองสุวรรณภูมิ จับข้าหลวงกองตักได้ฆ่าเสียแล้ว จะเอาตัวพระรัตนวงษาเจ้าเมืองฆ่าเสียด้วย พระรัตนวงษาเจ้าเมืองจึงเอานางอ่อมบุตรสาวเจ้าเมืองสุวรรณภูมิคนเก่ากับมาผ่าน ๓ มายกให้เจ้าอุปราช จึงไต่ดังไว้มิได้ฆ่า แล้วกองทัพเจ้าอุปราช ราชวงศ์ ก็เดยยกตีหัวเมืองรายทางตงมาจนถึงเมืองนครราชสีมา ๒

ฝ่ายทางเมืองจำปาศักดิ์ เจ้านครจำปาศักดิ์ (โย) ก็เกณฑ์กำลังยกเป็นกองทัพตงมาตีเมืองชุนันท์ สังฆะ สุรินทร์ แดกทั้ง ๓ เมือง จับพระยาไกรภักดีศรีนครธำตวน (บุญจันทร์) เจ้าเมืองชุนันท์กับพระภักดี

๒ ในหนังสือพระราชพงษาวดารว่า เจ้าอุปราชไม่ได้เป็นใจชอบด้วย มากับเจ้าอนุโดยกตัญญู ได้อุปการะส่งพระสุริยภักดี (บ้อม) เข้ามา แด่สั่งให้มากราบทุก เมื่อเสด็จสงครามก็มิได้รับพระราชอาญา ครองหนเจ้าอุปราชไม่ได้ตงมาถึงเมืองนครราชสีมา.

ภูธรสงครามปลัด (มะนะ) พระแก้วมณตรียกบตร (เทศ) กับ
กรมการได้ฆ่าเสีย แต่ส่วนพระยาดังชะ พระด้รินทร์ ทั้ง ๒ นั้นหนีไปได้
แล้วกองทัพเจ้าจำปาศักดิ์ (โย) ก็ยกมาตั้งอยู่ณเมืองอุบล พระพรหม
ราชวงษายอมเข้าด้วยไม่ต่อสู้ เจ้าจำปาศักดิ์ (โย) จึงมิได้ทำอันตราย
แล้วเจ้าจำปาศักดิ์ (โย) ก็ให้กวาดครอบครัวไทยเขมรส่งไปยังเมือง
จำปาศักดิ์เป็นอันมาก ครึ่งหนึ่งกองทัพเวียงจันทน์ แด่เมืองจำปาศักดิ์
ตั้งค่ายอยู่ที่มุดเคง แขวงเมืองนครราชสีมาแห่ง ๑ ที่บ้านส้มบอย
แขวงเมืองซุซนซ์แห่ง ๑ ที่ทุ่งมนแห่ง ๑ ค่ายนาคำแห่ง ๑ ที่บกหวาน
แขวงเมืองหนองคายแห่ง ๑

ครึ่งหนึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ ให้
กรมพระราชวังบวรมหาดัศกัฒนพลเสด็จเพนทัพหลวง เจ้าพระยาบดินทร
เดชา แต่ครึ่งยังดำรงยศเป็นเจ้าพระยาราชสุภาวดีเพนทัพหน้า ยกกองทัพ
ขึ้นไปปราบปรามคักขบถ ครั้นกองทัพยกไปถึงแขวงเมืองนครราชสีมา
ก็ได้พบกับกองทัพเจ้าราชวงศ์เวียงจันทน์ ด้รบกันเป็นลำมารถ กองทัพ
เจ้าราชวงศ์เวียงจันทน์ตามทันกองทัพกรมมิได้ ก็แตกถอยร่นขึ้นไปถึง
ค่ายมุดเคง กองทัพกรมก็ตามคักขึ้นไปค่ายมุดเคงแตกแล้ว ก็ยก
ตามคักไปถึงค่ายส้มบอย ค่ายทุ่งมน ค่ายนาคำแตกกระจัดกระจายไป
ทุกค่าย จนถึงกองทัพเจ้าจำปาศักดิ์ (โย) ขณะนั้นฝ่ายพวก
ครัวไทยเขมรที่เจ้าจำปาศักดิ์ (โย) ให้กวาดส่งไปไว้ยังเมืองจำปาศักดิ์
นั้น ครั้นรู้ว่ากองทัพกรมยกขึ้นไป ครั้นวัน ๓ ๔ ๕ ๖ ค่ำ บัญญนพคัก
จุดศักราช ๑๑๘๘ พวกครัวก็พากันเอาไฟเผาเมืองจำปาศักดิ์ดูตามชน
ราษฎรไพร่บ้านพดเมืองก็พากันแตกค่นเป็นอดหม่าน

ฝ่ายกองทัพเจ้าจำปาศักดิ์ (โย) ก็แตกหนีข้ามไปทางแม่น้ำโขง
 แต่เจ้าอุปราช (คำบอง) เมืองจำปาศักดิ์นั้นหนีไปตายอยู่กลางป่า ส่วน
 กองทัพเจ้าอุปราช เจ้าราชวงศ์เวียงจันทน์ ก็แตกหนีไปตั้งรวบรวม
 ไฟว์พลอยู่ณค่ายบกหวาน เจ้าพระยาราชสุภาวดี จึงได้ยกกองทัพไปตั้ง
 อยู่ณเมืองยโสธร ผ่อนไฟว์พลแต่จุดเกณฑ์กำลังหัวเมืองต่าง ๆ มาเข้า
 กองทัพ แต่ให้เจ้าอยู่บุตรเจ้าโอ เจ้าเมืองอัตตะปือยกกำลังกองหนึ่งไป
 เทียวติดตามจับเจ้าจำปาศักดิ์ (โย) ณปากโขงตะวันออก ให้เจ้านาค
 ผู้พี่เจ้ายุยคุมกำลังมาสมทบเข้ากองทัพพร้อมด้วยกองทัพหัวเมือง
 ต่าง ๆ พร้อมแล้ว ก็ยกไปตั้งกองทัพเวียงจันทน์ ซึ่งตั้งอยู่ณตำบล
 บกหวาน ได้สู้รบกันเป็นสามารภ ครั้นหนีเสียว่าเจ้าพระยาราชสุภาวดี
 แม่ทัพหลวง ได้ถูกเจ้าราชวงศ์แทงเอาด้วยหอกที่ลำข้าง ๆ ซ้าย แต่ถูก
 พลาดถลางไปเป็นแผลเล็กน้อย เมื่อถูกแทงนั้น บางข่าวว่ากำลังข้าง
 ซ้ายบ้าง บางกว่าซ้ายบ้าง บางกว่าเจ้าพระยาราชสุภาวดีกำลังซ้ายไป
 ไนบ้างกับนายทัพนายกองรอง ๆ สองสามคน เพื่อจะไปหาตำบลไชยภูมิ
 ทิศตกกาย ขณะนั้นพอมาถึงหัวเดยวแห่งหนึ่ง ก็พบเจ้าราชวงศ์เวียงจันทน์
 ซึ่งซื้อมามากับทหารสองสามคน จนหน้ามาชนกันโดยต่างคนยังตัวมทน
 ฝ่ายเจ้าพระยาราชสุภาวดีนั้นหารู้จักเจ้าราชวงศ์ไม่ แต่ฝ่ายเจ้าราชวงศ์
 นั้นรู้จากเจ้าพระยาราชสุภาวดี ทนโดนนั้นเจ้าราชวงศ์ก็เอาหอกที่ถืออยู่
 นั้นแทงเจ้าพระยาราชสุภาวดี ๆ หมดเบี่ยงตัวปลายหอกจึงพลาดถูกตรง
 ลำข้าง ๆ ซ้ายตกมาลง บรรดานายทัพนายกองที่ซื้อมาตามมาข้างหลัง
 ซึ่งรู้จักตัวเจ้าราชวงศ์ จึงได้ถือเอาคอกสู้กันทางไว้ พอเจ้าพระยา
 ราชสุภาวดีซื้อมาได้แล้ว ก็พากันเข้าช่วยกตุมกรูมสู้รบกับเจ้าราชวงศ์

ข้างฝ่ายพวกเจ้าราชวงศ์น้อยคิดว่า ก็พากันควมมาหนีไปทางฝั่งโขง
กองทัพเวียงจันทน์ก็แตกในวันนั้น กองทัพกรุงก็เลยยกไปตีเวียงจันทน์
แตก จับเจ้าอนุได้ เข้าตั้งพักอยู่ในเมือง ^๓

^๓ ความที่กล่าวตรงนั้นคล้ายอยู่ ในหนังสือพระราชพงษาวดารว่า
เจ้าอนุเวียงจันทน์ลงมาตั้งอยู่เมืองนครราชสีมา ครั้นกองทัพกรมพระ
ราชวงศ์บรมหาคึกคึกพิศได้พยกขึ้นไป เจ้าอนุ ๆ เห็นว่าจะสู้ที่พากรุง ๆ
ไม่ได้ จึงถอยกลับไปตั้งรับที่หนองบัวลำภู กองทัพกรุง ๆ ตามไป
ตีกองทัพเวียงจันทน์แตก เจ้าอนุ ๆ ก็เลยทิ้งเมืองเวียงจันทน์หนีไปเมือง
ญวน กองทัพกรุง ๆ ใต้เมืองเวียงจันทน์ครั้งที่ ๑ ส่วนเจ้าพระยาบดินทร
ออกไปตีเมืองนครจำปาศักดิ์ จับได้ตัวเจ้านครจำปาศักดิ์ (โย) กอง
ทัพกรุง ๆปราบพวกเวียงจันทน์เรียบร้อยแล้ว กลับกรุงเทพฯ โดยมาก
อยู่รักษาเมืองเวียงจันทน์แต่่น้อย ต่อมาโปรดให้เจ้าพระยาบดินทร เมื่อ
เป็นเจ้าพระยาราชสุภาวดี ขึ้นไปรักษาเมืองเวียงจันทน์ ไปจนจะ
ถึงเมือง ประจวบเวลาญวนให้ข้าหลวงพาเจ้าอนุ ๆ กลับเข้ามาเมือง
เวียงจันทน์ ว่าจะมาขออ่อนน้อมโดยดี ข้าราชการชาวกรุง ๆ ที่รักษา
เมืองเวียงจันทน์เห็นเชื่อคำญวน คำว่าหนึ่งเจ้าอนุ ๆ รวบรวมผู้คน
เข้าปล้นฆ่าไทยที่อยู่เมืองเวียงจันทน์ตายเกือบหมด ที่เหลือหนีข้ามมาได้
มาบอกเจ้าพระยาบดินทร ๆ ก่าดังผู้คนไม่พอที่จะต่อสู้ จึงถอยทัพ
หมายจะมารวบรวมคนทเมืองยโสธร ยกมาถึงบ้านบกหวานแขวง
เมืองหนองคาย เจ้าอนุ ๆ ให้ราชวงศ์ยกกองทัพตามมาทัน ใต้รับกัน
ถึงตัวต่อตัว เจ้าพระยาบดินทรตีกองทัพเวียงจันทน์แตก เมื่อรวบรวม
ก่าดังได้พอแล้ว เจ้าพระยาบดินทรจึงยกตามไปตีใต้เมืองเวียงจันทน์เป็น
ครั้งที่ ๒ แต่จับเจ้าอนุ ๆ ใต้ นคราวัน.

ฝ่ายเจ้าชู้ตามไปจับตัวเจ้านครจำปาศักดิ์ (โย) ได้ที่ป่าปลาย
 ลำน้ำคดองบางเรียงฟากโขงตัวนอกแล้ว ก็คุมมาส่งเจ้าพระยาราชสุภา
 วดีแม่ทัพ ๆ หยุดพักไพร่พลแฉจัดหัวเมืองทางตัวนอก ฝ่ายเหนือทั้งปวง
 ในเวลานั้นเมืองอุบลปรากฏจำนวนคนมีอยู่ ๕๕๐๐ คน เจ้าพระยาราช
 สุภาวดีจึงให้แบ่งเป็นส่วนทำด้วยส่ง ๒๐๐๐ คน เป็นเงิน ๓๐๐ ชั่ง ให้ไว้
 ใช้ราชการสงคราม ๒๐๐๐ คน ไว้เลี้ยงข้าราชการ ๑๕๐๐ คน ครั้น
 เจ้าพระยาราชสุภาวดี จัดการเรียบร้อยดีแล้ว ก็คุมเอาตัวเจ้าอนุ เจ้า
 จำปาศักดิ์ (โย) ยกกองทัพกลับกรุงเทพฯ ฯ จึงทรงพระกรุณาโปรด
 เกตุ ฯ เติมนยศเจ้าพระยาราชสุภาวดี ขึ้นเป็นเจ้าพระยาบดินทรเดชา
 แดโปรดเกตุ ฯ ตั้งให้เจ้าชู้ เป็นเจ้านครจำปาศักดิ์ ให้เจ้านาคผู้พี่เป็น
 เจ้าอุปราช ให้ตั้งเงินด้วยปีละ ๓๐๐ ชั่ง กำหนดให้เก็บแก่ชายฉกรรจ์
 ทุกคน ๆ ละสี่บาทสี่ดั่ง ถ้าชราพิการเก็บคนละ ๒ บาทสี่ดั่ง เศษ
 สี่ดั่งนั้น คือ เป็นค่าเผาฤๅที่เรียกว่าค่าสุญเพลิง แดเจ้าชู้ได้บันทึก
 เดชให้แก่ญาติพี่น้อง เป็นเจ้าหมื่นนายหมวดสำหรับไว้ ใช้สอยการงาน
 ถ้าคนใดไม่อยากจะให้เจ้าหมื่นนายหมวดใช้ ก็ต้องเสียเงินให้แก่เจ้าหมื่น
 นายหมวดอีกคนละ ๔ บาท รวมเป็น ๘ บาทสี่ดั่ง ส่วนเขาเปิดอก
 นนทคงเก็บตามเดิม สำหรับขนนางไว้จ่ายใช้ราชการบ้านเมือง

แดโปรดเกตุ ฯ ให้เมืองนครจำปาศักดิ์ ส่งเครื่องราชบรรณา
 การแก่กรุงเทพฯ ฯ คือ ต้นไม้ทองต้นหนึ่งทองหนัก ๓๐ บาท ต้นไม้เงิน
 ต้นหนึ่งเงินหนัก ๓๐ บาท งาช้างหนัก ๒ หาบ นอрмаดหนักสองชั่งเงิน
 ผดเร็วหนัก ๔ หาบ กำหนด ๓ ปีครั้งหนึ่ง แบ่งเป็นส่วนเจ้านครจำปาศักดิ์

ออกต้นไม้ทอง ๓ เงิน ๓ นอรรมาต ๓ ส่วนนางข้างแบ่ง ๓ ส่วน เจ้านคร
จำปาศักดิ์ออก ๒ ส่วน เจ้าอุปราศ ๑ ส่วน ส่วนผลเร็วเจ้าอุปราศออก
ฝ่ายเดียว เป็นธรรมเนียมแต่ก่อนมา

ขณะนั้นพระศรีเชียงใหม่เจ้าเมืองโขง พระเอกกราชาเมืองม่น
ท้าวเง้าเมืองคำทอง พระคำแห่งสงครามเมืองโขงเจียง อัคราตเมือง
สพาด จารมุดดาเมืองคง ร้องไม่ล้มค้เต็มใจทำราชการชนกับเมือง
จำปาศักดิ์

ตุลศักราช ๑๑๙๐ บัชวดสัมฤทธิศก จักรทรงพระกรุณาโปรด
เกล้า ฯ ให้ตั้งเมืองโขงที่เกาะในแม่น้ำโขงเป็นเมืองดีพันตร แยกมา
ชนกรุงเทพฯ ฯ ตั้งพระศรีเชียงใหม่เจ้าเมือง เป็นพระอภัยราชวงษา
บันเขตตรงต่อกับแขวงจำปาศักดิ์ คือตัวนอกแต่บ้านม่วงหางนา
ผิงปากตวันตกแต่บ้านใหม่บาโดน ยื่นชนไปถึงภูปะลาว ตั้งแต่หาง
ดอนไทรชนมาเป็นแขวงเมืองนครจำปาศักดิ์

ให้ตั้งเมืองคำทองหลวงเป็นเมืองคำทองใหญ่ (อยู่ฝั่งโขงตวัน
ออก) ตั้งท้าวเง้าเป็นพระสุวรรณราชวงษา เจ้าเมืองคำทองใหญ่ชน
กรุงเทพฯ ฯ แยกเมืองคง เมืองสพาด ไปชนเมืองคำทองใหญ่

ให้ตั้งเมืองม่น เป็นเมืองสาตวัน (ฝั่งโขงตวันออก) ตั้งเพย
เอกกราชาเป็นพระเอกกราชา เจ้าเมืองสาตวันชนกรุงเทพฯ ฯ

โปรดตั้งท้าวบุญจัน บุตรพระเทพวงษา (กำ) เจ้าเมือง
เขมราษฏร์ เป็นพระเทพวงษา เจ้าเมืองเขมราษฏร์ ยกเมืองโขงเจียง
เมืองเลมยะ ชนเมืองเขมราษฏร์

วงษา (โตะ) เจ้าเมืองสุวรรณภูมิซึ่งถึงแก่กรรม แดท้าวสินดา
 ท้าวเกษก็พากันไปหาเจ้าพระยาบดินทรเดชาณกุดปะไทย ต่างคนขอแย่ง
 กันจะเป็นเจ้าเมืองสุวรรณภูมิ เจ้าพระยาบดินทรเดชาเห็นว่าบุตรพระ
 รัตนวงษา (โตะ) เจ้าเมืองสุวรรณภูมิ ยังเด็กหนุ่มนัก อุปฮาด (ภู)
 เมืองร้อยเอ็ดเป็นคนดีขี้ช้อหลักถ่านมั่นคงดี แดได้ช่วยรบทัพเวียงจันทน์
 แขงแรง จึงได้มีบอกมายังกรุงเทพฯ ขอดังให้อุปฮาด (ภู) เป็น
 เจ้าเมือง แดตั้งตำแหน่งอุปฮาด ราชวงศ์ ราชบุตร เมืองสุวรรณภูมิ
 ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ดังให้อุปฮาด (ภู) เป็นพระ
 รัตนวงษาเจ้าเมือง ให้ท้าวเกษเป็นอุปฮาด ให้ท้าวบงเป็นราชวงศ์
 ท้าวสินดาเป็นราชบุตร ท้าวสาร์เป็นท้าวสุริยวงษ์ พระรัตนวงษาได้
 แยกเอาตัวเดชมมาจากเมืองร้อยเอ็ด ๗๐๐ เกษ

ในลำดับนั้น ฝ่ายเจ้านครจำปาศักดิ์ (ฮุย) ได้จัดราชการ
 บ้านเมืองอยู่ณเมืองเก่าคนึง ตั้งตำแหน่งเจ้านายแล่นท้าวพระยาขึ้นครบ
 ตามอย่างธรรมเนียมแต่ก่อนเรียบร้อยดีแล้ว เจ้านครจำปาศักดิ์ (ฮุย)
 เห็นว่าเขตรแขวงเมืองจำปาศักดิ์ลดน้อยลง ด้วยยกแยกหัวเมืองไปขึ้น
 กรุงเทพฯ แดเมืองอื่น ๆ เสียหลายเมือง จึงได้มีบอกกราบบังคมทูล
 ขอดังบ้านแก่งน้อยในตำนานเซโดน ขึ้นเป็นเมืองคำทองน้อยไว้เป็นคู่กับ
 เมืองคำทองใหญ่ ผู้กล้าช่วยน้ำใจเงินบดะ ๕ ชั่ง ๓๒ ตำลึง

ตุศักราช ๑๑๕๒ ปีชวดโทศก จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
 ให้ยกบ้านแก่งน้อยขึ้นเป็นเมืองคำทองน้อย (อยู่ปากโขงขวานอก) ดัง

ท้าวสารนายบ้านเป็นพระพุทธรพรมวงษาเจ้าเมืองคำทองน้อยชนเมืองนคร
จำปาศักดิ์

ฝ่ายทางเมืองยโสธร ตั้งแต่พระสุนทรราชวงษา (ดีชา) เจ้าเมือง
ถึงแก่กรรมแล้ว ก็ยังหาทนายเจ้าเมืองไม่ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
ตั้งให้ท้าวผายมความชอบแต่ครั้งรบทัพเวียงจันทน์ เป็นพระสุนทรราช
วงษาเจ้าเมือง ให้ท้าวแพงเป็นอุปฮาด เลื่อนราชบุตร (สุตตา) เป็น
ราชวงศ์ ให้ท้าวอินเป็นราชบุตร รักษาเมืองยโสธรต่อไป โปรดเกล้าฯ
ให้พระสุนทรราชวงษาเจ้าเมืองมออำนาจบังคับบัญชาดีทึชชาติในเมืองนคร
พนม (ในมณฑลอุดร) ด้วย พระสุนทรราชวงษาจึงได้ให้อุปฮาด
รักษาราชการอยู่ทางเมืองยโสธร แล้วตนก็ไปจัดการราชการอยู่ณเมือง
นครพนม ได้เกิดยกล้อมพวกครัวเมืองพิณ เมืองหนอง เมืองตะโปน
เมืองมหาไชยกองแก้ว เมืองวัง มาชน ตั้งอยู่ในเขตรแขวงเมืองนครพนม
เป็นอันมาก แต่ต่อมาได้มีบอกมาขอตั้งเมืองสกลนคร เมืองวานรนิวาส
เมืองเรณูนคร เมืองท่าอุเทน (ในแขวงมณฑลอุดร) ชน

ในบ้นหนองแวนเกอ ฮ่องเตียนกง เมืองภูซุ่น & พากองทัพญวน
ด้วงเข้ามาตั้งอยู่ในชายพระราชอาณาเขตทางริมเขตรเขมร โปรดเกล้าฯ
ให้เจ้าพระยาบดินทรเดชา เภยกทกำลังทางหัวเมืองฝ่ายตะวันออก ไป
สู้รบต้านทานกองทัพญวน ๆ ก็ยอมแพ้เลิกทัพกลับไป ครั้นหนได้พวก
ญวนที่เข้าด้ามิภักดิ์ตั้งเข้ามายังกรุงเทพ ฯ เป็นอันมาก

& ที่เรียกว่าเมืองภูซุ่น หมายความว่าเมืองเว้ เมืองหลวงของ
ประเทศญวน.

ขณะนั้น ฝ่ายพระยาเดโช (เมง) กับนักปรังซึ่งเข้ามาฟังพระบรมโพิธิ์สมภาร ตั้งถิ่นฐานอยู่ณตำบลตงปลาแด่เวินซ้อง แต่ก่อนนั้นพากันจะคิดหนีคั้นไปเมืองเขมร หลวงจำนงเส่มียนตรา (พรหม) บุตรเขยพระยาเดโช (เมง) จึงฟ้องกล่าวโทษขึ้น โปรดให้กวาดครอบครัวพระยาเดโช (เมง) นักปรังดงมากรุงเทพ ฯ

ภายหลังเจ้านครจำปาศักดิ์ (ฮุย) จึงเรียนเจ้าพระยาบดินทรเดชา ขอครัวพระยาเดโช (เมง) นักปรัง เจ้าพระยาบดินทรเดชาเมื่อบอกทราบทูล จึงโปรดเกล้า ฯ พระราชทานครัวพระยาเดโช (เมง) นักปรังแก่เจ้านครจำปาศักดิ์ฮุย ฯ จึงได้ให้ครัวนักปรังไปตั้งอยู่ณเมืองเก่าปากเซโดน ให้ครัวพระยาเดโชไปตั้งอยู่บ้านกั้นแยง จึงเรียกว่าท่าเดโชมาเท่าบัดนี้

วัน ๕ ๒ ๓๐ ค่ำปีมะเมียฉก จุลศักราช ๑๑๘๖ เจ้านครจำปาศักดิ์ (ฮุย) ซึ่งข้างไปนาพลัดตกข้าง ๆ ทางเอาบอบช้ำด้วยป่วยเป็นวรรณโรคภายในมาแต่บัดนี้

จุลศักราช ๑๑๘๗ ปีมะแมฉก คำนองอี่พาคครัวเมืองสระโห่งกำปงสวาย รวมหญิงชายใหญ่น้อย ๑๕๐๐ คนเศษเข้ามาฟังพระบรมโพิธิ์สมภาร เจ้านครจำปาศักดิ์ (ฮุย) จึงแต่งให้เพี้ยอุปฮาดานพระยาเดโช (เมง) ไปรับครัวคำนองอี่ขึ้นมาไว้ที่บ้านท่าแดงใต้ปากน้ำบางซมวนแล้วมีบอกมาราบบังคมทูล ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้หักเงินด้วย ๑๒ ชั่ง ๑๕ บาท จัดซื้อเส่มียงอาหารจ่ายให้ครัวคำนองอี่

จุลศักราช ๑๑๘๘ ปีวอกอี่ฐศก โปรดเกล้า ฯ ให้พระยามหา

อำมาตย์ (บ่อม) แดพระมหาดังกรม เกณฑ์กำลังพลเมืองฝ่ายเหนือ
 เที่ยงตัวนอกยกกองทัพไปตั้งอยู่ณเมืองนครพนม จัดราชการแด่ปราบ
 ปราบบรรดาหัวเมืองฝั่งโขงตัวนอกกมเมืองมหาไชยเป็นต้น ครึ่ง
 พระคำแดงซึ่งเป็นอุปฮาด แดราชวงษ์ ท้าวขัตติย ท้าวสุริยเมืองคำมวน
 พระคำควน (ฤคาค่อน) แดราชวงษ์ ราชบุตร เมืองคำเกิด พา
 ครอบครัวอพยพเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิ์สมภาร พระยามหาอำมาตย์
 ได้ให้ครัวพระคำควนซึ่งมีจำนวนคน ๒๘๕๘ คน ตั้งอยู่บ้านท่าซอนยาง
 ครัวพระคำแดงจำนวนคน ๘๓๓ คน ตั้งอยู่ที่ตำบลบึงกระดาน เป็นแขวง
 เมืองกาฬสินธุ์ ๒ ตำบล

ดุจตุศักราช ๓๓๘๘ บัรگانพคก ฝ่ายเมืองกาฬสินธุ์ พระยา
 พิไชยสุนทร (เดื่อน) เจ้าเมืองถึงแก่กรรม แดโปรดเกล้า ฯ ให้
 อุปฮาด (เหล่า) เป็นพระยาพิไชยสุนทรเจ้าเมือง ให้พระสุวรรณเป็น
 อุปฮาด ให้พันทองเป็นราชวงษ์ ให้ท้าวทิตมัตตาเป็นราชบุตร รักษา
 ปกครองเมืองกาฬสินธุ์ต่อไป อุปฮาด (พระสุวรรณ) ถึงแก่กรรม
 จึงโปรดให้ราชวงษ์ (พันทอง) เป็นอุปฮาด

ในปีนั้นเกิดเพลิงใหญ่ไหม้ ในเมืองนครจำปาศักดิ์ บ้านเรือน
 เจ้านายแล่นท้าวพระยาเสนาขุนรแล้ไปไฟเพลิงครึ่งนั้น เกือบหมดทั้ง
 เมือง เจ้านครจำปาศักดิ์ (ฮุย) จึงได้พาไพร่บ้านพลเมืองอพยพจาก
 เมืองเก่าคนแกิง ย้ายลงไปตั้งเป็นเมืองอยู่ที่ตำบลหินรอด จึงเรียก
 ว่าเมืองเก่าหินรอดมาจนทุกวันนี้

ดุจตุศักราช ๓๒๐๒ บัชวดโทศก อากการบ่วยเจ้านครจำปาศักดิ์
 (ฮุย) ทรวดตง ครั้นถึงวัน ๓ ๕ คำเจ้านครจำปาศักดิ์ (ฮุย) ก็ถึง

พิราโดย (ณเมืองเก่าหินรอด) อายุได้ ๖๓ ครองเมืองได้ ๓๓ ปี
 มีบุตรชาย ๗ คนชื่อ ๑ เจ้าโล่ม ๒ เจ้าอินทร์ ๓ เจ้าคำใหญ่ ๔ เจ้าคำสูง
 ๕ เจ้าดุษ ๖ เจ้าน้อย ๗ เจ้าพรหม บุตรหญิง ๗ คนชื่อ ๑ เจ้าพิมพ์
 ๒ เจ้าเขม ๓ เจ้าทุม ๔ เจ้าคำสิง ๕ เจ้าไซ ๖ เจ้าคำแพง ๗ เจ้า
 ดวงจันทร์ รวมชายหญิง ๑๔ คน ได้พร้อมกันก่อเจดีย์บรรจุอัฐิไว้
 ณวัดไชยเมืองเก่าหินรอด ชาวเมืองเรียกว่าธาตุเจ้าย่าหม่อม ปรากฏ
 อยู่จนทุกวันนี้

จุดศักราช ๑๒๐๓ ปีฉลูตรีศก ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
 ให้เจ้าอุปราช (นาก) เป็นเจ้านครจำปาศักดิ์ ให้เจ้าเลื้อบุตรเจ้าอินทร์
 หาดานเจ้าอุปราช (ธรรมเทโว) เป็นเจ้าอุปราช เจ้าเด่นเป็นเจ้าราชวงศ์
 เจ้าดำเป็นเจ้าราชบุตร ทั้งสองคนนี้เป็นบุตรเจ้านครจำปาศักดิ์ (นาก)

ในปีพระมหาสงครามแดเจ้าอุปราชเวียงจันทน์ ยกกองทัพไป
 ตีเมืองวังแตก เจ้าเมือง อุปฮาด ราชวงศ์ ราชบุตร แดท้าวเพียรราช
 พากรอบครัวหนีกองทัพไทยระล่ำระล่าย พระมหาสงครามได้จัดให้ท้าว
 ด้ายท้าวเพียรเมืองวัง ไปเกลี้ยกล่อมได้ครอบครัวราชวงศ์ (กอ) แด
 ท้าวคงบุตรเจ้าเมือง ท้าวควบุตรอุปฮาดเมืองวังเข้าส่ามิภักดิ์ พากรัว
 ข้ามมาฝั่งโขงตวันตกจำนวนคน ๓๐๐๓ คน ตั้งอยู่ณบ้านกุดนิมหารายัน
 แขวงเมืองกาฬสินธุ์

จุดศักราช ๑๒๐๕ ปีเถาะเบญจศก เจ้าพระยาบดินทรเดชาตั้งชิต
 ตาทพอยู่เมืองอุดมไชย ในกรุงกัมพูชา มีตราถึงเจ้านครจำปาศักดิ์
 (นาก) แดหัวเมืองฝ่ายเหนือมีเมืองสุวรรณภูมิ ร้อยเอ็ด ชุขันธ์ สังขะ

ดุรินทร์เป็นต้น ให้เกณฑ์กำลังขึ้นไปตีมณฑลพิษณุโลก ฯ ฝ่ายเจ้านคร
 จำปาศักดิ์ (นาก) จึงแต่งท้าวพระยาคุมกำลังไปตั้งอยู่ ณ ตำบลเบ็ญ
 มะเหล็ก แขวงเมืองพนมศกได้ประมาณ ๘ เดือน ชัดได้มีขงอาหารตง
 เจ้าพระยาบดินทรเดชา จึงสั่งให้กองทัพเมืองนครจำปาศักดิ์ยกกลับ
 บ้านเมือง ให้เป็นกองตั้งดำเตียงแตกกองตระเวนตรวจตรารักษาผ่านทาง
 แคนญวน เจ้านครจำปาศักดิ์ (นาก) จึงได้จัดตั้งดำเตียงไปยังกอง
 หลวงอาสาณรงค์ ซึ่งตั้งอยู่บ้านหม้อหอม แต่งท้าวพระยาคุม
 กำลังไปเที่ยวลาดตระเวน แต่เกิดยกล้อมพวกข้าผู้ไทย เมืองตะโปน
 เมืองพิน เมืองนอง เมืองวังใต้เป็นอันมาก

ดุจุดศักราช ๓๒๐๗ บีมเสงตีปลัดศึก ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ
 ตั้งให้หมื่นเดชอุดม ซึ่งพาครอบครัวยกจากบ้านห้วยนายม แขวงเมืองวัง
 (ฝั่งโขงตะวันออก) มาพึ่งพระบรมโพธิ์สมภารตั้งอยู่บ้านภูแผ่นดินข้างนั้น
 เป็นพระพิไชยอุดมเดชเจ้าเมือง ให้เพี้ยโคตรเหล็กคำ เป็นอุปฮาด ให้
 เพี้ยมหาธาตุ เป็นราชวงศ์ ให้เพี้ยพรหมดวงดี เป็นราชบุตร ยกบ้าน
 ภูแผ่นดินข้าง ซึ่งตั้งอยู่เชิงเขาภูแผ่นดินข้าง ขึ้นเป็นเมืองภูแผ่นดินข้าง ขึ้นเมือง
 กาลดิษฐ์ตามความสมัครใจของพระพิไชยอุดมเดช ให้ผู้ก่ด้วยผลเร็วตั้งเงิน
 แทนบัตระ ๘ ชั่ง ในจำนวนเดช ๓๓๔ คน แต่โปรดเกล้า ฯ พระราชทาน
 พระพิไชยอุดมเดช คือ เงินตรา ๒ ชั่ง ครอบเงินเครื่องในถม ๓ คนโท
 เงิน ๓ ตีปทนแพรคัน ๓ เสื้อเข้มขาบกำนแย่ง ๓ แพรดีทับทิมติดขดียบ ๓
 ผ้าด่าบักทองมีชัยฉนวน ๓ แพรขาวห่ม ๓ ผ้าปมฉนวน ๓ พระราชทาน
 อุปฮาด (โคตรเหล็กคำ) เงินตรา ๑ ชั่ง เสื้อเข้มขาบดอกถี ๓ แพร

ดั้ทบัทิมคิตชดิบ ๓ ผ้าดำปักไหมมีชัย ๓ แพรขาวห่ม ๓ ผ้าปุม ๓
 พระราชทานราชวงศ์ (มหाराช) เงินตรา ๑๕ คำตั้ง ๕ เต็มซาม
 ดอกกลิ่น ๓ แพร่ดั้ทบัทิมคิตชดิบ ๓ แพรขาวห่ม ๓ ผ้าเชิงปุม ๓
 พระราชทานราชบุตร (พรหมดวงดี) เงินตรา ๑๐ คำตั้ง ๕ เต็มคิตต
 ดอกลาย ๓ แพร่ดั้ทบัทิมคิตชดิบ ๓ แพรขาวห่ม ๓ ผ้าเชิงปุม ๓

กับโปรดเกล้าฯ ตั้งให้พระดำดวน (ฤคากอน) เมืองคำเกิด
 ซึ่งตั้งอยู่บ้านท่าขนอยาง เป็นพระสุวรรณภักดีเจ้าเมือง ให้อุปฮาด
 เมืองคำเกิด เป็นอุปฮาด ราชวงศ์เมืองคำเกิด เป็นราชวงศ์ ราชบุตร
 เมืองคำเกิด เป็นราชบุตร ยกบ้านท่าขนอยางขึ้นเป็นเมืองท่าขนอยาง
 ผูกด้วยผลเร็วในจำนวนคน ๔๐๗ คนเป็นผลเร็วดีสิบห้า คิตห้าบละ ๕ คำตั้ง
 รวมเป็นเงินส่งแทนผลเร็วปีละ ๑๐ ซึ่ง แดพระราชทานพระสุวรรณภักดี
 (คำดวนฤคากอน) เงินตราซึ่ง ๕ คำตั้ง ถาดหมากคนโทเงิน ๑ สัปทน
 แพรคัน ๓ เต็มซามกันแย่ง ๓ ผ้าโพกแพรชดิบ ๓ ผ้าดำปักทอง
 มีชัย ๓ แพรขาวห่ม ๓ ผ้าปุม ๓

พระราชทานอุปฮาด, ราชวงศ์, ราชบุตรเมืองท่าขนอยางอย่าง
 เดียวกันกับเมืองภูแดนซาง

กับโปรดตั้งให้อุปฮาด (คำแดง) เมืองคำมวน ซึ่งตั้งอยู่บ้าน
 บึงกระดานนน เป็นพระศรีสุวรรณเจ้าเมือง ยกบ้านบึงกระดานเป็นเมือง
 แขงบาดาด (อยู่ริมหนองแขงบาดาด) ให้ราชวงศ์ (จารจำปา)
 บุตรท้าวศรีสุราช เป็นอุปฮาด ให้ท้าวชติย (พก) บุตรพระคำราน

เป็นราชวงศ์ ให้ท้าวสุริย (จารโท) บุตรพระศรีสุพรรณ (คำแดง)
เป็นราชบุตร

กับให้ราชวงศ์ (กอ) เมืองวง ซึ่งตั้งอยู่บ้านกุดฉิมนารายณ์
เป็นพระขนิษเฐียรวงษาเจ้าเมือง ให้ท้าวทองเป็นอุปฮาด ท้าวตวเป็นราชวงศ์
ท้าวเนตรบุตรพระขนิษเฐียรวงษา (กอ) เป็นราชบุตร ยกบ้านกุดฉิม
นารายณ์ ซึ่งตั้งอยู่ริมโพนนารายณ์เก่า ขึ้นเป็นเมืองกุดฉิมนารายณ์ ทั้ง
สามเมืองตั้งกล่าวมาแล้ว ขึ้นเมืองกาฬสินธุ์ โปรดเกล้า ฯ พระราชทาน
เงินตราแต่เดิมมาเครื่องยศบันดาศักดิ์ แก่ผู้เป็นเจ้าเมือง อุปฮาด ราชวงศ์
ราชบุตร เป็นอย่างเดียวกันกับเมืองท่าขอนยางนั้น

อนึ่งเมื่อจุลศักราช ๑๒๐๒ ปีชวดโทศกนั้น พระพรหมราชวงศ์
(ท้าวทิดพรหม) เจ้าเมืองอุบลราชธานีบวชถึงแก่กรรมแล้ว ครั้นถึง
วัน ๓ ๗ ค่ำ ปีมเสงส์ปศก จุลศักราช ๑๒๐๗ จึงโปรดเกล้า ฯ
พระราชทานสัญญาบัตรตั้งให้อุปฮาด (กุดทอง) เมืองอุบล เป็นพระ
พรหมราชวงศ์เจ้าเมืองอุบลราชธานี เป็นลำดับที่ ๓ ให้ราชวงศ์เป็น
อุปฮาด ให้ท้าวโพธิสาร หลานพระพรหมราชวงศ์ (กุดทอง) เป็น
ราชวงศ์ ให้ท้าวสุริยบุตรพระพรหมราชวงศ์ (กุดทอง) เป็นราชบุตร
พระราชทานเครื่องยศให้พระพรหมราชวงศ์ คือ พานถมเครื่องในทองคำ
สำรับ ๑ คนโททองคำ ๑ กระโถนถม ๑ ลูกประคำทองคำ ๑ สาย
กระบี่ถม ๑ เตื่อหมวกคุ่มปี ๑ สัปทนไม้สัก ๑ บันคาบศิลาชดถาย ๑
เตื่อเขมขาบรวมดีเตอย ๑ ส่านไทยไม้ทอง ๑ ผ้าปุม ๑
ส่วนอุปฮาด ถาดหมากคนโทเงินสำรับ ๑ บันคาบศิลา ๑

ด้ป้ทนแพรว ๑ ด้เออเข้มขบววขอ ๑ ด้่านไทยบ้กทอง ๑ แพรวด้้ทบ้ทิม
คิตขลิตบ ๑ แพรวขวห้ม ๑ ด้่าปุม ๑

ด้่วนราชวงษ์ ฎาตหมากคนโทเงินด้่ารบ ๑ ด้ป้ทนแพรว ๑ ด้เออ
เข้มขบก้านแยง ๑ ด้่าด้่าบ้กทองมีข้บ ๑ แพรวด้้ทบ้ทิมคิตขลิตบ ๑
แพรวขวห้มนอน ๑ ด้่าปุม ๑

(ด้่วนราชบุตรไม่ปรากฎว่าด้รับพระราชทานด้ิ่งใดในท้น)

ในเวदानนพระพรหมราชวงษา เจ้าเมืองอุปด ด้้นำพระศ้ร้ดุ้ราช
เมืองตะโปน ท้าวอุปฮาดเมืองขุมพร ท้าวฝ้ายเมืองผาบ้ง ท้าวมหาวงษ์
เมืองคาง ซึ่งพาครอบครัวรวม ๑๘๔๗ คน เข้ามาฟังพระบรมโพธิด้มภาร
ด้งอยู่บ้านชองนาง แขวงเมืองอุปดนน เขาเฝ้าไต่ผาดของขุดพระบาท
ณกรุงเทพ ฯ ด้้วย

ด้ิ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ยกบ้านชองนางเป็นเมือง
เล้านางคินคิม ให้ท้าวจันศ้ร้ดุ้ราชเมืองตะโปน เป็นที่พระศ้ร้ด้ินขุดด้งคราม
เจ้าเมือง ให้ท้าวฝ้ายเมืองผาบ้งเป็นอัคฮาด ท้าวมหาวงษ์เมืองคางเป็น
อัควงษ์ รักษาเมืองเล้านางคินคิม ขนกับเมืองอุปดราชธานี แดโปรดเกล้า ฯ
ให้พระราชทานเงินตราหนึ่งข้ง ฎาตหมากคนโทเงินด้่ารบ ๑ ด้ป้ทน
แพรวค้น ๑ ด้เออเข้มขบววขอ ๑ แพรวด้้ทบ้ทิมคิตขลิตบผ้น ๑ ด้่าด้่า
บ้กทองมีเข้งผ้น ๑ แพรวขวห้มผ้น ๑ ด้่าปุมผ้น ๑ แก่พระศ้ร้ด้ินขุดด้งคราม
โปรดเกล้า ฯ พระราชทานอัคฮาด เงินตรา ๑๕ ตำด้ัง ด้เออ
เข้มขบก้านแยง ๑ แพรวด้้ทบ้ทิมคิตขลิตบผ้น ๑ ด้่าด้่าบ้กใหม่มีข้บ ๑
ด้่าเข้งปุมผ้น ๑

พระราชทานอภัยโทษ เงินตรา ๓๐ ตำดั่ง เลื่อเข้มขบดอกศเทิน
 ฝน ๑ แพร่ตีทับทิมคิตชดบ ๑ ผ่าคำบักใหม่มีชัย ๑ แพร่ชาวห่มฝน ๑
 ครั้นแล้วพระศรีรัตนสุธงครามเจ้าเมือง อักฮาด อักวงษ์ เมืองเส่นางคณิคม
 จึงกราบถวายบังคมลาพากันกลับไปตั้งอยู่เดี่ยที่บ้านห้วยปลาแตกแขวง
 เมืองอุบล, ซึ่งเปนแขวงเมืองอำนาจเจริญทุกวันนี้ หาได้ไปตั้งเมือง
 อยู่ณบ้านช่องนาง ตามตราพระราชดำรัสโปรดเกล้า ฯ ไม่

ในระหว่างนั้น หลวงธิเบศร์ หลวงมหาดไทย หลวงอภัย
 กรมการเมืองศรีสะเกษ ร้องไม่สู้มคที่จะทำราชการกับพระยาวิเศษภักดี
 เจ้าเมืองศรีสะเกษ จึงอพยพครอบครัวไปตั้งอยู่บ้านน้ำโดมใหญ่ ซึ่ง
 เปนพรหมแดนระหว่างเมืองจำปาศักดิ์ อุบล ชุขันธ์ ศรีสะเกษต่อกัน
 มีจำนวนเดชนกรรจ์ ๖๐๖ คน สัมโนครวั ๒๓๕๐ คน

ครั้นวัน ๗ ๕ ๘ คำ บีมเสงตีปดศก จุดศักราช ๓๒๐๗ จึงทรง
 พระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ยกบ้านน้ำโดมใหญ่ขึ้นเปนเมืองเดชอุดม ตั้ง
 หลวงธิเบศร์เปนพระศรีสุระเจ้าเมือง ให้หลวงมหาดไทยเปนหลวงปลัด
 ให้หลวงอภัยเปนหลวงยกบัตร รักษาราชการเขตแขวงเมืองเดชอุดม
 ทิศเหนือตั้งแต่ดำนาน้ำห้วยเต่าสาร ฝั่งใต้ข้างทิศตะวันตกแต่ดำนาน้ำห้วยเต่าสาร
 ไปถึงเชิงเขา เพียงดำนาน้ำของ (ฤๅชอม) โอบตามเชิงเขาไปถึงโตน้อย
 ข้างทิศตะวันออก แต่ดำนาน้ำโตน้อยฟากข้างตะวันตกไปจนถึงดำนาน้ำพมุด
 ฝั่งใต้เปนเขตแขวงเมืองเดชอุดมชนกรุงเทพ ฯ

ฝ่ายเจ้าแก้ว เจ้าเมืองศรีจำบัง ซึ่งเป็นบุตรเจ้าสุวรรณสาร ฯ
 เปนบุตรเจ้าโพธิสาร ฯ เปนบุตรเจ้าสร้อยศรีสุ่มุทนน กับนักเมือง บุตร

นักปราชญ์สองนั้ เกิดยกด้อมได้เขมรป่าดงเป็นอันมาก เจ้านครจำปาศักดิ์
(นาก) จึงพาเจ้าแก้วกับนั้เมืองไปหาเจ้าพระยาบดินทรเดชาณเมือง
อุทุมม์ไชย เจ้าพระยาบดินทรเดชาจึงมีบัญชาให้เจ้าแก้วควบคุมพวกเขมร
ป่าดง ผูกด้วยน้ำใจเป็นขณงบตะหนิงหาบ

กับมีตราอนุญาตตงให้นั้เมืองเป็นพระณรงค์ภักดีเจ้าเมือง ให้
ทำอินทบุตร์ทำบุญสาร เป็นหลวงอภัยภูธรปลัด นั้แก้วเป็นหลวง
แก้วมนตรีรักษบัตร์ ยกบ้านท่ากระสังปากน้ำเซดำเกาชนเป็นเมืองชาน
นามว่า เมืองเซดำเกา, กำหนดเขตรวงผ่งนำโขงวันตก แต่ปาก
ห้วยตะออกตงไปถึงห้วยชเหล็กใต้เดียมโบกเป็นเขตรวงเมืองเซดำเกา ชน
เมืองนครจำปาศักดิ์แต่นั้นมา

ในลำดับนั้น เจ้านครจำปาศักดิ์ (นาก) ได้มีบอกขอยกบ้าน
ห้วยทรายชนเป็นเมืองโพหนอง ตงให้ท้าวอินทน์ายครว เป็นที่
พระอินทร์ศรีเชียงใหม่ กินน้ำคลองณะแก ชนเมืองนครจำปาศักดิ์อีก
เมืองหนึ่ง

ในบั้นนี้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งบ้านไพรตระหมัก
(ภูบ้านดาส) ชนเป็นเมืองมโนไพร ให้หลวงภักดีจ้านง (ทิศพรหม)
เสมียนตรา กรมการเมืองชุนันท์ ซึ่งเป็นบุตรเขยพระยาเดโช (เมง)
เป็นพระมโนจ้านงเจ้าเมืองมโนไพร ชนเมืองชุนันท์ ครั้งนั้นโปรดให้
หลวงอนุรักษภูเบศร์ เป็นข้าหลวงชนไปจัดการการหัวเมืองตวันออก
แต่จัดบ้านเขตแดนเมืองจำปาศักดิ์ แต่เมืองชุนันท์ ให้เป็นเขตแดนเมือง
มโนไพร

ในระหว่างนี้ พระดีหนาท พระไชยเชษฐา นายครัวเมืองตะโปน
ยกครอบครัวมาตั้งอยู่ณบ้านคำเมืองแก้ว ฝั่งโขงตะวันตกแขวงเมือง
เขมราฐ พระเทพวงษา (บุญจันทร์) เจ้าเมืองเขมราฐ จึงมีบอก
ตงมากรุงเทพ ฯ

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ยกบ้านคำเมืองแก้ว ขึ้นเป็น
เมืองคำเขื่อนแก้ว ให้ตั้งพระดีหนาท เป็นที่พระรามรินทร์ เจ้าเมือง
คำเขื่อนแก้ว ขึ้นเมืองเขมราฐ

เวदानนฝ่ายทางเมืองกาฬสินธุ์ พระยาไชยสุนทร (หล้า)
เจ้าเมืองถึงแก่กรรม

โปรดเกล้า ฯ ตั้งให้อุปฮาด (พันทอง) เป็นพระยาไชยสุนทร
เจ้าเมือง ให้ราชวงศ์เป็นอุปฮาด ให้ท้าวกิ่งบุตรอุปฮาด เป็นราชวงศ์
รักษาราชการเมืองกาฬสินธุ์ต่อไป

ดุจดत्ถกราช ๑๒๐๘ มีมเมียอุสูศักดิ์ วัน ๒ ๆ ๓ คำ พระยาชัย
วงษา (ดีดิ่ง) เจ้าเมืองร้อยเอ็ดบวญถึงแก่กรรม อุปฮาด (ดิ่ง)
ราชวงศ์ (อิน) บุตรพระยาชัยวงษา จึงพาท้าวเพี้ยตงมากรุงเทพ ฯ
พบกับพระพิไชยสุริยวงษ์เจ้าเมืองโพธิ์ไต้ย ซึ่งเป็นพี่ชาย พระพิไชย
สุริยวงษ์ จึงพาอุปฮาด ราชวงศ์ ท้าวเพี้ย กรมการเมืองร้อยเอ็ดตงมา
เฝ้าทูลลอองธุลีพระบาท จึงโปรดเกล้า ฯ ให้พระพิไชยสุริยวงษ์กลับ
ขึ้นไปรักษาราชการเมืองร้อยเอ็ด ครั้นพระพิไชยสุริยวงษ์ไปถึงเมือง
ร้อยเอ็ด จัดการเฝ้าศพพระยาชัยวงษามิตาเล่ร์จแล้ว คั้นวันหนึ่ง
อุปฮาด (ดิ่ง) ตั้งบ่อนโบ นัดให้พระพิไชยสุริยวงษ์กับพวกนักตงมา

เดินที่ห้องบ้านพระยาขัตติยวงษา ครั้นเวลาตีก็มีคนมาตบแต่งพระพิไชย
 สूरียวงษ์ถูกที่ข้าง ๆ ซ้ายถึงแก่กรรม ได้ความว่าอุปฮาด (สิง)
 เกี้ยวในคืนนั้น ครั้นความทราบถึงกรุงเทพ ฯ จึงมีตราโปรดเกล้า ฯ ให้
 พระรัตนวงษาเจ้าเมืองสุวรรณภูมิ ส่งอุปฮาด (สิง) แด่บรรดาบุตร
 หลานพระยาขัตติยวงษาดงมาณกรุงเทพ ฯ โปรดเกล้า ฯ ให้มีตราการ
 ขำระอุปฮาด (สิง) พิจารณาได้ความเป็นลัทธิว่า อุปฮาด (สิง)
 เป็นผู้ให้เงินเงินแก่พระพิไชยสूरียวงษ์ อุปฮาด (สิง) เคยต้องจำ
 ตายอยู่ในที่คุมขัง แต่ในระหว่างนั้นเมืองร้อยเอ็ดว่างอยู่ ยังหาทันได้
 โปรดเกล้า ฯ ตั้งให้ผู้ใดเป็นเจ้าเมืองไม่

จุดศักราช ๑๒๐๘ ปีมแมพศก เจ้านครจำปาศักดิ์ (นาก)
 เห็นว่าเขตแดนบ้านเมืองทางฝ่ายตะวันตก ดินน้อยแคบเข้า ด้วยเขต
 แดนเมืองเดชกัถ่วงเข้ามาถึงบ้านดงกระทุ้ง จึงได้ตั้งบ้านดงกระทุ้ง (ถ้า
 บ้านไร่) ขึ้นเป็นเมืองบัวกันแขวงเมืองเดชไว้ ตั้งให้ท้าวไธ้เป็นที่พระ
 อกยชิเบศร์วิเศษสงครามเจ้าเมืองบัว ขึ้นเมืองจำปาศักดิ์อีกเมืองหนึ่ง

ในปีนั้นพระสุนทรราชวงษา เจ้าเมืองยโสธรแต่งให้หมอกความข้าง
 ค่อยไปแทรกโพนได้ข้างสี่ปาด ๒ ซ้าง จึงมีบอกแต่งให้กรมการนำ
 ข้างนั้นลงไปถวายณกรุงเทพ ฯ โปรดเกล้า ฯ ให้ขนะวางขนานนามข้าง
 ทั้ง ๒ นหน้า พระพิมลรัตนกรีนข้าง ๑ พระวิสุตรัตนกรีนข้าง ๑

๕ ซ้าง ๒ ซ้างน มาคนตะครว พระพิมล ฯ มาแต่เบญจบุรี
 จุดศักราช ๑๒๑๕ พ.ศ. ๒๓๕๖ พระวิสุต ฯ มาที่หลังน.

ตุจตุศักราช ๑๒๑๐ ปีวอกถัมฤทธิศก พระศรีสุธรรม (พระ
คำแดง) เจ้าเมืองแขงบาดาตบ่วยถึงแก่กรรม โปรดเกล้าฯ ให้ตั้ง
อุปฮาด (จำปา) เป็นพระศรีสุธรรม ว่าราชการเมืองต่อไป

ตุจตุศักราช ๑๒๑๑ ปีรกาเอกศก โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งราชวงศ์
(อินทร์) เมืองร้อยเอ็ด เป็นพระขัติยวงษาเจ้าเมืองร้อยเอ็ด ให้ท้าวจัน
บุตราชบุตร เป็นอุปฮาด ให้ท้าวภู บุตรราชวงศ์ (หัตถ์) เป็นราชวงศ์
ให้ท้าวกำบุตรพระยาขัติยวงษาเป็นราชบุตร พระขัติยวงษาเป็นเจ้าเมือง
ร้อยเอ็ดได้ ๘ เดือนถึงแก่กรรม จึงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งอุปฮาด
(จัน) ขึ้นเป็นพระขัติยวงษาเจ้าเมืองร้อยเอ็ด เดือนราชวงศ์ (ภู)
เป็นอุปฮาด เดือนราชบุตร (กำ) เป็นราชวงศ์ ตั้งให้ท้าวสารบุตร
พระพิไชยสุริยวงศ์ เจ้าเมืองโพธิ์ไธย เป็นราชบุตร อยู่ได้เดือนเศษ
ราชวงศ์ (กำ) ถึงแก่กรรม พระขัติยวงษาจึงบอกขอตั้งราชบุตร (สาร)
เป็นราชวงศ์ ขอท้าวจอมบุตรพระขัติยวงษา (ดีดั่ง) เป็นราชบุตร

ตุจตุศักราช ๑๒๑๒ ปีจอโทศก เจ้าเมืองบัว เจ้าเมืองเดช เกิด
วิวาทแย่งชิงเขตแดนว่ากล่าวมิตกตกลงกัน เจ้านครจำปาศักดิ์ (นาก)
กับพระศรีสุธรรมเจ้าเมืองเดชจึงได้พากันลงมาณกรุงเทพ ฯ เพื่อขอให้
กรมมหาดไทยตัดสินเรื่องวิวาทเขตแดนให้ตกลงกัน

ครั้นวัน ๕ ๘ ค่ำปีจอโทศก จตุศักราช ๑๒๑๒ เจ้านครจำปาศักดิ์
(นาก) บ่วยเป็นอธิวาตกะโรคถึงพิราโดยอยู่ณกรุงเทพ ฯ เจ้านคร
จำปาศักดิ์ (นาก) ครองเมืองจำปาศักดิ์ได้ ๘ ปี อายุได้ ๗๖ ปี มีบุตร
ชาย ๖ คน คือ ๑ เจ้าราชวงศ์ (เด่น) ๒ เจ้าราชบุตร (สำ) ๓ เจ้า

โพธิ์สาร (หมี่) & เจ้าอินทขิต (บุตร) & เจ้าสิงคำ ๖ เจ้าค่าน้อย
บุตรหญิง ๔ คน ๑ ชื่อนางดวงจันทร์ ๒ นางอ้อม ๓ นางเจียง ๔ นางเขม
ในระหว่างนั้นยังมีทัพโปรดเกล้า ๆ ตั้งให้ผู้ใดเป็นเจ้านครจำปาศักดิ์

ฝ่ายทางเมืองขุขันธ์ พระยาขุขันธ์ซึ่งมาแต่เมืองสังฆะถึงแก่กรรม
แล้วโปรดตั้งให้พระภักดีภูธรสงคราม (ใน) ปลัด เป็นพระยาขุขันธ์
ภักดีศรีนครดาดวงเจ้าเมือง เดือนพระมหาดไทย (ดา) เป็นพระ
ภักดีภูธรสงคราม ๆ ถึงแก่กรรม โปรดให้ท้าวกิ่งบุตรพระยาขุขันธ์
(หลวงปราบ) เป็นปลัด ท้าวศรีเมืองเป็นพระมหาดไทย

ครั้นต่อมาพระยาขุขันธ์ (ใน) ถึงแก่กรรม โปรดเกล้า ๆ
ตั้งให้พระยกربัตร์ (นวด) เป็นพระยาขุขันธ์ เดือนพระมหาดไทย
(ศรีเมือง) เป็นพระยกربัตร์ต่อมา

จนตุศักราช ๑๒๑๒ ปีจอโทศก พระยาขุขันธ์ (นวด) บ่วยถึง
แก่กรรม โปรดเกล้า ๆ ตั้งให้พระภักดีภูธรสงคราม (กิ่ง) ปลัด เป็น
พระยาขุขันธ์ เดือนพระยกربัตร์ (ศรีเมือง) เป็นพระปลัด ให้พระวิเศษ
(พิมพ์) เป็นพระแก้วมนตรียกربัตร์

วัน ๔ ๆ & ค่ำปีกุญยังเป็นโทศก จตุศักราช ๑๒๑๒—๓ พระบาท
สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต ขึ้นรัชกาลที่ ๓ พระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติ บรม
ราชาภิเศกสืบสวัสดียาธิปัตติ เป็นพระเจ้าแผ่นดินสยามโดยลำดับรัชกาล
ที่ ๔ ต่อไป

ในบั้นพระยาสุรินทรภักดีศรีปะทายสมัน (ดุ่น) เจ้าเมืองสุรินทร
 แดพระยาไชยสุนทร (ทอง) เจ้าเมือง แดราชบุตร (บัตชา) เมือง
 กापสินธุ์ถึงแก่กรรม

จึงโปรดเกล้าฯ ตั้งให้อุปฮาดเมืองกาปสินธุ์ เป็นพระยาไชย
 สุนทรเจ้าเมือง ให้ราชวงศ์ (กิง) เดือนเป็นอุปฮาด ให้ท้าวชดัย
 (เกษ) เป็นที่ราชวงศ์เมืองกาปสินธุ์

กับโปรดเกล้าฯ ให้หลวงอนุรักษภูเบศร์เป็นข้าหลวงขึ้นไปจัด
 ราชการ แดเว้งเงินด้วยอยู่ณเมืองนครจำปาศักดิ์

ครั้นวัน ๒๕ ค่ำ ปีชวดยังเป็นตรีศก จุลศักราช ๑๒๑๓-๔
 เจ้าอุปราช (เดื่อ) เมืองนครจำปาศักดิ์ป่วยถึงอนิจกรรม

ตุจตุศักราช ๑๒๑๔ ปีชวดจัตวาศก หลวงอนุรักษภูเบศร์จึงพา
 เจ้าบัวบุตรเจ้านุ กับเจ้าราชวงศ์ (เด่น) เจ้าโพธิสาร (หมี่) เจ้าแสง
 คุมเครื่องยศแดเงินด้วยเมืองนครจำปาศักดิ์ ดงมาทูลเกล้าฯ ถวาย
 ณกรุงเทพฯ ฯ

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งให้เจ้าบัวเป็นเจ้านครจำปาศักดิ์
 แต่ยังหาทันได้รับพระราชทานหิรัญบัตรไม่ เจ้าบัวป่วยถึงแก่กรรมอยู่
 ณบ้านแดงกรุงเทพฯ ฯ

ฝ่ายเจ้าราชวงศ์ (เด่น) กับเจ้าแสง ต่างซึ่งกันจะขอเป็นเจ้า
 นครจำปาศักดิ์ ต่างคนก็ต่างกล่าวโทษซึ่งกันแต่กันอยู่

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้หลวงอนุรักษภูเบศร์ กับ
 หลวงศักดิ์เด่น เป็นข้าหลวงขึ้นไปถามสมัครแต่จัดราชการอยู่ณเมืองนคร
 จำปาศักดิ์

ในระหว่างนั้น พระยาขันธ์ภักดีศรีนครดาดอนเจ้าเมืองขุขันธ์
อุปฮาดว่าที่พระยาไชยสุนทรเจ้าเมืองกาฬสินธุ์ พระรัตนวงษา (ภู) เจ้า
เมืองสุวรรณภูมิ พระเทพวงษา (บุญจันทร์) เจ้าเมืองเขมราฐ
พระศรีสุระเจ้าเมืองเดชอุดม พระสุวรรณภักดี (คำกอน) เจ้าเมือง
ท่าขอนยาง ถึงแก่กรรม

ฝ่ายทางเมืองสุรินทร์ พระไชยณรงค์ภักดีปลัด พระพิไชยราช
วงษาผู้ช่วย แดกรมการเมืองสุรินทร์คุมเครื่องยศพระยาสุรินทร์ (สุน) ^๒
ลงมาเฝ้าทูลต่อของขุดพระบาทนกรุงเทพฯ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
ให้เจ้าพระยานิกรบดินทร์ที่สมุหนายกปลุกษาพร้อมด้วยกรมการเมืองสุรินทร์
หาตัวผู้เป็นเจ้าเมืองสุรินทร์ ขณะนั้นพระวิเศษ พระนรินทร์กรมการ
จึงกราบเรียนเจ้าพระยานิกรบดินทร์ว่าพระพิไชยราชวงษา (ม่วง) ^๒ผู้ช่วย
ซึ่งเป็นบุตรพระยาสุรินทร์ (สุน) ^๒ เป็นผู้มั่งคั่งมีบุญญาธิการในราชการ
แลมีใจโอบอ้อมอารีแก่กรมการไพร่บ้านพลเมือง สสมควรที่จะเป็นเจ้าเมือง
สุรินทร์ได้ แด่ฝ่ายพระไชยณรงค์ภักดีปลัดก็แสดงตัวว่าเป็นคนชรา
มิได้มีความรังเกียจในการที่จะให้พระพิไชยราชวงษาผู้ช่วยเป็นเจ้าเมือง
จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานสัญญาบัตรให้พระพิไชยราช
วงษา (ม่วง) ^๒ผู้ช่วย เป็นพระสุรินทร์ภักดีศรีปะทายสมันผู้ว่าราชการ
เมืองสุรินทร์ พระราชทานครอบครัวเครื่องในถมเขี้ยวปริกทอง ๒ ๑อก
หมาก ๒ คตบ ๑ ซองพลู ๑ มีด ๑ คนโทถม ๑ ประคำทองสาย ๑
กระบี่บังคม ๑ สัปทนบัตูคน ๑ เสื้อเขมขาบรมดเดอย ๑ แพร่โพก
ขดบ ๑ ผ้าด่านบัวทอง ๑ ผ้าขาว ๑ ผ้าปม ๑ เป็นเครื่องยศแต่วัน ๕ ๓ ๑ คำ
บชวดจัตวาคัก ๓๒๓๔

ตุจตุคักราช ๓๒๑๕ มีนตุเบญจคก ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ
ตั้งให้พระวิไชย (วัง) บุตรพระยาชุนันท์ (หุดวงปราบ) เป็นพระยา
ชุนันท์ ให้อุปฮาด (กั้ง) เป็นพระยาไชยสุนทรเจ้าเมือง ให้ท้าวหนุ
น้องพระยาไชยสุนทร (กั้ง) เป็นอุปฮาด ให้ท้าวขุ่มบุตรพระยาไชยสุนทร
(ทอง) เป็นราชบุตร รักษาราชการเมืองกาฬสินธุ์

ให้ท้าวคำดบุตรพระรัตนวงษา (โอ๊ะ) เป็นพระรัตนวงษา
เจ้าเมืองสุวรรณภูมิ

ให้ท้าวบุญเฮ่า เป็นพระเทพวงษาเจ้าเมืองเขมราฐ

ให้หุดวงปลัด เป็นพระศรีสุระเจ้าเมืองเดชอุดม

ให้อุปฮาด เป็นพระสุพรรณภักดีเจ้าเมือง เดือนราชวงษ์ เป็น
อุปฮาด ให้ท้าวพรหมาเป็นราชวงษ์ รักษาราชการเมืองท่าขอนยาง
ครนราชวงษ์ ราชบุตรถึงแก่กรรม ท้าวหงษ์ได้รับตำแหน่งเป็นราชวงษ์
ต่อไป

ในระหว่างนั้น เจ้านายท้าวพระยาเมืองจำปาศักดิ์ มีบอก
กล่าวโทษหุดวงอนุรักษภูเบศร์ หุดวงเสน่พิทักษ์ ซึ่งโปรดเกล้า ฯ ให้
ไปจัดการราชการอยู่ณเมืองจำปาศักดิ์นั้นว่า ทำการกตัญถงเอาเงินราษฎร
จึงมีตราให้หาตัวหุดวงอนุรักษภูเบศร์ หุดวงเสน่พิทักษ์กลับกรุงเทพฯ ฯ
แต่ให้นำตัวเจ้าคำใหญ่บุตรเจ้านครจำปาศักดิ์ (ฮุย) เจ้าบุตรเจ้านคร
จำปาศักดิ์ (หมาน้อย) มาเฝ้าทูลตอของชุดีพระบาทด้วย

ตุจตุคักราช ๓๒๑๖ มีชาตคคก พระรัตนวงษา (คำด) เจ้า
เมืองสุวรรณภูมิจึงแก่กรรม ยังหาทันได้ โปรดให้ผู้ใดเป็นเจ้าเมืองไม่

อุปฮาดว่าที่พระยาไชยสุนทรเมืองกาฬสินธุ์ มีบอกมายังกรุงเทพ ฯ ว่า
 ราชบุตรเมืองกุดฉิมนารายณ์ ไม่มีตัว ขอพระราชทานท้าวชชัยเป็น
 ราชบุตรเมืองกุดฉิมนารายณ์

วัน ๒๗ ค่ำ ปีมะแม จักรพรรดิพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ตั้งให้ท้าว
 ชชัยเป็นราชบุตรเมืองกุดฉิมนารายณ์ พระราชทานเสื้ออดีตดัดดอก
 ส้ม ๑ แพรขาว ๑ ผ้าเชิงปุม ๑

ตุศักราช ๑๒๓๗ ปีมะแม จักรพรรดิโปรดเกล้า ฯ อุปฮาด, ราชบุตร เมือง
 กาฬสินธุ์ มีบอกขอตั้งราชบุตรเมืองกุดฉิมนารายณ์เป็นราชวงศ์เมือง
 กุดฉิมนารายณ์

วัน ๒๖ ค่ำ จักรพรรดิให้ราชบุตรเป็นราชวงศ์เมืองกุดฉิมนารายณ์
 ตามขอ พระราชทานเสื้ออดีตดัด ๑ แพรขาวห่มเพดาะ ๑ ผ้าตายนุ่ง ๑
 ในบัน โปรดเกล้า ฯ ให้พระวชิรนทรารักษ์ พระมหาวิจิตรชัยหาดวง
 พาเจ้าคำใหญ่ เจ้าจูง กลับไปจัดการราชการบ้านเมืองณเมืองจำปาศักดิ์ พระ
 วชิรนทรารักษ์บวชถึงแก่กรรมณเมืองจำปาศักดิ์ พระมหาวิจิตรชัย
 พาเจ้าคำใหญ่ เจ้าจูง กลับมาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทณกรุงเทพ ฯ

ตุศักราช ๑๒๓๘ ปีมโรง จักรพรรดิโปรดเกล้า ฯ
 ตั้งเจ้าคำใหญ่ เป็นเจ้ายุติธรรมสุนทร เจ้านครจำปาศักดิ์ ตั้งเจ้าจูงเป็น
 เจ้าอุปราช ตั้งเจ้าห่ม บุตรเจ้าราชบุตร (เกษ) เป็นเจ้าราชวงศ์
 ให้เจ้าอินทิต บุตรเจ้านครจำปาศักดิ์ (นาก) เป็นเจ้าราชบุตร ให้เจ้า
 สุริย (บั้ง) น้องเจ้านครจำปาศักดิ์ (ฮุย) เป็นเจ้าศรีสุรราช กลับไป

รักษาราชการณเมืองนครจำปาศักดิ์ แต่โปรดเกล้าฯ กำหนดให้เปลี่ยน
ธรรมเนียมส่งเครื่องราชบรรณาการเป็นปีละครั้งทุกปีแต่หน้ามา

ในปี^{๕๕} พระศรีรัตนสุสงคราม เจ้าเมืองเตนางคณิศรบ่วยถึง
แก่กรรม ท้าววรบุตรได้บัญชาการเมืองต่อไป ในระหว่างซึ่งยังไม่มี
ตัวเจ้าเมือง

ดุษุดศักราช ๓๒๓๙ ปีมะเส็งนพศก พระสุนทรราชวงษา (ฝ่าย)
เจ้าเมือง อุปฮาด ราชวงศ์ ราชบุตร เมืองยโสธรถึงแก่กรรม ยิ่งแต่
พระศรีวิโรราช บุตรพระสุนทร แดกรมการช่วยกันดูแลราชการบ้านเมือง
อยู่

ดุษุดศักราช ๓๒๒๐ ปีเมษมาสมีฤทธิศก วัน ๔^๑/_๓ ค่ำ เจ้านคร
จำปาศักดิ์ (คำใหญ่) ถึงแก่พิราลัย อายุได้ ๒๘ ปี ครองเมืองได้ ๓ ปี
มีบุตรหญิง ๒ คน ชื่อนางคำผิว ๑ นางมาตา ๑ เจ้าอุปราช (จู)
ได้บังคับบัญชาการเมืองต่อไป ยังหาทันโปรดเกล้าฯ ตั้งให้ผู้ใดเป็น
เจ้านครจำปาศักดิ์ไม่

ในปี^{๕๕} พระเทพวงษาเจ้าเมืองเขมราฐบุรี ได้มีบอกขอตั้งบ้าน
คำใหญ่เป็นเมือง ขอตั้งท้าวจันทบรมเป็นพระอมรอำนาจอเจ้าเมือง ตั้ง
ท้าวบุตรตะเป็นอุปฮาด ให้ท้าวสิงหราชเป็นราชวงศ์ ท้าวสุริโยเป็นราชบุตร
รักษาราชการเมืองอำนาจเจริญขึ้นกับเมืองเขมราฐบุรี ผูกด้วยเงินแทน
ผลเร็วบดะ ๓๒ ซึ่ง ๓๘ คำตั้ง ฝ่ายทางเมืองสุวรรณภูมิ ตั้งแต่
พระรัตนวงษา (คำต) เจ้าเมืองถึงแก่กรรมแต่ก็ยังไม่ห้ามตัวเจ้าเมืองไม่
ท้าวเพี้ยกรมการเห็นว่า ท้าวมหาราช (เดน) บุตรอุปฮาด (ช่อน)

ราชวงศ์ (คำฉาย) บุตรพระรัตนวงษา (ภู) ทั้ง ๒ นั้สมควรจะเป็น
 ผู้รักษาราชการบ้านเมืองได้ จึงได้พากันมาเฝ้าทูตของชุดีพระบาท
 หนักกรุงเทพ ฯ ขอตั้งท้าวมหาธา ราชวงศ์ เป็นที่เจ้าเมือง แดอุปฮาด
 รักษาการบ้านเมืองต่อไป

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ตั้งให้ท้าวมหาธา เป็นพระรัตน
 วงษาเจ้าเมือง แดเดือนราชวงศ์เป็นอุปฮาด เดือนราชบุตรเป็นราชวงศ์
 ตั้งท้าวคำดิ่งเป็นราชบุตร กลับไปรักษาราชการเมืองสุวรรณภูมิ

ฝ่ายเมืองเดชอุดม พระศรีสุระเจ้าเมืองที่ ๒ บัวยถึงแก่กรรม
 โปรดเกล้า ฯ ตั้งให้หัตถวิเศษ (ดาร์) ผู้ช่วย บุตรพระศรีสุระเจ้าเมือง
 ที่ ๑ เป็นพระศรีสุระเจ้าเมืองที่ ๓ ให้ท้าวแพงเป็นที่หัตถปลัด ท้าวแดง
 บุตรพระศรีสุระเจ้าเมืองที่ ๓ เป็นหัตถยกกรมบัตร รักษาการเมือง
 เดชอุดมต่อไป

ตุจตุศักราช ๑๒๒๑ บั้มแมเอกศก โปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าพระยา
 ยมราช (แก้ว) แต่ครั้งยังเป็นเจ้าพระยากำแหงสงครามเจ้าเมือง ฯ นคร
 ราชสีมา เป็นข้าหัตถแม่กองด้ก ตั้งกองด้กเดชหัวเมืองตวันออก
 อยู่ณเมืองยโสธร บรรดาเดชใหม่ณฑลอิสานได้ด้กหมายหมู่ไว้ณครั้ง
 นั้นเป็นอันมาก

ในปีนั้น คนใช้ของพระรัตนวงษาเจ้าเมืองสุวรรณภูมิไปแทรกโพน
 ได้ข้างพลายเผือกหนึ่งข้างด้กด้กออก จึงบอกไปกราบเรียนเจ้าพระยา
 กำแหงสงครามด้งบอกลงมาณกรุงเทพ ฯ มีตราพระราชด้ห้ โปรดเกล้า ฯ
 ให้ด้งข้างพลายเผือกนั้นด้งมาณกรุงเทพ ฯ พระรัตนวงษาเจ้าเมือง

แต่อุปฮาด ท้าวเพี้ยกรมการเมืองสุวรรณภูมิ จึงได้นำช้างสำคัญมา
 เผ่าทูตของชุดพระบาทนกรุงเทพ ฯ โปรดเกล้า ฯ ให้มีการส้มโภช
 ขนระวางขนานนามช้างพลายเผือกนั้นว่า พระมหาครีเสวตรวิมลวรรณ
 ตั้งหมอบข้างให้เป็นขนประด๋บสารเสวตร ตั้งถวายเป็นหมื่นวิเศษนักราช
 แดโปรดเกล้า ฯ พระราชทานเงินแก่พระรัตนวงษาเจ้าเมืองสุวรรณภูมิ
 ห้าชั่ง ให้ขนประด๋บสารเสวตรหมอบห้าชั่ง แหวนทองคำสามตำรับ
 ให้หมื่นวิเศษนักราชถวายสามชั่ง แหวนทองคำสองตำรับ กับตราภูมิ
 คัมห้าม แดเสื้อผ้าตามสมควร

ตุจตุศักราช ๑๒๒๓ ปีระกาตรีศก คนใช้พระรัตนวงษาเจ้าเมือง
 สุวรรณภูมิคตองได้ช้างเผือกอีกข้างหนึ่ง นำมาถวายณกรุงเทพ ฯ
 โปรดเกล้า ฯ ให้มีการส้มโภชตามธรรมเนียม พระราชทานนามช้างสำคัญ
 นั้นว่า พระเสวตรสุวรรณาภาพรรณ ตั้งหมอบเป็นขนสุวรรณเสวตร
 ตั้งถวายเป็นหมื่นวิเศษกำราบ พระราชทานเงินแดเสื้อผ้าให้หมอบถวาย
 ตามธรรมเนียม กับพระราชทานเงินให้พระรัตนวงษาห้าชั่ง แดทั้งเพิ่ม
 เต็มเครื่องยศให้ด้วย

เมื่อวัน ๔ ๓๑ ๘ ค่ำปีนี้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ตั้งให้
 พระศรีสุวรรณ (เหม็น) ผู้ช่วย บุตรพระสุนทรราชวงษา (ฝ่าย) เป็น
 พระสุนทรราชวงษา มหาชตยชาติ ประเทศราชตำรวจรักษ คักตยศภาไกร
 ศรีพิไชยสงคราม เจ้าเมืองยโสธร พระราชทานพานหมากเงินกตมถม
 ตะทองปากจำหัดกตมบัว ๑ เครื่องในทองคำ คือ จอกหมาก ๒
 ฝอบ ๒ คตมขฝง ๑ ซองพดู ๑ ซองบุหรี ๑ มีคหันหมาก ๑

คนโททองคำ ๑ กระโถนเงินถม ๑ ประคำทองสาย ๑ กระบี่บังทอง
 ๕ บั้ง ๑ ดั้งทนต์ ๑ เสื้อทรงประกาศหมวกคุมบังกามะหยี่ดำรับ ๑
 ๒๒ บินชนวนทองแดงคนเดียมเงิน ๑ เสื้อเข้มขาบริวดี ๑ เสื้อแพรเงินเจ้า ๑
 แพรดีติดขลิบ ๑ ถ่านไทยปักทอง ๑ ผ้าปุมเขมร ๑ ผ้าตายเกยว ๑
 แพรขาวหงอนไก่ตาย ๑ แพรขาวไต้ ๑

แต่โปรดตั้งให้ท้าวขันบุตรอุปฮาด (แพง) เป็นอุปฮาด ให้ท้าว
 อินบุตรพระจันทศรีสุรราช เป็นราชวงศ์ ให้ท้าวพิมพ์หัตถ์อุปฮาด (แพง)
 เป็นราชบุตร ให้ท้าวสุพรหมบุตรพระสุนทรราชวงษา (เหม็น) เป็น
 พระศรีสุวรรณ ผู้ช่วยรักษาราชการเมืองยโสธร

ในปีนั้น พระศรีสุวรรณ (จำปา) เจ้าเมืองแขวงบาดาดถึง
 แก่กรรม ราชวงศ์ (พก) ได้รับราชการเป็นที่พระศรีสุวรรณเจ้าเมือง
 ท้าวบุญบุตรพระศรีสุวรรณ (จำปา) เป็นอุปฮาด ท้าวขันบุตรพระศรี
 สุวรรณ (พระคำแดง) เป็นราชวงศ์ ท้าวพรหมบุตรพระศรี เป็น
 ราชบุตร รักษาบัญชาราชการเมืองแขวงบาดาดต่อไป

ฤดูศักราช ๑๒๒๔ ปีจอจัตวาศก เมืองกาฬสินธุ์มีบอกขอ
 อุปฮาด (ดวง) เป็นพระขนิเบศร์วงษาเจ้าเมืองกุดฉิมนารายณ์ แต่เมือง
 อุบลมีบอกขอตั้งท้าววรบุตร เป็นพระศรีสินธุสงครามเจ้าเมืองเสนาภค
 นิคม ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งให้อุปฮาด (ดวง) แต่
 ท้าววรบุตร เป็นเจ้าเมืองกุดฉิมนารายณ์ แต่เจ้าเมืองเสนาภคนิคม
 ตามเมืองกาฬสินธุ์แต่เมืองอุบล, ขอ

ฝ่ายทางเมืองนครจำปาศักดิ์ ตั้งแต่เจ้านครจำปาศักดิ์ (คำใหญ่) พินาโดยแก้ว เจ้าอุปราช (จู) ได้ว่าราชการเมืองต่อมา ก็หาถูก ต้องกับแสนท้าวพระยาไม่ มีผู้ทำเรื่องราวกล่าวโทษเจ้าอุปราช (จู) ครั้นมาถึงบั้นจึงโปรดเกล้า ฯ ให้มีตราหาตัวเจ้าอุปราช (จู) มาแก้ คดีณกรุงเทพ ฯ แล้วโปรดเกล้า ฯ ให้มีตราพระราชสีห์ไปถึงเจ้าพระยา กำแหงสงครามซึ่งตั้งกองตั้งอยู่ณเมืองยโสธรนั้น ให้เดอกราบพระมหาดาน เจ้านครจำปาศักดิ์เก่า ซึ่งสมควรจะได้รับเป็นเจ้านครจำปาศักดิ์ต่อไป เจ้าพระยากำแหงสงครามจึงบอกขอเจ้าคำดุก บุตรเจ้านครจำปาศักดิ์ (ช้อย) เป็นเจ้านครจำปาศักดิ์

ครั้นลุจุดศักราช ๑๒๒๕ บัญญุเบญจศก จึงทรงพระกรุณาโปรด เกล้า ฯ ตั้งให้เจ้าคำดุกเป็นเจ้านครจำปาศักดิ์ มีราชทินนามว่า เจ้า ยุติธรรมชนเจ้านครจำปาศักดิ์ ระหว่างนั้นเจ้าอุปราช (จู) บัญยถึง แก่กรรมอยู่ณบ้านช่างแสงกรุงเทพ ฯ จึงโปรดเกล้า ฯ ตั้งให้เจ้าแสง บุตรเจ้านครจำปาศักดิ์ (หมาน้อย) เป็นเจ้าอุปราช ให้เจ้าหน่อคำ บุตรเจ้าเดื่อ หาดานเจ้าอนุเวียงจันทน์ เป็นเจ้าราชวงศ์

พระพรหมราชวงษาเจ้าเมืองอุบล, กราบเรียนเจ้าพระยากำแหง สงครามเจ้าเมืองนครราชสีมา ขอตั้งบ้านกว้างด้าชะโด บ้านสะพ้อ บ้าน เวินไชย เป็นเมือง ขอให้ท้าวจุมฉน์ ท้าวสุริยวงษ์ (อัม) ท้าวคำพูน ผู้บุตรเป็นเจ้าเมือง เจ้าพระยากำแหงสงครามเห็นชอบด้วย จึงมีบอกมา กราบบังคมทูลพระกรุณาณกรุงเทพ ฯ

วัน ๑ ๔ ๑๒ ค่ำบพ พระพรหมราชวงษา (กุกทอง) เจ้าเมือง

อุบตถึงแก่กรรม ยังหาทันโปรดเกล้า ๆ ตั้งให้ผูใดเป็นเจ้าของไม่ มีแต่
อุปฮาด, ราชวงศ์, ราชบุตร, ท้าวเพี้ยกรมการช่วยกันรักษาราชการบ้าน
เมืองอยู่เท่านั้น

วัน ๑ ๑๑ ๑๒ คำ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ๆ ให้ตั้งบ้านกว้าง
ด้าชะโด ตำบลปากน้ำมุด เป็นเมืองพิบูลมังสาหาร ตั้งท้าวธรรมกิตติกา
(จุมณี) เป็นพระบำรุงราษฎรเจ้าเมือง ให้ท้าวโพธิ์ราช (เดื่อ)
เป็นอุปฮาด ท้าวสีฐาน (สำอาง) เป็นราชวงศ์ ท้าวชิตยเป็นราชบุตร
ให้ตั้งบ้านสระพือ เป็นเมืองตระการพชผล ตั้งท้าวสุริยวงษ์
(อ้ม) เป็นพระอมรตลใจเจ้าเมือง ท้าวพรหมา (บุตร) เป็นอุปฮาด
ท้าวสีหาจักร (ฉิม) เป็นราชวงศ์ ท้าวกุดบุตร (ท้าว) เป็นราชบุตร
ตั้งบ้านเวินไชย เป็นเมืองมหาชนะไชย ตั้งท้าวคำพูนเป็นพระเรืองไชย
ชนะเจ้าเมือง ท้าวโพธิ์ราช (ผา) เป็นอุปฮาด ท้าววรกิตติกา (ไชย)
เป็นราชวงศ์ ท้าวอุเทนหอย เป็นราชบุตร ขึ้นเมืองอุบลราชธานีทั้ง
สามเมือง พระราชทานเครื่องยศส่วนเจ้าเมือง คือ ถาดหมากเงิน ๑
คนโทเงิน ๑ สัปทนแพร ๑ ผ้าวิลาศห่มนอน ๑ แพร่สีทับทิมคิตติขลิบ ๑
เดื่อเข็มขาว ๑ แพร่ขาวห่ม ๑ ผ้าม่วงจัน ๑ ส่วนราชวงศ์ เดื่อ
อิตตัตติดอก ๑ แพร่ขาวแถบ ๑ ผ้าตายนุ่ง ๑ ส่วนราชบุตร เดื่อ
อิตตัตติ ๑ แพร่ขาวห่ม ๑ เหมือนกันทั้ง ๓ เมือง แต่โปรดเกล้า ๆ ให้
แบ่งท้าวเพี้ยไพร่พลเมืองอุบล ไปอยู่เมืองตะล่องพันเศษ แต่เมืองมหา
ชนะไชยนั้นผู้ว่าราชการกรมการยกไปตั้งว่าราชการเมือง อยู่ณตำบลตงผิง
แดงริมด้านาพาลี หาได้ตั้งที่บ้านเวินไชยไม่

ดุจตุศักราช ๓๒๒๖ ปีชวดนศก เจ้ายุติธรรมธร (คำดุก) เจ้า
นครจำปาศักดิ์ ได้ย้ายครอบครัวจากเมืองเก่าหินรอด มาตั้งอยู่ณตำบล
ระหว่าง โพนบกกับวัดตกริมแม่น้ำโขงวันตก เป็นเมืองนครจำปาศักดิ์
ซึ่งคงอยู่ในบัดนี้ แดเวदानัน เพี้ยเมืองโคตร บ้านคันทมชวเมือง
เจียมใจทศมคชนเจ้านครจำปาศักดิ์ ๆ จึงตั้งบ้านคันทมชว เป็นเมือง
นครเพ็ง (อยู่ฝั่งโขงตะวันออก) ให้เพี้ยเมืองโคตรเป็นเจ้าเมือง ขึ้น
เมืองนครจำปาศักดิ์อีกเมืองหนึ่ง (ภายหลังเมืองนกดบชนเมืองเจียม
ตังเก่า) วัน ๖ ๙ ค่ำ พระยาไชยสุนทรเจ้าเมืองกาฬสินธุ์ มีหมายตั้ง
เจ้าชตยให้ว่าที่ราชวงษ์เมืองภูแดนช้าง

แต่ในบ้นหัวเมืองฝ่ายตะวันออกเกิดฝนแล้งเข้าแพง ช่อชากัน
ราคาดีดะคำดิ่ง ๓ ๔ ทนานต่อบาทบ้าง

ดุจตุศักราช ๓๒๒๗ ปีฉลูปีศก พระชตยวงษาเจ้าเมืองร้อยเอ็ด
มีบอกขอตั้งบ้านดาดกุดยางใหญ่ (ภูนางใหญ่ ภูโย) เป็นเมือง จึง
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ๆ ให้ยกบ้านดาดกุดยางใหญ่ ภูนางโย
เป็นเมืองมหาสารคาม ให้ท้าวมหาไชย บุตรอุปฮาด (สิง) เมือง
ร้อยเอ็ด เป็นพระเจริญราชเดชเจ้าเมือง ให้ท้าวมัวทองบุตรอุปฮาด (ภู)
เป็นอุปฮาด ให้ท้าวมหาไชยวงษา (อิ่ง) บุตรพระยาชตยวงษาเจ้าเมือง
ร้อยเอ็ด เป็นอัครวงษ์ ให้ท้าวมืดบุตรพระชตยวงษา (จัน) เจ้าเมือง
ร้อยเอ็ด เป็นอัครบุตร รักษาเมืองมหาสารคามชนเมืองร้อยเอ็ด เมือง
ร้อยเอ็ดได้แบ่งเดชให้ ๕๐๐๐ คน ทั้งส้มโนครวัประมาณ ๕๐๐๐ คน

ฝ่ายเมืองร้อยเอ็ด อุปฮาด (ภู) ถึงแก่กรรม แดพระชตยวงษา

เจ้าเมืองก็แก่ชรา จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ๕ ให้พระขัติยวงษา
เป็นพระนิคมจางวาง ๕ ให้ราชวงศ์ เป็นพระขัติยวงษาเจ้าเมือง ๕ ให้
ราชบุตร เป็นอุปฮาด ให้ท้าวกำ เป็นราชวงศ์ ท้าวเลื่อมบุตรพระวิไศย
สุริยวงศ์ เป็นราชบุตร

๕ ในบั้นเจ้าพระยานิกรบดินทรที่ล้มมุนหายกถึงแก่อำสัญกรรม ครั้น
วัน ๖ ๑๒ ๑๒ ค่ำ ๕ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานสุพรรณบัตร
๕ ให้เจ้าพระยายมราช (นุช) เป็นเจ้าพระยาภูธราภัยที่ล้มมุนหายก แทน
เจ้าพระยานิกรบดินทรต่อไป

๕ ในบั้น ๕ ฝ่ายเมืองยโสธร ไปแทรกโพยได้ช่างดีปลาดบอกส่งมา
ถวายณกรุงเทพ ฯ ๑ ช้าง

๕ ฝ่ายทางเมืองเขมราชฎี พระเทพวงษา (บุญเฮ่า) บัวย
ถึงแก่กรรม

๕ ครั้นตุลาคศกราช ๑๒๒๘ ปีชวดอัฐศก โปรดเกล้าฯ ๕ ให้ท้าว
บุญสิงเป็นเจ้าเมืองเขมราชฎี

๕ กับโปรดเกล้าฯ ๕ ตั้งเมืองพรหมกัน ให้หัตถวงศักดิ์ (สิน) เป็น
ที่พระวิไชย เจ้าเมืองพรหมกันชนกับเมืองสังฆะในบั้นด้วย

๕ ในบั้นจันทบูรค้าเมืองอุปตไปพักอยู่ที่ริมบ้านเหมือดแอ่ ห้วย
กากราก ถูกผู้ร้ายปล้นฆ่าตาย พี่น้องของจันทบูรได้ร้องต่อเมืองอุปตฯ
ว่าเป็นแขวงเมืองสุพรรณภูมิ ครั้นไปร้องทางเมืองสุพรรณภูมิฯ ก็ว่าไม่
ใช่แขวงเมืองสุพรรณภูมิ พี่น้องจันทบูรจึงได้ไปกราบเรียนเจ้าพระยานคร
ราชสีมาฯ จึงเรียกเจ้าเมืองสุพรรณภูมิ เจ้าเมืองอุปต เจ้าเมืองศรีสะเกษ
ไปพร้อมกันแล้วมีบัญชาว่า เกิดความฆ่ากันตายในที่ใกล้บ้านแขวง

เมืองอบต เมืองศรีสระเกษ เมืองสุวรรณภูมิ ถ้าเมืองใดล้มผู้ร้ายได้ จะยกที่ตำบลนั้นให้เป็นของเมืองนั้น ถ้าล้มไม่ได้จะให้เฉดยเสียเงินให้แก่ พันของจันทอย ถ้าเมืองใดอยากจะได้ที่ดินตำบลนั้นแล้ว ก็ให้เอาเงิน เสียให้แก่พันของจันทอยห้าชั่ง จะยกที่ดินตำบลนั้นให้เป็นแขวงเมืองนั้น เจ้าเมืองอบตจึงยอมเสียเงินให้แก่พันของจันทอย เจ้าพระยานครราชสีมา จึงได้ตัดสินยกที่ดินตำบลนั้นให้แก่เมืองอบต ตั้งแต่ห้วยกาแก้วถึงปาก ชักกมุตตงแดนนั้นมา เมืองอบตจึงได้ ไปปักหลักเขตแดนไว้เป็นสำคัญ

ฝ่ายเมืองสุวรรณภูมิ จึงบอกกล่าวโทษเมืองอบตลงมากรุง เทพ ๆ ว่า เมืองอบตปักหลักดวงเขตแดนเมืองสุวรรณภูมิ จึง ไปรุดเกล้า ๆ ให้เมืองทั้งสองตั้งแผนที่ แด่ให้ตามกรรมการเมืองอบต ซึ่งลงมาอยู่ที่กรุงเทพ ฯ ในเวลานั้น ได้ความในเรื่องจันทอย ตามที่ เจ้าพระยานครราชสีมาตัดสินแล้วนั้น จึงได้มีตราพระราชสีห์ ไปรุดเกล้า ๆ ตัดสินขึ้นไปว่า ตั้งแต่ห้วยกาแก้วฝั่งตะวันออกไปจนถึงลำมูลดำชี้ ให้ เป็นเขตแขวงเมืองชนะไชยชนเมืองอบต ตั้งแต่ห้วยกาแก้วฝั่งตะวันตก ให้เป็นแขวงเมืองสุวรรณภูมิ

พระชิเบศร์วงษาเจ้าเมืองกุดฉิมนารายณ์ถึงแก่กรรม พระยา ไชยสุนทรเจ้าเมืองกาฬสินธุ์ มีบอกขอตั้งอุปฮาดเมืองกุดฉิมนารายณ์ เป็นเจ้าเมืองกุดฉิมนารายณ์ วัน ๓ ๆ ๖ ค่ำ บินจึงไปรุดเกล้า ๆ ตั้ง ให้อุปฮาดเป็นพระชิเบศร์วงษาเจ้าเมืองกุดฉิมนารายณ์ พระราชทานถาด หมาคนโทเงิน ๓ ตำรับ สัปทนแพรหัตถ์ ๓ เสื้อเข็มขากันแย่ง ๓ แพร่ดีทับทิมคิตขดืบ ๓ ผ้าดำปักไหมทอง ๓ แพรขาวห่ม ๓ ผ้าปูม ๓ เป็นเครื่องยศ

ฝ่ายเมืองอุบล, นั้น ตั้งแต่พระพรหมราชาวงษา (กุดทอง) ถึง
 แก่กรรมแล้ว ก็ยังไม่มีเจ้าเมืองมาจนถึงบัดนี้ จึงทรงพระกรุณา
 โปรดเกล้าฯ ๗ คั้งให้เจ้าหน่อคำ หลานเจ้าอนุเวียงจันทน์ ซึ่งเป็นเจ้า
 ราชวงศ์อยู่เมืองจำปาศักดิ์นั้น ไปเป็นเจ้าพรหมเทวานุเคราะห์วงศ์เจ้า
 เมืองอุบลราชธานีต่อไป

ส่วนตำแหน่งเจ้าราชวงศ์เมืองจำปาศักดิ์นั้นโปรดเกล้าฯ ๗ ให้เจ้า
 พิมพ์สาร (บัวพรรณ) บุตรเจ้าอนุต หลานเจ้านครจำปาศักดิ์ (หมาน้อย)
 รับตำแหน่งเป็นเจ้าราชวงศ์นครจำปาศักดิ์

ในปีนั้น มีกอมมันต์องศาครองเตี้ยฝรั่งเค็ด มาเที่ยวตรวจตาม
 กำแม่น้ำโขงแต่ได้แวะยังเมืองจำปาศักดิ์

ตุลศักราช ๑๒๒๙ ปีเถาะนพศก เจ้านครจำปาศักดิ์ได้ยกบ้าน
 ด้านสองยาง ตั้งเป็นเมืองกุดชุมพยูมณฑล ตั้งทิศโมกเป็นพระนรินทร์
 ภูค้ำศรีวิสุทธิสงครามเจ้าเมืองกุดชุมพยูมณฑล ขึ้นเมืองนครจำปาศักดิ์ กินน้ำ
 คดองบางซมวน ในปีนั้นเจ้าอุปราช (แดง) เมืองนครจำปาศักดิ์ถึง
 แก่กรรม ยังไม่มีผู้ใดรับตำแหน่งเป็นเจ้าอุปราช ระหว่างนั้นเงินด้วย
 เมืองจำปาศักดิ์คั่งค้างมาก จึงโปรดเกล้าฯ ๗ ให้ชำระแฉกที่ค้างพระ
 ราชทานเสีย แล้วโปรดให้เปลี่ยนกำหนดเก็บเงินด้วยดัดดงคงเก็บแต่
 คนละ ๒ บาทตั้งห้วงแต่นั้นมา ส่วนเขาก็เก็บขนนางไว้จ่ายใช้ราชการ
 ตามกำหนดเดิม

ฝ่ายทางเมืองกาฬสินธุ์ พระยาไชยสุนทร (กิ่ง) เจ้าเมืองบอกร
 กราบบังคมทูลพระกรุณา ขอดตั้งบ้านไร่ระบือตำบลดงมขามเฒ่า ปาก

นำห้วยกอก กับบ้านพันลำ ตำบลภูคนโทเป็นเมือง ขอราชวงศ์ (เกษ)
กับท้าวแสนบุตรอุปฮาด เป็นเจ้าเมือง

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ตั้งบ้านสระบัวดงมขามเดิม
เป็นเมืองกมตาไครย ให้ราชวงศ์ (เกษ) เป็นพระราชภูมบริหารเจ้าเมือง
ให้ท้าววันทองเป็นอุปฮาด ให้ท้าวบัวเป็นราชวงศ์ ทั้งสองคนนี้เป็นบุตร
พระราชภูมบริหาร (เกษ) ให้ท้าวมหานามเป็นที่ราชบุตร

โปรดเกล้า ฯ ให้ตั้งบ้านพันลำ เป็นเมืองสหัสขันธ์ ให้ท้าว
แสนเป็นพระประชาชนบาศเจ้าเมือง ให้ท้าวพรหมเป็นอุปฮาด ให้ท้าว
คำไถยน้องพระประชาชนบาศ (แสน) เป็นราชวงศ์ ให้ท้าวแดงเป็น
ราชบุตร ทั้งสองเมืองนี้โปรดเกล้า ฯ ให้ขึ้นเมืองกาฬสินธุ์

เจ้าพรหมเทวานุเคราะห์ห้วงษ์เจ้าเมืองอุบลราชธานี ดงมาเฝ้า
ทอดของชุดพระบาท แดกราบบังคมทูลพระกรุณา ขอตั้งท้าวโพธิราช
บุตรพระพรหมราชวงศ์คนเก่าเป็นอุปฮาด ขอท้าวหอยเป็นราชบุตร
เมืองมหาชนะไชย

ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ตั้งตามเจ้าพรหมขอ แดพระ
ราชทานเสื้อเข็มขาว ๑ แพรด์ทับทิมคิตขติบ ๑ ผ้าด้านวิดาศ ๑ แพร
ขาวห่ม ๑ ผ้าม่วงจัน ๑ แก่อุปฮาด แดราชบุตรเมืองมหาชนะไชย

ฝ่ายทางเมืองขุขันธ์ พระยาขุขันธ์ (วง) จับพระพล (รงค์)
น้องชายบอกส่งมาคองจำถึงแก่กรรมณกรุงเทพ ฯ แดพระยาขุขันธ์
(วง) ได้บอกกล่าวโทษพระปลัด (ศรีเมือง) เมืองขุขันธ์ว่าบังเงิน
หวดง โปรดเกล้า ฯ ให้ส่งตัวพระปลัด (ศรีเมือง) มาพิจารณา

ณกรุงเทพฯ ฯ ได้ความสดับถึงพระยาขุขันธ์ (วัง) ก่อวโทษ ตุลาการ
 คัดสินให้พระปลัด (ศรีเมือง) ใช้จ่ายเงินหลวง แด้วโปรดเกล้า ฯ ให้
 พระปลัด (ศรีเมือง) กัดับมารับราชการยังเมืองขุขันธ์ ครั้นพระปลัด
 (ศรีเมือง) มาถึงเมืองปราจีนกัถึงแก่กรรม ฝ่ายท้าวอนุบุตรพระปลัด
 (ศรีเมือง) เห็นว่าจะรับราชการอยู่ในเมืองขุขันธ์ตั้งแต่ก่อนเกรงว่าจะ
 ได้รับความเดือดร้อน จึงกัดับมากรุงเทพฯ ฯ ขอออกทำราชการเปน
 กองนอก ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ตั้งให้เป็นพระบริรักษ์กััดกอง
 นอก ทำราชการชั้นเมืองขุขันธ์ แด้วโปรดเกล้า ฯ ตั้งให้ท้าวบุญนาค
 บุตรพระยาขุขันธ์ (วัง) เปนพระอนันตภักดีผู้ช่วยราชการเมืองขุขันธ์
 ตามซึ่งพระยาขุขันธ์ (วัง) มีบอกขอมานันด้วย

กัับพระยาขุขันธ์ (วัง) ได้มีบอกกราบบังคมทูลพระกรุณา
 ขอตั้งตำบลห้วยดำแต่นไพรอาบาต กัับบ้านกัันตวด ตำบลห้วยอุทุมพร
 เขิงเขาคกเปนเมือง ขอให้พระแก้วมนตรี (พิมพ์) ยกรับตร แด้วท้าว
 บุคดี บุตรพระยาขุขันธ์ (วัง) เปนเจ้าเมือง
 วัน ๕ ๑๓ ๕ ค่ำปี ๒๒๕๕ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ยกห้วย
 อาบาตเปนเมืองกัันทรลักษณ ให้พระแก้วมนตรี (พิมพ์) ยกรับตร
 เปนพระกัันทรลักษณบาดเจ้าเมือง

ให้ยกบ้านกัันตวด ห้วยอุทุมพร เปนเมืองอุทุมพรพิไไย
 ให้ท้าวบุคดี เปนพระอุทุมพรเทศานุรักษ์เจ้าเมือง ชั้นเมืองขุขันธ์
 พระราชทานถาดหมากคนโทเงิน ๑ ดำรับ ประคำทอง ๑ ดัปีทนต์ตุ ๑

เสื่อเขมรขาวรดอก ๓ แพร่ดีดดิขลิบ ๓ ผ้าด้านวิดาศ ๓ แพร่เพดาะ ๓
ผ้าตายเกยว ๓ เป็นเครื่องยศเหมือนกันทั้ง ๒ เมือง

ฝ่ายทางเมืองสุวรรณภูมิ พระรัตนวงษา (เดน) เจ้าเมือง
สุวรรณภูมิถึงแก่กรรม

ครั้นจุลศักราช ๓๒๓๐ บีมโรงสัมฤทธิ์ก อุปฮาด (คำผาย)
ราชวงษ์ (เหง้า) ลงมาเฝ้าทอดของชุดพระบาทนกรุงเทพ ฯ ต่างแย่ง
กันขอรับพระราชทานเป็นที่เจ้าเมืองสุวรรณภูมิ

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ตั้งให้อุปฮาด (คำผาย) เป็น
พระรัตนวงษาเจ้าเมืองสุวรรณภูมิ ให้ราชวงษ์เดอนั้นเป็นอุปฮาด
กตบขันมารักษาราชการบ้านเมืองต่อไป

กับทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้แยกเมืองมหาสารคามจาก
เมืองร้อยเอ็ดมาขึ้นนกรุงเทพ ฯ

แอดมิราตแม่ทัพฝรั่งเศสเมืองไซ่ง่อน แจ้งต่อรัฐบาลสยามว่า
พระยาขุขันธ์หมหนงดีอแจ้งยังเมืองกะพงส่วยเขมรในบารุงฝรั่งเศสว่า ได้
โปรดเกล้า ฯ ให้ตั้งเมืองเกราะ ครั้นความทราบได้ฝ่าดของชุดพระบาท
แล้ว ทรงพระราชดำริห์สั่งได้ยว่า เมื่อปีเถาะนพศก ศักราช ๓๒๒๙
เมืองขุขันธ์ขอตั้งบ้านด่านเป็นเมืองกันทรลักษณ์ แดบ้านอุทุมพรเป็น
เมืองอุทุมพรพิสัย ขึ้นเมืองขุขันธ์ ไม่ได้ความซัดว่าเขตรแขวงเมือง
ทั้งสองจะชนาบคาบเกี่ยวกับเขตรแดนฝ่ายเขมรประการใด จึงโปรด
เกล้า ฯ ให้หลวงเดโชอัศดร ขุนอินทร์อนันต์ เป็นข้าหลวงออกไปพร้อม
ด้วยพระยาทรงพดกรมการไต่สวนแลตรวจทำแผนที่ตั้งนกรุงเทพ ฯ แดให้

ย้ายเมืองกนทรถกษณเมืองอุทุมพรขนามาตั้งเคียงบนเขา ก่อน เพราะณนั้น
เมืองกนทรถกษณจึงได้ย้ายมาตั้งที่บ้านดาวเดิม แต่เมืองอุทุมพรมา
ตั้งณบ้านปรีอโนบน

พระยาไชยสุนทร (กึ่ง) เจ้าเมือง กับราชบุตร (จี่) เมือง
กาฬสินธุ์ แดราชวงศ์ (คำไทย) เมืองสหัสขันธ์ถึงแก่กรรม จึง
โปรดเกล้าฯ ให้อุปฮาด (หนู) เป็นพระยาไชยสุนทรเจ้าเมือง ให้ท้าว
เหม็นบุตรพระยาไชยสุนทร (ทอง) เป็นอุปฮาด ให้ท้าวเซียงโคตร
บุตรอุปฮาด เป็นราชวงศ์ ให้ท้าวสุริยมาตย์บุตรราชบุตร เป็นราชบุตร
รักษาราชการเมืองกาฬสินธุ์

โปรดเกล้าฯ ให้ท้าวทองบุตรพระประชาชนบาท (แฉ่น) เป็น
ราชวงศ์เมืองสหัสขันธ์

กับโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนตำแหน่งพระสุรินทรภักดีศรีไผทสมันต์
(ม่วง) เป็นพระยาสุรินทรภักดีศรีไผทสมันต์เจ้าเมือง ให้หัตถวงนรินทร์
ราชวงษา (นาก) บุตรพระยาสุรินทร (ลุ่น) เป็นพระไชยณรงค์
ภักดีปลัด ให้พระมหาตไทย (จันทร์) บุตรท้าวจร หาดานพระยา
สุรินทร (ลุ่น) เป็นพระพิไชยนครบวรวิมลยกรบัตรรักษาราชการ
เมืองสุรินทร โปรดเกล้าฯ ตั้งให้พระเจ้าหนง (แก้ว) เป็นพระภักดีภูธร
สงครามปลัด ให้พระบริรักษ์ (อิน) เป็นพระแก้วมนตรียกรบัตร เมืองขุขันธ์
พระภักดีภูธรสงครามปลัด (แก้ว) ยังหาหนกดับบ้านเมืองไม่ ถึงแก่
กรรมอยู่ณกรุงเทพ ฯ

วัน ๑๕ ๑๓ ค่ำปีมโรงสัมฤทธิศก จุฬศักราช ๑๒๓๐ พระบาท

สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต พระบาทสมเด็จพระ
 ประมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสวยราช
 สัมบัติในรัชกาลปัตยุบันนี้

ณจุลศักราช ๑๒๓๑ ปีมะเส็งเอกศก พระยาดังชะบุรีศรีนครอัจจะ
 มาเฝ้าทอดอองชุดพระบาท กราบบังคมทูลพระกรุณาขอตั้งบ้านกุด
 ประไทย ฤๅบ้านจารพัต เป็นเมือง ขอหลวงไชยสุริยง (คำมี)
 บุตรหลวงไชยสุริวงษ์ (หมื่นคม) กองนอกเป็นเจ้าเมือง แลว่าตำแหน่ง
 ปลัดแยกกรมตำรวจเมืองดังชะว่าง ขอพระสุนทรพิทักษ์บุตรพระปลัดคนเก่า
 เป็นปลัด ขอหลวงศรีสุราษฎร์ผู้หลาน เป็นยกกรมตำรวจเมืองดังชะ

ครั้นณวัน ๓ ๗ คำในปีมะเส็งนั้น จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
 ให้มีตราพระราชดำรัส ตั้งบ้านกุดประไทย ฤๅบ้านจารพัตเป็นเมือง
 ศัขรภูมิพิสัย ตั้งให้หลวงไชยสุริยงกองนอก เป็นพระศัขรภูมามุรักษ์
 เจ้าเมือง ขึ้นเมืองดังชะ พระราชทานเครื่องยศพระศัขรภูมามุรักษ์ คือ
 ภาตหมากเงิน ๓ คนโทเงิน ๓ สัปทนแพรหัตถิน ๓ กับเสื้อผ้าตามสมควร
 เขตแดนเมืองศัขรภูมิมีปรากฏตามตราพระราชดำรัสว่า ตั้งแต่ดาวังประปอ
 ดำดองกุดประไทยห้วยองกนถึงห้วยตราผังเหนือ ข้างห้วยองกนมา
 บ้านดงโกดดองดำเนินึงฝั่งใต้ขึ้นไปบ้านแหม บ้านหลวงอาต บ้านปอม
 ออกดำพมุต เป็นแขวงเมืองศัขรภูมิพิสัย แลมีความต่อไปว่า แล
 พระยาดังชะ พระยาดุรินทรว่ากลับมาถึงบ้านเมืองแล้วจะพร้อมกันไป
 บกหักทปตายห้วยตัดจุกแห่ง ๑ ที่ปตายคดองดำเนินึงแห่ง ๑ ต้น
 คดองดำเนินึงแห่ง ๑ บรรจบดำเนินึงประปอแห่ง ๑ เป็นแขวงเมือง
 ศัขรภูมิพิสัย

แต่เมื่อวันที่ ๒ ๓ ๗ ค่ำ โปรดเกล้า ฯ ตั้งให้พระสุนทรพิทักษ์
 เป็นพระไชยสงครามปลัด ให้หลวงศรีสุราช เป็นพระแก้วภักดียกบัตร
 เมืองสังขะ พระราชทานปลัด คือ ถาดหมากคนโทเงิน ๑ ตำรับ ด้บัทน
 แพรหิน ๑ เสื้อเข้มขาบรวดอก ๑ แพรด้ทับทิมคิตขติบ ๑ ผ้าหม่นอน ๑
 แพรขาวหม่ม ๑ ผ้าม่วงเงิน ๑ พระราชทานยกบัตร เสื้อเข้มขาบรวดอก ๑
 แพรด้ทับทิมคิตขติบ ๑ ผ้าหม่นอน ๑ แพรขาวหม่ม ๑ ผ้าม่วงเงิน ๑
 เป็นเครื่องยศ

ฝ่ายทางเมืองนครจำปาศักดิ์ เชียงเกษ บ้านไต้ใหญ่ฝั่งโขง
 ด้วนออกแขวงเมืองคำทองใหญ่ ด้มคชนเจ้านครจำปาศักดิ์ ฯ จึงตั้ง
 บ้านไต้ใหญ่เป็นเมือง ชนนานามว่า เมืองด้สุวรรณคิริ ตั้งเชียงเกษเป็น
 ที่พระด้รียวงษาเจ้าเมืองด้สุวรรณคิริ ชนเมืองนครจำปาศักดิ์อีกเมือง ๑

ในนั้นได้โปรดเกล้า ฯ ให้ยกเมืองกมตาไ้รยออกจากเมืองกาฬดิษฐ์
 ชนกรุงเทพฯ ฯ เขตแดนเมืองกมตาไ้รยซึ่งปรากฏในเวदानันว่า ทิศเหนือ
 ด้แต่บ้านนาดี บ้านหลุม ด้ตลอดชนไปถึงหนองด้พังคำหมากมาย หนอง
 ด้พังคำปาก อางวัง ทิศด้วนออกด้แต่หัวหินทอดคกยัง ด้ตลอดไป
 ด้ถึงปากยังคกชี ทิศใต้ด้แต่ปากยังคกชีตลอดไปถึงท่าปะทาย ทิศด้วน
 ด้คกด้แต่ท่าปะทายตลอดไปถึงทุ่งแม่นางม้วน บรรจบกับบ้านนาดี

ฝ่ายทางเมืองขุขันธ์ ครั้นพระปลัด (แก้ว) ด้ถึงแก่กรรมด้
 ด้วัน ๗ ๑๐ ๑๑ ค่ำบั้น ด้จึงโปรดเกล้า ฯ ตั้งให้พระมหาดไทย (แอก)
 เป็นที่พระภักดีภูธรสงครามปลัด พระราชทานครอบเงินกตมกมตะทอง
 เครื่องในกมยาเขี้ยวปริกทองคำ ด้ออกหมาก ๒ ด้ชะอบ ๒ ด้ซองบุหรี ๑

มีตหมาก ๑ คนโทเงินถมตะทอง ๑ ประคำทอง ๑๐๘ เม็ดสาย ๑ เสื้อ
 เข็มขาว ๑ แพร่ดีดดิขดิม ๑ ผ้ากำมะหัดดิหม่นอน ๑ แพรขาวหม่น ๑
 ผ้าม่วงจีน ๑ สัปทนบัลลังก์แดง ๑ เป็นเครื่องยศ แต่ให้ท้าวแก้วเป็นที่
 พระบริรักษ์กองนอก ครั้นพระยกยบัตร (อิน) ถึงแก่กรรม จึง
 โปรดตั้งให้ท้าวบุญจันทร์ บุตรพระปลัด (ศรีเมือง) เป็นที่พระแก้ว
 มนตรียกยบัตร พระบริรักษ์ (แก้ว) ถึงแก่กรรม โปรดเกล้าฯ ตั้ง
 ให้ท้าวบุญเรือง บุตรพระปลัด (ศรีเมือง) เป็นที่พระเจริญกองนอก
 ต่อไป

ระหว่างนั้นได้มีตราพระราชดำรัสโปรดเกล้าฯ ให้เกณฑ์คนเมือง
 สุรินทร์ ชุขันธ์ สังขะ ศรีสะเกษ เดชอุดม ไปทำอิฐก่อกำแพงเมือง
 ปรากฏบุรี

มีชาวฝรั่งคนหนึ่งชื่อมองซีเออไซแง มาแต่ไซ่ง่อนทางนคร
 จำปาศักดิ์ ถึงเมืองอุบลเมืองวัน ๒ ๑๕ ค่ำปี ม.ไซแง ได้ไปหา
 เจ้าพรหมเทวานุเคราะห์หว่างษ์ แจ้งว่ามาทำแผนที่ตำนานมุดแต่ใต้เอาตั้งของ
 ต่าง ๆ มาจำหน่ายด้วย เจ้าพรหมเทวาฯ จึงให้กรมการจัดที่ให้ ม.ไซแง
 พักตามสมควร

ครั้นวัน ๓ ๑๕ ๓๐ ค่ำ ม.ไซแงเอาแผนที่ไปให้เจ้าพรหมเทวาฯ
 ๒ แผ่น แลพูดว่ามาอยู่เมืองนครของขอเสบียงอาหารรับประทาน พักที่
 เมืองอื่นหาได้ขอไม่ เพราะเจ้าเมืองกรมการได้เกอหนุญ เจ้าพรหม
 เทวาฯ จึงตอบว่าถ้า ม.ไซแงขัดขวางด้วยเสบียงอาหารอย่างไรก็จะรับ
 อนุเคราะห์ตามควร ให้ ม.ไซแงไปรับเอาที่เพี้ยพินนา เพี้ยศรีสุนน ซึ่ง

อยู่ณบ้านอุปฮาดเกิด ม.ไชแวงคอบขอบใจ แลว่าจะได้ไปขอเส้มียง
อาหารณบ้านอุปฮาดในวันพรุ่งนี้ แลว่าก็ลากลับไปที่พัก

ในระหว่างนั้นเป็นเวลาที่เขาพรหมเทวา ๆ กับอุปฮาดหาญกตอง
ปรองดองกันไม่ ฝ่ายกรรมการผู้ช้อยก็แยกเป็นพวกเป็นเหล่าตามหัวหน้า
ครั้นกรรมการฝ่ายข้างเจ้าพรหมเทวา ๆ ได้ทราบว่า ม.ไชแวงจะไปบ้าน
อุปฮาดในวันพรุ่งนี้ ก็เห็นเป็นโอกาสที่จะเด่นดัง ก็จึงได้ไปเที่ยวพูด
ให้เขาหูถึงกรรมการฝ่ายอุปฮาดว่า พรุ่งนี้ฝรั่งจะมาจับอุปฮาดส่งไป
ไซ่ง่อน ฝ่ายอุปฮาดทราบดังนั้นสำคัญว่าจริงจึงตั้งการว่า ถ้าพรุ่งนี้
ฝรั่งมาถามหาอุปฮาดก็ให้บอกว่าจะไม่อยู่

ครั้นวัน ๔ ๓ ค่ำเวลาเช้า ม.ไชแวงไปหาเจ้าพรหมเทวา ๆ
ขอให้กรรมการพาไปบ้านอุปฮาดเพื่อไปขอเส้มียงอาหาร เจ้าพรหมจึงให้
เพียงนั้นอาดำ เส้มียงบง นายเหล็ก นำ ม.ไชแวงไปถึงบ้านอุปฮาด เพียงนั้น
อาดำ เส้มียงบง หยุดคอยอยู่นอกกรวบ้านอุปฮาด ให้แต่ นายเหล็กพา
ม.ไชแวงเข้าไปถึงห้องเรือนอุปฮาด พบท้าวสุริโยแลท้าวสุวรรณเด่น
จึงถามหาอุปฮาด ท้าวสุริโยบอกว่าจะไม่อยู่ ม.ไชแวงจึงถามหาเพี้ยศรีสุน
กรรมการในที่นั้นบอกว่าไปรับประทานอาหารที่บ้านยังไม่กลับมา ม.ไชแวง
บอกกรรมการให้ ไปตามเพี้ยศรีสุนมาหา กรรมการยังหาทันแต่ให้ผู้ใด
ไปไม่ ขณะนั้น ม.ไชแวงจึงถามว่าใครเป็นผู้ใหญ่อยู่ในที่นี้ ท้าวสุริโย
จึงชี้ไปที่ท้าวสุวรรณเด่น แลบอกว่าท้าวสุวรรณเด่นเป็นผู้ใหญ่ ทนดินนั้น
ม.ไชแวงก็ลุกตั้งตงเดินโครมครามตรงเข้าไปจับมือท้าวสุวรรณเด่นนั้น ๆ
เป็นกิริยากำหนักตามธรรมเนียมของธรรมเนียมยุโรป ข้างฝ่ายท้าวสุวรรณ

เดินไม่รู้จักรธรรมเนียมค่านับของฝรั่ง ดាំคัญใจว่าฝรั่งจะจับเอาตนไป
 ก็ร้องเอะอะแฉ่ฉัดมือหลุดออกมาได้แล้วก็ก้มบิซกเอา ม. ไชง ข้าง
 ฝ่ายทำวสุริโยแตกกรมการซึ่งอยู่ในที่นั้นก็พร้อมกันเข้ากั่มรุมชกฝรั่งถูก
 ร่างกายเป็นบาดเจ็บหลายแห่ง แดจับ ม. ไชงไปจำตรวนไว้

ข้างฝ่ายเจ้าพรหม แดอุปฮาด ต่างก็มืบอกเหตุที่เกิดขึ้นไปยัง
 กรุงเทพ ฯ จึงโปรดเกล้า ฯ ให้ส่ง ม. ไชงแตกกรมการซึ่งเกี่ยวข้องใน
 เรื่องนี้มายังกรุงเทพ ฯ พิจารณาได้ความจริงว่ากรมการมีความผิด โปรด
 เลเกล้า ฯ ให้ปรับกรมการเสียเงินทำขวัญให้แก่ ม. ไชงเป็นเงิน ๖๐๐๐ บาท
 แดให้ตั้งพระราชอาญาแก่กรมการผู้ผิดตามควร

แต่ค่อนมา อากาที่เจ้าพรหมกับอุปฮาด ราชวงศ์ ราชบุตร
 มิได้ร่วมสำครครคกันหนักให้ผลรุนแรงขึ้นโดยลำดับ จนถึงต่างคนก็
 ต่างกล่าวโทษซึ่งกันแถกกันต่าง ๆ ส่งมาณกรุงเทพ ฯ มีค่นว่ ข้างฝ่าย
 เจ้าพรหมหาว่า อุปฮาด ราชวงศ์ ราชบุตร ขัดขวางไม่ให้เก็บเงินด้วย
 แก่ตัวไพร่ ข้างฝ่ายอุปฮาด ราชวงศ์ ราชบุตร ก็กล่าวโทษเจ้าพรหมว่า
 ขอบังพระราชทรัพย์ แดเจ้าพรหม กับราชวงศ์ ราชบุตร ก็พากันลงมาสู่
 ความกันณกรุงเทพ ฯ ทางเมืองอุบลมีแต่อุปฮาดอยู่รักษาเมือง คดี
 ความก็ยงหาท่นแถวกันไม่ จนอุปฮาดอยู่รักษาเมืองอุบล แดราชวงศ์
 ราชบุตร ซึ่งอยู่สู่ความกับเจ้าพรหมณกรุงเทพ ฯ นั้น ก็พากันถึง
 แก่กรรมไปหมด จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ตั้งให้ทำวไชยกุมาร
 (ท้าว) บุตรราชวงศ์ เป็นราชวงศ์ ให้ท้าวหนูคำ บุตรราชบุตร
 เป็นราชบุตร ฝ่ายราชวงศ์ ราชบุตรก็พากันลงมาสู่ความกับเจ้าพรหม
 ณกรุงเทพ ฯ แทนบิดาของตนต่อไปอีก

ดูจุดศักราช ๑๒๓๒ บีมเม็ยโทศก โปรดเกล้า ฯ ตั้งให้เจ้า
ราชวงศ์ (บัวระพันธ์) เป็นเจ้าอุปราช ให้เจ้าจุ่น บุตรเจ้านครจำปา
ศักดิ์ (หมาน้อย) เป็นเจ้าราชวงศ์เมืองนครจำปาศักดิ์ ฝ่ายเจ้าราชบุตร
(อินทสีต) มีความผิดส่งมากรุงเทพฯ โปรดเกล้า ฯ ให้ถอดเสียแล้ว
เอาตัวจำไว้ แล้วโปรดเกล้า ฯ ตั้งให้เจ้าศรีสุรราช (พันธ์) บุตรเจ้า
อุปราช (เลื้อ) เป็นเจ้าราชบุตร

ฝ่ายนายทิตภูมิ บ้านบึงจวงพรมแดนเมืองกงกับเมืองสพาด
แขวงเมืองคำทองใหญ่ ผังโขงทวนออก โจทสมัครมาพึ่งเจ้านคร
จำปาศักดิ์ ฯ จึงตั้งบ้านบึงจวง เป็นเมืองวาปีไพรบูรณ์ ตั้งนายทิต
ภูมิ เป็นพระพิศาดสุรเดชเจ้าเมือง ขึ้นเมืองนครจำปาศักดิ์

พระยาลังฆะมีบอกขอตั้งหลวงจัตวงศ์เป็นปลัด ขุนจ้านงเป็น
ยกربัตรเมืองศีขรภูมิ วัน ๒๖ ค่ำขึ้นจึงโปรดเกล้า ฯ ให้ตั้งหลวง
จัตวงศ์เป็นหลวงจัตวงศ์วงษาปลัด ให้ขุนจ้านงเป็นหลวงประสิทธิ์เกียรติ
ไกร ยกربัตรเมืองศีขรภูมิ พระราชทานเสื้ออดีตติดดอกเล็ก ๑
ผ้าโพกขลิบ ๑ ผ้าห่มนอน ๑ แพรขาว ๑ ผ้าตายูน ๑ เข็มอนกนทั้ง
สองคน

เมื่อเดือนยยน ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้พระพิไชย
สุรเดช หลวงทรงวิไชย ขุนมณีโสดก หมื่นไชยสงคราม เป็นข้าหลวง
ขึ้นไปตรวจ (สักเลข) เมืองสังฆะแตเมืองขึ้น

ฝ่ายทางเมืองสุรินทร์ พระยาสุนทรเห็นว่าพระยาลังฆะได้ขอ

บ้านกุดประทายเป็นเมืองศิขรภูมิแล้ว ก็เกรงว่าพระยาด้งชะจะเอาบ้าน
 ลำดวนเป็นเขตตรงด้วย จึงได้มีบอกขอตงบ้านลำดวนเป็นเมือง
 ขอให้พระไชยณรงค์ภักดีปัด (นาก) เมืองสุรินทร์เป็นเจ้าของ

จึงโปรดเกล้าฯ ให้ยกบ้านลำดวนขึ้นเป็นเมือง ปราบภูนามว่า
 เมืองสุรินทนิคม ให้พระปัด (นาก) เป็นพระสุรินทนิคมานุรักษ์
 เจ้าเมืองสุรินทนิคม ขึ้นเมืองสุรินทร์มาแทน

วัน ๕ ๗ ค่ำบทรพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานสัญญา
 บัตรตั้งให้ท้าวมหาไชยเป็นราชบุตรเมืองสุวรรณภูมิ พระราชทานเสื้อเข็ม
 ขาบดอกกระจาย ๑ แพร่ดีดตดิบ ๑ ผัก้ามหัดดี ๑ แพรขาวห่ม ๑
 ผ้าม่วงเงิน ๑

วัน ๕ ๗ ค่ำ โปรดเกล้าฯ ตั้งให้ท้าวเงินชมภู เป็นท้าวศรี
 วรราชผู้ช่วยเมืองสุวรรณภูมิ พระราชทานเสื้อเข็มขาบดอกกระจาย ๑
 แพร่ดีดตดิบ ๑ ผัก้ามหัดดีห่มนอน ๑ แพรขาวห่ม ๑ ผ้าม่วงเงิน ๑

ตุจตุคักราช ๑๒๓๓ บมแมตรีศก เจ้านครจำปาศักดิ์ได้ตั้งบ้าน
 แก่งไม้เฮี้ยะในคตของจำปองโขงควนออกเป็นเมือง ชานนามว่าเมือง
 มจรคาม ตั้งให้ท้าวอินนายครวซึ่งเกิดยกด้อมมาจากเมืองตะโปน เป็น
 ทพระจันทรศรีสุราชเจ้าเมืองมจรคาม ขึ้นเมืองจำปาศักดิ์

ฝ่ายเมืองอำนาจเจริญ พระอมรอำนาจ (จันบรม) เจ้าเมือง
 แดอุปฮาด (บุตร) ราชวงษ์ (ศรีหาราช) ราชบุตร (สุริโย) ถึง
 แก่กรรมแต่ยังหาทั้นโปรดเกล้าฯ ให้ผู้ใดเป็นเจ้าเมืองไม้ มีแต่ท้าว
 มดีผู้รับตำแหน่งอุปฮาดได้พร้อมกันกับท้าวเพชกรมการ ช่วยกันรักษา
 ราชการบ้านเมืองต่อไป

ดุจตุลย์กราช ๑๒๓๕ บัณฑิตจตุรภาคก์ เจ้านครจำปาศักดิ์ให้ตั้ง
บ้านท่าคา (คือทุ่งบัวตึ๋นจำบังเก่า) เป็นเมืองอุทุม (ฤาอุทุมชารา)
ตามนามที่ไซบดิน ตั้งให้เจ้าอนุตรเจ้าแก้วเขมรเชอวงษ์ เป็นที่
พระสุริยวงษาเจ้าเมือง ขึ้นเมืองนครจำปาศักดิ์อีกเมืองหนึ่ง

ฝ่ายพระยาดังชะได้มบอกขอตั้งบ้านลำพุกเป็นเมือง ขอพระ
มหาดไทยเมืองสังฆะเป็นเจ้าเมือง

จึงโปรดเกล้าฯ ให้ยกบ้านลำพุกขึ้นเป็นเมืองกันทรารมย์ ตั้งให้
พระมหาดไทยเป็นพระกันทรารักษ์เจ้าเมืองกันทรารมย์ ขึ้นกับเมือง
สังฆะ

โปรดเกล้าฯ ให้มีตราถึงบรรดาหัวเมืองตวันออกว่า ได้ให้
ยกเด็กตั้งธรรมเนียมตั้งข้าหลวงกองสัดกัณฑ์เทศตามหัวเมือง แลยอม
อนุญาตให้ไพร่ยอมไปอยู่ตามใจสมัคร แลให้ทำบาญชีสำนโนครัวตัวเด
สังยังกรุงเทพ ฯ

ในบั้นคนไข้ของพระยารัตนวงษา (คำผาย) เจ้าเมือง ไป
แทรกโพนไตซางพลายตีปลาดตุงส้มคอก พระยารัตนวงษาจึงมีบอกกราบ
บังคมทูลพระกรุณาทรงทราบไตผาดของชุดีพระบาทแล้วโปรดเกล้าฯ ให้
พระเหมล้มาหาร เมืองนครราชสีมา เป็นข้าหลวงไปตรวจพิจารณา
ดูข้างนั้น แล้วพระยารัตนวงษาจึงพร้อมด้วยพระเหมล้มาหาร นำข้าง
พลายตีปลาดตุงส้มคอก กรุงเทพ ฯ โปรดเกล้าฯ ให้รับข้าง มัมหะกรรมส้ม
โกลีขึ้นระวางขนานนามว่า พระเสวตรสุภาพรรณ ตั้งให้หม้อข้าง
เป็นขุนเสวตรสารศรี ให้ควาญข้างเป็นหมื่นกรีกำราบ แลโปรดเกล้าฯ

ให้พระราชทานเงินตราเดือนแก่พระยารัตนวงษา เจ้าเมืองสุพรรณภูมิ
แด่หมอช่างความช่างตามสมควร

ท้าวเหม็นว่าที่อุปฮาด ท้าวโคตว่าที่ราชวงศ์ ท้าวสุริยว่าที่
ราชบุตร ท้าวโพธิ์ดาร์ว่าที่ผู้ช่วยเมืองกาฬสินธุ์ มีบอกขอตั้งท้าวโคต
เป็นพระศรีสุพรรณ เจ้าเมืองแขงบาดาด ขอตั้งท้าวหงษ์เป็นราชวงศ์
เมืองท่าขอนยาง วัน ๖ ๖ ๘ คำ จึงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งท้าวหงษ์ เป็น
ราชวงศ์ท่าขอนยาง พระราชทานเสื้อเข็มขากันแย่ง ๑ แพร่ดีทับทิม
คิตขติบ ๑ ผ้าด่านวิดาศ ๑ แพร่ขาวห่ม ๑ ผ้าม่วงจีน ๑ วัน ๓ ๑๐ ๘ คำ
โปรดเกล้าฯ ตั้งให้ท้าวโคต เป็นพระศรีสุพรรณ เจ้าเมืองแขงบาดาด
พระราชทานถาดหมากคนโทเงิน ๑ ตำรับ สัปทนแพร ๑ เสื้อเข็มขาว
ขอ ๑ แพร่ดีคิตขติบ ๑ ผ้าด่านวิดาศ ๑ แพร่ขาวห่ม ๑ ผ้าม่วงจีน ๑
เป็นเครื่องยศ

ตุจตุคักราช ๑๒๓๕ บัรกาเบญจคัก ฝ่ายทางเมืองสุพรรณภูมิ
ตั้งแต่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งให้อุปฮาด (คำผาย) เป็นพระยา
รัตนวงษาเจ้าเมือง ให้ราชวงศ์ (เง่า) เป็นอุปฮาด แล้ว พระรัตน
วงษากับอุปฮาดต่างก็ห้ามด่ามคัครคัคต่อกันไม่

ครนเมืองจตุคักราช ๑๒๓๕ บัรอกจตุคัก มีตราพระราชดำห์
โปรดเกล้าฯ ไปว่าท้าวเพยตวเดขเมืองนจะไปส้มคชนเมือง โนนกได้ตาม
ใจไพร่ส้มค ครนท้าวเพยตวเดขข้างพระยารัตนวงษาจะมาส้มคชนกับ
อุปฮาด ท้าวเพยตวเดขข้างอุปฮาดจะไปส้มคชนกับพระยารัตนวงษา ๆ
แต่อุปฮาดต่างก็หาผ่อนปรนให้ท้าวเพยตวเดขได้ส้มคไปมาตาม กระแด้ครา

พระราชดีซึ่งโปรดเกล้าฯ มีไปเมื่อบวออกจตุวาศกจตุศักราช ๑๒๓๔ นั้นไม่
 ต่างถือเปรียบแก่งแย่งกันอยู่ ฝ่ายราชการเกิดมีขึ้นอย่างใดก็ต่างคนต่าง
 หาได้ไปถูกษาปรองดองกันไม่ ฝ่ายอุปฮาดจึงได้มาเฝ้าทูตของขุ้พระบาท
 หนักกรุงเทพ ฯ กราบบังคมทูลพระกรุณาขอตั้งบ้านดอนเต่าโรงเป็นเมือง
 ขอไปเป็นเจ้าของ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งบ้านดอนเต่าโรง
 เป็นเมืองเกษตรวิสัย ตั้งให้อุปฮาด (เง่า) เป็นที่พระศรีเกษตรราธิไชย
 เจ้าเมือง ให้ท้าวสังบุตรท้าวสุริยเป็นอัครฮาด ให้ท้าวพรหมบุตร
 ท้าวผายเป็นอัครวงษ์ ให้ท้าวสาบุตรท้าวสุริโยเป็นอัครบุตร รักษาราชการ
 เมืองเกษตรวิสัย พระศรีเกษตรราธิไชยกับกรมการกราบถวายบังคมดา
 พาท้าวเพี้ยกรมการไปตั้งเมือง อยู่ณบ้านกู่กะโดนแขวงเมืองสุวรรณภูมิ
 หาได้ไปตั้งที่ดอนเต่าโรงตามโปรดเกล้าฯ นั้นไม่ ครั้นนั้นท้าวเพี้ยตัวเดช
 ในท้องแขวงเมืองสุวรรณภูมิ ได้พากันไปสมัครชนกับเมืองเกษตรวิสัย
 มีจำนวนดีพันแปดร้อยคนเศษ

ในบันทึกคำหมอส้างชาวเมืองขอนแก่น นายแปรควาญคนเมือง
 สุวรรณภูมิ แลนายจันหมอส้างชาวเมืองสุวรรณภูมิ ทิดบุญมาควาญ
 ชาวเมืองขอนแก่น ไปแทรกโพนข้างทางฝั่งโขงตัวนอก คดองได้ข้าง
 พังเผือกสูงดีศอกเท่ากัน ๒ ซ้าง พระยารัตนวงษาเจ้าเมืองสุวรรณภูมิ
 ได้มบอกส่งมาถวายณกรุงเทพ ฯ โปรดให้ล้มโทษระวางเป็นพระเทพ
 ศรรัตนกรีนี่ข้าง ๑ พระศรีสวัสดิ์ดีเสวตรวรรณข้าง ๑ ในระหว่างนั้น
 พระยารัตนวงษา (คำผาย) เจ้าเมืองสุวรรณภูมิก็กิ่งแก่กรรมลง แลยัง
 หาทันโปรดเกล้าฯ ให้ผู้ใดเป็นเจ้าของไม่

ทางเมืองสุพรรณนิคม พระสุพรรณเจ้าเมืองก็ถึงแก่กรรมในปี
 พระยาสุพรรณเห็นว่าหลวงพิทักษ์สุนทร บุตรพระปลัดกรมการเมืองตั้ง
 ซึ่งตั้งมาอยู่เมืองสุพรรณเป็นคนหนักหนามั่นคง จึงได้ให้หลวง
 พิทักษ์สุนทรรับตำแหน่งผู้ว่าราชการเมืองสุพรรณ แต่ยังไม่ทันได้บอก
 ขอตั้งใหม่ หลวงพิทักษ์สุนทรรับราชการตำแหน่งเจ้าเมืองสุพรรณ ได้
 ตามบักถึงแก่กรรม แต่นั้นมาเมืองสุพรรณก็ยังมีเจ้าเมืองไม่

ฝ่ายทางเมืองยโสธร พระสุนทรราชวงษาเจ้าเมือง ได้บอกขอ
 ตั้งพระศรีสุพรหมเป็นอุปฮาด ขอท้าวบาเป็นที่ราชบุตร ขอท้าวแกเป็นที่
 พระศรีสุวรรณผู้ช่วยราชการเมืองยโสธร ได้โปรดเกล้าฯ ให้คนทง
 รับตำแหน่งยศตามพระสุนทรขอ

ครั้นถึงจุดศักราช ๑๒๓๖ ปีจอฉศก เจ้านครจำปาศักดิ์พร้อมด้วย
 เจ้าอุปราช แดพระราชภูริหารเจ้าเมืองกมลาไคร์ย นำช้างพดายเผือก
 ซึ่งพวกเมืองนครจำปาศักดิ์กับเมืองกมลาไคร์ยช่วยกันคดขังได้ ในปีก่อน
 มาถวายณกรุงเทพฯฯ โปรดเกล้าฯ ให้นามช้างดำคณันว่า พระเสวตร
 วรดักษณ ตั้งให้หมอบเป็นขุนวรบาทคชคุณ ให้ถวายเป็นหมื่นอนุภู
 คชดาภ พระราชทานเงินตราแล้วแก่เจ้านครจำปาศักดิ์ เจ้าอุปราช
 แดเจ้านายท้าวพระยาหมอบถวายตามสมควร แดเจ้านครจำปาศักดิ์ได้ตั้ง
 ขุนโยธาภักดีชาวเมืองแก่นท้าว ซึ่งตั้งบ้านเรือนอยู่ตำบลคอนตะแบง
 แขวงเมืองแตงป่างฝั่งโขง ควันออกเป็นที่พระกำแหงพดศักรภักดีเจ้าเมือง
 ตั้งเพี้ยเมืองแตงเมืองเซียงแตงเป็นอุปฮาด นายทิตพิลาเป็นราชวงษ์
 นายทิตพรหมเป็นราชบุตร ยกบ้านคอนตะแบงเป็นเมืองสุคนคร ขึ้นเมือง
 นครจำปาศักดิ์ เทียมเมืองแตงป่างขึ้นอีกเมืองหนึ่ง

ในสมัยพระศรีเกษตรราชไชย (เง่า) เจ้าเมืองเกษตรวิสัย แด
พระกัณฑ์รักษบาด (พิมพ์) เจ้าเมืองกัณฑ์รักษบาดถึงแก่กรรม

อัครฮาด (ตั้ง) เมืองเกษตรวิสัย แดท้าวอ่อนผู้ช่วยบุตรพระกัณฑ์
รักษบาด ได้ควบคุมกรมการรักษาราชการบ้านเมืองต่อไป

พระยาขุขันธ์ภักดี ผู้ว่าราชการเมืองขุขันธ์มีใบบอกขอพระวิเศษ
ศักดิ์จา เป็นที่ยกบรรดเมืองขุขันธ์ วันที่ ๗ ๒ ค่ำ บิน จึงทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ ๑ ตั้งให้พระวิเศษศักดิ์จา เป็นพระแก้วมณเฑียรยกบรรดเมือง
ขุขันธ์ พระราชทานถาดหมากคนโทเงิน ๑ ตำรับ ประคำทอง ๑ ฝัก
เข็มขบดอกกุดเทิน ๑ แพร่ดัดทับทิมคิตขดสิบ ๑ ผ้าดำปักไหมมีชัย ๑
แพรขาวห่ม ๑ ผ้าปูม ๑

ฝ่ายทางเมืองกาฬสินธุ์ พระยาไชยสุนทรเจ้าเมืองมีใบบอกขอตั้ง
บ้านกัณฑ์ราชเป็นเมือง ขอท้าวคำมุดคนเมืองมหาสารคาม ซึ่งอพยพ
พาท้าวเพี้ยตวเดขที่ล้มครวม ๒๗๐๐ เคษมาตั้งอยู่นั้นเป็นเจ้าเมือง แดขอ
ตั้งเพี้ยเวียงแก เพี้ยเมืองทอ เพี้ยไชยสุริยา เพี้ยนามวิเศษ รับตำแหน่ง
อุปฮาด ราชวงศ์ ราชบุตร ผู้ช่วย เต็มตามอัตรา จึงทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งบ้านกัณฑ์ราช เป็นเมืองกัณฑ์ไชย ตั้งให้เพี้ย
คำมุด เป็นพระประทุมวิเศษเจ้าเมือง ให้เพี้ยเมืองทอเป็นราชวงศ์
ให้เพี้ยไชยสุริยาเป็นราชบุตร ให้เพี้ยนามวิเศษเป็นที่หุดวงจ้านงภักดี
ผู้ช่วย ทำราชการชนเมืองกาฬสินธุ์ แต่เพี้ยเมืองแกมิได้ตั้งมาเฝ้าทูล
ฉลองขุดพระบาทนครุงเทพฯ จึงหาได้มีตราพระราชดีหัดังไม่ เป็นแต่
ได้รับตำแหน่งอุปฮาด ตามใบบอกพระยาไชยสุนทรเท่านั้น

ในสมัยที่ไปรดเกล้า ๆ ให้พระยามหาอำมาตย์ (ขึ้น) เป็นข้าหลวง
ไปจัดรักษาราชการอยู่ณเมืองอุบล,
เดือนสี่แรม ๑๔ ค่ำปี ๒๒๕๕ เวลาค่ำโมงเศษมีสุริยอุปราชาจับมือ
อยู่ครู่หนึ่งก็แจ้งสว่าง

ณจุดศักราช ๑๒๓๗ ปีกุกุญต์ปัตศก เจ้านครจำปาศักดิ์ ขอตั้ง
พระวิเศษด้จจาเป็นเจ้าเมืองเซต่าเกา วัน ๗ ๖ ๘ ค่ำ จึงทรงพระกรุณา
ไปรดเกล้า ๆ พระราชทานสัญญาบัตร ตั้งให้พระวิเศษด้จจา เป็น
พระณรงค์ดำเกา เจ้าเมืองเซต่าเกา ขึ้นเมืองจำปาศักดิ์

สมัยเกิดทัพช้อยกเข้ามาทางแขวงเมืองเวียงจันทน์ แดหนองคาย
มีตราไปรดเกล้า ๆ ถึงบรรดาหัวเมืองตวันออกว่า จะไปรดเกล้า ๆ ให้
เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ดำรงเป็นแม่ทัพหน้า แดให้ส้มเต็จเจ้าพากรมพระ
บาราบปรบักษ์ เป็นแม่ทัพใหญ่ออกไปปราบปรามพวกช้อย ให้หัวเมือง
ทั้งปวงจัดหาเสบียงอาหารขึ้นยุงฉาง แดรวบรวมพาหนะเตรียมไว้ ใน
การปราบช้อยครั้งนั้น ไปรดให้พระยาพิไชย (ดิศ) ยกกองทัพขึ้นไปตั้ง
อยู่ณเมืองหลวงพระบาง ให้เจ้าพระยาภูธรราชยกกองทัพไปตั้ง
ณเมืองพิไชย ให้เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ดำรง ยกกองทัพไปตั้งอยู่
ณเมืองนครราชสีมา ไปรดเกล้า ๆ ให้พระยามหาอำมาตย์ (ขึ้น) ซึ่ง
เวต่าน้อยอยู่ณเมืองอุบล, เกณฑ์กำลังคนในหัวเมืองตวันออก ยกไป
ก่อน พระยามหาอำมาตย์ได้รับพุ่งปราบปรามพวกช้อยพ่ายแพ้ไป

ครั้นจุดศักราช ๑๒๓๘ ปีชวดอัฐศก พระยามหาอำมาตย์จึง
กลับมาตั้งจตุรราชการอยู่ณเมืองร้อยเอ็ด เดือนห้าแรม ๘ ค่ำปี ๒๒๕๕ นกองค์

วัดถ้ำคูหาสวรรค์สมเด็จพระนโรดม เจ้ากรุงกัมพูชาซึ่งอยู่ณกรุงเทพฯ ฯ นั้น
ได้พร้อมด้วยนักขามารดาแต่บ่าว ๕ คนลงเรือหนีไปจากกรุงเทพฯ ฯ จะไป
ทำศึกกับองค์สมเด็จพระนโรดม ทรงพระราชดำริให้เกรงว่า นักองค์วัดถ้ำ
จะมาตั้งเกิดยกด้อมผู้คนตามหัวเมืองตวันออก ก่อการจลาจลขึ้นกับ
เมืองเขมร จึงโปรดเกล้า ฯ ให้พระยาเจริญราชไมตรี (ตาด) แดพระยา
วิเศษภักไชยผู้ว่าราชการเมืองนครศรีธรรมราช หลวงศักดิ์เดชะ หลวงเดชะพิทักษ์
กรมมหาดไทย หลวงไชยเดช หลวงสร้อยแดง กรมพระกตัญญู
หลวงสุจริตวิจิตร ค่ายต่างประเทศ ออกไปตั้งจัดรักษาราชการอยู่
ณเมืองพระตะบอง แดเมืองนครเด็ยมราช ให้มีอำนาจบังคับการ
เด็ดขาดตลอดถึงนครจำปาศักดิ์ แดหัวเมืองตวันออก แดโปรดให้มีตรา
ถึงบรรดาหัวเมืองตวันออก ห้ามมิให้กรมการเข้าเกิดยกด้อมแต่งอาวุธ
เสบียงอาหารให้แก่กับนักองค์วัดถ้ำเป็นอันตราย

ในสมัยพระยาไชยสุนทร (หนู) เจ้าเมือง อุปฮาด (เหม็น)
ราชบุตร (สุริยมาตย์) เมืองกาฬสินธุ์ พระขัติยวงษา (สาร) เจ้าเมือง
ร้อยเอ็ด พระสุวรรณภักดีเจ้าเมืองท่าขอนยาง แดพระบำรุงราชบุตร
เจ้าเมืองพิบูลมังสาหาร ถึงแก่กรรม

พระยามหาอำมาตย์ จึงตั้งอุปฮาด (พรหมา) รับราชการตำแหน่ง
พระสุวรรณภักดีเจ้าเมือง ให้ราชวงศ์ (หงษ์) เป็นอุปฮาด เมืองท่า
ขอนยาง

ให้ราชบุตร (บุษม) รับราชการตำแหน่งพระบำรุงราชบุตรเจ้าเมือง

ให้ท้าวรอดแต่ท้าวมิน บุตรพระยาบำรุงราชฏร (จุมมณี) เป็นอุปฮาดแต่
ราชวงศ์ ให้ท้าวแดงบุตรพระยาบำรุงราชฏร (บุษม) เป็นราชบุตร เมือง
พิบูลมังสาหาร กับให้อุปฮาด (มัต) รับราชการตำแหน่งพระอมรอำนาจ
เจ้าเมืองอำนาจเจริญด้วย แต่ตำแหน่งเจ้าเมืองสุวรรณภูมิ ยังหา
คนมิได้ใครรับตำแหน่งไม่ เจ้าอุปราช (บัวระพันธ์) เมืองจำปาศักดิ์
แต่พระสุริยวงษาเจ้าเมืองอุทุมถึงแก่กรรม

เจ้านครจำปาศักดิ์จึงตั้งเจ้าบัว บุตรพระสุริยวงษารับราชการ
ตำแหน่งเจ้าเมืองอุทุมแทนที่บิดาคือไป

เมื่อเดือน ๕ ปีฉลูยังเป็นอัฐศก จุดศักราช ๑๒๓๘-๘ พระยา
เจริญราชไมตรี ได้มีบอกตั้งตัวพระมโนจันทรผู้ว่าราชการเมืองมโน
ไพรมายังกรุงเทพ ฯ โดยหาว่าพระมโนจันทรได้ตั้งเสบียงอาหารให้แก่
นักองคค์วัดถ้ำ ซึ่งหลบหนีไปพักอยู่ที่บ้านลำจากแขวงเมืองมโนไพร
พิจารณาได้ความจริง โปรดเกล้า ฯ ให้เสนาบดีประชุมปรึกษาโทษลง
พระราชอาญาพระมโนจันทร ๑ ยก ๓๐ ที่ แต่จำตรวนไว้ ๓ เดือนครบ
แล้ว ได้ โปรดเกล้า ฯ ให้คงยศบันดาศักดิ์กับออกไปรักษาราชการ
บ้านเมืองตามเดิม

ตุจตุศักราช ๑๒๓๘ ปีฉลูนพศก พระยามหาอำมาตย์กับ
กรุงเทพ ฯ ราชบุตร (เดื่อ) เมืองร้อยเอ็ด แดราชวงศ์ (คำสิง)
บุตรพระรัตนวงษา (ภู) แดหวงรัตนวงษา (บุญตา) ผู้ช่วย บุตร
พระยารัตนวงษา (คำผาย) กรมการเมืองสุวรรณภูมิ ได้ตามพระยา
มหาอำมาตย์ลงมาเฝ้าทูลต่อองค์พระบาทด้วย

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งราชบุตร (เลื่อ) เมือง
ร้อยเอ็ด ผู้มีความชอบในราชการไปท้าวอ เป็นพระขัติยวงษาเจ้าเมือง
ร้อยเอ็ด

ฝ่ายราชวงศ์ (คำสิง) ผู้อาวุโส แด่หลวงรัตนวงษา (บุญตา)
ผู้ช่วย ผู้หลานต่างคนก็แย่งกันขอเป็นเจ้าเมืองสุวรรณภูมิ แทนที่พี่
ชายแต่มิคา

จึงมีพระบรมราชโองการ ปกษาคด้วยเจ้าพระยาภูธราภัย
ที่สมุหนายก ๆ กราบบังคมทูลพระกรุณาว่า ควรจะให้ราชวงศ์ (คำสิง)
ได้เป็นเจ้าเมืองสุวรรณภูมิแทนพระยารัตนวงษา (คำผาย) ที่เป็นพี่ชาย
ส่วนหลวงรัตนวงษา (บุญตา) ผู้ช่วย บุตรพระยารัตนวงษา (คำผาย)
นั้น ควรให้แยกเป็นเจ้าเมืองเดี่ยวเมืองหนึ่งต่างหาก

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งราชวงศ์ (คำสิง) เป็นพระ
รัตนวงษาเจ้าเมืองสุวรรณภูมิ พระราชทานถาดหมากปากกดืบบัว
ถมตะทองเครื่องในทอง ๑ คนโททอง ๑ กะโถนถม ๑ กระจับปี่ทอง ๕
บัง ๑ สัปทนบุษตุงแดง ๑ เสื้อเข็มซาบรว ๑ แพร่ตีบทิมคิตขลิบ ๑
แพรขาวห่มเพดาระ ๑ ผ้าม่วงจีน ๑ เป็นเครื่องยศ

แต่โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งบ้านโป่งแขวงเมืองสุวรรณภูมิ เป็น
เมืองพนมไพรแดนมฤค ให้หลวงรัตนวงษา (บุญตา) ผู้ช่วย เป็น
พระดำรงฤทธิไกรเจ้าเมือง แด่เจ้าเมืองทั้งสองก็กราบถวายบังคมตา
กดับไปบ้านเมือง

แต่พระตำรงฤทธิไกรนั้น ได้พาครอบครัวไปตั้งเมืองพนมไพร
 แดนมฤคอยู่ที่บ้านเมืองแค้น เมื่อบขาดสัมฤทธิศก ๓๒๕๐ ทางห่างกันกับ
 บ้านโปลิงประมาณ ๓๐๐ เส้น หาได้ไปตั้งเมืองอยู่ที่บ้านโปลิงตามโปรด
 เกด้า ๆ ไม่ แล้วพระตำรงฤทธิไกร จึงให้ท้าวสุวรรณราชว่าที่อุปฮาด
 ให้ท้าวมหาราชว่าที่ราชวงศ์ ให้เพี้ยมหาเสนาเป็นเมืองแค้น ให้หุดวง
 ราชเป็นเพี้ยเมืองจัน รักษาราชการเมืองพนมไพรแดนมฤคอยู่ณที่ตำบล
 นนแต่นมา

อนึ่งเมื่อเวตาพระรัตนวงษา (คำสิง) เจ้าเมืองสุวรรณภูมิ
 ยังอยู่กรุงเทพ ฯ มีทนต์ได้กลับขึ้นไปบ้านเมืองนั้น ท้าวเพี้ยกรมการเมือง
 เกษตรวิไธย ได้มีบอกขอตักฮักฮาด (สัง) เป็นที่พระศรีเกษตราธิไชย
 เจ้าเมืองเกษตรวิไธย ฝ่ายพระรัตนวงษาเจ้าเมืองสุวรรณภูมิตราบตั้งนั้น
 จึงได้กราบเรียนส่มุหนายกว่า เมืองเกษตรวิไธย ไปตั้งอยู่บ้านกู่กะโดน
 แขวงสุวรรณภูมิ หาได้ไปตั้งเมืองที่ตำบลดอนเต่าโรง ตามนาม
 เมืองใหม่ ส่มุหนายกจึงบัญชาว่า ซึ่งเมืองเกษตรวิไธย ไปตั้งอยู่ณบ้าน
 กู่กะโดนนั้นก็ล่วงมาถึง ๓๐ ปีแล้ว แต่แรกเมื่อไปตั้ง พระยารัตนวงษา
 (คำผาย) แต่ยังมีชีวิตอยู่ก็ไม่ห้ามปรามบอกกล่าวเลย บดินท้าวเพี้ย
 กรมการราษฎรก็ได้ตั้งภูมิกานบ้านเรือนมั่นคงเสียแล้ว จะให้ย้ายเมือง
 เกษตรไปตั้งตามนามเมืองที่ทรงพระกรุณาโปรด ฯ ก็จะเป็นความลำบาก
 เดือดร้อนชน ส่มุหนายกได้นำความทงนชนกราบบังคมทูลพระกรุณา
 ทรงทราบโปรดเอาของชุดพระบาทแล้ว

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งอุปฮาด (ตั้ง) เป็นพระ
ศรีเกษตราธิไชย เจ้าเมืองเกษตราวิไธย ให้บ้านกู่กะโดนเป็นเมือง
เกษตราวิไธยแต่บัดนั้นมา

พระขัติยวงษาเจ้าเมืองร้อยเอ็ด ครั้นกราบถวายบังคมลากลับไป
รักษาราชการบ้านเมืองแล้ว จึงได้มีบอกขอตงตำแหน่งอุปฮาด ราชวงศ์
ราชบุตร ด้วยอุปฮาด (จอม) นั้นต้องถูกถอดเสียแล้ว ส่วนราชวงศ์
(ดาร์) ก็ถึงแก่กรรม

จึงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งท้าวกำบุตรราชวงศ์ (หล้า) เป็นอุปฮาด
ท้าวเซียงน้องท้าวกำเป็นราชวงศ์ ท้าวจักรหदानพระขัติยวงษาเป็น
ราชบุตร ช่วยพระขัติยวงษารักษาราชการเมืองร้อยเอ็ดสืบไป

ฝ่ายราชวงศ์ (เซียงคำ) กลับมาถึงบ้านดงนามแจ้งถึงแก่กรรม
พระยาศรีสุนทร ผู้ว่าราชการเมืองสุรินทร์ พระยาลังฆะ ผู้ว่า
ราชการเมืองสังฆะ มีบอกมายังกรุงเทพฯ ว่า เกิดโจรผู้ร้ายปล้นลัก
ทรัพย์สิ่งของ ๆ ราษฎรในท้องแขวงเมืองสุรินทร์ เมืองสังฆะ แล้วยื่น
เข้าไปในเขตแขวงเมืองบุรีรัมย์ เมืองนางรอง เมืองประโคนไชย เมือง
ชนครราชสีมา พระยาลังฆะ พระยาศรีสุนทร จะเอาตัวโจรผู้ร้ายนั้นมิได้
กรมการแต่ราษฎรได้ความเดือดร้อน

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระคักดิเด่นเป็นข้าหลวง ออก
ไปตั้งสืบสวนจับโจรผู้ร้ายอยู่ตามหัวเมืองตวันออกในบั้น

ในบั้นพระสุนทรราชวงษา (เหม็น) เจ้าเมืองยโสธร พระเจริญ
ราชเดช (มหาไชย) เจ้าเมืองมหาสารคาม พระราชภูริหาร (เกษ)

เจ้าเมืองกมตาไครย พระพิไชยสุนทรเจ้าเมืองจกกัน อุปฮาด (พรหม)
เมืองสหัสขันธ์ ถึงแก่กรรม พระราชภูบริหารมีบุตรชาย ๖ คน คือ
อุปฮาด (วันทอง) ๓ ราชวงศ์ (บัว) ๓ หดวงชาญวิไชย (นวน) ๓
ท้าวทะ ๓ ท้าวเทพ ๓ ท้าวท่า ๓

ในระหว่างนี้มีตราโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งพิมพ์รูปพรรณสัตว์พาหนะ
ไปให้บรรดาหัวเมืองฝ่ายตะวันออก เพื่อได้ซื้อขายให้มันจะได้ทำรูปพรรณ
พิมพ์กันเป็นหลักฐานแต่บัดนี้มา

วัน ๒๒ ๕ ค่ำ ปีมะเส็งสุคติศก จุติศักราช ๓๒๕๐ พระเจริญ
ราชเดชผู้ว่าราชการเมืองมหาสารคามถึงแก่กรรม

วัน ๕ ๓๔ ๖ ค่ำ ปีมะเส็งสุคติศก เจ้าพระยาภูธราภัยสมุหนายกถึงอาสัญกรรม
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหา
มาดา กรมพระบารามประจักษ์ ทรงบังคับบัญชากรมมหาดไทยต่อไป
ในคืนทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งอุปฮาด (สุพรหม) เมืองยโสธร
เป็นพระสุนทรราชวงษาเจ้าเมือง ให้ราชบุตร (บา) เป็นอุปฮาด
ให้พระศรีวรวราช (แก) ผู้ช่วยเป็นราชวงศ์ ให้ท้าวกันยา บุตรอุปฮาด
(แพง) เป็นราชบุตร ให้ท้าวโอะ บุตรราชวงศ์ (สุตตา) เป็น
พระศรีวรวราชผู้ช่วยรักษาเมืองยโสธร ส่วนเมืองมหาสารคามยังหาทันได้
โปรดเกล้าฯ ให้ผู้ใดเป็นเจ้าเมืองไม่ อุปฮาดได้เป็นผู้รักษาเมืองต่อไป

ส่วนเมืองกมตาไครยโปรดเกล้าฯ ตั้งให้อุปฮาด (วันทอง) เป็น
พระราชภูบริหารเจ้าเมือง ให้ราชวงศ์ (บัว) เป็นอุปฮาด ให้หดวง

ชาญวิไชย (นวน) ผู้ช่วยเป็นราชวงศ์ ทงตามคณนเป็นบุตรพระ
ราชภูบริหาร (เกษ)

ส่วนเมืองจกัณ พระคักคิเด้น ซึ่งเวदानันโปรดเกล้า ฯ ให้ไป
เป็นข้าหวดงรักษาราชการอยู่เมืองสังฆะ พร้อมด้วยพระยาสังฆะ ได้จัด
ให้หวดงสุนทรนุรักษ์ ไปรักษาราชการแทนพระพิไชยสุนทร เจ้าเมือง
จกัณ

พระประชาชนบาด (แถ่น) เจ้าเมืองสหัสขันธ์ แดราชวงศ์
(ท้าว) เมืองอุบต ซึ่งดงมาอยู่ณกรุงเทพ ฯ ถึงแก่กรรมในบั้น

วัน ๔ ๑๔ ๓๐ ค่ำบั้น พระยาวิเศษภักดี (บุญจัน) ผู้ว่าราชการ
เมืองศรีสระเกษ ไปดไว้ที่ฟากห้วยลำราญ เวลาค่ำพระยาวิเศษดงอาบหน้า
ที่ห้วยลำราญ คำนาคูหนึ่งเป็นดมจมน้ำ บุตรภรรยาว่าวไฟรช่วยกัน
ดูดลากหาขึ้นไม้ กลับหุดคู่มือจมน้ำหายไป ต่อรุ่งขึ้นจึงพบศพ
พระยาวิเศษ

ฝ่ายทางเมืองจำปาศักคิตั้งแต่เจ้าอุปราช (บัวระพันธ์) ถึงแก่กรรม
แล้วก็ยังหาทนมผู้ใดได้รับตำแหน่งเจ้าอุปราชไม่ ครั้นมาในบั้นเจ้านคร
จำปาศักคิ จึงแต่งให้เจ้าราชบุตร เจ้าธรรมนุเรศ แดแถ่นท้าวพระยา
คุมคนไม้ทองเงินเครื่องราชบรรณาการ แดเงินล่วยมาทูลเกล้า ฯ ถวายเป็น
กับได้มีบอกกราบบังคมทูลพระกรุณาขอตั้งเจ้าราชบุตรเป็นตำแหน่งเจ้า
อุปราช เจ้าธรรมนุเรศเป็นเจ้าราชบุตรด้วย

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ตั้งให้เจ้าราชบุตร (พัน) บุตร

เจ้าอุปราช (เลื้อ) เป็นเจ้าอุปราช ให้เจ้าธรรมนุเรศ บุตรเจ้าอินทร์
หลานเจ้านครจำปาศักดิ์ (อยู่) เป็นเจ้าราชบุตร

เมืองเชียงใหม่บอกมายังกรุงเทพฯ ว่า นายด่านแซมรแจ้งว่า
นักขามารดานักกองควัดธา ๑ พระยาจักรี ๑ ส้มเค็ญ ๑ มหาเทพ ๑ แด
ครอบครัวชายหญิงใหญ่น้อยรวมร้อยเศษ พระสงฆ์ ๔ รูป ช้าง ๘ ม้า ๘
เกวียน ๒ หน้มาแต่บ้านไซม้ง มาตั้งอยู่บ้านด่านแซมร เห็นบ้าน
แซอังกกรอง แขวงเมืองเชียงใหม่ แดนักข่าได้แจ้งต่อเพยมนตรีนายด่าน
บ้านแซมรว่า จะไปกรุงเทพฯ ๗ ดั่งนี้ จึงโปรดเกล้าฯ ให้มีตราสั่งยัง
บรรดาหัวเมืองศวนนอกกว่า ถ้าพบนักข่ากับครอบครัวเขมรก็ให้ส่งมายัง
กรุงเทพฯ ๗

แต่ในระหว่างนั้น พระยาประเสริฐสุริยวงษ์แม่ทัพเมืองพนมเปญ
ได้ยกกองทัพไปตามจับพระราชเตชะแม่ทัพของนักกองควัดธา กับส่นองกุย
ซึ่งอยู่นเมืองกะพงส่วย จับได้แต่ส่นองกุย ส่วนพระราชเตชะหนีไปได้
พระยาประเสริฐจึงตั้งให้ส่นองกุยเป็นมะโนบริภาค ใช้ให้ไปตามจับ
พระราชเตชะ มะโนบริภาคกลับไปเข้ากับพระราชเตชะเลย ครั้น
พระยาประเสริฐทราบดังนั้น จึงยกทัพตามจับพระราชเตชะได้ฆ่าเลย
ส่วนมะโนบริภาค (กุย) จึงยกครอบครัวหนีกองทัพพระยาประเสริฐ
เข้ามาตั้งอยู่ที่ด่านแขวงเมืองสังขะ จึงมีตราโปรดเกล้าฯ ให้พระคักดิ์
เด้นี้ ซึ่งเวลานั้นเป็นข้าหลวงอยู่เมืองสังขะกับพระยาสังขะ ให้จับ
มะโนบริภาค (กุย) ได้ ส่งตัวมาณกรุงเทพฯ ๗

อนึ่งเมื่อปี ๑๒๓๗ ท้าวอินทิสาร (ทัน) ท้าวสุริยวงษ์ (ยง)

ท้าวทศาราช (ทองดี) ชามาศย์ (ภา) บ้านหัวดอนโขง กรมการ
เมืองรัตนนคร ได้จัดซื้อไพร่ ๒๕๐ คน ไปขอสมัครขึ้นเจ้านครจำปาศักดิ์ ๆ
จึงตั้งให้ท้าวอินทิสาร์ (พัน) เป็นพระอุไทยราชา นายกองนอก ตั้ง
ท้าวสุริยวงษ์ (ยง) เป็นท้าวศรีวรวราช ตั้งท้าวทศาราช (ทองดี)
เป็นหลวงรามภักดี ตั้งชามาศย์ (ภา) เป็นหลวงเสนาสงคราม ตั้ง
อยู่ณหัวหินหัวโย

ครั้นจุลศักราช ๑๒๔๓ ปีเถาะเอกศก เจ้านครจำปาศักดิ์จึงมี
บอกกราบบังคมทูลพระกรุณา ขอพระราชทานตั้งบ้านหัวหินหัวโย
เป็นเมือง ขอพระอุไทยราชา (พัน) เป็นเจ้าเมือง

จึงโปรดเกล้า ๆ ให้ขนานนามบ้านหัวหินหัวโย เป็นเมือง
สัพพังญา ให้พระอุไทยราชา (พัน) เป็นพระราชฤทธิบริรักษ์เจ้าเมือง
ตั้งท้าวศรีวรวราช (ยง) เป็นอุปฮาด ตั้งหลวงเสนาสงคราม (ภา)
เป็นราชวงษ์ ตั้งหลวงรามภักดี (ทองดี) เป็นราชบุตร เมืองสัพพังญา
ขึ้นนครจำปาศักดิ์

ระหว่างนั้น มีชายชุนแสงสุวรรณพันชนากร (คำภา) ชาย
ชุนสุนทรภักดี ตั้งตัวเองว่าเป็นข้าหลวงเชิญทองคำพระราชดีให้ขึ้นไป
เที่ยวตามหัวเมืองตวันออก อ้างว่าทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ๆ ให้
มาชำระคดีถอยความของราษฎร แต่หนังสือที่ว่าเป็นทองคำนั้น
ประทับตราเป็นรูปราชดีห์ถือแล้วตรวดตรวดสองตัวเป็นเส้นลายทอง กับถือ
หนังสือชุนบันเทาทิพราชกรมมहाดีไทยว่าเป็นนายเวรสัมเด็จพระบาราม

ปรบัษั มาถึงอุปฮาด ราชวงษ์ ราชบุตร กรมการเมืองมหาสารคาม ให้ชำระคดีเรื่องขุนสุนทรภักดี ทำวจนัญญด้วย ฝ่ายเมืองมหาสารคาม ได้มีบอกมายังกรุงเทพฯ ฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้มีตราสั่งถึง บรรดาหัวเมืองตวันออกให้ตรวจจับอายขุนแสวงสุวรรณพันชนากร อาย ขุนสุนทรภักดีส่งกรุงเทพฯ ฯ

ฝ่ายทางเมืองสุวรรณภูมิ พระรัตนวงษาเจ้าเมือง แดกรมการ ได้มีบอกขอตั้งบ้านเมืองเลื้อเปนมือง ขอท้าวชตยบุตรพระรัตนวงษา เป็นเจ้าเมือง

โปรดเกล้า ฯ ให้ตั้งบ้านเมืองเลื้อเปนมืองพยัคฆภูมิพิสัย ให้ ท้าวชตยเป็นพระศรีสุวรรณวงษา เจ้าเมืองพยัคฆภูมิพิสัย ขึ้นเมือง สุวรรณภูมิ

พระศรีสุวรรณวงษาเห็นว่าบ้านนาข้าแขวงเมืองสุวรรณภูมิ เป็น ทำเดพืชผลดี จึงขออนุญาตพระรัตนวงษา เจ้าเมืองสุวรรณภูมิ พาครอบครัวไปตั้งเมืองพยัคฆภูมิอยู่ณบ้านนาข้า หาได้ ไปตั้งที่บ้านเมือง เลื้อตามขอไม่

ฝ่ายทางเมืองยโสธร พระศรีสุวรรณ (โอะ) ผู้ช่วยถึงแก่กรรม พระสุนทรราชวงษาเห็นว่าท้าวสุยบุตรราชบุตร (กันยา) เป็นคนสัจย์ซื่อ มั่นคง จึงมีบอกขอตั้งให้ท้าวสุยเป็นหลวงศรีสุวรรณ ผู้ช่วยราชการต่อไป หนึ่งหลวงจุมพลภักดี นายกอง บุตรพระประทุม อยู่บ้านบึงโคน เมืองยโสธร ซึ่งพระสุนทรราชวงษา (เหม็น) เจ้าเมืองยโสธรผู้ถึง แก่กรรมไปแล้ว ได้ตั้งให้เป็นกรมการเมืองยโสธรนั้น จะขอทำด้วย

ผลเร็วแยกชนกรุงเทพฯ ฯ ฝ่ายพระสุนทรราชวงษา (สุพรรณ) เจ้าเมือง
ยโสธรคนใหม่ไม่ยอมตามหลวงจุมพต ฯ มีความซุนเคือง จึงเอาบัญชี
รายชื่อตัวเดขไปส่งมัครัษพระราชภูรบริหาร เจ้าเมืองกมตาไครย ฯ จึงได้
มีบอกขอตั้งบ้านบึงโคนเปนเมือง ขอตั้งหลวงจุมพตภักดีเปนเจ้าเมือง

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ตั้งบ้านบึงโคนเปนเมืองเสดภูมิ
นิคม ให้หลวงจุมพตภักดี เปนพระนิคมบริรักษ์เจ้าเมือง ให้ท้าวสุริย
เปนอกษัต ให้อ้าวผู้ช่วยเปนอกวงษ์ ท้าวสุทธิสารเปนอกบุตร รักษา
ราชการเมืองเสดภูมิ ชนเมืองกมตาไครย

ฝ่ายเมืองสหัสขันธ์ ตั้งแต่พระประชาชนบาด (แสน) เจ้าเมือง
ถึงแก่กรรมแล้ว ก็มีแต่ราชบุตร (แสน) เปนผู้รักษาเมืองอยู่ ครั้นมา
มีราชบุตร (แสน) ถึงแก่กรรมลง จึงโปรดเกล้า ฯ ให้ตั้งหลวง
จุมพตพนาเวศ บุตรนายบัวเมืองเชียงใหม่ เปนพระประชาชนบาด
เจ้าเมือง รักษาราชการเมืองสหัสขันธ์ต่อไป กับโปรดเกล้า ฯ ให้ตั้ง
อุปฮาด (บัวทอง) เมืองมหาสารคาม เปนพระเจริญราชเทศ เจ้าเมือง
มหาสารคาม

พระธิเบศร์วงษาเจ้าเมืองกุดฉิมนารายณ์ มีความบาดหมางกับ
พระยาไชยสุนทรเจ้าเมืองกาฬสินธุ์ ร้องขอไม่ยอมทำราชการกับเมือง
กาฬสินธุ์ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ยกเมืองกุดฉิมนารายณ์
ไปชนเมืองมุกดาหาร

ในบั้น เจ้าพรหมเทวานุเคราะห์วงษ์ เจ้าเมืองอุบลราชธานี ได้
พาพระปลัดซ้าย (เคน) บุตรท้าวมณฑาทิราชเมืองดำเนาหนองปรือ กับ

เพี้ยเมืองจันเมืองเขมราฐบุรี ซึ่งพาท้าวเพี้ยศวเดชมมาลัมค้อยู่กับเจ้า
 พรหมเทวานนเฝ้าทอดอองชุดพระบาท แดให้กราบบังคมทูลพระกรุณา
 ขอรับพระราชทานตั้งบ้านท้ายกช แดบ้านเผาแขวงเมืองอุบต, เป็น
 เมือง ขอตงพระปลัดซ้ายแดเพี้ยเมืองจันเป็นเจ้าเมือง แดขอตงท้าว
 บุคตะ บุคตพระพรหมราชวงษาเป็นอุปฮาดเมืองตระการ จึงโปรดเกล้าฯ
 ให้ตั้งบ้านท้ายกช เป็นเมืองชานุมานมณฑล ให้พระปลัดซ้าย เป็น
 พระมัจฉัจตุรงค์เจ้าเมืองชานุมานมณฑล

ให้ตั้งบ้านเผาเป็นเมืองพนานิคม ให้เพี้ยเมืองจันเป็นพระจันท
 วงษาเจ้าเมือง ท้าวอินทิจักรเป็นอุปฮาด ท้าวไชยแสงบุคตพระจันทวงษา
 เป็นราชวงษ์ ให้ท้าวสิงทองเป็นราชบุคต ท้าวอุปไชยเป็นผู้ช่วย เมือง
 พنانิคม ในเมืองพนานิคมนั้นมีพระพุทธรูปใหญ่ก่อด้วยอิฐองค์หนึ่ง
 ซึ่งเป็นของโบราณประมาณ ๓๕๐ ปีเศษ เมืองชานุมานแต่เมืองพนานิคมนั้น
 โปรดเกล้าฯ ให้ชนเมืองอุบตทั้งสองเมือง

แต่เมืองชานุมานมณฑลนั้น พระประจัญได้พาท้าวเพี้ยกรมการ
 ไปตั้งเมืองอยู่ที่บ้านกระตาน หาได้ตั้งชนทบ้านท้ายกชตามโปรด
 เกด้าฯ ไม่

แต่ส่วนท้าวบุคตะนั้น โปรดเกล้าฯ ให้มีสำตราตั้งให้เป็น
 อุปฮาดเมืองตระการตามเจ้าพรหมขอ

พระราชทานเครื่องยศให้พระประจัญจัตุรงค์ แดพระจันทวงษา
 คือ ถาดหมากคนโทเงินดำรับ ๑ สัปทนแพรหินแดง ๑ เสื้อเข้มขาบ
 ริวขอ ๑ แพร่ดีทับทิมคิตขติบ ๑ แพร่ขาวห่มเพดาระ ๑ ผ้าม่วงเงินผืน ๑

พระราชทานอุปฮาดเมืองตระการ คือ เลือ้เซ่มชาบก้านแย่ง ๓
 แพร่ดีทับทิมคิตขลิบ ๓ แพร่ด่านวิฑาค์ ๓ แพร่ชาวห่ม ๓ ผ้าม่วงเงิน ๓

อุปฮาด (กำ) เมืองร้อยเอ็ดถึงแกกรรม

ระหว่างบหนี มีตราพระราชดีห์ โปรดเกล้า ฯ ถึงบรรดาหัวเมือง
 ทวนออกว่า ถ้าคนลี้ภัยออกติดตามค้าขายเป็นความกับคนไทย ให้
 เจ้าเมืองเรียกตัวมาว่ากล่าวตักเตือนแล้วแจ้งมายังกรุงเทพ ฯ ถ้าชำระคดี
 มีตกตง ก็ให้บอกส่งโทษจำเลยมายังกรุงเทพ ฯ

แต่ได้ โปรดเกล้า ฯ ให้หลวงเทพนทร์เป็นข้าหลวงขึ้นไปชำระ
 ความที่เมืองมหาสารคาม เรื่องมองคำมอของชู้หาว่าผู้ว่าราชการเมือง
 มหาสารคามจับจำชื้อ ว่าคุมกระบือไม่พิมพ์รูปพรรณ เร่งเอาเงิน
 ๗ ชั่งได้แต่वल่อยตัวไป

นายหนู นายดีดา คนเมืองกุสุมาตมณฑลคตองใต้ข้างพตาย
 เฝือกที่ตำบลเขาโองแขวงชำระแด ผังโขงทวนออก ๓ ช้าง สูงสอง
 ศอกคืบสี่นิ้ว นำมาส่งเจ้านครจำปาศักดิ์

ครันตุจุดศักราช ๑๒๔๒ บีมโรงโทศก เจ้านครจำปาศักดิ์
 พร้อมด้วยเจ้านายแสนท้าวพระยา จึงคุมช้างเผือกแต่ต้นไมเงินทองเครื่อง
 ราชบรรณาการแดเงินด้วย มาถวายณกรุงเทพ ฯ ช้างนเป็นช้างเผือก
 เอก โปรดเกล้า ฯ ให้มีการสมโภชพระราชทานนามช้างว่า พระ
 เสวตรสถลวโรภาศ แต่โปรดให้ตั้ง นายหนูหมอ เป็นขุนเสวตร
 ศษสาร ตั้งนายดีดาควณ เป็นหมื่นประสานคชประสพ พระราช
 ทานเงินตราแดเสื้อผ้าโดยสมควร

แล้วเจ้านครจำปาศักดิ์ ได้ให้กราบบังคมทูลพระกรุณา ขอ
ตั้งหัตถวงชำนาญไพร่สณฑ์ (แดง) บุตรพระเทพวงษา (กำ) เจ้าเมือง
เขมราษฎร์ ซึ่งโงทย์ส่มคมาขึ้นเจ้านครจำปาศักดิ์นั้นเป็นเจ้าเมือง ขอตั้ง
บ้านนาจอหอเป็นเมือง

จึงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งหัตถวงชำนาญไพร่สณฑ์ เป็นพระกำจร
จตุรงค์เจ้าเมือง ตั้งท้าวไชยบุตรพระเทพวงษา (บุญเฮ่า) เจ้าเมือง
เขมราษฎร์ เป็นอุปฮาด ให้ท้าวสิทธิจางวาง (อุทา) บุตรนายไต้ดา
เป็นราชวงศ์ ให้ท้าวจันทบุสม (ฮัม) บุตรเพี้ยพรหมมหาไชย เป็น
ราชบุตร ตั้งบ้านนาจอหอเป็นเมือง ขนานนามว่า วารินชำราบ
ขึ้นเมืองนครจำปาศักดิ์

บัน พระพิไชยอุดมเดช (เดช) เจ้าเมืองภูแดนข้าง พระ
ธิเบศร์วงษา (ดวง) เจ้าเมืองกุดดินนารายณ์ ผู้ช่วย (ฮ่อน) ผู้ว่าการ
ตำแหน่งเจ้าเมืองกัณฑ์ราชบุรี ราชบุตร (มหานาม) เมืองกมตาไครย
ราชบุตร (กัญญา) พระศรีวรราชผู้ช่วย (ลุ่ย) เมืองยโสธรถึงแก่กรรม
ฝ่ายทางเมืองร้อยเอ็ด พระขัติยวงษา (เลื้อ) เจ้าเมืองพร้อม
ด้วยท้าวเพี้ยกรมการได้มีใบบอก ขอตั้งราชบุตร (จักร) เป็นอุปฮาด
ขอท้าวสุริย (เกา) บุตรท้าวสุริยวงษ์ เป็นราชวงศ์ ขอท้าวเคอ บุตร
พระขัติยวงษา (เลื้อ) เป็นราชบุตรเมืองร้อยเอ็ด กับบอกขอตั้งบ้านท่า
เส้าขงริมด้านาพาสี แขวงเมืองร้อยเอ็ดเป็นเมือง ขอท้าวโพธิราช
เป็นเจ้าเมือง ขอท้าวสุวอ บุตรพระพิไต้ยสุริยวงษ์ เป็นอุปฮาด
ทั้งสองคนนี้เป็นน้องชายพระขัติยวงษา (เลื้อ)

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งบ้านเสาชิงเป็นเมืองชวษบุรี
ตั้งท้าวโพธิราช เป็นพระอานางไชยชวษเจ้าเมือง แด่ตำแหน่งอุปฮาด
ราชวงศ์ ราชบุตร เมืองร้อยเอ็ด เมืองชวษบุรีนั้น ก็โปรดให้ตาม
ใบบอกเมืองร้อยเอ็ดขอ

ครั้นพระอานางไชยชวษ (โพธิราช) กับอุปฮาด (จักร) เมือง
ร้อยเอ็ด แด่ราชวงศ์ ราชบุตร กรมการ เมืองร้อยเอ็ด เมืองชวษบุรี
กราบถวายบังคมดาไปถึงบ้านสำริกา อุปฮาด (จักร) กับพระอานางไชย
ชวษถึงแก่กรรมเสียตามทาง หาทันถึงเมืองไม่

ครั้นจุลศักราช ๑๒๔๓ ปีมะเส็งตรีศก พระขัติยวงษา (เคื่อ)
เจ้าเมืองร้อยเอ็ด จึงได้มีบอกขอให้ราชวงศ์ (เกา) เป็นอุปฮาด
ขอราชวงศ์ (เคื่อ) เป็นราชวงศ์ ขอท้าวอุปฮาดน้องชายพระขัติยวงษา
(เคื่อ) เป็นราชบุตรเมืองร้อยเอ็ด ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้
คนทงนได้รับตำแหน่งตามพระขัติยวงษาบอกขอทุกคน

อนึ่งเมืองกาฬสินธุ์ ตั้งแต่พระยาไชยสุนทร (หนู) เจ้าเมือง
แด่อุปฮาด (เหม็น) ราชบุตร (สุริยมาตย์) ถึงแก่กรรมแล้ว ก็มีแต่
ราชวงศ์ (เซียงโคต) เป็นผู้ใหญ่ได้ควบคุมท้าวเพี้ยกรมการ รักษา
ราชการบ้านเมืองต่อมาจนบัดนี้ ท้าวเพี้ยกรมการเมืองกาฬสินธุ์ จึงได้
มีบอกให้ราชวงศ์นำเงินส่งมาทูลเกล้าฯ ถวายณกรุงเทพฯฯ จึงทรง
พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ราชวงศ์ (เซียงโคต) เป็นตำแหน่งพระยา
ไชยสุนทร เจ้าเมืองกาฬสินธุ์ต่อไป

พระราชภูมบริหารผู้ว่าราชการเมืองกมดาไครย มีใบบอกมา

ยังกรุงเทพ ฯ ว่า ตำแหน่งอุปฮาดเมืองสหัสขันธ์ ไม่มิตว ขอท้าว
โพธิ์สาร บุตรท้าวขลุ เป็นอุปฮาดเมืองสหัสขันธ์ วัน ๕ ๓๕ ๓๐ คำ
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ตั้งท้าวโพธิ์สารเป็นอุปฮาดเมืองสหัสขันธ์
พระราชทานเสื้อเข็มขาวบริวขอ ๑ แพรขาวห่มเพดาะ ๑ ผ้าม่วงเงิน ๑

อุปฮาด (บา) เมืองยโสธรถึงแก่กรรม

ฝ่ายทางเมืองพรหมกัน ตั้งแต่โปรดเกล้า ฯ ให้หุดวงด้ศักดิ์ (สิน)

เป็นพระวิไชย เจ้าเมืองพรหมกันแล้ว พระวิไชยรับราชการได้ ๗ ปีถึง
แก่กรรม ครั้นมาบน พระยาสังฆะจึงได้ให้พระสุนทรนุรักษ์ผู้หลานนำไป
บอกมากรุงเทพ ฯ ขอให้พระสุนทรนุรักษ์ เป็นพระทิพชดดินธุอินท
นฤมิตร

ฝ่ายทางเมืองนครจำปาศักดิ์ ครั้นเจ้านครจำปาศักดิ์ได้บอกขอ

ตั้งบ้านห้วยหินกองเป็นเมืองสหัสขันธ์ ขอพระอุไทยราชา ซึ่งเจดชื่อไพร่
เมืองสหัสขันธ์มาสมัครขึ้น เป็นพระราชฤทธิบริรักษ์เจ้าเมืองได้แล้ว ฝ่าย
เมืองสหัสขันธ์ทราบดังนั้นจึงได้มีใบบอก แต่งให้ท้าวสุริยวงษากรมการ
อยู่บ้านจารย์ ถ้อเขามาร้องด้วยเรื่องพระอุไทยราชา ผู้เป็นที่พระราชฤทธิ
บริรักษ์เจ้าเมืองสหัสขันธ์ ถ้อเขาสื่อไพร่เมืองสหัสขันธ์ไปสมัครขึ้นเมือง
นครจำปาศักดิ์นั้น แต่ท้าวสุริยวงษาเห็นจะรอกอนมิไหว จึงไปคิดอ่าน
กับเจ้าพรหมเทวานุเคราะห์ ซึ่งเวदानันยังพักอยู่กรุงเทพ ฯ ขอตั้ง
บ้านจารย์เป็นเมือง ขอตั้งท้าวสุริยวงษาเป็นเจ้าเมือง จึงโปรดให้ตั้ง
บ้านจารย์ เป็นเมืองมุดปาโมกข์ ให้ท้าวสุริยวงษา บุตรท้าวศรีวรรราช
เป็นพระวงษาสุรเดชเจ้าเมือง ขึ้นเมืองสหัสขันธ์ใหม่ แต่เมืองมุดปาโมกข์

นซ้แซกอยู่ท่ามกลางระหว่างเมืองสัพพะภูมิ กับเมืองอุทุมเมืองชนเมือง
จำปาศักดิ์ เมืองสัพพะภูมิจึงได้มีเมืองชนแต่นั้นมา

ฝ่ายพระวงษาสุรเดช เจ้าเมืองมุดปาโมกข์ ครั้นกลับไปถึงบ้าน
เมือง จึงมีบอกขอตั้งตำแหน่ง อุปฮาด ราชวงษ์ ราชบุตร เต็มตาม
ธรรมเนียม จึงโปรดให้ตั้งท้าวสุริย บุตรพระอภัยราชวงษา เจ้าเมือง
สัพพะภูมิ เป็นอุปฮาด ให้ท้าวดีหราช บุตรท้าวจิตรราช เป็นราชวงษ์
ให้ท้าวจันทเสน บุตรท้าววรบุตร เป็นราชบุตร เมืองมุดปาโมกข์

ในระหว่างนี้ พระเจริญรัตนสมบัติ (บุญจัน) นายกองนอก
เมืองชุนนธ์ มีความวิวาทบาดหมางกันกับพระยาชุนนธ์ (วง) พาดัมโน
ครีวศิวเดชมวม ๔๖๑๓ คน ไปส่มค้อยู่กับเมืองจำปาศักดิ์ มีตรา
โปรดเกล้าฯ ให้เมืองชุนนธ์กับเมืองจำปาศักดิ์หักโหนกันตามธรรมเนียม

หนึ่งหลวงมหาดไทย กรมการเมืองเดชอุดม ได้พาครอบครัว
ศิวเดชมวมมาส่มค้อยู่กับเมืองจำปาศักดิ์ ตั้งอยู่บ้านจันทานาโตม แขวง
เมืองนครจำปาศักดิ์ เจ้านครจำปาศักดิ์ได้ตั้งให้หลวงมหาดไทย เป็น
พระรัตนเชื่อนชุนนธ์นายกองด้วย ครั้นมาบั้น เจ้านครจำปาศักดิ์จึงได้บอก
ขอตั้งบ้านจันทานาโตม เป็นเมือง ขอพระรัตนเชื่อนชุนนธ์นายกองด้วย
เป็นเจ้าเมือง จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกบ้านจันทานาโตม
เป็นเมืองโตมประดิษฐาน ให้ตั้งพระรัตนเชื่อนชุนนธ์ เป็นพระดำรง
สุริยเดชเจ้าเมือง ชนเมืองนครจำปาศักดิ์

หนึ่งท้าวเดอน บุตรผู้ช่วยเมืองสาถวัน กับท้าวจันทรชมภู

ทำวอนทิดแต่ง กรมการเมืองลำดวน อยู่บ้านน้ำคำแก่งเตี๋ย แขวงเมือง
ลำดวน ฝั่งโขงตะวันออก โจท้อมักมาขอทำราชการขึ้นกับเจ้านคร
จำปาศักดิ์ ๆ จึงยกบ้านน้ำคำแก่งเตี๋ย เป็นเมืองดู่ตาวารี ขึ้นเมือง
จำปาศักดิ์

พระขัติยวงษาเจ้าเมืองกุดินนิมารายณ์ แดพระอุทุมพรเทศา
นุรักษ์ เจ้าเมืองอุทุมพรถึงแก่กรรมในปี

ฝ่ายทางเมืองสุรินทร์ พระยาสุรินทร์ ได้มีบอกกราบบังคมทูล
พระกรุณาว่า ตำแหน่งยกบรรดาศักดิ์เมืองสุรินทร์ว่าง ขอพระมหาศไทยเป็น
พระยกบรรดาศักดิ์ วัน ๖ ๑๒ ๘ ค่ำ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราช
ทานสัญญาบัตร ตั้งให้พระมหาศไทย เป็นพระพิไชยนครบวรวิ
ยกบรรดาศักดิ์เมืองสุรินทร์ ถอดศักดินา ๕๐๐

มีตราโปรดเกล้า ฯ ถึงหัวเมืองตะวันออกว่า ถ้าคนในบังคับ
ต่างประเทศฟ้องคนใด ซึ่งอยู่ในบังคับสยามก็ให้บอกส่ง ฟ้องฤๅตัวโจทก์
จำเลยมายังกรุงเทพ ฯ

พระพรหมภักดี (โท) ยกบรรดาศักดิ์ บุตรหลวงวิเศษ กับท้าว
คำปานผู้ช่วย บุตรพระยาวิเศษ (บุญจัน) เจ้าเมืองศรีสะเกษลงมา
เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทณกรุงเทพ ฯ เพื่อแย่งกันขอเป็นเจ้าเมือง ตั้งแต่
ปีมะโรง จุลศักราช ๑๒๔๒ แต่ครั้นมาถึงกรุงเทพ ฯ ฝ่ายท้าวคำปานผู้ช่วย
ก็ถึงแก่กรรมเสีย ครั้นมาบังทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ตั้งให้พระ
พรหมภักดี (โท) บุตรหลวงวิเศษ ยกบรรดาศักดิ์เมืองศรีสะเกษ เป็น
พระยาวิเศษภักดีเจ้าเมือง ให้ท้าวเจ้าบุตรพระยาวิเศษ (บุญจัน) เป็น

พระภักดีโยธาปัด ให้ราชวงศ์ (บุญญา) บุตรหลวงไชย (ดุก) เป็นพระพรหมภักดีกรมการ แดโปรดให้ท้าวเคษ บุตรพระยาวิเศษ (โท) รับราชการตำแหน่งผู้ช่วยเมืองศรีสะเกษ แดเมืองศรีสะเกษ ได้มีบอกขอตั้งบ้านโนนหินกอง ซึ่งเมืองสุวรรณภูมิว่าเป็นแขวงเมืองสุวรรณภูมินั้นเป็นเมือง ขอพระพล (จันศรี) บุตรหลวงอภัยกรมการ เมืองศรีสะเกษเป็นเจ้าของ โปรดเกล้า ฯ ให้ยกบ้านโนนหินกอง เป็นเมืองราชไคด ให้พระพล (จันศรี) เป็นพระผจญบ้านเจ้าเมือง ซึ่งกับเมืองศรีสะเกษแต่นั้นมา แดมีตราพระราชดำห์ โปรดเกล้า ฯ ตั้งให้หลวงแดง (จัน) น้องชายพระผจญ เป็นหลวงหาญคึกคักนาศปัด ให้ท้าวคำเม็ก บุตรพระผจญ เป็นหลวงพิชาภูไผ่รียกรมการ เมืองราชไคด ซึ่งกับเมืองศรีสะเกษแต่นั้นมา

จุดศักราช ๑๒๔๔ บมแมจัตวาคัก ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้พระยามหาอำมาตย์ (หฺร่น) แต่ยังเป็นพระยาศรีสังหเทพ พร้อมด้วยข้าราชการหลายนายเป็นข้าหลวงขึ้นไปรักษาราชการหัวเมืองตวันออก ตั้งอยู่ณเมืองนครจำปาศักดิ์

ระหว่างนั้นข้าปะตงภูคตองได้ช้างพลายเผือกตัวหนึ่งตวันออก พระยาศรีสังหเทพ พร้อมด้วยเจ้ายุทธิธรรมธรเจ้านครจำปาศักดิ์ ได้เอาเงินสำหรับบ้านเมือง ๓๐ ซึ่งขอช้างพลายเผือกตัวนั้นไว้

เจ้าพรหมเทวานุเคราะห์หวงษ์เจ้าเมืองอุบล, มีบอกขอตั้งท้าวพระไชย (จันดี) กรมการเมืองเขมราฐซึ่งอพยพครวมาตั้งอยู่บ้านที่แขวงเมืองอุบล เป็นเจ้าเมือง ขอยกบ้านที่เป็นเมือง ครั้นวัน ๗ ๒ ๓ คำ

โปรดเกล้า ฯ ให้ตั้งท้าวพระไชย เป็นพระพิไชยชาตยวงค์เจ้าเมือง
ยกบ้านที่เป็นเมืองเกษมดีมาขึ้นเมืองอุบล พระราชทานถาดหมากคนโท
เงินตำรับ ๓ เสื้อเข้มขาบ ๓ ผ้าแพรขาวห่มเพดาระ ๓ ผ้าม่วงจันทน์ ๓
แก่พระพิไชยชาตยวงค์เป็นเกียรติยศ แล้วเจ้าพรหมได้นำท้าวไชยแสง
(เสื้อ) เป็นอุปฮาด ให้เพี้ยกรมเมือง (พรหม) เป็นราชวงศ์ ให้ท้าว
พรหมท้าวเป็นราชบุตร เมืองเกษมดีมา ครบตามตำแหน่ง

พระกำแหงสงครามเจ้าเมือง แดราชวงศ์ ราชบุตร กรมการ
เมืองโขงเจียง ไม่พอใจจะทำราชการขึ้นกับเมืองเขมรราชฎ์ โจท
ด้อมค้อมมาขอขึ้นเมืองอุบล เจ้าพรหมเทวานุเคราะห์วงศ์เจ้าเมืองอุบล จึง
ได้บอกมายังกรุงเทพฯ ฯ มีตราโปรดเกล้า ฯ ให้ยกเมืองโขงเจียงออกจาก
เมืองเขมรราชฎ์ มาขึ้นเมืองอุบล ตามใจด้อมค้อม

ระหว่างนั้นคนทางเมืองสุรินทร์ ได้อพยพครอบครัวเป็นอันมาก
ข้ามไปตั้งอยู่ปากดำนามุดข้างเหนือ มีบ้านที่พักอาศัยเป็นต้น (ซึ่งเมือง
สุวรรณภูมิได้ร้องว่าเป็นแขวงของสุวรรณภูมินั้น) ครั้นแล้วพระยาสุรินทร์
ได้มีบอกขอตั้งบ้านที่พักอาศัยเป็นเมือง ขอพระวิเศษราชา (ทองอิน) เป็น
เจ้าเมือง แดขอท้าวปรางบุตร เป็นพระสุรพิณฑนิคมานุรักษ์เจ้าเมือง
สุรพิณฑนิคม วันที่ ๓๑ ๘ ค่ำ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ตั้ง
บ้านที่พักอาศัย เป็นเมืองชุมพลบุรี ให้พระวิเศษราชา (ทองอิน) (ใน
หนึ่งว่าหลวงราชรินทร์) เป็นพระฤทธิรณยุทธเจ้าเมือง พระราชทาน
ถาดหมากคนโทเงินตำรับ ๓ ดับทนต์แพรหัดดินแดง ๓ เสื้อเข้มขาบขาว ๓
แพรขาวห่มเพดาระ ๓ แพร่ดัดทับทิมคิตติขนิบ ๓ ผ้าม่วงจันทน์ ๓ แดโปรด

เกล้า ๆ ตั้งให้ท้าวปรางเป็นพระสุรพิณฑนิคมานุรักษ์ เจ้าเมืองสุรพิณฑนิคม ตามพระยาสุรินทรขอ พระราชทานเครื่องยศตามบันดาศักดิ์ พระยาสุรินทรได้ให้ท้าวเพชรเป็นที่ปลัด ให้ท้าวถันเป็นที่ยกบัตร ทั้งสองคนนี้เป็นพี่ชายพระฤทธิธรรณยุทธ (ทองอิน) แต่ให้ท้าวหุด บุตรพระฤทธิธรรณยุทธ (ทองอิน) เป็นผู้ช่วยเมืองชุมพลบุรี

หลวงจินดาอนุรักษ์ บุตรพระศรีนครไชยคนเก่ากรมการเมืองรัตนบุรี ได้นำเอาบายชี้ทางว่ากรมการขุนหมื่นตัวเดชะ ของพระศรีนครไชยเจ้าเมืองรัตนบุรีคนเก่า ซึ่งตั้งอยู่ณบ้านหนองสนมแขวงเมืองรัตนบุรี รวม ๕๐๐ คนเศษ มาร้องทุกข์ยัง ฯพณฯ ดูกขุนณศาลาว่า พระศรีนครไชยเจ้าเมืองรัตนบุรีคนใหม่กตัญญูแห่งใดความเดือดร้อน จะขอสมัครไปขึ้นอยู่กับเมืองสุรินทร จึงมีตราโปรดเกล้า ฯ ให้พระยาสุรินทรรับหลวงจินดาแลขุนหมื่นตัวเดชะ ให้ทำราชการร่วมกับเมืองสุรินทรตามใจสมัคร พระยาสุรินทรจึงได้ตั้งให้หลวงจินดา เป็นที่พระภักดีพัฒนากรควบคุมส้มโนครวตัวเดชะแลด้วยขึ้นเมืองสุรินทร ตั้งอยู่ณโคกหนองสนม แต่ต่อมาเมืองสุรินทรได้มีบอกขอตั้งบ้านหนองสนมเป็นเมืองสนม มีตราโปรดเกล้า ฯ ให้พระยาศรีสังหเทพ (หรั่ง) ข้าหลวงณเมืองนครจำปาศักดิ์ไต่สวนเขตแดน แดนที่อยู่ ยังหาทันได้ โปรดให้เป็นเมืองตามที่เมืองสุรินทรขอไม่

พระขัตติยวงษาเจ้าเมืองร้อยเอ็ด มีบอกขอตั้งอุปฮาด (สุวอ) เมืองชวชัยบุรี น้องพระธำมรงค์ไชยราช (โพธิราช) เป็นพระธำมรงค์ไชยราช เมืองชวชัยบุรี วัน ๖ ๓๓ ๘ ค่ำ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ตั้งให้อุปฮาด

(ต๋อ) เปนพระรำนงไชยชวช เจ้าเมืองชวชบุรี พระราชทานถาดหมาก
คนโทเงินตำรับ ๑ สัปทนแพรหัตถ์แดง ๑ เสื้อเข้มขาบริวขอ ๑ แพรขาว
ห่มเพดาะ ๑ แพรดีทับทิมคิตขดบ ๑ ผ้าม่วงเงิน ๑

พระขัตติยวงษา (เดื่อ) เจ้าเมือง ราชวงษ์ (เคื่อ) ราชบุตร
(อุปฮาด) เมืองร้อยเอ็ดถึงแก่กรรมในระหว่างนั้น ยังคงอยู่แต่อุปฮาด
(เกา) รักษาราชการเมืองร้อยเอ็ดต่อไป

พระรัตนวงษา (คำดิ่ง) เจ้าเมืองสุวรรณภูมิ มีบอกขอตั้ง
บ้านเมืองหงษ์เป็นเมือง ขอหลวงพรหมพิทักษ์ (พรหม) ผู้ช่วย
ผู้บุตรเป็นเจ้าเมือง แดขอพระศรีวรวราช (สอน) ผู้น้องเป็นอุปฮาด
เมืองสุวรรณภูมิ วัน ๒ ๓ ๗ คำ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ยก
บ้านเมืองหงษ์ เป็นเมืองจตุรภักถ์พมาม ให้หลวงพรหมพิทักษ์
(พรหม) เป็นพระธาดาอำนวยเดชเจ้าเมือง ขนเมืองสุวรรณภูมิ
พระราชทานเครื่องยศตามบันดาคักคิ แด้วพระธาดาอำนวยเดช ได้อพยพ
ครอบครัวไปตั้งที่ว่าการเมืองอยู่ที่บ้านเป็ดโดยหัวข้าง ทางห่างกันกับ
บ้านเมืองหงษ์ประมาณ ๘๐ เส้น หาได้ไปตั้งที่ว่าการเมืองอยู่บ้าน
เมืองหงษ์ตามกระแสดตราโปรดเกล้า ฯ ไม่

แต่โปรดเกล้า ฯ ตั้งให้พระศรีวรวราช (สอน) เป็นอุปฮาด เมือง
สุวรรณภูมิ ตามพระรัตนวงษาขอ

พระศรีเกษตราธิไชย (สัง) เจ้าเมืองเกษตราธิไชย ถึงแก่กรรม
ในบั้น พระยาศรีสังหเทพ (หฺร่น) ได้มีตราจุฑาราชสีห์ตั้งให้ท้าวสินดา
บุตรพระศรีเกษตราธิไชย (สัง) เจ้าเมืองเกษตราธิไชย ซึ่งไปฝากตัว

รับราชการอยู่กับพระยาศรีสังหเทพณเมืองจำปาศักดิ์นั้น เป็นผู้รักษา
เมืองเกษตรวิสัยต่อไป

ฝ่ายทางเมืองกาฬสินธุ์ พระยาไชยสุนทร (เซียงโคต) เจ้า
เมืองถึงแก่กรรม พระวิสิทพลหาร แดเมืองแสน เมืองจันทน์ ท้าวเพี้ย
กรมการจึงมีบอกขอให้ท้าวบัว บุตรพระยาไชยสุนทร ว่าที่เจ้าเมือง
ให้ท้าวหนู บุตรพระยาไชยสุนทร (ทอง) ว่าที่อุปฮาด ให้ท้าวโพธิ์สาร
บุตรพระยาไชยสุนทร (หล้า) ว่าที่ราชวงศ์ ให้ท้าวฮวด บุตรพระยา
ไชยสุนทร (หนู) ว่าที่ราชบุตร ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้คน
ทงนรับราชการตำแหน่งเจ้าเมือง อุปฮาด ราชวงศ์ ราชบุตร รักษา
ราชการบ้านเมืองต่อไป ตามกรมการขอ แต่ยังไม่หาทันได้ โปรดเกล้าฯ
พระราชทานสัญญาบัตรไม่

พระประทุมวิเศษ (คำมุด) เจ้าเมือง แดราชวงศ์ (เมืองทอ)
เมืองกันทรวิชัย ซึ่งตั้งมาเป็นความอยู่กับเพี้ยเมืองกลางเมืองมหา
สารคามนครุงเทพฯ นันถึงแก่กรรม เมืองกันทรวิชัย คงมีแต่เวียงแก
ผู้รับราชการตำแหน่งอุปฮาด กับราชบุตร (ไชยสุริยา) อยู่รักษาบ้าน
เมือง แต่เวียงแก แดราชบุตร เห็นว่าตนเป็นคนชรา จึงได้พร้อมด้วย
กรมการมีบอกขอท้าวทองคำเมืองร้อยเอ็ด รับราชการตำแหน่งเจ้าเมือง
แดขอหลวงศรีสังหธรรม ว่าที่ราชวงศ์ ขอท้าวดีทะ ว่าที่หลวงจำนงภักดี
ผู้ช่วย มีตราโปรดอนุญาตให้คนทงนรับราชการในหน้าที่ตามขอ รักษา
ราชการบ้านเมืองต่อไป

พระศรีสุวรรณ (พก) เจ้าเมืองเขมรบาดาถึงแก่กรรม ราชวงศ์

(๕) ได้รักษาราชการบ้านเมืองต่อไปได้ ๒ เดือน ราชวงศ์ (๕) ก็ถึงแก่กรรมตงอีก จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ท้าวจาร์โคต บุตรอุปฮาด (พรหม) เป็นพระศรีสุวรรณ์เจ้าเมือง ให้ท้าวเซียงทุมเป็นอุปฮาด รักษาราชการเมืองแขวงบาดาดต่อไป

ฝ่ายทางเมืองมหาสารคาม พระเจริญราชเดชเจ้าเมือง มีบอกขอกตั้งบ้านนาเดาเป็นเมือง ขอท้าวสุริยวงษ์ เป็นเจ้าเมือง ขอท้าวมหาพรหม บุตรพระชคยวงษา เจ้าเมืองร้อยเอ็ด เป็นอุปฮาด ขอเพี้ยพดะคร บุตรเพี้ยราชโยธาเมืองร้อยเอ็ด เป็นราชวงศ์ ให้ท้าวสุริยวงษ์ นำใบบอกตงมาเผ่าทูตของชุดพระบาทนกรุงเทพฯ ครั้นวัน ๑๕ ค่ำ ๘๕๕ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานสัญญาบัตรให้ท้าวสุริยวงษ์ เป็นพระพิทักษ์นรากรเจ้าเมือง ยกบ้านนาเดา เป็นเมืองวาบประทุม ขึ้นเมืองมหาสารคาม แลตั้งตำแหน่งอุปฮาด ราชวงศ์นั้นก็ได้ โปรดเกล้าฯ ให้มีตราพระราชสิทธิ์ ตั้งตามพระเจริญราชเดชขอพระพิทักษ์นรากร แลอุปฮาด ราชวงศ์ ได้กราบถวายบังคมลากลับไปถึงบ้านตำโรง แขวงเมืองพุกไทยสง วัน ๑๗ ค่ำ พระพิทักษ์นรากรบ้วยถึงแก่กรรมอยู่ตามทาง เหลืออยู่แต่อุปฮาด ราชวงศ์ กลับไปถึงบ้านได้ ๔ เดือน ราชวงศ์ก็ถึงแก่กรรมตงอีก ยังเหลือแต่อุปฮาด จึงอพยพครอบครัวไปตั้งอยู่บ้านนาเดาได้ ๗ วัน เห็นว่าที่บ้านนาเดาเป็นที่กันดารด้วยเสบียงอาหาร จึงได้พาครอบครัวอพยพมาตั้งอยู่ที่บ้านหนองแสง (ซึ่งเมืองร้อยเอ็ดร้องว่าเป็นแขวงของเมืองร้อยเอ็ดนั้น) เป็นที่ว่าการบ้านเมืองต่อมา

แต่ในปี^{๘๕} พระเจริญราชเดชเจ้าเมืองมหาสารคาม ได้ขอตัง
บ้านวังทาหอขวาง เป็นเมืองชนอกเมืองหนึ่ง ขอท้าวสุริโย บุครท้าว
โพธิราช ทานพระชคัยวงษาเมืองร้อยเอ็ด เป็นเจ้าเมือง ขอท้าว
เซียงน้องพระเจริญราชเดช เป็นอัคราต ขอท้าวราชามาตย์ บุครเวียงแก
ทานพระเจริญ เป็นอัครวงษ์ ขอท้าวสายทอง บุครท้าวสุทธิสารเมือง
ร้อยเอ็ดเป็นอัครบุคร ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกบ้านวังทาหอขวาง
เป็นเมืองโกสัมพินัย ให้ท้าวสุริโย เป็นพระสุนทรพิพิธเจ้าเมือง ชน
เมืองมหาสารคาม ส่วนตำแหน่งอัคราต อัครวงษ์ อัครบุคร ก็ได้โปรด
ให้มตราพระราชตั้งตามพระเจริญราชเดชขอ

ซึ่งเรียกว่าบ้านวังทาหอขวางนั้น มีตำนานมาว่า เดิมทีนั้นเรียก
กันว่า ดงวังทามาก่อน ภายหลังมีพราน ๒ คนมาพักนอนที่ท่าเนบ้านร้าง
แห่งหนึ่ง ซึ่งอยู่ในดงวังทานั้น หนึ่งไป พรานคนหนึ่งนิมิตว่า เห็น
ผู้เฒ่าคนหนึ่งถือกระบองแก้ว เข้ามาพูดขู่ดำทมิฬยับยั้งกับพรานคนนั้น
โดยอาการต่าง ๆ จนกระทั่งพรานคนนั้นตกใจตื่นขึ้น พรานคนนั้นเห็นว่า
ทีนั้นมเทพารักษ์แรง จึงได้สร้างเป็นหอเทพารักษ์ ชนหลังหนึ่ง แต่หอ
ขวางตัวนี้ เพราะณคนคนทั้งปวง จึงได้เรียกทีนั้นว่า ดงวังทาหอขวาง
ภายหลังคนเมืองร้อยเอ็ดแถมมหาสารคามได้อพยพครอบครัวไป ตั้งเป็นภูมิตั้ง
ดำเนินในทีนั้นมากชน จึงได้เรียกกันว่า บ้านวังทาหอขวางตั้งแต่นั้นมา

ฝ่ายเมืองสหัสขันธ์ พระประชาชนบาท เจ้าเมืองไม่ถูกต้องกัน
กับเมืองกาฬสินธุ์ โจทย์ไปสมัครขอขึ้นกับพระราชภูมบริหาร เจ้าเมือง

กมตาไศรย ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกเมืองด่หัดขันขึ้น
กับเมืองกมตาไศรยตามใจสมัครตั้งแต่นั้นมา

ดุดุคักราช ๑๒๔๕ บีมแมเบญจคก พระยาศรีสิงหนเทพ (หรุ่น)
ได้มีตราจุฑาราชสีห์ ตั้งให้หุดวงอภัยภูธร (แย้ม) ปลัด ซึ่งออกไปเป็น
กองนอกนห รับราชการตำแหน่งพระณรงค์ภักดี เจ้าเมืองเซดำเภา
ให้หุดวงแก้วมนตรี (เหมา) เป็นหุดวงอภัยภูธรปลัด ปลัดแย้มรับ
ราชการนำที่เจ้าเมืองได้ ๓ เดือนถึงแก่กรรม แดพระยาศรีสิงหนเทพ (หรุ่น)
ได้ตั้งให้อุปฮาด (ทะ) เมืองแค้นปาง เป็นผู้รักษาเมืองแค้นปาง

พระยาศรีสิงหนเทพ (หรุ่น) กลับจากเมืองนครจำปาศักดิ์มา
กรุงเทพฯฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งให้เป็นพระยามหาอำมาตยา
ธิบดีแล้ว กลับออกไปเป็นข้าหุดวงรักษาราชการอยู่นเมืองจำปาศักดิ์
ตามเดิม

แต่ได้โปรดเกล้าฯ ให้พระวิภาคภูวดต (แมกคาคี) เจ้ากรม
แผนที่ พระยาพิไชยณรงค์ (ดิศ) แต่ยังเป็นหุดวงกำจัดไพรินทร์ ขึ้น
ไปตรวจทำแผนที่ชายพระราชอาณาเขตรฝ่ายบูรพทิศ ซึ่งติดต่อกับ
แดนญวนหนนควย

ฝ่ายเมืองกาฬสินธุ์ พระยาไชยสุนทรเจ้าเมือง มีบอกขอยก
เมืองกุดนิมหารายณ์ ออกจากเมืองมุกดาหาร กลับมาขึ้นเมืองกาฬสินธุ์
ตั้งเดิม แต่ขอท้าวทินรี ว่าที่พระชิเบศร์วงษาเจ้าเมือง วัน ๓ ๗ ค่ำ
จึงโปรดเกล้าฯ ให้ยกเมืองกุดนิมหารายณ์ มาขึ้นเมืองกาฬสินธุ์ แดให้
ท้าวทินรีรับราชการตำแหน่งเจ้าเมือง ตามความประสงค์ของพระยา
ไชยสุนทร

ฝ่ายเมืองมหาสารคาม พระเจริญราชเดช ได้มีบอกแต่งตั้งให้
ท้าวโพธิ์สาร (อู่) บุตรอุปฮาดมหาสารคาม ดงมาเฝ้าทูตของขลุ่
พระบาทนกรุงเทพ ฯ ขอเป็นที่พระพิทักษ์นรากร เจ้าเมืองวาบประทุม
ใต้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ตั้งให้ท้าวโพธิ์สาร (อู่) เป็นพระพิทักษ์
นรากร เจ้าเมืองวาบประทุมในบั้น แดพระประชาชนบาท เจ้าเมือง
สหัสขันธ์ถึงแก่กรรม

เดือน ๗ บั้น พระยาขุขันธ์ภักดี (วัง) ผู้ว่าราชการเมืองขุขันธ์
ถึงแก่กรรมแล้ว ท้าวบุญญาบุตรพระยาขุขันธ์ (วัง) กับพระรัตนวงษา
(จันดี) ได้นำช้างพังดีปลาด ๑ ช้างพังตาคำ ๑ ดงมาถวายณกรุงเทพ ฯ
จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ท้าวบุญญาว่าที่พระยาขุขันธ์ ให้พระ
รัตนวงษาว่าที่พระปลัด กลับไปรักษาราชการบ้านเมืองต่อไป

อนึ่งพระเจริญราชสมบัติ (บุญจัน) นายกองนอกเมืองขุขันธ์
ซึ่งล้มไปชนอยู่กับเมืองนครจำปาศักดิ์แต่ก่อนนั้น ครั้นพระยาขุขันธ์
(วัง) ถึงแก่กรรมแล้ว เจ้านครจำปาศักดิ์ก็ให้พระเจริญราชสมบัติ
กลับมาขงเมืองขุขันธ์ตามเดิม

ผู้รักษาเมืองกรมการเมืองขุขันธ์ ได้มีบอกขอให้ยกบรรด (วัด)
เมืองอุทุมพรพิสัย เป็นพระอุทุมพรเทศาณูรักษ์ เจ้าเมืองอุทุมพรพิสัย
วัน ๔ ๓๐ คำ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานสัญญาบัตร
ตั้งให้ยกบรรด (วัด) เป็นพระอุทุมพรเทศาณูรักษ์ เจ้าเมืองอุทุมพรพิสัย
พระราชทานภาคหมากคนโทเงินตำรับ ๑ ดับทนแพรหดินแดง ๑ เสื้อ
เข้มขาบรว ๑ แพรขาวห่ม ๑ ผ้าม่วงจัน ๑

ตูจตุศักราช ๑๒๔๖ บวออกนศก ฝรั่งเค็ดได้ประเทศเขมรอยู่ใน
 ความปกครองแล้ว นกของควัดตามหนงลือถึงเมืองนครจำปาศักดิ์ เมือง
 ตันทนคร เมืองแต่นปาง เมืองเชียงแตง เมืองเซต่าเกา เมืองมโนไพร ว่า
 นกของควัดตาจะยกกองทัพไปรบกับฝรั่งเค็ดในเดือนยี่สิบนี้ ถ้าครอบครัว
 ของนกของควัดตา ซึ่งตั้งอยู่ณบ้านเลียมโบกเป็นอันตรายประการใด
 นกของควัดตาจะเอาโทษแก่เจ้าเมือง กรมการเลมขอเป็นขบถต่อกรุงเทพ ฯ
 ได้ โปรดเกล้า ฯ ให้มีทองคำไปยงหัวเมืองฝ่ายตวันออกว่า ซึ่งนกของค
 วดตามหนงลือมายังเมืองในพระราชอาณาเขตโดยแอบอ้างอำนาจกรุงเทพ ฯ
 ดงนี้ ก็ประสงค์จะให้เจ้าเมืองกรมการ มีความยำเกรงเชื่อถ้อยฟังคำ
 นกของควัดตา ตูเป็นทีว่านกของควัดตาหาได้มีความผิดต่อกรุงเทพ ฯ ไม่
 แดเจ้าเมืองกรมการจะได้ ไม่จับกุมทำอันตรายแก่นกของควัดตามที่ได้มี
 คราดังมาแต่ก่อน แดทั้งเพื่อจะได้เกลี้ยกล่อมคนได้ง่าย เพราะณนี้
 อย่าให้เจ้าเมืองกรมการคนใดเชื่อฟังเป็นอันขาด ถ้าผู้ใดมีฟังจะเอาโทษ

ระหว่างบนี้ องแดงบิง องเถือเวียน องเผาะ ชุนนางญวน
 คุมกำลังแตรครอบครัวประมาณคนร้อยเศษ เข้ามายังปลุกที่พักแตรยั้งฉาง
 อยู่ ณด่านดิ่งเหลา แดเมืองพิน พระยาศรีดิ่งหเทพ (ทัต) แต่ยังเป็น
 หลวงภักดีณรงค์ชาหลวงเมืองอุบล, ได้แต่งให้ท้าวไชยวงษ์ไปทักถาม
 ชุนนางญวนเหล่านั้นแจ้งว่า จะมาตั้งด่านดิ่งเหลาเป็นเมืองพิน จะเอาเมือง
 พินเป็นด่านดิ่งเหลา แดว่าจะเข้ามาเฝ้าทูตของชุดพระบาทณกรุงเทพ ฯ
 หลวงภักดีณรงค์ ได้มีบอกแจ้งเหตุทงนมายังกรุงเทพ ฯ โปรดเกล้า ฯ
 ให้มีทองคำแจ่งไปยงหลวงภักดีณรงค์ชาหลวงเมืองอุบล, แดพระยา

มหาอำมาตย์ ข้าหลวงเมืองนครจำปาศักดิ์ว่า ตามเหตุนี้ดูไม่สมควร
 สัมปตตาย เกรงว่าจะเป็นตัวพุดไม่เข้าใจภาษาถิ่น ให้พระยามหาอำมาตย์
 แดหลวงภักดีณรงค์บัญชาหาหรือกันจัดการ เพื่อย่าให้เป็นทีบาดหมาง
 ต่อต่างประเทศได้ต่อไป

คราวนั้นมธุรายเข้ามาองชีเขอบุระเวนตายที่เมืองส้มบุกในเขตร
 เขมรในบ่ารุงฝรั่งเศส กงสุตฝรั่งเศสได้ขอให้รัฐบาลสยามช่วยสืบสวน
 จับมธุราย ได้ โปรดเกล้า ฯ ให้มีตราถึงหัวเมืองตวันออกให้สืบสวนจับ
 มธุรายรายนี้โดยแข็งแรง แดทั้งให้กำชับมิให้เจ้าเมืองกรมการตั้งเด็บบึง
 อาหารกระสุนดินดำแต่เข้าเป็นพวกนักของควัดถา อันจะพาให้เป็นทีบาด
 หมางต่อทางพระราชไมตรีด้วย

มีดำรตราห้ามมิให้คนทั้งปวงเล่นการพนันนอกจากวันนักขัตฤกษ์
 บันราษฎรดาวชำ บ้านสะคำ แขวงเมืองแต่นปาง ได้พบบ่อ
 ทองคำที่ตำบลภูโงกริมห้วยเซซาน แขวงเมืองแต่นปาง ร่อนได้ทองคำ
 ก้อนใหญ่หนัก ๔๐ บาท ๕๐ บาท กับทองทรายหนักประมาณสามซั่งเศษ
 พระยามหาอำมาตย์ได้มีบอกมายังกรุงเทพฯ ฯ โปรดให้เก็บภาคหลวง
 เป็นภาษี พระยามหาอำมาตย์จึงได้มีตราจุลราชดำรัสให้ ตั้งให้ท้าวไชยราช
 ว่าที่อุปฮาดเมืองแต่นปาง เป็นเจ้าภาษีมาตั้งแต่บรกาลปีตศก ๑๒๔๗
 เป็นต้นไป

หลวงภักดีณรงค์ (ทต) ได้มีบอกมายังกรุงเทพฯ ฯ ว่า แต่ก่อน
 พวกดาวจับเข้ามาซื้อขายเป็นภาษแลผสมใช้เป็นภาษจนตลอดทุกสถานเหตุ
 หลวงภักดีณรงค์ ได้คิดสินชั้นสถานแต่เหตุภาษให้เป็นพดเมืองเดียวด้วย

ตามธรรมเนียมบ้านเมือง จึงมีตราโปรดเกล้าฯ ไปยังบรรดาหัวเมือง
 ทั่วออก ห้ามมิให้จับขามาช้อขายแตกเบ็ดียนแต่ใช้สอยการงานต่าง ๆ
 แต่ส่วนขามที่ผู้ใดได้ ช้อหามาจากผู้ใดแต่ก่อนนั้น ก็ให้คงอยู่กับเจ้าหมู่
 มุคทายไป เพราะจะให้ขามทาสเดิมนั้นพ้นค่าตัวไป ก็จะเป็นเหตุเดือดร้อน
 แก่มุคทายที่ได้เสียเงินช้อไถ่แตกเบ็ดียนมาแต่ก่อนนั้น

พระสุพรรณภักดี เจ้าเมืองท่าซอนยาง ไม่พอใจจะทำราชการ
 หนักกับเมืองกาฬสินธุ์ จึงอพยพครอบครัวออกจากเมืองท่าซอนยางไป
 สืบค้ำทำราชการหนักกับเมืองท่าอุเทน ส่วนเมืองท่าซอนยางคงมีแต่อุปฮาด
 ราชวงศ์ แดกรมการรักษาราชการบ้านเมืองอยู่ อุปฮาด (ทุม) เมือง
 แขงบาดาลถึงแก่กรรม ท้าวหงษ์ได้รับตำแหน่งเป็นอุปฮาดรักษาราชการ
 ต่อไป

วัน ๗ ๑๐ ๕ ค่ำ หลวงภักดีณรงค์ (ทัต) เตรียมจะไปฟัง
 ราชการที่พระยามหาอำมาตย์ณนครจำปาศักดิ์คืนวันนั้น เวลาย่ำค่ำเศษ
 เกิดเพลิงไหม้ขึ้นที่ริมเรือนหลวงภักดีณรงค์ ตมพัดจัดไฟดูกลามไป
 ไหม้เรือนหลวงภักดีณรงค์ แด่คุก แด่ค้ำดา เสมียนตาย ๒ คน คนโทษ
 ตาย ๑๔๙ คน เงินถ้วยของหลวง แด่หนึ่งดีราชการเสียหายไปเป็น
 อันมาก ความทรงทราบฝ่าตของชุดพระบาท จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
 พระราชทานเงินตรา ๒ ชั่ง เดื่อเย็บบบ ๓ ผ้าม่วงเงิน ๓ แพรขาวห่ม ๓
 แก่หลวงภักดีณรงค์ (ทัต) พระราชทานเงินตราชั่งหนึ่ง เดื่อเข้มขาบ
 คอกกรว ๓ ผ้าม่วงเงิน ๓ แพรขาวห่ม ๓ แก่พระยาภักดีณรงค์ (ดิน)
 เวदानันเป็นขุนพรพิทักษ์ พระราชทานเงินตราชั่งหนึ่ง เดื่อเข้มขาบ

คอกด้เทิน ๑ ผ้าม่วงจัน ๑ แพรขาวห่ม ๑ แก่นายเค็ดอบมหาเด็ก
 พระราชทานเงินตรา ๓๐ คำตั้ง เสื้อเข้มขาบคอกเล็ก ๑ แพรขาวห่ม ๑
 ผ้าม่วงจัน ๑ แก่นายรอดมหาเด็ก แต่ได้พระราชทานปืนวิเศษเคอ
 ๒ กระบอก กระสุน ๒๐ โหด แต่ปืนสไนเคอ ๕๐ กระบอก กระสุน
 ๓๐๐ โหด แต่ทรงพระบรมรูปทรงเครื่องต้นไปไว้สำหรับราชการด้วย
 บนพระยาลังชะ ผู้ว่าราชการเมืองลังชะบ่วย ถึงแก่กรรม
 โปรดเกล้าฯ พระราชทานหีบศิลาหน้าเพลิง ๑ ผ้าไตร ๒ ไตร ผ้าขาว ๕ พับ
 ร่ม ๕ คัน รองเท้า ๕๐ คู่ สำหรับปลงศพพระยาลังชะ ส่วนเมืองลังชะ
 พระอนันตภักดีผู้ช่วย แดกรมการได้รักษาราชการบ้านเมืองต่อไป

ได้มีตราอนุญาต ให้หลวงภักดีณรงค์ ข้าหลวงเมืองอุบต
 เก็บเงินแทนเกณฑ์ ใช้ราชการ แก่คนซึ่งอยู่เขตแขวงเมืองอุบต แด
 เมืองขุขันธ์ กำหนดคนละ ๓๒ อัฐ เป็นธรรมเนียมตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นมา

ดุษฎีศักราช ๑๒๔๗ บัรกาลปีตศก ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
 ให้คัดทางโทรเลขแต่นครจำปาศักดิ์ไปเมืองขุขันธ์ แต่เมืองขุขันธ์ไปต่อ
 กับนครเดียมราชู พระยามหาอำมาตย์ ข้าหลวงเมืองนครจำปาศักดิ์
 จึงได้แต่งตั้งให้หลวงเด่นพิทักษ์ หลวงเทพนทร์ หลวงโจอมพินาศ หลวงนคร
 มาเป็นข้าหลวง เกณฑ์คนเมืองขุขันธ์ เมืองลังชะ ตรวจตัดทางโทรเลข
 อยู่ณเมืองขุขันธ์ อุทุมพร แดมนไพร แต่ทั้งนี้ให้หลวงพิไชยชาญยุทธ
 ไปเป็นข้าหลวงประจำอยู่ณเมืองมโนไพรด้วย หลวงภักดีณรงค์ (ทัต)
 ได้ไปจัดตั้งด่านที่บ้านจระบี แต่บ้านแฉ่พอก แขวงเมืองเชียงแตง แด
 ด่านบ้านคันทะโงกบ้านกรูด บ้านคองกำเบ็ดแขวงเมืองเซด้าเกา

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนหลวงภักดีณรงค์ (ทัต) ข้าหลวงเมืองอุบล เป็นพระยาราชนัดดา ให้ขุนพรพิทักษ์ (ดิน) เป็นหลวงภักดีณรงค์ ให้นายเค็ด็อบมหาตเด็ก เป็นขุนพรพิทักษ์ ข้าหลวงเมืองอุบล แดให้พงษ์บังคับบัญชา พระยามหาอำมาตย์ (หรั่ง) ข้าหลวงใหญ่ นครจำปาศักดิ์

แต่ได้ โปรดให้มัทธองตราให้ผู้ว่าราชการกรมการหัวเมืองทั้งปวง พงษ์บังคับบัญชาอธิบดีกรมไพร่สนีย์ โทเรต ในส่วนราชการไพร่สนีย์ โทเรต และมีบอกในราชการที่เกี่ยวกับไพร่สนีย์ โทเรต ตรงยังอธิบดีกรมไพร่สนีย์ โทเรตได้

โปรดเกล้าฯ ให้หัวเมืองนำด่าน ซึ่งขึ้นกับเมืองอุบล แต่เมืองเขมราฐ เก็บภาษีร้อยชักสาม ภาษีเบ็ดเสร็จเงินค่าเช่าออก ถึงสามเดือนให้บบาญซึ่งครั้งหนึ่ง แดโปรดให้คำดิบตดแก่ผู้เก็บทำภาษีนนด้วย

ในบทรัฐบาลฝรั่งเศสได้ ให้เยเนอราลดีดีวรีช เป็นราชทูตคุมทหารไปเมืองประเทศญวน เพื่อได้บังคับให้ญวน จัดราชการบ้านเมืองตามสัญญา คฤศศักราช ๑๘๘๓ แดทำโทษผู้ซึ่งคบคิดกับพวกขงดำ แดทหารจีน ให้รบกวณฝรั่งเศสนั้น ครั้นเยเนอราลดีดีวรีช ไปถึงเมืองญวน จึงได้เอาทหารพักไว้ที่เมืองท่าเรือ ๕๐๐ คน แดได้เอาไปรักษาควทเมืองเว ๕๐๐ คน แดได้ปรึกษากันในกรที่ จะเข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินญวนอยู่ เวदानนฝ่ายพระเจ้าแผ่นดินญวนได้เรียกทหารมาประชุมไว้ที่เมืองเวสามหมื่นคนโดยกลอุบายว่า จะรับราชทูตฝรั่งเศสให้เต็ม

เกียรติยศอันใหญ่ ครั้นถึงเวลา ๗ โมง ทหารญวนเอาเพลิงจุดเผา
 โรงทหารฝรั่งเศส ซึ่งตั้งอยู่ที่ตำบลนางคา ฝ่ายฝรั่งเศสไม่ทันรู้ตัว
 เพลิงไหม้เสียถึงของเป็นอันมาก แต่หากว่าเป็นผู้ชำนาญในการรบ แต่
 ทั้งอาวุธดีกว่าญวน จึงได้ต่อสู้เอาพวกญวนแพ้อายหนีไป พอรุ่งขึ้น
 เขาฝรั่งเศสก็เข้าเมืองญวนได้ เวลานั้นพวกญวนตาย ๑๒๐๐ คนเศษ
 ฝ่ายฝรั่งเศสตาย ๑ บัวย ๖๒ คน แต่ฝรั่งเศสจับผู้สำเร็จราชการที่เรียก
 ว่าริเยนต์ ชื่อทูลองได้ ส่วนพระเจ้าแผ่นดินญวน กับเสนาบดีนั้น หนี
 ไปอยู่ที่บ่อมเขาตวันตก

ครั้นความสงบได้ทรงทราบฝ่าดองชุดพระบาทแล้ว ทรงพระราช
 ดำริหาว่า บางทีพวกญวนจะแตกหนีฝรั่งเศสเข้ามาในพระราชอาณาเขต
 จะพาเหตุการณ์ที่เกิดในระหว่างญวนกับฝรั่งเศสเข้ามาเกี่ยวข้องกับไทย
 จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยามหาอำมาตย์ข้าหลวงเมืองนคร
 จำปาศักดิ์เกณฑ์กำลังหัวเมืองขึ้นไปตั้งขตคทาที่พยุหะเมืองเขมราฐบุรี แล้ว
 ให้สืบสวนดูพวกญวนที่มาตั้งอยู่ณด้านดิ่งเหตาคู่ก่อนนั้น จะตั้งอยู่นอก
 พระราชอาณาเขตดวงใดเข้ามา ถ้าวางเข้ามาก็ให้บังคับให้ระวาง
 อาวุธเสีย อย่ามาเอาไครยแผ่นดินสยามก่อเหตุทำร้ายแก่ฝรั่งเศส ถ้าห้าม
 ไม่ฟังก็ให้ขับไล่ไปให้พ้นพระราชอาณาเขต ถ้ามองคิ่งก็ให้ยกกองทัพ
 ไปปราบปรามให้พวกญวนเลิกถอนไปจากพระราชอาณาเขตจงได้ แต่
 ให้จัดนายทัพนายกองแยกย้ายกันไปรักษาด่านทาง ระวางอย่าให้พวกญวน
 เข้ามาเกิดยกด้อมผู้คนในพระราชอาณาเขต แต่เอาไครยกำลังอาวุธ

เสียบียงอาหารอย่างใด อย่าให้เป็นที่บาดหมางต่อทางพระราชไมตรีแก่
ประเทศฝรั่งเศสได้เป็นอันขาด ถ้าเจ้าเมืองกรมการราษฎรในพระราช
อาณาเขตรคนใดเข้าเป็นพวกญวนฤาส่งเสียบียงอาหารอาวูชให้แก่ญวนก็ให้
จับทำโทษจงหนัก

ในบั้นเจ้ายติธรรมจรเจ้านครจำปาศักดิ์ ได้นำข้างพลายดำคัญ
ตัวที่ ๓ ซึ่งช้อจากซาปะตงภูตงมาถวายณกรุงเทพ ฯ ทรงพระกรุณา
โปรดเกล้า ฯ ให้มีการส้มโภชขึ้นระวาง พระราชทานนามว่า พระเสด็จ
รุจิราภาพรรณ

เจ้านครจำปาศักดิ์ได้มีบอกขอหัตถวงนรา (คำมุย) ผู้ช่วยเมือง
เซตัมภา บุตรพระณรงค์ภักดี (อิน) เจ้าเมืองเซตัมภา เป็นพระยา
ภักดีศรีวิสุทธิสงคราม เจ้าเมืองเซตัมภา โปรดเกล้า ฯ ให้เปลี่ยนนาม
เมืองเซตัมภา เป็นเมืองชาราบวิตร ขึ้นเมืองนครจำปาศักดิ์ พระยา
ภักดีศรีวิสุทธิสงคราม ได้ยกไปตั้งอยู่ณบ้านเดิมตำบลเวินซ้อง ตรงปาก
เมืองเชียงแตง แดวตั้งตำแหน่งกรมการ เป็นชุดเมืองชาราบวิตร
ขึ้นใหม่อีกต่างหาก ส่วนเมืองเซตัมภา ก็คงมีตำแหน่งผู้รักษาเมือง
กรมการอยู่ตามเดิม แดวพระยามหาอำมาตย์จึงมีตราจุตรราชดีให้ ตั้ง
หัตถวงภักดี (บุญจัน) บุตรพระณรงค์ภักดี (เต็ก) เจ้าเมืองเซตัมภา
เป็นพระภักดีภุมเรศ กองนอกด้วยฝัง มีตำแหน่งปลัด ยกบัตร์ มหาด
ไทย เมือง วัง คดง์ นา เป็นชุดเมืองเซตัมภาอยู่ตามเดิม บังคับบัญชา
ปกครองเขตตรง แยกจากเมืองชาราบวิตร ฝ่ายตะฟากห้วยตาด
ระยะทางเมืองชาราบวิตรกับเมืองเซตัมภาใกล้กันทางเดินเท้า ๓ วัน แด

เขตรวงเมืองเสด้าเกา ธาราบริวัตรในเวदानัน ฝ้ายเห็นอตงแต่ห้วย
ตะอ็อกค่อแขวงเมืองสัพัญญาดงไปถึงคดองเลี่ยมโยก ค่อเขมรนอก
พระราชอาณาเขต ฝ้ายได้ทักศวันตกถึงตำบลหนองปรัง ส่วย ค่อ
แขวงเมืองมโนไพร

บั้นโปรดเกล้า ฯ มีตราถึงหัวเมืองศวันออกว่า ห้ามมิให้
ทำหนังสือเดินทางให้แก่พ่อค้าที่ค่อนได้สัตว์พาหนะไปขายโดยไม่มีพิมพ์
รูปพรรณสำหรับสัตว์พาหนะ

พระยามหาอำมาตย์ ได้ให้หลวงศรีศรีจันทร์ หลวงสุนทร
บริรักษ์กรมบัตรเมือง กัดบับเป็นข้าหลวงไปตรวจพระราชอาณาเขต
ฝ้ายแขวงเมืองมโนไพร ที่ติดค่อกับเมืองกะพงส่วยเขตเขมรในบ่ารุง
ฝรังเค็ด หลวงศรีศรีจันทร์ได้พบกับออกญาเสนาราชกุเสน แดออก
ญาแสนพรหมเทพ ซึ่งอพยพครอบครัวมาอยู่ณบ้านช่ากระดานในพระราช
อาณาเขตได้ } ๘ ปีแล้วนั้น แดออกญาเสนาราชกุเสน ออกญาแสน
พรหมเทพ ได้ร้องขอสมัครเป็นข้าขอบขัณฑสีมาพระบาทสมเด็จพระเจ้า
อยู่หัว หลวงศรีศรีจันทร์จึงพาออกญาทั้งสองไปเมืองมโนไพร ให้ถือ
หน้าพระพิพัฒน์สัตยา แล้วมีบอกมายังพระยามหาอำมาตย์ ฯ จึงมีตรา
จุลราชดีห์ ติงให้ออกญาเสนาราชกุเสน เป็นพระภักดีสยามรัฐนายกอง
ให้ออกญาแสนพรหมเทพ เป็นหลวงสวัสดิ์จุมพลปลัดกอง ควบคุม
ญาติพี่น้องบ่าวไพร่ทำราชการชนกับเมืองชูนันท์

พระเทพวงษา (บุญจันทร์) เจ้าเมืองเขมรราชฎร์ มีความชรา

กราบถวายบังคมลาออกจากราชการ พระยามหาอำมาตย์ได้มีตราจุต
ราชส์ให้ให้ท้าวชคยกรมการเป็นผู้รักษาเมืองเขมราชฐร์ต่อไป

ในบั้นพวกฮ่อได้ยกเป็นกระบวนทัพมาเที่ยวคืบต้นบ้านเมืองใน
พระราชอาณาเขตทางแขวงเมืองหนองคาย จึงทรงพระกรุณาโปรด
เกล้า ๆ ให้พระเจ้านองยาเซอ กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม แต่ยังมี
ดำรงพระยศเป็นกรมหมื่น พร้อมด้วยข้าราชการฝ่ายทหารพลเรือน
ยกขึ้นไปตั้งระงับปราบปรามอยู่ณเมืองหนองคาย มณฑลอุดร แต่ได้
โปรดเกล้า ๆ ให้หัวเมืองตวันออกบางเมืองเกณฑ์กำลังแพะพาหนะไปเข้า
สมทบกองทัพที่ตั้งอยู่ณหนองคาย

พระรัตนวงษา (คำสิง) เจ้าเมืองสุวรรณภูมิถึงแก่กรรม จึง
มีตราโปรดเกล้า ๆ ให้พระดำรงฤทธิไกร (บุญตา) ผู้ว่าราชการเมือง
พนมไพร ไปเป็นข้าหลวงช่วยกำกับรักษาราชการอยู่ณเมืองสุวรรณภูมิ
พร้อมด้วยอุปฮาด (สร) แดกรมการ

พระศรีสุระ (สาร) เจ้าเมืองเดชอุดม ถึงแก่กรรม พระยา
มหาอำมาตย์ได้ให้หลวงพรหมภักดียกกรมบัตร (แสง) บุตรพระศรีสุระ
(สาร) เป็นผู้รักษาราชการเมือง ให้ท้าวโทผู้น้องยกกรมบัตร (แสง)
ว่าที่ปลัด ให้ท้าวภู บุตรท้าวฝ่ายว่าที่ยกกรมบัตร ให้ท้าวทองบุญญา
น้องยกกรมบัตร (แสง) ว่าที่ผู้ช่วยรักษาราชการบ้านเมืองต่อไป

ในบั้นขาดหลวงฮาเด็กซ์ โปรดม ฝรั่งเศส กับขาดหลวงอื่น
อีก ๕ นาย ไปเที่ยวตั้งด่านสำนวนอยู่ณเมืองอุบลราชธานี เมืองอำนาจ
เจริญ เมืองสกลนคร เมืองนครพนม โดยอ้างว่าสังฆราชฝรั่งเศสที่

เมืองโขงเจียงโจทไปด้มคชนเมืองนครจำปาศักดิ์ ครนมาบนเมืองนคร
 จำปาศักดิ์ ยกบ้านบังพวน เป็นเมือง ให้เพี้ยเมืองโคตร เป็น
 พระจันทสุริยวงษ์เจ้าเมือง แดด้ตำแหน่งอุปฮาด ราชวงษ์ ราชบุตร
 ผู้ช่วยกรรมการครบตำแหน่ง เงินด้วยขาดค่างกับคนบ้านบังพวนหลาย
 จำนวน ข้าหลวงเมืองอุบลได้ส่งเรื่องราวแดด้อุปฮาดผู้ร้องมายังพระยา
 มหาอำมาตย์ ณเมืองจำปาศักดิ์ พระยามหาอำมาตย์ได้ให้ตุลาการ
 ชำระคดีตัดสินตกลงให้เมืองจำปาศักดิ์คืนคนบ้านบังพวน กตบชยเมือง
 โขงเจียงตามเดิม

พระสุนทรราชวงษา เจ้าเมืองยโสธร มีบอกขอตั้งราชวงษ์
 (แก) เป็นอุปฮาด ขอท้าวฮู่เป็นราชวงษ์เมืองยโสธร ทรงพระกรุณา
 โปรดเกล้า ฯ ให้ตั้งตามขอ

เมืองเด่นแดท้าวเพี้ยกรรมการเมืองร้อยเอ็ด มีบอกมายังพระยา
 มหาอำมาตย์ (หรุ่น) ข้าหลวง ขอให้ตั้งท้าวโด้ม บุตรพระขัติยวงษา
 (เลื้อ) เจ้าเมืองร้อยเอ็ดคนเก่า เป็นพระขัติยวงษาเจ้าเมือง ขอเมือง
 กตางเป็นราชวงษ์ แดด้ภายหลังกตบบอกขออุปฮาด (เกา) เป็นพระ
 ขัติยวงษา ขอท้าวไชยเด่นเป็นอุปฮาด ขอท้าวด้เมเป็นราชวงษ์ ขอท้าว
 สุริย (อุทา) เป็นราชบุตร พระยามหาอำมาตย์ ได้มีบอกมายัง
 กรุงเทพฯ ฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ตั้งให้อุปฮาด (เกา) เป็น
 พระขัติยวงษา เจ้าเมืองร้อยเอ็ด แดด้ส่วนตำแหน่งอุปฮาด ราชวงษ์
 ราชบุตรนั้น พระยามหาอำมาตย์ได้มีตราจุลราชดีห์ให้ว่าที่ตามท
 กรรมการขอ

แต่มีตราจุฬาราชสีห์ตั้งให้ท้าวโล่มเป็นอุปฮาด เมืองกลางเป็น
ราชวงศ์ ท้าวพูดเป็นราชบุตร เมืองชวชัยบุรี ตั้งให้ท้าวธรรมรังษี เป็น
อุปฮาดเมืองเสดภูมิ

แต่ตั้งให้อุปฮาด (ชร) ว่าที่พระรัตนวงษาเจ้าเมือง ให้ราชบุตร
(อังกา) ว่าที่อุปฮาด ให้ท้าวชาติว่าที่ราชวงศ์ ให้ท้าวภูวาทิราชบุตร
เมืองสุวรรณภูมิ

ข้างฝ่ายพระตำรงฤทธิไกร (บุญตา) เจ้าเมืองพนมไพร ซึ่ง
กำกับราชการเมืองสุวรรณภูมิ เวदानันตคิดจะแย่งเอาที่เจ้าเมืองสุวรรณภูมิ
จึงเข้ามากรุงเทพฯ แต่ก็หาสำเร็จไม่ เคยบ่ช่วยพักรักษาตัวอยู่
ณกรุงเทพฯ

ท้าวหนุว่าที่อุปฮาด แต่ท้าวโพธิ์สาร ว่าที่ราชวงศ์เมือง
กาฬสินธุ์ถึงแก่กรรม เวदानันตท้าวพ่อผู้ว่าราชการไปติดราชการอยู่
ณเมืองหนองคาย พระวิชิตพลหารผู้ช่วยก็ไปติดราชการอยู่ณสำนัก
ข้าหลวงเมืองนครจำปาศักดิ์ ที่เมืองกาฬสินธุ์ยังมีแต่เมืองจันเป็นหัวหน้า
บัญชาการบ้านเมืองพร้อมด้วยกรมการต่อไป จนถึงบิชาติโทศก จุด
ศักราช ๑๒๕๒ รัตนโกสินทรศก ๓๐๘ ท้าวพ่อแต่พระวิชิตพลหารจึงได้
กลับมารักษาการบ้านเมืองตามเดิม

ราชทูตฝรั่งเศสณกรุงเทพฯ แจ้งต่อรัฐบาลสยามว่า ผู้สำเร็จ
ราชการไซ่ง่อนได้จัดทหารฝรั่งเศส ออกต่อรบกับนักองค้วัดถา ๆ แดกหน
ทหารฝรั่งเศสได้นักองค้วัดถาไปห่างประมาณอีกสัก ๒๐ ก้าวจะจับตัวได้

นักองคควัดถาพวทหน้เข้ามาเดี่ยในเขตรวงเมืองมโนไพร ทหารฝรั่ง
 เค็ดเห็นว่าเป็นพระราชอาณาเขตระดัยาม จึงหาคิตตามค่อไปไม้ ดิงนี้
 จึงได้ โปรดเกล้า ฯ ให้หม้ทองตราไปยงเมืองชุชนัธ แดเมือง
 มโนไพรว่า แต่ก่อนก้ได้มตราตั้งให้หัวเมืองปถายพระราชอาณาเขต
 คอยดื่บจับนักองคควัดถาโดยขแรงร เพื่อมิให้นักองคควัดถาหตบหน้
 เข้ามาคังชองดัมในพระราชอาณาเขต มาบตบรัฐบาดฝรั่งเค็ดแจ้งคิง
 ด้เป็นประหน้เง่าเจ้าเมืองกรมการฝ่ายดัยามไม้เอาใจได้ระวังรักษาด่านทาง
 ให้หม้นคงขแรงร จะเปนเหตุให้หม้ความบาดหมางค่อทางพระราชไมตรี
 เพราะคินให้เมืองชุชนัธ แดเมืองมโนไพร แต่งกรมการออกตรวจลาด
 ตระเวนดื่บจับนักองคควัดถาโดยขแรงร

ฝ่ายเมืองชุชนัธ แดเมืองมโนไพร จึงได้แต่งกรมการออกตรวจ
 จับโดยกระแ็ดตรา ก้หาได้ความว่านักองคควัดถาหน้เข้ามาในพระราช
 อาณาเขตไม้

อุปฮาด ท้าวเพยกรมการเมืองภูแถ่นซ้าง มีบอกขอท้าวคำ
 บุครพระพิไชยอุดมเดช เปนราชบุตรเมืองภูแถ่นซ้าง ได้ โปรดเกล้า ฯ
 พระราชทานสัญญาบัตรคังให้ตามขอ แดพระราชทานเด้ออดีตคัตคอก
 เด็ก ๑ แพรด์ทบทิมคิตขตบ ๑ แพรชาวหม้เพดาระ ๑ ฉาพนุ่นผน ๑

ตุจตุคักราช ๑๒๔๘ ปีกุญนพคก มีตราโปรดเกล้า ฯ ไปยงหัว
 เมืองทงปวงว่า ให้บอกรายงานอาการบ้วยเจ็บชองราชฐรชิ่งเกคิชน
 แดรักษายหายไป แดตาย ยงกรุงเทพ ฯ ค้อถาหัวเมืองท้อยโกถี้ เดือน
 ตะครัง เมืองชุนกถาง ๔ เดือนครัง ๑ ชนนอก ๒ เดือนครัง ๑ หัวเมือง

ปลดปล่อยพระราชอาณาเขต แด่ประเทศราชบอกเมื่อต้นปี ๆ ละครึ่ง ๕๕
ก็โดยอำนาจแห่งความที่ทรงพระมหากรุณาแก่สมณะชีพราหมณ์ อาณา
ประชาราษฎร์ เพื่อว่าจะได้ทรงพระราชดำริห์แก่ ไชยบองกันให้ประชาชน
ได้ถึงซึ่งความสุขต่อไป

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์
มงกุฎสยามชั้นที่ ๓ มัณฑนาภรณ์ แก่พระยาราชเสนา (ทัต) ข้าหลวง
เมืองอุบลราชธานี

พระยาราชเสนา (ทัต) ได้มีบอกมายังกรุงเทพฯ ฯ ว่า แต่ก่อน
ราษฎรเมืองอุบล ใช้ดาตทองเหลืองซึ่งหล่อเอาเองเล็กบ้างใหญ่บ้าง
ใช้สอยซื้อสิ่งของต่างเบียดู้อัฐทองแดง คิดราคาตั้งแต่ ๓๐ ดาดจนถึง
๘๐ ดาดเป็นบาท โดยไม่เปนอัตราแน่นอน ราษฎรมีความลำบากในการ
ใช้สอยแตกเป็ดียน ขอรับพระราชทานเบียดู้อัฐทองแดงไปจำหน่าย ได้ทรง
พระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้จ่ายเบียดู้อัฐทองแดง ซีก เดี่ยว อัฐ โฉลก ไป
จำหน่ายในหัวเมืองตวันออกตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

วัน ๓ ๖ ๑ ค่ำ มองซิเออโตแปงฝรั่งเศส ภรรยาเขมร ๓ ดำ
เขมร ๓ มาจากไซ่ง่อน ถึงเมืองอุบล เสิญตราพระราชดีห์แจ้งต่อ
ข้าหลวงเมืองอุบลว่า ผู้สำเร็จราชการเมืองไซ่ง่อนได้ ให้มาเรียนหนังสือ
แตภาษาดาว, ไทย, ข้าหลวงได้จัดทให้พัก แดได้ให้ท้าวสุวรรณสาร
กรมการเมืองอุบลเป็นผู้สอนหนังสือ แตภาษาดาว, ไทย, แก่ ม.โตแปง
อยู่ ๗ เดือน ม.โตแปงรู้หนังสือ แตภาษาดาว, ไทย, ได้บ้างแต่ก็กักตบไป

วันที่ ๑๓ ๒ คำ มองซีเออเซนต์เนร์ฝรั่งเศด ๑ ดำมเขมร ๒
มาจากไซ่ง่อน โดยทางเมืองนครจำปาศักดิ์ ถึงเมืองอุบล แจ้งว่าจะมา
ตรวจสินค้า แด่เทียบชมบ้านเมือง พักอยู่เมืองอุบล จนวันที่ ๕ ๑๓ ๒ คำ
จึงกลับโดยทางเรือไปจำปาศักดิ์แต่ไซ่ง่อน

วันที่ ๕ ๑๒ คำ มุกเขียนมาริตินชาวฝรั่งเศส ๓ กับดำมญวน ๒
มาแต่ไซ่ง่อนทางเลี้ยวมาสู่อุบล แจ้งว่าจะมาเทียบหาซื้อผ้า ครั้น
ซื้อได้มา ๒๒ มาแล้วก็กลับไซ่ง่อนโดยทางเมืองนครจำปาศักดิ์

ในระหว่างเดือน ๗ ๒๕ ฝรั่งเศดได้ยกกองทัพมาเที่ยวปราบปราม
พวกขบถซึ่งเกิดขึ้นในเขตแดนญวน แต่มีทหารฝรั่งเศดคนหนึ่ง ชื่อ
โดสบีตาลีเย ซึ่งได้แตกไปเมื่อเวลาพวกขบถตีตักกองทัพฝรั่งเศด ทหาร
ฝรั่งเศดผู้นั้นจะกลับไปยังกองทัพของตนมิได้ เพราะเหตุพวกขบถตั้ง
สกัดอยู่ ทหารฝรั่งเศดผู้นั้นเห็นว่าประเทศสยามเป็นพระราชไมตรีกับ
ประเทศฝรั่งเศด จึงได้หนีเข้ามาในพระราชอาณาเขตสยาม ซ้ำมา
พากโขงวันตกถึงบ้านเจียดพะไลแขวงเมืองเขมราฐบุรี ทหารฝรั่งเศด
คนนั้นช่วยถึงแก่กรรม ผู้รักษาเมืองกรมการเมืองเขมราฐบุรี ได้พร้อม
ด้วยบาดหลวงโยดาแบง ซึ่งตั้งนอนดำนานอยู่เมืองอุบล ได้จัดการ
ฝังศพฝรั่งผู้นั้นไว้ที่บ้านเจียดพะไลตามสมควร แด่ข้าหลวงเมืองอุบล
ได้มีบอกตั้งสิ่งของ ๆ ฝรั่งผู้นั้นมายังกรุงเทพฯ ฯ

ครั้นเดือน ๑๒ ๒๕ ๒ องถงถอ องเผาะ องกาย ญวน มาถึง
เมืองพิน แจ้งว่าฝรั่งเศดผู้สำเร็จราชการเมืองญวน ใช้ให้มาสืบข่าว
ฝรั่งผู้ตาย ครั้นได้ทราบข่าวฝรั่งนั้นตายแล้ว ญวนทั้งสามก็กลับไป

กรมโทรเลขได้จัดให้ มีศเคอร์ธัสซอนไดแมนไปตรวจรักษาสาย
โทรเลขระหว่างเมืองนครจำปาศักดิ์ไปเมืองซุซันท์ ๆ ไปเมืองเสียมราฐ
ครั้นมีศเคอร์ธัสซอนมาถึงเมืองซุซันท์ วัน ๗ ๕๖ คำ มีศเคอร์ธัสซอน
เป็นใช้ได้ถึงแก่กรรม

พระยามหาอำมาตย์ (หรุ่น) ได้จัดให้หัตถวงเส็นพิทักษ์ เป็น
ข้าหัตถวงกำกับราชการอยู่ณเมืองซุซันท์

เมืองวารินทรสาราบ มีพอใจขึ้นกับเมืองจำปาศักดิ์ โฉมมา
สัมพันธ์กับเมืองเขมรราชฎ์ ใน ๕๕

พระรามนรินทร์ เจ้าเมืองคำเขื่อนแก้ว มีความชราทุพสภาพ
กราบถวายบังคมดาขอออกจากราชการ แดขอให้ท้าวพระศรีผู้บุตรเป็น
ผู้รับราชการแทน จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระศรีเป็นผู้รักษา
ราชการบ้านเมืองต่อไป

เมืองจันแตกกรมการเมืองกาฬสินธุ์ มีบอกยังกรุงเทพฯ ว่า
ตำแหน่งพระธิเบศร์วงษา เจ้าเมืองกุดฉิมนารายณ์ว่าง โปรดเกล้าฯ
ให้ท้าวทินร์ว่าการแทนมาแต่ปีมแมเบญจศก จุดศักราช ๑๒๔๕ ก็ได้
ราชการเรียบร้อยดี ขอรับพระราชทานท้าวทินร์เป็นพระธิเบศร์วงษา
เจ้าเมืองกุดฉิมนารายณ์ วัน ๓ ๕๓ คำ บนี้ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
ตั้งให้ท้าวทินร์เป็นพระธิเบศร์วงษา เจ้าเมืองกุดฉิมนารายณ์ พระราชทาน
ถาดหมากคนโทเงิน ๓ สัปทนต์คู่แดง ๓ เตื่อโหมตเทศร์วเด็ก ๓
แพรขาวห่มเพดาะ ๓ ผ้าม่วงจัน ๓

ราชวงศ์ (นวน) เมืองกมดาไคร์ถึงแก่กรรม

หลวงพรหมภักดี (แสง) ผู้รักษาเมืองแฉกรมการ เมืองเดช
อุดม มีบอกวางเวรกระทรวงต่างประเทศ ขอตังนายร้อยค่านานของชู
คนในบังคับอังกฤษ เป็นนายกองคุมพวกกุลาของชูคนในบังคับอังกฤษ
มีตราโปรดเกล้าฯ ลงวัน ๒ ๑๐ ๘ คำ บัญว่า คนส่งไปแยกคัมหนึ่งคือ
เดินทางสำหรับตัวไปมาค้าขายเพียงบหนึ่ง หาได้ให้ไปตั้งทำสวนไร่นา
ในแขวงเมืองนั้น ๆ ไม่ ถ้าพ้นกำหนดหนึ่งคือแล้ว ต้องให้กลับเข้าไป
เปลี่ยนหนึ่งคือเสียใหม่จึงจะกลับมาก้าขายในพระราชอาณาเขตต่อไปได้
ไม่สมควรที่จะตังนายกองให้ควบคุมคนซึ่งจะตังไป ๆ มา ๆ ให้
ผิดด้วยแบบธรรมเนียมราชการ แต่ให้ห้ามคนส่งไปแยกคัม อย่าให้ตังแต่ชอ
ที่สวนไร่นาบ้านเรือนให้ผิดสัญญาทางพระราชไมตรี

ท้าวท้าวเมืองศรีสะเกษทำหนังสือเบิกต้องเดินทางให้แก่นายร้อย
คำยี่ คำอ่อน เชียงน้อย ของชูซึ่งคุมโคกระบือไม่มีพิมพ์รูปพรรณไป
จำหน่ายผิดพระราชบัญญัติ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ดูกขุนณฑาคา
ปลุกษาโทษท้าวท้าว คัดดินทวน ๕๐ จำคุก ๓ ปี แต่ให้ปรับพระยาวิเศษ
ภักดี (โท) เจ้าเมืองศรีสะเกษ ซึ่งให้การอ้างว่ามีตราพระราชสิทธิ์
อนุญาตว่าถ้าราษฎรจะชอขายโคกระบือ ให้เจ้าเมืองทำเบิกต้องเดินทาง
ให้ ให้ตรวจคำหนังสือรูปพรรณลงในใบเบิกต้องก็ได้ โดยไม่จริงนั้น เป็น
เบียดละเมิดจตุรคุณเป็นเงิน ๕ ชั่ง ๖ ตำดั่งกึ่ง ๓ สดั่ง ๒๐๐ เบี้ย

ดุจตุศักราช ๑๒๕๐ ปีชวดดัมฤทธิศก พระยามหาอำมาตย์
(หรุ่น) แดพระยาราชเสนา (ทัต) ได้มีหนังสือแนะนำบรรดาหัวเมือง
ซึ่งอยู่ในบังคับให้ทำการเนติมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

แต่สมเด็จพระบรมราชเทวี แต่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎ
ราชกุมาร ตามกำหนดอันเป็นธรรมเนียมต่อมาจนทุกวันนี้

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ว่าที่นายพันตรี หลวงพิทักษ์
นรินทร (ผึ่ง) พร้อมด้วยนายร้อยนายสิบไปตั้งกองฝึกหัดทหารอยู่ณเมือง
จำปาศักดิ์ แต่เมืองอุบล ครั้นฝึกหัดได้เรียบร้อยแล้ว พระยามหาอำมาตย์
(หรุ่น) ข้าหลวงเมืองจำปาศักดิ์ แต่พระยาราชเสนา (ทัด) ข้าหลวง
เมืองอุบล จึงได้จัดให้กรมการ พร้อมด้วยนายสิบพลทหาร แดกกำลัง
ตามสมควร แยกย้ายกันไปตั้งรักษาอยู่ณช่องด่านต่าง ๆ ซึ่งอยู่ณชาย
พระราชอาณาเขตทางตะวันออกตามที่ได้รักษามาแต่เดิม

แต่ได้โปรดเกล้าฯ ให้หลวงภักดีณรงค์ (ดิน) หลวงพิทักษ์
นรินทร (ผึ่ง) ไปตรวจจัดการราชการณเมืองสองคอนคองตง เมืองพิน
เมืองนอง เมืองพ็อง เมืองพदान เมืองตะโปน เมืองดำเนาหนองปรือ
ซึ่งอยู่ณฝั่งโขงตะวันออก แล้วหลวงพิทักษ์นรินทร (ผึ่ง) ได้ไปตั้งพัก
จัดการอยู่ณเมืองตะโปน แต่หลวงภักดีณรงค์ (ดิน) นั้นได้โปรด
ให้ขุนพรพิทักษ์ (เค็ดือบ) ไปเบียดยหนักกลับมาณเมืองอุบล ขุนพรพิทักษ์
(เค็ดือบ) จึงได้ไปตั้งพักจัดการอยู่ณเมืองนอง แต่เมืองสองคอน
คองตง เมืองพิน เมืองนอง เมืองพ็อง เมืองพदान เมืองตะโปน
เมืองดำเนาหนองปรือ รวม ๗ เมืองนี้ เดิมจะเป็นบ้านอะไร แต่ได้ตั้ง
ขึ้นเป็นเมืองโดยเหตุผลอย่างไร แต่เมื่อใด และมีพงษาวดารเป็นมาอย่างไร
เพียงไรนั้นข้าพเจ้าผู้เรียบเรียงพงษาวดารนี้หาทราบถึงไม่ เพราะเมื่อขณะ
เรียบเรียงพงษาวดารนี้ เป็นเวลาที่เมืองทั้ง ๗ ได้ตกไปอยู่ในเขตของ

ฝรั่งเคียดเคี้ยวแค้น แต่ทงมิได้พบปะค่านานของเมืองทง ๗ นในท่แห่งใดด้วย
เพราะฉนั้นจึงไม่สามารกรู้ถึงกำเนิดของเมืองทง ๗ นตลอดได้

มีตราโปรดเกล้า ฯ ไปยังหัวเมืองตวันออกว่า บรรดาที่ดินซึ่ง
คนลัปะแยกต ขอฤๅมตั้งบ้านเรือนไร่นาสวนอยู่นั้น จะเป็นสิทธิไม่ได้ เพราะ
มิได้แจ้งต่อกองส่งให้ขออนุญาตต่อรัฐบาลสยามให้ตกลงกันตามหนังสือ
สัญญา แต่ให้เมืองทงปวงทำบาญชีที่ดินซึ่งคนลัปะแยกตได้มาโดยเหตุ
อย่างไรนั้น ส่งยังกรุงเทพ ฯ

วัน ๒ ๓ ๑๒ ค่ำ พระศรีสุธรรมวงษา เจ้าเมืองพยุหะภูมิพิไสย
บ่วยถึงแก่กรรม พระยามหาอำมาตย์ (หรุ่น) ได้มีตราจุฬาราชดีห์ ให้
อุปฮาด (เดช) ผู้ของพระศรีสุธรรมวงษา รักษาราชการเมืองพยุหะภูมิ
พิไสยต่อไป

พระตำรงฤทธิไกร (บุญตา) เจ้าเมืองพนมไพร ซึ่งลงมา
ณกรุงเทพ ฯ เพื่อจะขอเป็นเจ้าเมืองสุวรรณภูมิ มีดำเร็จ เดยบ่วยพัก
รักษาตัวอยู่ณกรุงเทพ ฯ นั้น ครั้นอาการบ่วยทุเลาแล้ว จึงกราบถวาย
บังคมตากลับบ้านเมือง ครั้นไปถึงเมืองนครราชสีมา กลับเป็นไข้หนัก
ตงอีก ครั้นวัน ๕ ๑๑ ๑๒ ค่ำ พระตำรงฤทธิไกร (บุญตา) ถึงแก่กรรม

พระยามหาอำมาตย์ (หรุ่น) จึงได้ให้ท้าวสุวรรณราชผู้เป็น
อุปฮาดรักษาราชการเมืองพนมไพรต่อไป

อุปฮาด ผู้รักษาเมืองภูแดนช้าง ถึงแก่กรรม ท้าวทองด้งได้
เป็นผู้รักษาราชการบ้านเมืองต่อมา

ฝ่ายเมืองสหัสขันธ์ ตั้งแต่พระประชาชนบาท เจ้าเมืองถึง
แก่กรรมแล้ว ก็มีแต่อุปฮาดว่าราชการต่อมา ครั้นถึงบ้นอุปฮาดถึง

แก่กรรม ยังกงมีแต่ราชบุตร (แสง) เมืองแสน เมืองจัน แดกรรมการ
จึงได้พร้อมกันมีบอกมายังพระยามหาอำมาตย์ (หรุ่น) ขอราชบุตร (แสง)
เป็นที่พระประชาชนบาด ฝ่ายข้างพระราชภูมบริหาร (ทอง) ผู้ว่าราชการ
เมืองกมตาไครยทราบดังนั้น จึงรับมีบอกล่วงหน้าไปยังพระยามหาอำมาตย์
(หรุ่น) ซึ่งขอให้อุปฮาด (บัว) เมืองกมตาไครยเป็นพระประชาชนบาด
พระยามหาอำมาตย์ (หรุ่น) จึงได้มีตราจุตราสดให้ ตั้งให้อุปฮาด (บัว)
รับราชการตำแหน่งเจ้าเมืองสหัสขันธ์ อุปฮาด (บัว) จึงได้ย้ายที่ว่าการ
เมืองสหัสขันธ์ มาตั้งอยู่ณบ้านโคก

หุดวงเส้นพิทักษ์ ข้าหุดวงเมืองขุขันธ์ไปตรวจราชการณเมือง
อุทุมพร ครั้นวัน ๗ ๗ ๘ ค่ำ บัวยถึงแก่กรรมณเมืองอุทุมพร

พระยามหาอำมาตย์ (หรุ่น) ได้จัดให้หุดวงนครบุรี ไปรับ
ราชการเป็นข้าหุดวงอยู่ณเมืองขุขันธ์ต่อไป

พระทิพชดดิษฐ์อินทนิมิตร เจ้าเมืองพรหมกัน บัวยถึงแก่กรรม
พระอนันตภักดิ์ ผู้รักษาเมืองสังขะ ได้ให้หุดวงพิณิจต์มบคเป็นผู้รักษา
เมืองพรหมกันต่อไป

นายแก้วหมอ นายดีตาควาญนำข้างต่อไปแทรกโพนไต้ข้างเผือก
พลายตัวหนึ่ง ที่แขวงข่าระแตฝั่งโขงควนออก ได้ตั้งข้างนั้นมายังเมือง
นครจำปาศักดิ์

ครันตุจุตคักราช ๑๒๕๑ ปีฉลู รัตนโกสินทรศก ๓๐๘ พระยา
มหาอำมาตย์ (หรุ่น) จึงให้เจ้าราชวงศ์ (จุ่น) แดเจ้าราชบุตร นคร
จำปาศักดิ์ คุมข้างพลายดำคัญตัวที่ไต้ใหม่ มาถวายณกรุงเทพ ฯ

โปรดเกล้า ฯ ให้ชั้นระวางพระราชทานนามว่า พระเล็ดตรวราเคนทร์
 แดทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ตั้งเจ้าราชวงศ์ (จุ่น) เป็นเจ้า
 ประชากรเกษม จางวางนครจำปาศักดิ์

วันที่ ๒๑ & ค่ำ ปน หดวงภักดีณรงค์ (สิน) ออกจากเมือง
 อุบลมาเฝ้าทูตของชุดพระบาท เพื่อได้กราบบังคมทูลพระกรุณาในข้อ
 ราชการต่าง ๆ

พระวงษาสุรเดช เจ้าเมืองมุดปาโมกซ์ ซึ่งชั้นกับเมืองดีทันตร
 นั้น มิถูกต้องเป็นสามัคคีรศกันกับผู้ว่าราชการกรมการเมืองดีทันตร
 แดทั้งต้องไปเป็นความร้ายคดีวิวาทกับราชวงศ์ เมืองดีพันฎา ต้อง
 คุมขังพิจารณา อยู่ณสำนักข้าหลวงนครจำปาศักดิ์ เลี้ยทรมพิสัย
 แคนดง เจ้านครจำปาศักดิ์เข้าทูลบารุง ให้กุ่มทรมพิสัยสิน พระวงษา
 สุรเดช ตกเป็นถูกหน้เจ้านครจำปาศักดิ์ ๆ จึงให้พระวงษาสุรเดช แด
 ราชบุตร อพยพครอบครัว ดงไปตั้งอยู่ณหนองไก่อ้าท่ากั้น ด่าน้ำ
 เซซาน แขวงเมืองแสนปาง เป็นเมืองใหม่ แต่ยังมีทันทขนานนามเมืองไม่
 ฝ้ายทางเมืองมุดปาโมกซ์ ก็คงมีแต่อุปฮาด แดท้าวสุทธิสาร แดกรมการ
 อยู่รักษาการบ้านเมือง

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานสัญญาบัตร ให้ท้าว
 ไชยเด่นผู้ว่าที่อุปฮาด เป็นอุปฮาด ให้ท้าวสุริย (อุทา) ผู้ว่าที่ราชบุตร
 เป็นราชบุตร เมืองร้อยเอ็ด

ราษฎรเมืองดีหัดขันธุ์ พากันทำเรื่องราวร้องทุกข์ ไปถวาย
 พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม ณเมืองหนองคาย

กต่างโทษอุปฮาด (บัว) ผู้รักษาเมืองสหัสขันธ์ว่ากระทำการกดขี่ข่มเหง
 ดงเอาเงินกับราษฎร รับสั่งให้พิจารณาได้ความจริง โปรดเกล้า ๆ ให้
 คืนเงินแก่ราษฎร แต่ให้อุปฮาดออกจากตำแหน่งผู้รักษาเมืองสหัสขันธ์
 กลับไปอยู่เมืองกมตาไศรตามเดิม ส่วนเมืองสหัสขันธ์ ก็คงมีแต่
 ราชบุตร (แสง) แดเมืองแสน เมืองจัน กรมการอยู่รักษาราชการ
 บ้านเมืองต่อไป

พระยามหาอำมาตย์ (หรั่ง) มีตราจุฬราชสิทธิ์ ตั้งให้ท้าวทองอิน
 บุตรพระศรีเกษตราธิไชย (เง่า) เจ้าเมืองเกษตราธิไชย ซึ่งไปศึกษา
 ราชการอยู่ที่ว่าการข้าหลวงนครจำปาศักดิ์คืนเป็นอุปฮาดเมืองเกษตราธิไชย

อุปฮาด (หงษ์) เมืองแขงบาดาด ถึงแก่กรรม

เมื่อวันที่ ๑๖ สิงหาคม ๒๒๖๖ ขุนนางญวน ที่ส่งของภู่
 มุ่งับการเมืองลาดคำโต กับองเถตาย เมืองลาดคำโต ๒๒๖๖ ๒๒๖๖
 กวางติ ๒๒๖๖ ๒๒๖๖ ๒๒๖๖ ๒๒๖๖ ๒๒๖๖ ๒๒๖๖ ๒๒๖๖ ๒๒๖๖ ๒๒๖๖
 ปลายหอก ๔ ถัดดาบ ๒ ถัดธงนำหน้า ๒ ถัดกลองนำหน้า ๓ ถัดหีบหมาก ๒
 ถัดไม้เท้า ๓ ถัดกลองยาแดง ๓ ถัดร่มสำหรับยศ ๓ มาหาหลวงพิทักษ์
 นรินทร์ (ผิง) ๆ ได้ศอรับตามสมควร ๒๒๖๖ ๒๒๖๖ ๒๒๖๖ ๒๒๖๖ ๒๒๖๖ ๒๒๖๖ ๒๒๖๖ ๒๒๖๖ ๒๒๖๖ ๒๒๖๖
 (ผิง) ว่า มาอยู่เมืองตะโปนด้วยเหตุประการใด หลวงพิทักษ์นรินทร์
 ตอบว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกรุงสยามโปรดเกล้า ๆ ให้มาอยู่รักษา
 เพื่อปราบปรามโจรผู้ร้าย ให้ราษฎรได้รับความสุขสำราญ แดวองบาง
 ก็จากกลับไป

โปรดเกล้าฯ ให้กรมยุทธนาธิการส่งนายร้อยเอก ชุนพิศต
 ยุทธการ (ปีก) ๑ นายร้อยตรี ชื่น ๑ นายร้อยตรี คำ ๑ นายร้อยตรี
 พลับ ๑ นายร้อยตรี พึ่ง ๑ นายร้อยตรี วาด ๑ นายร้อยตรี พรหม ๑
 กับพดตราเดียว ๑ ขึ้นไปรับราชการ กับว่าที่นายพันตรี หลวง
 พิทักษ์นรินทร์ (ผึ้ง) ชุนพิศตฯ กับนายร้อย ๗ นาย ได้ไปถึงเมืองอุบล
 เมื่อวันที่ ๒๓ สิงหาคม แล้วหลวงพิทักษ์นรินทร์จัดให้ ชุนพิศต ๑
 นายร้อยตรี พึ่ง ๑ นายร้อยตรี ค่าย ๑ นายร้อยตรี คำ ๑ ไปรับ
 ราชการอยู่กับหลวงพิทักษ์นรินทร์ (ผึ้ง) ณด่านเมืองตะโปน เมืองพิน
 เมืองนอง แดงจัดให้นายร้อยตรี วาด ๑ นายร้อยตรี ชื่น ๑ นายร้อยตรี
 พลับ ๑ นายร้อยตรี พรหม ๑ ไปรักษาราชการนำด่านเมืองนครจำปาศักดิ์
 รัฐบาลฝรั่งเศส ได้แจ้งต่อรัฐบาลสยามว่า มองซิเออเดอมา
 เรียนา ฤาเดอ กอมเต เดอ ตะเว ซึ่งตั้งตัวเป็นเจ้าของดินเมืองซิดัง
 ได้หนีมาจากปารีส ไปเมืองซิดัง (แขวงซำระแต ตั้งอยู่ตำบลที่เรียกว่า
 ไปโต ปลายด่าน้ำเซโขงฤาเซกอง ฝั่งโขงตะวันออก) กับคนยุโรป ๕ คน
 มับน ๔๘ หีบ ขอให้รัฐบาลสยามช่วยสืบจับ

แต่รัฐบาลอังกฤษ แจ้งว่าเจ้าเมงกุน บุตรพระเจ้ามณฑมิน
 เจ้าแผ่นดินเมืองพม่าคนเก่า ซึ่งอังกฤษ ได้เอาตัวไปขังไว้ประเทศอินเดีย
 หนีมาทางเมืองไซ่ง่อน รัฐบาลอังกฤษเกรงว่า เจ้าเมงกุนจะหนีเข้ามา
 ในพระราชอาณาเขตสยามทางหัวเมืองลาวตะวันออก จึงขอให้รัฐบาล
 สยามช่วยสืบจับ

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีตราตั้งยังบรรดาหัวเมืองตวัน
ออกให้ช่วยสืบจับมองซีเออเดอมาเรียนา แดเจ้าเมงกุน ตามความ
ประสงค์ของรัฐบาลฝรั่งเศส แดอังกฤษ ตามทางพระราชไมตรี โดย
แข็งแรง ก็หาได้ความว่า มองซีเออเดอมาเรียนา แดเจ้าเมงกุน ได้เข้า
มาในพระราชอาณาเขตหรือไม่

อุปฮาด (สุวรรณ) ราชวงศ์ แดกรมการ เมืองพนมไพร
แดนมฤค ชนเมืองสุวรรณภูมิ มีความวิวาทบาดหมาง กับอุปฮาด
ผู้รักษาเมืองสุวรรณภูมิ มีพอใจจะสู้รบกับเมืองสุวรรณภูมิ จึง
พร้อมกันมีบอกไปยังพระพิเรนทรเทพ (ทองคำ) ข้าหลวงเมืองนครราชสีมา
ขอสู้รบกับนครราชสีมา แต่ก็ไม่สำเร็จ เพราะเขตแขวงเมือง
พนมไพรมิได้ ติดต่อกับเขตแขวงนครราชสีมา ซึ่งจะเปนทางสกัดกั้น
แก่การบังคับบัญชา จึงหาได้โปรดเกล้าฯ ให้การเปนไปตั้งความประสงค์
ของผู้รักษาเมืองกรมการเมืองพนมไพรไม่ ฝ่ายอุปฮาด ผู้รักษาเมือง
แดนกรมการเมืองสุวรรณภูมิ มีบอกกล่าวโทษเมืองมหาสารคาม เมือง
สุรินทร์ เมืองศรีสะเกษ ว่าแย่งชิงเขตแขวงเมืองสุวรรณภูมิไปขอตั้ง
เปนเมืองชน คือเมืองมหาสารคาม ขอบ้านนาเดาเปนเมืองวาปีประทุม
เมืองสุรินทร์ ขอบ้านทพค้าย เปนเมืองชุมพดบุรี เมืองศรีสะเกษ
ขอบ้านโนนหินกอง เปนเมืองราชสีห์ ได้ โปรดเกล้าฯ ให้ข้าหลวง
นครจำปาศักดิ์ แดเมืองอุบลไต่ส่วนว่ากล่าวในเรื่องนี้ ก็รอดอนไม่ไหว
เพราะเหตุเมืองทั้งนี้ ได้ โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งเปนเมืองชนของเมืองทั้งสาม
มาได้หลายปีแล้ว เปนอันโปรดเกล้าฯ ให้ตกลงคงเปนเมืองชนของ
เมืองทั้งสามอยู่ตามเดิม

รัฐบาลฝรั่งเศสแจ้งขออนุญาตต่อรัฐบาลสยามว่า จะแต่งตั้งให้ มองซิเออปาเว่เป็นข้าหลวงหัวหน้า พร้อมด้วย ม. เดเฟฟปอนตาดิศวัตเซ ๓ ม. กูเบ็ค ๓ ม. บันเจต ๓ ม. กอยนาร์ ๓ ม. นาซีหมอ ๓ ม. เปนเคน ๓ ม. ดาซัน ๓ ม. นิดวน ๓ ม. สตราไวซ์ ๓ ม. มอเดอ ๓ ม. ดูกัน ๓ ม. มาซี ๓ ม. กูตาค ๓ ม. ฮาคดี ๓ รวม ๑๕ นาย แบ่งออกเป็นสามกอง ไปเที่ยวตรวจทำแผนที่เขตรแดนชายพระราชอาณาเขตรสยาม ซึ่งติดต่อกับเขตรแดนญวนในบารุงฝรั่งเศส เพื่อรัฐบาลทั้งสองจะได้ ปกษาแบ่งปันให้เป็นทีตกลงกัน รัฐบาลสยามได้อุญาตให้ตรวจตาม ความประสงค์ของรัฐบาลฝรั่งเศส

แต่ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กรมแผนที่ จัดให้หลวง สากตกิจประมวญ (ม.ว. เณติม) ๓ หลวงค่านวณคัคณานต์ (ดี) ๓ นายแถดงการวิธิกิจ ๓ นายมานิตวิธิยา (เอม) ๓ หม่อมราชวงษ์ชิน ๓ นายเย็น ๓ นายปาน ๓ นายเล่ม ๓ นายถิต ๓ นายผิว ๓ นายเจริญ ๓ แยกกันเป็นกอง ๆ ออกไปพร้อมด้วยข้าหลวง ซึ่งรักษาหัวเมืองชาย พระราชอาณาเขตร ตรวจแผนที่ชายพระราชอาณาเขตร แดเพื่อต้อนรับ ข้างแกข้าหลวงฝ่ายฝรั่งเศส วันที่ ๑๐ มีนาคม หลวงค่านวณคัคณานต์ ไปถึงเมืองอุบต

พระอานงไชยวัช (สู่วอ) ผู้ว่าราชการเมืองชวบุรี มีบอก มายังพระยาราชนา (ทัต) ข้าหลวงเมืองอุบต ว่ามีความชราทุพสภาพ ขอรบถวายนังคมลาออกจากราชการ แดขอให้เพี้ยเมืองชวาบุตร เขยเป็นผู้รักษาราชการเมืองแทน พระยาราชนา (ทัต) ได้อุญาต

แต่ได้ให้เพี้ยเมืองขวาร์บราชการนำผู้รักษาเมืองชวบุรีแทน ตาม
ประสงค์ของพระจันทไชยขันธ์ แล้วได้มียกมายังกรุงเทพ ฯ

พระเจริญราชเดช ผู้ว่าราชการเมืองมหาสารคาม แด่พระ
ชคตยวงษา ผู้ว่าราชการเมืองร้อยเอ็ด มียกมายังกรุงเทพ ฯ ว่า พระ
สุพรรณวงษาผู้ว่าราชการเมืองพยัคฆภูมิ ไปตั้งเมืองที่บ้านนาข้าวขวางเมือง
มหาสารคาม แด่พระธาดาอำนวยเดช ผู้ว่าราชการเมืองจตุรพักตรพิมาน
ไปตั้งเมืองที่บ้านหัวช้างเปิดอยกตางขวางเมืองร้อยเอ็ด หาได้ไปตั้ง
ที่บ้านเมืองเดิม แด่ที่บ้านกุดพิมาน ตามกระแสตราโปรดเกล้า ฯ ไม่
ทั้งสองรายนี้ ได้มีท้องตราโปรดเกล้า ฯ ให้ข้าหลวงเมืองอุบล
ไปตั้ง

มองซิเออไซแมน พ่อค้าฝรั่งเค็ดได้นำสินค้าต่าง ๆ มาตั้งจำหน่าย
ที่เมืองอุบล

แต่ในบั้นต้นแต่เข้าแพงถึงเกวียนตะขิ่ง ๘ ตำดั่ง
ได้มีประกาศโปรดเกล้า ฯ ให้ใช้วันตามทางสุริยคติกาลในบั้น
สุรทินโกสินทรศก ๓๐๘ บัชาตโทษกจุดศักราช ๓๒๕๒ มีสารตรา
โปรดเกล้า ฯ ให้บั้นนำที่ข้าหลวงเปน ๔ กอง คือ

ข้าหลวงนครจำปาศักดิ์ ได้บังคับราชการ แด่ชำระคดีดินความ
อุทธรณ์เร่งรัดเงินด้วย เมืองนครจำปาศักดิ์ ๑ เมืองเชียงแตง ๑ เมือง
แสนปาง ๑ เมืองสุรินทร์ ๑ เมืองอุบล ๑ เมืองสาครบุรี ๑ เมืองคำ
ทองใหญ่ ๑ เมืองสุรินทร์ ๑ เมืองสังขะ ๑ เมืองชนบท ๑ เมืองเดช
อุดม ๑ รวมเมืองใหญ่ ๑๑ เมืองชน ๒๑ เหล่านี้ ให้เรียกว่าหัวเมืองดาว
ฝายควนออก

ข้าหวงเมืองอบตราชธานี บังคับเมืองอบต ๑ เมืองกาฬสินธุ์ ๑
เมืองสุวรรณภูมิ ๑ เมืองมหาสารคาม ๑ เมืองร้อยเอ็ด ๑ เมืองภูพาน
ข้าง ๑ เมืองกมตาไครย ๑ เมืองยโสธร ๑ เมืองเขมราฐ ๑ เมือง
สองคอนดอนตง ๑ เมืองหนอง ๑ เมืองศรีสะเกษ ๑ รวมเมืองใหญ่ ๑๒
เมืองเล็ก ๒๙ เหล่านี้ให้เรียกว่าหัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออกเฉียงเหนือ

ข้าหวงเมืองหนองคาย บังคับเมืองหนองคาย ๑ เมืองเชียง
ขวาง ๑ เมืองบริคณห์นิคม ๑ เมืองโพธิ์ไธย ๑ เมืองไชยบุรี ๑
เมืองท่าอุเทน ๑ เมืองนครพนม ๑ เมืองสกลนคร ๑ เมืองมุกดาหาร ๑
เมืองกุมภวาฬ ๑ เมืองบุรีรัมย์ ๑ เมืองหนองหาร ๑ เมืองขอนแก่น ๑
เมืองคำเกิด ๑ เมืองคำมวน ๑ เมืองห่มศักดิ์ ๑ รวมเมืองใหญ่ ๑๖
เมืองชน ๓๖ เหล่านี้ให้เรียกว่าเมืองลาวฝ่ายเหนือ

ข้าหวงเมืองนครราชสีมา บังคับเมืองนครราชสีมา ๑ เมือง
ชนบท ๑ เมืองภูเขียว ๑ รวมเมืองใหญ่ ๓ เมืองชน ๑๒ เหล่านี้ให้
เรียกว่าหัวเมืองลาวกลาง

แต่เมืองสองคอนดอนตงนั้น แต่ก่อนกับเมืองอุบล ครั้น
เมื่อทำวหนุเป็นพระจันทร์เทพสุริยวงษ์ เจ้าเมืองมุกดาหาร แต่เจ้า
ราชวงษ์หน่อคำเป็นเจ้าพรหมเทวานุเคราะห์วงษ์ เจ้าเมืองอุบล ได้ยก
เมืองสองคอนดอนตงไปชนเมืองมุกดาหารข้ามเขตรวงเมืองอุบล แต่
เมืองชนไประยะทางไกลถึง ๔ วัน ๕ วัน

แต่เมืองคำเกิด เมืองคำมวน เดิมชนกับเมืองกาฬสินธุ์ ข้าม
เขตรวงเมืองไชยบุรี เมืองท่าอุเทนเข้ามาหลายคืน แต่เป็นหน้าที่
ข้าหวงหนองคายจัดข้าหวงไปรักษาราชการอยู่แล้ว

จึงโปรดเกล้าฯ ให้เมืองสองคอนคองตงเมืองขึ้นเมืองมุกดาหาร
มาขึ้นเมืองอุบล ในบังคับข้าหลวงหัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออกเฉียงเหนือ
ให้ยกเมืองคำเกิด เมืองคำมวนเมืองขึ้นเมืองกาฬสินธุ์ ไปขึ้น
เมืองท่าอุเทน ในบังคับข้าหลวงหัวเมืองลาวฝ่ายเหนือ

แต่โปรดเกล้าฯ ให้พระยามหาอำมาตยาธิบดี (หรุ่น) ข้าหลวง
ใหญ่ซึ่งอยู่นครจำปาศักดิ์ มีอำนาจบังคับว่ากล่าวข้าหลวงหัวเมืองลาว
ฝ่ายตะวันออกเฉียงเหนือ ฝ่ายเหนือแต่ลาวกลางได้ตามควรแก่ราชการ

แต่โปรดเกล้าฯ พระราชทานตราประจำชาติสำหรับตำแหน่งข้า
หลวงทั้ง ๕ กอง เป็นรูปอาร์มแผ่นดินใช้ประทับเป็นสำคัญในหนังสือ
ราชการด้วย

ขุนพรพิทักษ์ (เค็ดอบ) ข้าหลวงตุลาการเมืองอุบล ได้รับ
พระราชทานสัญญาบัตร เป็นหลวงโยธีบริรักษ์ แด่นายรอดมหาดเล็ก
ข้าหลวงผู้ช่วยเมืองอุบล เป็นหลวงพิทักษ์สุเทพ ในเดือนเมษายนปี
นั้น

โปรดเกล้าฯ ให้พระพิศณุเทพ (ช่วง) ข้าหลวงที่ ๒ ขึ้นไป
เปลี่ยนพระยามหาอำมาตย์ (หรุ่น) ณเมืองนครจำปาศักดิ์ แต่โปรด
ให้หลวงสุเทพนุรักษ์ หลวงเทพนทรเทพ หลวงบุรินทามาตย์ หลวง
เทพนเรนทร์ ขุนมหาวิไชย ขุนวิศิษฐหาร เป็นข้าหลวงผู้ช่วยไปด้วย
พระพิศณุเทพ ๆ กับข้าหลวงผู้ช่วยไปถึงนครจำปาศักดิ์ เมื่อมีถุนายน
ร.ศ. ๑๐๘

พระยามหาอำมาตย์ (หรุ่น) มอบราชการเสร็จแล้ว ได้เดิน
จากนครจำปาศักดิ์ กลับมาเฝ้าทอดของชุดพระบาทนครกรุงเทพฯ เมื่อ
เดือนกรกฎาคม ร.ศ. ๑๐๘

หลวงสุเทพนุรักษ์ ไปเป็นข้าหลวงรักษาราชการอยู่ณเมือง
เด่นปาง

หลวงเทพนทรเทพ เจ้าพระยาศรีวิไชย ฯ เมื่อยังเป็นหลวงเส้น
พิทักษ์ ขุนมหาวิไชย ไปเป็นข้าหลวงกำกับราชการอยู่ณเมืองดีทันดร

หลวงบุรินทามาตย์ ไปเป็นข้าหลวงกำกับราชการอยู่ณเมือง
เชียงใหม่

หลวงเทพนเรนทร์ นายร้อยโทพุ่ม เป็นข้าหลวงอยู่ณเมืองคำ
ทองใหญ่ แดเมืองสาตวัน

มองซิเออ โกวโรกือแร ดุคเตอแนนต์ฝรั่งเค็ด กับขุนนางญวน
แดทหาร ๑๕ คน มาแต่เมืองกวางบิง กวางต ถึงตำบลบ้านห้วยสาร แจ้ง
ค่อนายสิบโทเพื่องผู้รักษาด่านพระราชอาณาเขตว่า ฝรั่งเค็ดผู้บังคับ
การเมืองเว้ ให้ ม. โกวโรกือแร มาตรวจด่านฝ่ายสยามซึ่งได้ตั้งไว้แล้ว
ม. โกวโรกือแร มีหนังสือแจ้งยังหลวงพิทักษ์นรินทร์ (ผิง) ข้าหลวง
เมืองตะโปนว่า ซึ่งสยามมาตั้งกองทัพในที่ซึ่งเรียกว่าเชียงใหม่ตะโปน
บ้านห้วยสารนั้นผิดยุคธรรมเนียมหนังสือสัญญา ให้รับถอยกองทัพไปตั้ง
เสียในเมืองวัง เมืองผาบัง เมืองห้างกุก

หลวงพิทักษ์นรินทร์ (ผิง) มีหนังสือตอบยัง ม. โกวโรกือแรว่า
รัฐบาลสยามยังมีไตม์คำสั่งออกมา หลวงพิทักษ์จะต้องอยู่รักษา เพื่อ
ระงับปราบปรามโจรผู้ร้ายให้ราษฎรมีความสุขไปก่อน แล้ว ม. โกวโร
กือแร ก็กลับไปจากบ้านห้วยสาร

วันที่ ๑๘ กรกฎาคม หลวงพิทักษ์นรินทร์ข้าหลวงเมืองตะโปน

แดงมีนคักติบริบาด ซึ่งโปรดเกล้า ฯ ให้ออกไปเป็นข้าหลวงผู้ช่วย
 ฅนกองข้าหลวงหัวเมืองลาวทวันออกเฉียงเหนือ ไปถึงเมืองอบต, แดที่
 เมืองตะโปนน หหลวงพิทักษ์รินทร์ จดใ้ นายร้อยตรีพรหมรักษา
 ราชการ

วันที่ ๕ สิงหาคม มงซีเออปาอู หัวนำผู้ตรวจแผนที่ กับพวก
 กอมิแซฝรั่งเศส ๕ นายมาถึงเมืองอบต,

วันที่ ๒๒ ตุลาคม หม่อมราชวงศ์ชื่น ข้าหลวงตรวจการแผนที่
 ฝ่ายสยามถึงเมืองอบต,

วันที่ ๒๖ ตุลาคม พระพิไชยสุริยวงษา (นาก) ผู้รักษาเมือง
 สุรินทร์ช่วยเป็นถึงแก่กรรม

วันที่ ๖ พฤศจิกายน มงซีเออโกยา ๓ มงซีเออดูกวง ๓
 มงซีเออกือกาค ๓ มงซีเออกูเป ๓ ข้าหลวงตรวจแผนที่ฝ่ายฝรั่งเศส
 มาถึงเมืองอบต แล้วไปนครจำปาศักติ เมื่อวันที่ ๘ พฤศจิกายน

วันที่ ๒๗ พฤศจิกายน พระภักดีณรงค์ (ดิน) ข้าหลวงเมือง
 อบต ซึ่งตงมาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทณกรุงเทพ ฯ นั้นกลับถึงเมืองอบต
 วนนี้

วันที่ ๓๐ ธันวาคม องโตนญวน ซึ่งอยู่บ้านดิ่งเหลา ไปหา
 นายร้อยตรีพรหม ข้าหลวงเมืองตะโปน แจ้งว่า องภูเมืองลาดคำโต
 ใ้องโตนมาตามตัวผู้ว่าราชการเมืองตะโปน เมืองหนอง เมืองพิน
 เมืองวังคำ ไปหาองภู ฯ จะมาที่บ้านดิ่งเหลา นายร้อยตรีพรหมตอบว่า

ถ้าคนต่างประเทศจะเข้ามาในพระราชอาณาเขต ต้องมีตราพระราชสั่งให้
จึงจะเข้ามาได้ ให้้องโดนกดับเสีย ครั้นรุ่งขึ้นของโดนก็ตากดับไป

มีท้องตราโปรดเกล้าฯ ให้พระยาราชเสนา (ทัต) ไปพิจารณา
ความโจรผู้ร้ายณเมืองนครราชสีมา พระยาราชเสนาได้ออกจากเมือง
อุบลวันที่ ๑๒ ธันวาคม

มกราคม มองซิเออปาว่า แด่มองซิเออมะตะแกว กับทหาร
ญวน ๒๐ ไพร่ญวน ๑๕ คน ซึ่งตรวจแผนที่ชายพระราชอาณาเขตไป
ถึงตำบลบ้านห้วยสำราญ แล้วออกจากตำบลบ้านห้วยสำราญ ไปตำบลเมืองตะโปน
ผู้รักษาด่านฝ่ายสยามได้ต้อนรับแต่อุปการะตามสมควร

มกราคม พระรามนรินทร์ผู้ว่าราชการเมืองคำเขื่อนแก้ว ขึ้น
เมืองเขมรราชบุรี มีบอกยังข้าหลวงเมืองอุบล, ว่ามีความชราทุพดภาพ
ขอตาออกจากหน้าที่ราชการ แดขอให้ท้าวจางจำปาผู้หลาน เป็นผู้รักษา
เมืองรับราชการฉลองพระเดชพระคุณแทน พระภักดีณรงค์ (สิน)
ข้าหลวงเมืองอุบลได้อนุญาตตามความประสงค์ของพระรามนรินทร์ แด
ได้มีบอกมายังกรุงเทพฯ ฯ

มีนาคม บริษัทสยามบุรพทิศดีธิการ ซึ่งตั้งอยู่ณเมืองอุบล
ได้เปิดโรงจักรเตี้ยไม้ต่าง ๆ นาย อ. จ. ยัย เป็นผู้จัดการ

พระเจริญพลรบ ผู้ว่าราชการเมืองสองคอนคองตง ถึงแก่กรรม
ราชวงศ์บุตรพระเจริญพลรบ ได้เป็นผู้รักษาราชการบ้านเมือง
ต่อไป

พระภักดีณรงค์ (สิน) ได้ให้หลวงเทพนรินทร์ (วัน) ไปเป็น

พระสุรพิณฑนิคมานุรักษ์ ผู้ว่าราชการเมืองสุรพิณฑนิคม ซึ่ง
ตามพระยามหาอำมาตย์ (หรุ่น) ตงมาพักอยู่ณกรุงเทพฯ ถึงแก่กรรม
สุรตนโกสินทรศก ๑๓๐ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรง
พระราชปรารภว่า กรุงสยามได้ทำหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรี
กับนานาประเทศมาช้านาน บ้านเมืองก็เดินขึ้นด้วยความเจริญเป็นอันดับ
แต่บัดนี้ฝรั่งเศษปราบปรามไต่เมืองเขมรแดนญวนตั้งเกย อยู่ในอำนาจ
ฝรั่งเศษได้จัดการทนายารุงเขตรแดนใกล้ติดต่อกับชายพระราชอาณาเขตร
ตั้งแต่ทิศใต้ ไปทิศตะวันออกจนโอบถึงทิศเหนือ แต่ฝ่ายอังกฤษก็ได้
จัดการเขตรแดนพม่า ติดต่อกับเขตรแดนสยามทางฝ่ายทิศใต้
แต่ทิศตะวันตกโอบถึงยางแดงเงี้ยวจีน เชียงตุง เขตรแขวงท่งลำ
พระนครนี้ ก็ยังไม่ได้ตัดสินแบ่งปันให้เป็นที่ตกลงกัน ผู้คนเขมร ซ้า
บ้า ดง ญวน ดาว เงี้ยว ซึ่งเป็นข้าขอบขัณฑสีมากรุงเทพนานคร
อันตั้งคฤหาสน์อยู่ตามปลายพระราชอาณาเขตร ก็ล้วนปะปนกัน
กับคนที่อยู่นอกพระราชอาณาเขตร อันรัฐบาลฝรั่งเศษแต่อังกฤษได้
จัดการทนายารุงอยู่นั้น จำเป็นที่รัฐบาลสยาม กับฝรั่งเศษ อังกฤษ
จะต้องปรึกษาหารือแบ่งปันเขตรแขวงบ้านเมืองให้เป็นที่ตกลงกัน แต่
หัวเมืองในพระราชอาณาเขตรที่ใดแบ่งปันไว้ โดยกำหนดแต่ก่อนนั้น ยัง
หาสมควรแก่กาลสมัยไม่ ควรจะจัดข้าหลวงที่ทรงคุณวุฒิปรีชาสามารถ
ออกไปประจำรักษาพระราชอาณาเขตร ซึ่งติดต่อกับหัวเมืองต่างประเทศ
เพื่อจะได้ปรึกษาหารือด้วยเรื่องผู้คนเขตรแขวง แฉ่งยังรัฐบาลทั้งสองฝ่าย
ได้จัดการราชการบ้านเมืองให้เป็นที่เรียบร้อย เพื่อรักษาทางพระราชไมตรี

ให้มีความเจริญยิ่งขึ้น และจะได้รักษาด่านทางปราบปรามโจรผู้ร้ายให้
 ราษฎรไพร่บ้านพลเมืองได้ทำมาหาเลี้ยงชีพเป็นความดีตก จะได้เป็น
 ความสุขสมบูรณ์แก่ผู้คนภายนอกในพระราชอาณาเขต อันจะได้ไปมา
 ค้าขายได้ โดยสำเร็จดีตกสืบไป

จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าน้อยยาเชอ กรมหลวง
 พิษณุประชาร เป็นข้าหลวงใหญ่ พร้อมด้วยข้าราชการฝ่ายทหารพลเรือน
 ออกไปตั้งรักษาอยู่ณเมืองนครจำปาศักดิ์กองหนึ่ง ให้เรียกว่าข้าหลวง
 หัวเมืองดาวกา

ให้พระเจ้าน้อยยาเชอ กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม เป็นข้าหลวง
 ใหญ่ พร้อมด้วยข้าราชการทหารพลเรือนตั้งอยู่ณเมืองหนองคายกองหนึ่ง
 ให้เรียกว่าข้าหลวงหัวเมืองดาวพวน

ให้พระเจ้าน้อยยาเชอ กรมหมื่นสรรพสิทธิประสงค์ เป็น
 ข้าหลวงใหญ่ พร้อมด้วยข้าราชการทหารพลเรือน ตั้งอยู่ณเมือง
 หลวงพระบางกองหนึ่ง ให้เรียกว่าข้าหลวงหัวเมืองดาวพงซาว (แต่
 กองนายหลังเป็ดียนมาประจำเมืองนครราชสีมา หาได้ไปเมืองหลวง
 พระบางไม่)

แต่ให้คงมีข้าหลวงประจำอยู่ณเมืองเชียงใหม่ตามเดิม กองหนึ่ง
 ให้เรียกว่าข้าหลวงหัวเมืองดาวเฉียง

ให้เมืองนครจำปาศักดิ์ เมืองเชียงแตง เมืองแสนปาง เมือง
 สัตหันธ์ เมืองสาถวัน เมืองอศบอ เมืองคำทองใหญ่ เมืองสุรินทร์
 เมืองสังฆะ เมืองขุขันธ์ เมืองเดชอุดม เมืองศรีสะเกษ เมืองอุบล

เมืองยโสธร เมืองเขมราฐ เมืองกมตาไครย เมืองกาฬสินธุ์
เมืองภูพาน เมืองสุวรรณภูมิ เมืองร้อยเอ็ด เมืองมหาสารคาม
เมืองใหญ่ ๒๓ เมือง ขึ้น ๔๓ เมือง อยู่ในบังคับบัญชาข้าหลวงเมือง
ดาวขาว

ให้เมืองหนองคาย เมืองเชียงขวาง เมืองบริคณห์นิคม เมือง
โพธิ์ไธย เมืองนครพนม เมืองท่าอุเทน เมืองไชยบุรี เมืองสกลนคร
เมืองมุกดาหาร เมืองขอนแก่น เมืองห่มศักดิ์ เมืองใหญ่ ๓๓ เมือง
ขึ้น ๓๖ อยู่ในบังคับบัญชาข้าหลวงหัวเมืองลาวพวน

ให้เมืองหลวงพระบางราชธานี แดพวกสืบสองบ้านนา ดอ
สืบสองจุไทย หัวพันทั้งห้า หัวพันทั้งหก หัวเมืองชนในพระราชอาณา
เขต อยู่ในบังคับบัญชาข้าหลวงหัวเมืองลาวพวน

ให้เมืองนครเชียงใหม่ นครลำปาง นครลำพูน เมืองน่าน
เมืองแพร่ เมืองเถิน แดเมืองขึ้น อยู่ในบังคับบัญชาข้าหลวงเมือง
ลาวเฉียง

ข้าหลวงใหญ่หัวเมืองลาวพวนนั้นหาได้เสด็จไม่ ที่เมืองนคร
หลวงพระบาง คงมีแต่พระยาฤทธิรงค์ธเนศ (ศุข) เป็นข้าหลวง
ประจำนครอยู่ตามเดิม

ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าน้อยยาเชอ กรมหมื่น
สรรพสิทธิประสงค์ เป็นข้าหลวงใหญ่ตั้งชำระพิจารณาโจรผู้ร้ายหัวเมือง
ทั่วพระราชอาณาเขต ตั้งอยู่ณเมืองนครราชสีมา

โปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม) เป็นแม่กอง

ตรวจจับโจรผู้ร้าย ตั้งถวายพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสรพงศ์ทิ
ประดงค์ชำระคดีสิน

วันที่ ๑๖ เมษายน พระยาภักดีณรงค์ข้าหลวงใต้เปิดโรงเรียน
อุบลวาติกสถานสอนหนังสือไทยณเมืองอุบล

วันที่ ๑๘ เมษายน ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทาน
สัญญาบัตรตั้งให้ท้าวพระศรีผู้รักษาเมืองอำนาจเจริญ เป็นพระอมร
อำนาจ ผู้ว่าราชการเมืองอำนาจเจริญ ขึ้นเมืองเขมรราชฎี พระ
ราชทานถาดหมากคนโทเงินตำรับ ๑ เต้าโอหมุดเทศ ๑ แพรขาวห่มเพดาะ ๑
ผ้าม่วงจัน ๑

วันที่ ๒๑ เมษายน พระราชทานสัญญาบัตรให้ท้าวสัมพันธวงศ์
ผู้ช่วยเมืองเขมรราชฎี เป็นราชวงศ์เมืองเขมรราชฎี พระราชทาน
ถาดหมากคนโทเงินตำรับ ๑ เต้าโอหมุดเทศ ๑ แพรขาวห่มเพดาะ ๑
ผ้าม่วงจันผืน ๑

วันที่ ๕ มิถุนายน ขุนพิศลยุทธการ (บัก) ออกจากเมืองอุบล
กลับกรุงเทพฯ ฯ

วันที่ ๓๓ กรกฎาคม หลวงสาเกตกิจประมวญ (ฉติม) นาย
แถดงการวิธกิจ นายมานิตร์ถยา ซึ่งโปรดเกล้า ฯ ให้ออกไปตรวจทำ
แผนที่หัวเมืองลาวท้าวเสวีราชการแล้วออกจากเมืองอุบล กลับกรุงเทพฯ ฯ

วันที่ ๑๘ กรกฎาคม พระอริยกระวี (อ่อน) ซึ่งโปรดให้เป็น
เจ้าคณะใหญ่ณเมืองอุบล ไปถึงเมืองอุบล พักอยู่ณวัดดีทอง

วันที่ ๘ สิงหาคม พระอมรดลใจ ผู้ว่าราชการเมืองตระการ
พิชผล เป็นโรคเรื้อรังถึงแก่กรรม อายุ ๖๖ ปี

วันที่ ๑๓ พฤศจิกายน พระสุนทรราชวงษา ผู้ว่าราชการเมือง
ยโสธร บ่วยเปนอุจาระชาตุถึงแก่กรรม อายุได้ ๕๔ ปี

มีตราลงวันที่ ๑๘ พฤศจิกายน โปรดเกล้าฯ ให้ว่าที่นายพันโท
พระยาเทพาธิบดี (อิม) เมื่อยังเปนหลวงจ่ามงยุทธกิจ ไปเปลี่ยน
ว่าที่นายพันตรี หลวงพิทักษ์นรินทร์ (ผิง) ผู้บังคับการทหารหัวเมือง
ลาวภาค

วันที่ ๑๘ พฤศจิกายน มงซิเออกุญซองฝรั่งเศสไปเที่ยวตรวจ
ตามด่านน้ำเซซาน แต่แจ้งว่าจะเอาเรือกลไฟเข้ามาเดินในด่านน้ำเซซาน

มีตราลงวันที่ ๒๘ พฤศจิกายน ว่าท้าวสีดาธิบดีการตำแหน่ง
พระศรีเกษตราธิไชย ผู้รักษาราชการเมืองเกษตรวิสัย เมืองชั้น
เมืองสุวรรณภูมิ มีบอกส่งบาญชีสัมโนครวัมายังกรุงเทพ ฯ ข้ามเมือง
สุวรรณภูมิเมืองใหญ่ มีความผิด ให้ข้าหลวงเมืองอุบลเรียกตัวมาว่า
กล่าวภาคทัณฑ์ขอย่าให้ทำต่อไป

วันที่ ๓๓ ธันวาคม มงซิเออดิแซฝรั่งเศส กับไพร่ญวนเขมร
รวม ๔๐ คน มาระเบิดศิลาที่แก่งตม แต่คิดไม่ทำทางที่แก่งตมกว้าง ๒ วา
ตั้งแต่เกาะพะแพง ถึงแก่งกระแจะเวียน ข้าหลวงเจ้าหน้าที่ฝ่ายสยาม
เห็นว่า ม.ดิแซมาทำโดยมิได้รับอนุญาตจากรัฐบาลสยาม จึงได้ให้
คนออกไปห้ามปราม ม.ดิแซก็กลับไป

วันที่ ๒๗ ธันวาคม องกายญวน ถือนหนังสือขอร้องเมืองตากคำ
โตมาด่านห้วยสาร แจ้งต่อผู้รักษาด่านฝ่ายสยามว่าองกงที่ฝรั่งเศส

กับองภูจะมาด่านตั้งเหตล แล้วจะให้พวกข้าแลภูไทยคัตทางแต่ด่าน
ตั้งเหตลไปทางฝั่งโขงทางหนึ่ง ไปทางเมืองสาตวันทางหนึ่ง ไปทาง
เมืองหนองทางหนึ่ง ไปทางเมืองวงคำทางหนึ่ง

วันที่ ๕ มกราคม ฝรั่งเศสกับองคำผายกวนภู ขุนนางญวน
เมืองกงซุน ให้นำพ่อจิวญวนมาแจ้งต่อผู้ว่าราชการกรมการเมืองหนองว่า
ให้คัตทางกว้าง ๖ วา แต่เมืองหนองถึงตั้งเหตล ด้วยฝรั่งเศสแลขุนนาง
ญวนจะเข้ามาเมืองหนอง เมืองตะโปน เมืองพิน ในเดือนมกราคม
ร.ศ. ๑๓๐ ฝ่ายนายร้อยตรี ฟิง ข้าหลวงเมืองหนอง จึงได้กำชับ
ห้ามปรามมิให้เชื่อฟังถ้อยคำนายพ่อจิว เพราะเป็นที่พระราชาณา
เขตร แดมิได้มีตราตั้งอนุญาต

มกราคม พระภักดีณรงค์ (ดิน) ข้าหลวงเมืองอุบล พร้อม
ด้วยขุนหมื่นท้าวเพี้ยกรมการเมืองอุบล ได้ประชุมปรึกษาจะจัดพาหนะ
ไปรับเสด็จ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร ข้าหลวง
ใหญ่หัวเมืองลาวท้าว ซึ่งได้เสด็จออกจากกรุงเทพฯ ไปแต่วันที่ ๑๘
พฤศจิกายน ๑๓๐ แล้วนั้น พระภักดีณรงค์จึงให้นายแจ้งไปหยิบบันไดคต
บันแฝดมาชำระถนอม เพื่อเอาไปราชการด้วย นายแจ้งเอาบันไดคตมา
ส่งให้พระภักดีณรงค์ ๆ รับมารูดเอาบันไดคตออก ๓ นิตแล้ว แต่บันไดคต
ยังหาออกหมดไม่ พระภักดีณรงค์จึงเอาบันวางไว้ที่โต๊ะเขียนหนังสือ
ขณะนั้นบันไดคตกระสุนออกไปถูกคอเพี้ยชาเนตร (บุญศรี) กรมการเมือง
อุบลถึงแก่กรรม พระภักดีณรงค์ได้จัดเงิน ๕ ชั่ง กับยกเงินที่คตค้าง

เพ็ชชาเนตร (บุญศรี) ชั่ง ๕ ตำลึง รวมเป็น ๖ ชั่ง ๕ ตำลึง ให้แก่
บุตรภรรยาเพ็ชชาเนตร แต่กำหนดจะให้เงินสำหรับเลี้ยงบุตรภรรยา
เพ็ชชาเนตรอีกบตะ ๓๐ ตำลึงทุกปี

วันที่ ๒ ค่ำ ร.ศ. ๑๓๐ ท้าวสุทนต์เมืองมุดปาโมกข์ ให้นำ
หม่อม นายตากวญ เมืองลี้ทันครนำช่างต๋อไปคดอง ได้ช่างพดาย
ลี้ปดาด ๓ ช่าง ลุง ๔ ค่อก ที่ป่าแขวงข้าพะนองผังโงงคว้นออก ชุน
มหาวิไชย ข้าหลวงเมืองลี้ทันคร ได้ไปรับช่างพดายลี้ปดาดควนมาเลี้ยง
รักษายังเมืองลี้ทันคร แต่มีบอกมายังข้าหลวงนครจำปาศักดิ์ ๆ บอกมา
ยังกรุงเทพฯ ฯ

วันที่ ๕ กุมภาพันธ์ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร
ข้าหลวงใหญ่หัวเมืองลาวกาว พร้อมด้วยพระยาประชาภิจักรจักร (เข้ม)
เมื่อยังเป็นพระประชาคตักิจ ๑ พระทิพจักษุสาครธำรงแพทย์ ๑ หลวง
ชนสารสุทธารักษ์ (หว่าง) ๑ หลวงพิพิชสุนทร (อิน) ๑ ชุนราชพัสดุ
พิชการ ๑ ชุนไผ่ไทยพิทักษ์ (เกดอิน) ๑ ชุนกัมพูชพจา ๑ ถ้าม ๑
นายร้อยตรีถมยา ๑ นายผาดมหาดเล็ก ๑ หมั้นภาษามิตักชุ ถ้าม ๑
กับเสมียนพนักงานชุนหมั้นคนใช้ ทั้งข้าราชการฝ่ายทหารรวม ๒๐๐ คน
เศษไปถึงเมืองอุบล

วันที่ ๕ ๗ ค่ำ ป. ร.ศ. ๑๓๐ นายร้อยตรีพัฒซึ่งโปรดเกล้า ฯ ให้
ไปฝึกหัดทหารอยู่ณเมืองแสนปางเดี่ยวจิริต เหาบนยงตัวเองถึงแก่กรรม
กุมภาพันธ์ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร โปรด
ให้หลวงชนสารสุทธารักษ์ (หว่าง) ชุนกัมพูชพจา ไปเป็นข้าหลวง
รักษาราชการณเมืองสุรินทร์

โปรดให้หัตถวงจำนงยุทธกิจ (อ้อม) ขุนไผ่ไทยพิทักษ์ (เกตุชน)
เป็นข้าหัตถวงอยู่เมืองศรีสะเกษ

ให้นายสุจินดา เป็นข้าหัตถวงเมืองกาฬสินธุ์

วันที่ ๓๓ กุมภาพันธ์ มองซิเออคาวิต มองซิเออสาตแซง

ฝรั่งเศษ กับองบาง ของเราขุนนางญวน คุมทหารญวน ๓๒ คน ไพร่
ญวน ๔๐ มาที่ด่านห้วยสาร แจ้งต่อผู้รักษาด่านฝ่ายสยามว่า จะมา
ตรวจเมืองตะโปน เมืองผามัง เมืองวังคำ แดหัวเมืองตามริมฝั่งโขง
ข้าหัตถวงผู้รักษาด่านฝ่ายสยามจึงห้ามปรามไว้ ฝรั่งแต่ญวนก็หยุดอยู่ที่
ด่านห้วยสาร แดแจ้งต่อผู้รักษาด่านฝ่ายสยามว่า จะจัดให้ทหารตั้ง
รักษาอยู่ด่านตั้งเหตา อย่าให้คนฝ่ายสยามข้ามด่านออกไปเหมือนกัน
แต่ฝรั่งเศษได้ปลูกโรงทหารตั้ง ณ ขันที่ด่านตั้งเหตา แดจัดให้ทหาร
ผลัดเปลี่ยนกันมาอยู่รักษาโดยแข็งแรง

วันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ มิคเตอร์แม็กเกต ผู้ช่วยกงสุลอังกฤษ
ซึ่งขอตราพระราชลี้ห์ ไปเที่ยวตามหัวเมืองลาวกวาง ลาวพวน ลาวกาว
ไปถึงเมืองอุบล, พักอยู่ ๓ วันออกจากเมืองอุบล, ไปนครจำปาศักดิ์
เพื่อกลับกรุงเทพฯ ฯ ทางไซ่ง่อน

มีนาคม พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร โปรด
ให้กอนนายร้อยตรีพรหม ข้าหัตถวงรักษาเมืองตะโปนกลับเมืองอุบล
แต่โปรดให้นายร้อยตรีเจริญ ข้าหัตถวงรักษาเมืองพิน ไปเป็นข้าหัตถวง
รักษาเมืองตะโปน ส่วนเมืองพินให้นายร้อยตรีเจริญมอบให้นายสิบ
รักษาราชการแทนไปพตาง

วันที่ ๓ มีนาคม พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร
เสด็จจากเมืองอุบลไปตรวจราชการนครจำปาศักดิ์ ได้โปรดให้ยก
เด็กธรรมเนียมเกณฑ์เพียงห้าหดวง แต่เข้าเวรรับใช้ห้าหดวง ซึ่งเป็น
ธรรมเนียมมาแต่ครั้งพระยามหาอำมาตย์ (หรุ่น) นั้นเคย

วันที่ ๑๕ มีนาคม การถ่ายโทรเลขแล้วเสร็จ ได้เสด็จไปทรง
เปิดออฟฟิศโทรเลข ระหว่างนครจำปาศักดิ์ กับกรุงเทพฯ ใช้การกัน
ได้ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป

แล้วโปรดให้ขุนมหาดไทย ข้าหลวงเมืองลี้ทันทร์ คุณกำลังไป
ตั้งรักษาอยู่ณแก่งดง ให้ออกประกาศห้ามมิให้ผู้ใดตัดไม้ แลระเบิด
แก่งโดยมิได้รับอนุญาตจากรัฐบาลสยาม

แล้วโปรดให้หัตถวงบุรินทามาตย์ ข้าหลวงเมืองเชียงแตง ตรวจ
รักษาด่านด่านน้ำโง เพื่อมิให้ผู้ใดนำเครื่องระเบิด แลกระสุนดินดำของ
ต้องห้าม ซ้ำมด้านดงเข้ามาในพระราชอาณาเขต แล้วพระองค์
ท่านได้เสด็จไปตรวจเมืองลี้ทันทร์แก่งดง แล้วเสด็จกลับมาประทับ
ณเมืองอุบลตามเดิม

พระวงษาสุรเดช ผู้ว่าราชการเมืองมุดปาโมกข์ ถึงแก่กรรม
ส่วนอุปฮาด ไปรับราชการอยู่เมืองลี้ทันทร์ ทำวดีทธีสารจึงได้เป็นผู้
รักษาราชการเมืองมุดปาโมกข์ต่อไป

ขุนอาจหมอบ นายไต่ความ คนนครจำปาศักดิ์ คดองได้ช้าง
พลายดำคัญ ที่ภูมิดแขวงซำระแต ๓ ช้าง ข้าหลวงได้รับมาเลี้ยงรักษาไว้
ยังเมืองนครจำปาศักดิ์

พระอมรตตใจ ผู้ว่าราชการเมืองตระการพิชัยมณฑล ถึงแก่กรรม
 พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร ได้ทรงตั้งให้ท้าว
 สิทธิกุมาร ว่าที่ราชวงศ์เมืองยโสธร

พระศรีดิษฐ์สงคราม ผู้ว่าราชการเมืองเสนางคณิกมณฑลถึงแก่กรรม
 โปรดให้ท้าวศรีเมือง บุตรพระศรีดิษฐ์สงครามซึ่งถึงแก่กรรม
 เป็นผู้รักษาเมืองเสนางคณิกมณฑลต่อไป

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานสัญญาบัตร ให้ท้าว
 สิตาผู้รักษาเมืองเกษตรวิสัย เป็นพระศรีเกษตรวิสัย ผู้ว่าราชการ
 เมืองเกษตรวิสัย

หลวงพรหมภักดี (แสง) ยกบัตร ผู้รักษาเมืองเดชอุดม
 ถึงแก่กรรม

พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร ได้โปรดให้ท้าวโท
 ผู้รับราชการตำแหน่งปลัด เป็นผู้รักษาเมืองเดชอุดมต่อไป

ตุลาคม โทศนทรศก ๓๓๓ ปีมโรงจัตวาศก จตุศักราช ๓๒๕๔
 วันที่ ๓ เมษายน ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชา
 อนุญาต ให้เจ้าพระยารัตนบดินทร์ สมนุหายก ซึ่งมีความซราทุพตภาพ
 พ้นจากหน้าที่ตำแหน่งราชการกระทรวงมหาดไทย แต่คงดำรงเกียรติยศ
 อยู่ในที่สมุหนายกตามเดิม

แต่โปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ
 อธิบดีกระทรวงธรรมการซึ่งตั้งขึ้นใหม่ ย้ายมาเป็นเสนาบดีกระทรวง
 มหาดไทยต่อไป

วันขึ้นสิบตรีนายเพอง กับทหาร ๓ นาย ซึ่งรักษาด่านบ้านห้วย
 ดำรไปเที่ยวหาซื้อสิ่งของรับประทานที่บ้านเพอง มองซิเออ ตำตแซง
 ยึดตัวไว้ทั้ง ๔ คน นายร้อยตรีคล้าย ข้าหลวงเมืองตะโปนมีหนังสือ
 ไปถามยัง ม. ตำตแซง ๆ หากตอบไม่ ครั้นรุ่งขึ้น ม. ตำตแซงจึงปล่อย
 นายสิบตรีเพอง แดพตทหาร ๓ นายกลับมา แดตั้งความมาว่า
 อีก ๒-๓ วัน ม. แจงตนเกวียน ม. คาวิด ผรั่งเศส จะคุมทหารมา
 ตรวจทางให้ถึงฝั่งโขง

มีตราโปรดเกล้าฯ สั่งประกาศชักภาษีสัตว์พาหนะซึ่งพ้อค้ำนำไป
 ขายต่างประเทศ กำหนดให้ใช้ ในหัวเมืองลาวกาว ตั้งแต่วันที่ ๑ เมษายน
 ขึ้นเป็นต้นไป คือโค ต่อก, ตา, ชักตัวละ ๒ บาท กระบือตัวละ ๓ บาท
 ม้าตัวละ ๔ บาท ช้างตัวละ ๓๐ บาท

ภาษีฉนวนมณฑลลาวกาวบนหม่มพวกจีนกะประมุดกันแต่เพียง ๘๐ ซึ่ง
 พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร จึงทรงจัดการนำที่ภาษีฉนวน
 ให้เป็นของรัฐบาดทำ โปรดให้พระยาราชเสนา (ทัต) พระพิศณุเทพ
 พระศรีพิทักษ์ (หว่าง) เป็นเจ้าหน้าที่จัดการภาษีฉนวน

วันที่ ๒ เมษายน หลวงสุเทพนุรักษ์ ข้าหลวงเมืองแสนปาง
 ถึงแก่กรรม

พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร ทรงจัดให้พระ
 ประชาศักดิ์กิจ (เข้ม) พร้อมด้วยหลวงสุนทรอุไทยพิทักษ์ นายร้อยโท
 คร้าม นายร้อยตรีธมยา เป็นข้าหลวงออกไปตรวจจัดราชการ เมือง
 สัตหันธ์ เชียงแตง แสนปาง อัครมื่อ ลำดวน คำทองใหญ่

อุปฮาด (ทะ) ผู้รักษาเมืองแสนปาง คบคิดใช้ให้เพี้ยเทพ
 มหาจักร ท้าวอินทิดำร อ้ายพิลา ข่าเพี้ยนาโคเมืองแสนปาง ซึ่งเป็น
 ผู้กล้าวโทษอุปฮาด (ทะ) คาย โปรดเกล้า ๆ ให้ประหารชีวิตอ้ายทะ
 อุปฮาด แดงพระราชอาณาคนอื่น ๆ ซึ่งสมรู้ร่วมคิดโดยโทษานุโทษ
 ส่วนเมืองแสนปางโปรดให้ราชวงศ์ ราชบุตร เมืองดีทันตร
 รักษาราชการแทน

โปรดเกล้า ๆ ให้พระภักดีณรงค์ (ดิน) หลวงบริรักษ์รัชฎากร
 นายบรรหารภูมิดิถย แดนายเพิ่มพนักงานแผนที่ ออกไปตรวจ
 จัตุราชการ ณเมืองพิน เมืองหนอง เมืองตะโปน เมืองดำเนินหนองปรือ
 เมืองพ้อง เมืองพदान เมืองสองคอนดอนดง

ให้นายสุจินดา เป็นข้าหลวงเมืองกาฬสินธุ์ กมตาไครย
 ภูแดนข้าง ตั้งอยู่ณเมืองกาฬสินธุ์

ให้นายรองชิต เป็นข้าหลวงเมืองมหาสารคาม ร้อยเอ็ด ตั้ง
 อยู่ณเมืองมหาสารคาม

ให้พระศรีพิทักษ์ (หว่าง) เป็นข้าหลวงเมืองขุขันธ์ สุรินทร์
 ตั้งชะ ตั้งอยู่ณเมืองขุขันธ์

ให้หลวงเทพนทรเทพ ตั้งชำระเรื่องคดีจับคนขาย แดเป็นผู้
 จัดการด้านชันใน ตั้งอยู่ณเมืองดีทันตร

ให้หลวงพิทักษ์นรินทร์ (ผึ่ง) เป็นข้าหลวงเมืองคำทองใหญ่
 ลำดวน

ให้หลวงเทพนรินทร์ (วัน) เป็นข้าหลวงเมืองตะโปน

ให้พันพิศณุราช เป็นข้าหลวงเมืองอดบอ

จมีนคักติบริบาด นายร้อยโทเด็ก เป็นข้าหลวงเมืองสุวรรณภูมิ
 รัฐบาลฝรั่งเศส แจ้งต่อรัฐบาลสยามว่า จะให้พ่อค้าฝรั่งเศส
 ออกมาตั้งเป็นเอเยนต์ ค้าขายอยู่ณเมืองหลวงพระบาง ๓ เมืองท่า
 อุเทน ๓ เมืองนครจำปาศักติ ๓ เมืองเชียงแตง ๓ เมืองพระตะบอง ๓

พระเจ้านองยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร ได้ให้ออกประกาศ
 ห้ามมิให้เจ้าหมู่เก็บเงินด้วยแก่ตัวไพร่โดยไม่มีกำหนดอัตรา แต่ไม่มี
 ประมาณ ไม่มีฎีกาใบเสร็จให้เป็นคู่มือแก่ผู้เสียเงินเหมือนดังแต่ก่อน

วันที่ ๓๒ พฤษภาคม พระเจ้านองยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร
 โปรดให้ราชวงศ์ว่าที่อุปฮาด ให้ราชบุตรว่าที่ราชวงศ์ ให้ท้าวภักดีนุชิต
 ว่าที่ราชบุตร ให้ท้าวคำวาทผู้ช่วย เมืองแสนปาง

วันที่ ๒๗ พฤษภาคม มองซิเออ กุศ์ทาว ดอมเว มองซิเออ
 กุชอง มาถึงเมืองนครจำปาศักติ มองซิเออ ดุง ซึ่งพักอยู่ณเมือง
 นครจำปาศักติ ได้พาไปหาพระพิศณุเทพข้าหลวง แจ้งว่า มองซิเออ
 กุชองนั้นเป็นพ่อค้า ได้นำสินค้ามาตั้งจำหน่ายอยู่ทเมืองเชียงแตง แต่
 ด่วน ม. ดอมเวนั้นจะตั้งจำหน่ายสินค้าอยู่ณนครจำปาศักติ ขอให้
 ข้าหลวงช่วยจัดที่พักไว้สินค้า ข้าหลวงจึงได้ให้ ม. ดอมเว ขนสินค้า
 ไปพักไว้ที่ออฟฟิศโทรเลขเก่า แล้ว ม. ดอมเวก็ได้ทำสัญญาเช่าที่พัก
 ณเมืองนครจำปาศักติ ต่อข้าหลวงแต่เจ้านครจำปาศักติ สำหรับ
 จำหน่ายสินค้า ให้เช่าเดือนละ ๓๐ บาทแต่นั้นมา

วันที่ ๕ มิถุนายน เป็นวันแรกที่เรือกลไฟรับคนโดยสารขึ้นชื่อพานิช
พัฒนาของบริษัทสยามบรรพทิศดีทิจการ ณเมืองอุบล ได้ออกเดินทาง
ท่าเมืองอุบลมาท่าข้างนครราชสีมาวัน

วันที่ ๑๔ มิถุนายน ปรีณัดคอนสแตนไคน์ เวียเซมสเก้ ชาติ
รัสเซีย กับคนใช้รัสเซีย ๒ ลำม ๑ แดมองซีเออ กานอย มองซีเออ
เกนียะ ฝรั่งเศสแดญวน ๘ รวม ๑๔ คน ถือนั่งเรือพระยาศรีตั้งเทพ
เดินทางเข้ามาทางด่านตั้งเหตง ถึงด่านบ้านห้วยสำราญ หลวงเทพนรินทร์
(วัน) ผู้รักษาด่านได้ต้อนรับตามสมควร แล้วปรีณัดเวียเซมสเก้ กับคน
ใช้ ๒ ลำม ๑ ออกจากบ้านห้วยสำราญเดินทางแขวงเมืองหนอง เมืองพิน
เมืองพ้อง เมืองสองคอนตอง เมืองคำทองใหญ่ ดงเรือที่เมือง
คงตองน้ำเซโดน น้ำโขง ไปถึงนครจำปาศักดิ์วันที่ ๕ กรกฎาคม ครั้น
วันที่ ๘ กรกฎาคม ออกจากนครจำปาศักดิ์ไปพนมเปญ แดเมืองไซ่ง่อน
แดกดับมาพนมเปญ เติบกมาเมืองนครเสียมราฐ นครวัด เมืองสุรินทร์
ถึงเมืองอุบลวันที่ ๑๓ กันยายน พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิต
ปรีชากร ได้โปรดให้จัดการรับรองโดยสมควรแก่พระอัยยาไครยไมตรี
ครั้นวันที่ ๒๕ กันยายน ปรีณัดเวียเซมสเก้ ออกจากเมืองอุบลไปทาง
นครราชสีมา แจ้งว่าจะมาเฝ้าทอดของชุดพระบาทณกรุงเทพ ฯ

อ้ายตั้งแกโบ ซึ่งตั้งบ้านอยู่ณบ่อทองคำ ตำบลภูโงก ด่าน้ำ
เซซาน แขวงเมืองแสนปาง กระทำการขัดแขงอำนาจราชการบ้านเมือง
ขึ้นต่าง ๆ คือแย่งชิงร้อนทองคำในบ่อหลวง แดขัดแขงไม่ยอมเสียภาษี
แก่เจ้าภาษีซึ่งรัฐบาลตั้ง แดจับเจ้าพนักงานภาษีจำจง แดตั้งตัวเอง

เป็นเจ้าภาษี เก็บเอาทองแก่ผู้ชุกคร่อนได้เดือนละ ๒ หุนครึ่ง ถ้าผู้ไม่ได้
 ส่งก็เก็บเอาเหล็กคนละ ๔ ดวง คิดราคาเหล็กดวงตามที่ใช้ส่งยกกันอยู่ใน
 ตำบลนั้น แดเวदानัน ๘, ๘, ๓๐, ดวงค้อบาท แดคงค่าตเคยบังคับความ
 จับกุมราษฎรชาวบ้านมาชำระปรับใหม่ลงเอาเงิน แดจับขังจำจอง
 โดยอำนาจพลการ แดคุมพรรคพวกไปเที่ยวปล้นตีจับเอาไพร่เข้าไป
 แดกเปลี่ยนช้อชาย แดตั้งเกิดยกด้อมช้องผู้คนกระทำโจรกรรมต่าง ๆ
 กำเรบขันโดยดำดับ จนเมื่อที่สุด ได้จับเจ้าพนักงานแดทหาร ซึ่งออก
 ไปรักษาด่านปากน้ำสระไทย แขวงเมืองแสนปาง แดจับกรมการของ
 เจ้านครจำปาศักดิ์ ซึ่งเจ้านครจำปาศักดิ์ ใช้ให้ถือหนังสือออกมาตาม
 คิวอ้ายตั้งแกโบจำไว้ จนความนั้นได้ทราบถึงพระประชาคตักิจ (เข้ม)
 ชาวหลวงผู้จตุราชการหัวเมืองฝ่ายใต้

ครนวันที่ ๒๐ มิถุนายน พระประชาจึงพร้อมด้วยหลวงสุนทร
 อุไทยพิทักษ์ นายร้อยโทคร้าม นายร้อยตรีถมยา แดพระยาเมืองแพน
 จำปาศักดิ์ ราชวงษ์เมืองลัทธินคร ราชวงษ์เมืองเชียงแตง คุมทหาร
 ๓๘ คนจูไปจับอ้ายตั้งแกโบถึงที่อยู่อ้ายตั้งแกโบ เวदानันอ้ายตั้งแกโบ
 รั้วออกหลบอยู่นอกบ้าน พระประชาพูดแต่โดยดี อ้ายตั้งแกโบไม่รับผิด
 พระประชาจึงให้นายร้อยตรีถมยา จับอ้ายตั้งแกโบ แต่พอจับข้อมืออ้าย
 ตั้งแกโบ ทนไฉนพรรคพวกอ้ายตั้งแกโบประมาณ ๘๐ คนเศษ ซึ่ง
 ชุ่มอยู่ก็ยิงพวกพระประชาจะแย่งชิงอ้ายตั้งแกโบ ฝ่ายพวกทหารกองจับ
 ต้องสู้รบยิงถูกพวกอ้ายตั้งแกโบตายคนหนึ่ง แดจับเป็นได้ ๒๐ คนพร้อม
 ทังเครื่องศาสตราวุธเป็นอันมาก แด้วพระประชาได้บอกส่งอ้ายตั้งแกโบ

แต่พรรคพวกที่จับได้มาถวายพระเจ้านองยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร
ข้าหลวงใหญ่ณเมืองอุบล พิจารณาได้ความจริงโปรดให้ตัดสิน (ประ
หารชีวิต) ตามโทษานุโทษ

กรมไปรษณีย์ โทรเลขได้จัดให้มิสเตอร์ โทมัสปาเมอ มิสเตอร์
แมกส์มุดเดอ มิสเตอร์วิตเดียม ไปจัดตั้งไปรษณีย์ตามหัวเมืองในมณฑล
ลาวท้าว คือเมืองเขมราฐ เมืองอุบล เมืองพิบูลมังสาหาร ด้าน
ปากมุด เมืองปากกิติเก่า เมืองนครจำปาศักดิ์ เมืองเดชอุดม เมือง
ชุนทร เมืองศรีสะเกษ เมืองสังขะ เมืองสุรินทร์ เมืองสุวรรณภูมิ
ไปต่อกับหัวเมืองในมณฑลลาวท้าวมากรุงเทพฯ กำหนดเดินอาทิตย์
ละครั้ง

หลวงพิทักษ์นรินทร์ (ฝั่ง) ซึ่งเป็นข้าหลวงเมืองสาตวัน แด
เมืองคำทองใหญ่หนบ่วยเป็นไข้ป่าอาการถึงเสียชีวิต จึงโปรดให้กลับ
มารักษาด้วยเมืองอุบล ครั้นมาถึงเมืองโขงเจียง หลวงพิทักษ์นรินทร์
(ฝั่ง) ผูกคอตึงแก่กรรม

ส่วนเมืองสาตวันแดเมืองคำทองใหญ่นั้น พระเจ้าน้องยาเธอ
กรมหลวงพิชิตปรีชากร ได้โปรดให้ขุนจรงรักษาราชการ ไปเป็นข้าหลวง
รักษาราชการต่อไป

วันที่ ๒๖ กรกฎาคม ท้าวขัตติยผู้รักษามืองเขมราฐ บ่วย
เป็นโรคท้องร่วง ถึงแก่กรรม

วันที่ ๓ สิงหาคม ขุนมหาวิไชย ข้าหลวงเมืองสุรินทร์ เป็น
ไข้จับถึงแก่กรรม

วันที่ ๒๖ สิงหาคม พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร
ออกพระทนต์ให้ผู้รักษาราชการเมืองพิษณุ เป็นพระยาเจริญศักดิ์สยามกิติ
ให้ผู้รักษาเมืองตะโปน เป็นพระยาอนุรักษสยามรัฐ ให้ผู้รักษา
เมืองหนอง เป็นพระยาประเสริฐสุโขทัยสยามภักดี

แต่ให้ท้าวชดชัย ว่าที่ราชวงษ์เมืองกาฬสินธุ์

กัญยาน โปรดให้นายร้อยตรีพรหม พระครูอุทิศกิจ (ส่ง)

นายส่วนมหาดเล็ก เป็นข้าหลวงรักษาราชการณเมืองสุพรรณภูมิ

แต่ให้หลวงพิพิธสุนทร (อิน) เป็นข้าหลวงเมืองเชียงใหม่

ให้ร้อยโทนายเล็ก ๑ พระสุจริตรัฐการี กรมการเมืองอุบล ๑

เป็นข้าหลวงรักษาราชการเมืองร้อยเอ็ด

วันที่ ๓๑ ตุลาคม พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร
ทรงออกประกาศให้ราษฎรในมณฑลลาวท้าวทำสาธารณกรรมต่าง ๆ ด้วย
กระต่ายพิมพ์หดวง ถ้าใครไม่ทำสาธารณกรรมด้วยกระต่ายพิมพ์หดวง
ภายหลังวันออกประกาศนี้แล้ว ห้ามมิให้ข้าหลวงผู้รักษาราชการกรมการ
รับพิจารณา

วันที่ ๒๕ พฤศจิกายน มงซิเออ มาซี ฝรั่งเศสมาจากเมือง
หลวงพระบาง พักอยู่ที่ดอนเบงเมืองรัตนนคร เป็นไข้ถึงเสียชีวิตเอาบึง
คนตาย

ธันวาคม มงซิเออ ดอมเร พ่อค้าฝรั่งเศสเมืองนครจำปาศักดิ์
นำเอาสินค้ามาจำหน่ายที่เมืองอุบล

พระเจ้าน้อยยาเชอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร ให้พระพิศณุเทพ
 ข้าหลวงนครจำปาศักดิ์ แดเจ้าอุปราชนครจำปาศักดิ์ ราชวงษ์ผู้รักษา
 เมืองดันทันทร ท้าวสุทนต์สารผู้รักษาเมืองมุดปาโมกข์ แดหมอความญ้าง
 คุมต้นไม้เงินทองเครื่องราชบรรณาการ แดข้างพยายเผือกของเมืองนคร
 จำปาศักดิ์ แดข้างพยายตีปลาตของเมืองดันทันทรมาถวายณกรุงเทพ ฯ

ส่วนหน้าที่ข้าหลวงนครจำปาศักดิ์ โปรดให้ถอนขุนวิจิตพลหาร
 ข้าหลวงเมืองเดชอุดม เมืองโคมประดิษฐ ไปเป็นข้าหลวงนครจำปาศักดิ์
 แดให้หลวงเทพนรินทร์ ไปเป็นข้าหลวงเมืองเดชอุดม เมือง
 โคมประดิษฐ

พระพิศณุเทพ แดเจ้าอุปราชมาถึงกรุงเทพ ฯ ประจวบเวลาทรง
 พระประสูติ จึงโปรดเกล้า ฯ ให้พักข้างตีปลาตไว้ที่บ่อโพรงกรุงเก่า
 ส่วนข้างเผือกนั้น เป็นเผือกเอก ใต้เอาตงแพมาขึ้นโรงส้มโกลา ที่เกาะ
 (ข้างเผือก) ณพระราชวังบางปอิน แต่ยังหาทันไต่ชนระวางไม้ ซ้าง
 นันตมเดี่ยว

แดทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์
 ซ้างเผือกด้ายามชนท์ ๕ ภูษนาภรณ์ แดแต่เอี่ยมขาวบริวดี ๑ เงินเบยเดยง
 ๓ ซ้าง ๕ คำตั้ง แก่เจ้าอุปราช

พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ แดเงินเบยเดยง ๑๑ คำตั้ง
 เดื่ออิตตติคตอกด์เทิน ๑ แก่ราชวงษ์ผู้ว่าที่พระอภัยราชวงษา ผู้ว่า
 ราชการเมืองดันทันทร

แต่โปรดให้ย้ายที่ว่าการเมืองชาณุมานมณฑลซึ่งไปตั้งอยู่ณบ้าน
กระดาน มาตั้งอยู่ณบ้านท่าแขกฯ ให้ตรงตามกระแสตราพระราชดำรัสซึ่ง
โปรดเกล้าฯ นั้น

พระกัณฑ์ราชบุรุษ ผู้ว่าราชการเมืองกัณฑ์รามย์ ๕๓ เมืองดังชะ
ถึงแก่กรรม หลวงสุนทรพิทักษ์ ผู้บุตรได้รักษาราชการบ้านเมืองแทน
ต่อไป

ในสมัย เมืองรัตนบุรี ก่อวโฑษเมืองสุรินทร์ ว่าแย่งชิงเขต
แดน มีท้องตราโปรดเกล้าฯ ว่า เมื่อปีเม็ยจุลศักราช ๑๒๔๔ หลวง
จินดาบุรุษ บุตรพระศรีนครไชย เจ้าเมืองรัตนบุรีคนเก่า กับขุนหมื่น
ตัวไพร่ ซึ่งตั้งบ้านเรือนอยู่ณบ้านหนองสนม แขวงเมืองรัตนบุรี
รวม ๕๐๐ คนเศษ ร้องสมัครไปขึ้นเมืองสุรินทร์ ๗ ได้ร้องขอหักโอนคน
เหล่านั้นตามท้องตราประกาศเดิม ซึ่งอนุญาตให้ได้อยู่ตามใจสมัครนั้น
แต่ต่อมาเมืองสุรินทร์ไปขอตั้งบ้านหนองสนมเป็นเมืองสนมขึ้นเมืองสุรินทร์
ได้มีตราถึงพระยามหาอำมาตย์ (หรุ่น) ซึ่งเป็นข้าหลวงหัวเมืองลาวกาว
อยู่ในเวลานั้นให้ไต่สวนแล้ว พระยามหาอำมาตย์ (หรุ่น) จะได้
ไต่สวนฎาประการใด ก็หาได้บอกมายังกรุงเทพฯ ๗ ไม่ การก็ติดอยู่
เพียงนั้น แต่บ้านหนองสนมก็ยังมิได้โปรดให้ยกขึ้นเมืองสุรินทร์ เพราะ
ฉนวนเขตรบ้านหนองสนมเพียงเดิมก่อน แลวจึงให้ข้าหลวงบันเขตแดน
สุรินทร์ กับรัตนบุรีให้ตกลงกันต่อไป แต่ส่วนคนซึ่งอยู่ในเขตรบ้าน
หนองสนมเท่าใด ก็ให้เป็นคนตั้งกตชนอยู่กับเมืองรัตนบุรีตามเดิม

เหตุสงครามระหว่างฝรั่งเศส

วันที่ ๓๓ มีนาคม รัฐบาลฝรั่งเศส แต่งให้เรดีดองบัสตา เป็นแม่ทัพ พร้อมด้วยนายร้อยเอกโทเรอ แตนายร้อยตรีโมไซ แตนองซีเออปรุไซ คุมทหารญวนเมืองไซ่ง่อน ๒๐๐ คน แดกกำลังเมืองเขมรพนมเปญ อันมากดงเรือ ๓๓ ลำ พร้อมด้วยสาตราวุธยกเป็นกระบวนทัพชนมาตามด่าน้ำโขง เข้ามาในพระราชอาณาเขต จับได้ทหารซึ่งรักษาด่านบงชลาแขวงเมืองเชียงแตง แดกด่านเดียมโบก ยึดเอาด่านทั้ง ๒ ตำบลได้แล้ว

ครั้นตุลาคมนโกสินทรศก ๑๓๒ วันที่ ๒ เมษายน ฝรั่งเศสก็ยกกระบวนทัพดวงเข้ามาถึงเมืองเชียงแตง บังคับจับได้หลวงพิพิธสุนทร (อิน) แตนายร้อยโทครามชำหวดกับทหาร ๑๒ คน ซึ่งอยู่รักษาเมืองเชียงแตงให้ข้ามไปอยู่ณเมืองชวราบริวัตร์ฝั่งโขงตะวันตก โดยอ้างเหตุว่าดินแดนในฝั่งโขงตะวันออกแต่เกาะคอนในด่าน้ำโขงเป็นเขตของญวนซึ่งอยู่ในบำรุงฝรั่งเศส

เวदानนชาหวดแดผู้รักษาเมืองกรมการ ราษฎรเมืองเชียงแตง มีทนรู้ตัว ก็พากันแตกตื่นควมคุมกันมิตติ เพราะมิได้คิดเห็นว่าฝรั่งเศสอันเป็นพระราชไมตรีกับประเทศสยามจะเป็นมิตรชั้นในก่อนที่จะประกาศแสดงขาดทางพระราชไมตรี ฝ่ายชำหวดกับพดทหาร ๑๒ คนก็จำต้องออกจากเมืองเชียงแตง ข้ามมาอยู่ณเมืองชวราบริวัตร์ ครั้นฝรั่งเศส

ใต้เมืองเชียงแตงแล้ว ก็แต่งนายทัพนายกอง คุมทหารแยกย้ายกัน
ยกเป็นกระบวนทัพด้วงเข้ามาตั้งอยู่ตามเกาะคอนต่าง ๆ ณแก่งดีผี แต่เดิน
กระบวนทัพเข้ามาโดยทางบก ตัดอดฝั่งโขงตัวนี้ออกจนถึงเมืองหลวง
พระบาง

เวदान์พระประชาคคิกจ (แหม่ม) ซึ่งเป็นข้าหลวงหน้าที่หัวเมือง
ดาวฝ่ายใต้ พักอยู่ณเมืองลี้ทนคร เห็นว่าฝรั่งเค็ดประพฤตินิดสัญญา
ทางพระราชไมตรี จึงได้แต่งให้ข้าราชการฝ่ายทหารแลพลเรือนซึ่งอยู่ใน
บังคับบัญชาคุมกำลังแยกย้ายไปตั้งบ้องกันกองทัพฝรั่งเค็ดไว้ แลว่ามี
หนังสือไปห้ามปรามกองทัพฝรั่งเค็ดตามทางพระราชไมตรี เพื่อให้ฝรั่ง
เค็ดยกกองกองทัพกลับออกไปเสียให้พ้นพระราชอาณาเขตโดยดี ฝ่าย
ฝรั่งเค็ดก็หาฟังไม่ กลับยกกองทัพรุกด้วงเข้ามาเป็นอันคับ แดกอง
ทัพฝรั่งเค็ดกองหนึ่ง มีกำลังทหารพร้อมด้วยดำตราวุธประมาณ ๔๐๐
คนเศษ ยกมาโดยกระบวนเรือ ๒๖ ลำ เข้าจอดณดอนตะงา ชนบกเดิน
เป็นกระบวนมาบนดอน ขณะนั้นหลวงเทพนทรเทพ ซึ่งคุมกำลังยก
ไปตั้งกันอยู่ณดอนนั้น จึงได้ออกไปทักถามนายทหารฝรั่งเค็ด แลได้บอก
ให้ฝรั่งเค็ดยกกองทัพกลับออกไปจากพระราชอาณาเขตลี้ยาม ฝรั่ง
เค็ดกลับว่าที่ตำบลเหนือนั้นเป็นของฝรั่งเค็ด ให้หลวงเทพนทรยกกำลัง
ไปเสีย ถ้าไม่ไปจะรบ แลฝรั่งเค็ดก็เฝ้าแต่เรียกทหารเข้าแถวเตรียมรบ
ฝ่ายหลวงเทพนทรเห็นว่าห้ามปรามทหารฝรั่งเค็ดมิฟัง จึงได้ถอยมา
ตั้งอยู่ณดอนลุ่ม แลแจ้งขอราชการยังพระประชาฯ จึงได้เขียนคำ

โปรเตสสำหรับยื่นกับฝรั่งเศส ดงเรือน้อยไปหาฝรั่งเศสณค่ายดอน
 ตำคร ถามไ้ความว่า นายทหารฝรั่งเศสซึ่งเป็นแม่ทัพในกองนั้น
 ชื่อเรลิดองโปดิติก ๑ กอมันดองมิลิตรี ๑ พระพระเจ้าจึงได้แจ้งต่อ
 นายทัพฝรั่งเศสว่า ที่ตำบลเหล่านี้เป็นพระราชอาณาเขตรสยาม การ
 ซึ่งฝรั่งเศสยกเป็นกระบวนทัพล่วงเข้ามาดังนี้ ผิดด้วยสัญญาทางพระ
 ราชไมตรี ขอให้ฝรั่งเศสรับยกทหารกลับออกไปเสียให้พ้นพระราช
 อาณาเขตร ฝ่ายนายทัพฝรั่งเศสตอบว่าราชทูตไทยที่ปารีสกับรัฐบาล
 สยามที่กรุงเทพฯ ได้ยอมยกที่ตำบลเหล่านี้ แต่ตามดำแม่น้ำโขงทั้ง
 หมดให้แก่ฝรั่งเศสแล้ว พระพระเจ้าจึงตอบว่า จะยอมเชื่อตามถ้อยคำ
 ของฝรั่งเศสที่กล่าวนั้นได้ เพราะยังมีใครบังคับจากรัฐบาลสยาม ขอให้
 ให้ฝรั่งเศสยกทหารถอยออกไปเสียให้พ้นพระราชอาณาเขตรก่อน ฝ่าย
 ฝรั่งเศสก็หายอมเลิกถอยไปไม่ พระพระเจ้าจึงยื่นคำโปรเตสไว้ต่อนาย
 ทัพฝรั่งเศส แล้วลากลับมา ฝ่ายฝรั่งเศสก็ยกกระบวนทัพรุกด้วง
 เข้ามาเป็นอันดี แต่ข้าราชการกองรักษาฝ่ายสยามซึ่งไปตั้งบ้องกัน
 รักษาชนก่อน ถึงกระนั้นกองรักษาฝ่ายสยามก็หาได้ยิงโต้ตอบต่อสู้ไม่
 โดยถือว่ากรุงฝรั่งเศสกับประเทศสยามยังมิได้ขาดจากสัญญาทางพระราช
 ไมตรีกัน เพราะรัฐบาลสยามยังหาได้มีคำสั่งไปให้ต่อสู้ฝรั่งเศสประการ
 ใดไม่ จึงได้จัดการแต่เพียงให้ตั้งรักษามันอยู่ แต่ได้พยายามทุกอย่าง
 ที่จะมิให้มีความบาดหมางต่อทางพระราชไมตรี แต่ทั้งนี้หนึ่งสั่งห้าม
 ปราบเข้าไปอีก ข้างฝ่ายฝรั่งเศสก็กลับรบรุกกระตมยิงปืนใหญ่บ่อยมายัง

กองรักษาฝ่ายสยามเป็นสำมารถ ฝ่ายสยามจึงได้ยิงโต้ตอบไปบ้างแต่
เล็กน้อยโดยมิได้มีเจตนาที่จะทำตายชีวิตผู้คนอย่างใด เป็นแต่แต่ดง
ให้เห็นว่าฝ่ายไทยก็มบบนบางเหมือนกันเท่านั้น แต่ข้างฝ่ายฝรั่งเศสก็ยิง
หนุ่เนื่องรุกรบเข้ามาทุกที่ จนเจ้านาทฝ่ายสยามเห็นว่าเหตุอากำดังที่จะ
ห้ามปรามแต่ปฏิบัติจัดการโดยดีกับฝรั่งเศสได้แล้ว จึงจำเป็นต้องจัด

กองรบออกกระตมยิงต่อสู้บ้าง เพื่อรักษาความเป็นอิศรภาพแต่ทั้งของ
กันชีวิตของประชาชนชายหญิง อันอยู่ในความปกครองไว้ แต่ทั้ง
สองฝ่ายต่างก็ต้องอาวชบ่วยตายแต่ตั้งประชันหน้ากันอยู่

เวदानนพระเจ้าของยาเซอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร ข้าหลวง
ใหญ่หัวเมืองลาวภาค ซึ่งประทับอยู่ณเมืองอุบล เมื่อได้ทรงทราบว่า
ฝรั่งเศสแต่ดงเป็นอมิตรชนดังนั้นแล้ว จึงได้โปรดให้เกณฑ์กำลังเมือง
ศรีสะเกษ เมืองขุขันธ์ เมืองสุรินทร์ เมืองมหาสารคาม เมืองร้อยเอ็ด
เมืองตะ ๘๐๐ คน แต่เมืองสุวรรณภูมิ เมืองยโสธร เมืองตะ ๕๐๐ คน
แต่ให้เกณฑ์เมืองขุขันธ์อีก ๕๐๐ คน ให้พระศรีพิทักษ์ (หวาง) ข้า
หลวงเมืองขุขันธ์คุมไปตั้งรักษาอยู่ณเมืองมโนไพร แต่เมืองเซต่าเกา
โปรดให้หลวงเทพนรินทร์ (วัน) ซึ่งกลับจากหน้าที่เมืองตะ ไปนไปเป็น
ข้าหลวงแทนพระศรีพิทักษ์อยู่เมืองขุขันธ์

แต่ให้นายสุจินดา ขุนอินทรประสาธ (กอน) นายร้อยตรีศดา
นายร้อยตรีโชติ คุมทหาร ๓๐๐ คน แต่กำลัง ๕๐๐ คน พร้อมด้วย
ดำตราวุธ เป็นทัพหน้า รับยกออกจากเมืองอุบลแต่วันที่ ๓๐ เมษายน
ลงไปสมทบช่วยพระประชาชนเมืองสุรินทร์

แต่โปรดให้เมืองใหญ่ทุกเมือง ในดาวกาเวเรียกคนพร้อมด้วย
 สำนักรวช มาเตรียมไว้กับบ้านเมือง ๆ ละ ๓๐๐๐ คน

แล้วให้ท้าววรภิกขิต (ทุขุ) เพี้ยเมืองซ้าย (เถื่อน) กรมการ
 เมืองอุบล คุมคนเมืองอุบล ๕๐๐ คน พร้อมด้วยสำนักรวชไปส่งมอบ
 กองนายสุจินดา

วันที่ ๒๐ เมษายน ฝรั่งเค็ดซื้อกองซื้อ กับทหารญวน ๓๙ คน
 อารุขบรมมือ มาที่เมืองอุบล บังคับว่ากล่าวมิให้ผู้ว่าราชการกรมการ
 แดราษฎรเมืองอุบลเชื้อพงบังคับบัญชาไทย เวदानุราชบุตร แด
 นายร้อยโทพุ่ม ซึ่งรักษาราชการอยู่นเมืองอุบลจึงจับได้ฝรั่งเค็ด
 แดทหารญวนล่องเรือไปจากเมืองอุบล

วันที่ ๒๘ เมษายน ฝรั่งเค็ดคุมทหารประมาณ ๘๐๐ คนยกมา
 เมืองตะโปน จับได้เจ้าหน้าที่ฝ่ายสยาม ถอยมาอยู่นเมืองพิน

พระเจ้านองยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร จึงโปรดให้
 นายร้อยโทเล็ก ๓ ท้าวบุควงษา (พัว) กรมการเมืองอุบล ๓ คุมคน
 เมืองอุบล ๕๐๐ คน แดคนเมืองสองคอนคองคอง ๕๐๐ เมืองพตาน ๒๐๐
 เมืองตำเนาหนองปรือ ๘๐๐ รวมเป็น ๒๐๐๐ คน ไปตั้งรักษาอยู่บ้าน
 ตั้งหวายห้วยคันทะใหญ่ปากดงกะเพาะภูกะไตแก้ว

แต่ให้ขุนอาสาสงคราม (สวน) ข้าหลวง ราชบุตร เมือง
 มหาสารคาม พระพิทักษ์นรากร (ฮุ่น) ผู้ว่าราชการเมืองวามี่ประทุม
 คุมคน ๓๐๐๐ คนไปตั้งรักษาอยู่ณภูด่านแดนด่านแขวงของ

วันที่ ๒๘ เมษายน โปรดให้ราชวงศ์ ราชบุตร เมืองยโสธร
 คุณคนเมืองยโสธร ๕๐๐ แด่ให้อุปฮาด (บัว) เมืองกมดาไครย คุณคน
 เมืองศรีสะเกษ ๕๐๐ รวมเป็น ๑๐๐๐ คน พร้อมด้วยดาตราชูช ยกไป
 สัมทบกองทัพพระประชา นายสุจินดา ณเมืองสีทันดร

แด่ให้พระไชยภักดี ผู้ช่วยเมืองศรีสะเกษ คุณคนเมืองศรีสะเกษ
 ๕๐๐ พร้อมด้วยดาตราชูชยกไปตั้งรักษาอยู่ณช่องโพย แด่ด่าน
 พระประดบแขวงเมืองขุขันธ์

ฝ่ายทางพระประชา ได้จัดให้หลวงพิพิชสุนทร (อิน) ซึ่งมา
 แต่ชาราบวิวัตร์ คุณคนไปตั้งรักษาอยู่ท้ายดอนเดช

ให้นายสุจินดา แด่นายร้อยโทพุ่ม ซึ่งมาแต่อดีตบอ คุณ
 คน ๔๐๐ คนไปตั้งรับอยู่ณดอนสำคร

ให้หลวงเทพนทรเทพ ขุนศุภมาตธา นายร้อยตรีถมยา คุณ
 คน ๔๐๐ คนไปรักษาท้ายดอนสำคร แด่ท้ายดอนสำคร

ให้เจ้าราชบุตรจำปาศักดิ์ คุณกำลังตามสมควรไปรักษาอยู่ท้าย
 ดอนสำคร แด่หัวดอนเดช

ครั้นวันที่ ๕ พฤษภาคม นายสุจินดา ต้องเรือถึงหัวดอนสำคร
 ฝรั่งเศ็ดซึ่งตั้งค่ายอยู่ณดอนสำครแต่เห็น ให้ทหารระดมปืนใหญ่น้อย
 ออกมาตั้งแต่บ่ายโมง จนถึงบ่าย ๒ โมง

ฝ่ายหลวงเทพนทรเทพ ได้ยินเสียงปืนหนาแน่น จึงแบ่งให้
 ขุนศุภมาตธา ไปท้ายดอนสำคร ส่วนหลวงเทพนทรเทพ กับนายร้อยตรี
 ถมยา แยกเข้าท้ายดอนนางชมด้านตะวันออกดอนสำคร ชนตั้งค่าย

ประชิดค่ายฝรั่งเศสประมาณ ๑๖, ๑๗, ๑๘ ฝ่ายฝรั่งเศสก็ระดมยิงกราด
มาเพนอันมาก กองทัพไทยเข้าตั้งในวัดบ้านดอนเปนนั่นได้ จึงได้ยิง
โต้ตอบฝรั่งเศสบ้างก็ส่งบไป

วันที่ ๖ พฤษภาคม พระประชาไปตรวจค่ายที่ดอนสักคร ขณะนั้น
กองทัพฝรั่งเศสยิงปืนมาเพนอันมาก ถูกนายดีพลทหารตายคนหนึ่ง ฝ่าย
ทัพสยามได้ยิงตอบถูกทหารฝรั่งเศสที่ห้องกตองอยู่บนหอรบคน ๓ แต่
ทหารแตรคน ๑ พลัดตกลงมา ฝรั่งเศสก็ส่งบยิง

พระประชาจึงได้มีหนังสือห้ามทัพมิให้ยิงปืน แต่ให้ฝรั่งเศส
ยกกองทัพกลับออกไปให้พ้นพระราชอาณาเขต ให้หญิงชาวบ้านถือไป
ให้แม่ทัพฝรั่งเศสณค่ายดอนสักคร ฝรั่งเศสก็หาตอบหนังสือไม่ แต่ต่าง
ก็ส่งบยิงทั้งสองฝ่ายอยู่จนบ่าย ๔ โมง ฝรั่งเศสก็ระดมยิงทัพสยาม
มาอีก ทัพสยามได้ยิงโต้ตอบฝรั่งเศสถูกทหารฝรั่งเศสพลัดตกจากหอรบ
อีกคนหนึ่ง ฝรั่งเศสก็ยังระดมยิงกองทัพสยามเพนอันมาก แต่ฝ่าย
สยามหาได้ยิงตอบสักนัดหนึ่งไม่

ในวันนั้น เรือลาดตระเวนฝ่ายสยาม ซึ่งอยู่ในบังคับขุนศุภมาตรา
จับนายสิง นายสุทาชาวบ้านดอนสักคร ซึ่งฝรั่งเศสใช้ให้ถือหนังสือ
จะไปส่งให้ฝรั่งเศสณเมืองเชียงแตง เพื่อให้ส่งกองทัพเพิ่มเติมมานั้น
ได้ถามให้การรับ พระประชาได้พร้อมด้วยนายทัพนายกองปลุกษาโทษ
เอาตัวนายสิง นายสุทา ประหารชีวิตเสีย ตามบทพระอัยการศึก

แต่ในวันนั้น กับตันโทเรอ นายทหารฝรั่งเศส คุมเรือเสบียง
อาหารจะมาส่งยังกองทัพฝรั่งเศสณแก่งดีผี พอมาถึงทางดอนสะดำ

พบเรือลาดตระเวนฝ่ายสยาม ๆ ไต่ห้ามปรามให้หยุด เรือกับต้นโทเรือ
หาหยุดไม่ มีหน้าซำกดับยิงเอาเรือลาดตระเวนฝ่ายสยาม ๆ ไต่ออก
สกัดยิงตอบเรือกับต้นโทเรือถอยกลับลงไป ขุนศุภมาตราจึงได้ให้
เรือลาดตระเวนได้ตามไป ฝ่ายกองทัพราชวงศ์ ราชบุตร เมืองสังขุม
แตกกองทัพภักดีกรมเร่ พระวิเศษรักษา ซึ่งตั้งรักษาอยู่ณบ้านพะตะคัน
ก็ตั้งเรือช่วยกันตามจับได้กับต้นโทเรือ แตนายค้ำดำ ๑ ทหารญวน ๓ คน
ดาวเมืองเชียงแตง ๑๓ คน ส่งไปยังพระประชาฯ ได้ส่งยังเมืองอุบล ส่วน
กองทัพสยามแต่ฝรั่งเศสก็ตั้งประชิดกันอยู่โดยกำลังสามารถณดอนตำคร

ฝ่ายกองทัพฝรั่งเศสณเมืองตะโปน ก็ยกกองทัพเข้ามาทาง
เมืองนอง จับหลวงบริรักษ์รักษา นายบรรหารภูมิสัตย์ แตนหลวง
ดำแดงฤทธิเจ้านาทรักษาฝ่ายสยามอนันมีไตคอรบนันได้

พระเจ้านองยาเชอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร จึงได้ให้หลวง
พิทักษ์สุเทพ (รอด) ท้าวไชยกุมาร (กุก่า) คุมคนเมืองยโสธร ๕๐๐
ไปตั้งอยู่ณเมืองเขมราฐบุรี แดให้จับนายกองคุมคนไปช่วยนายร้อยโทเด็ก

ฝ่ายกองทัพฝรั่งเศสเมืองนอง ก็ยกกองทัพบริบูรณ์เข้ามาทาง
เมืองพิน เมืองพอง เมืองพदान เมืองสองคอนดอนตง ส่วนกอง
นายร้อยโทเด็ก แตนท้าวบุตรวงษา ราชบุตรวามี่ ต้องดำหน้ข้ามโขงมา
ฝรั่งเศสก็เดินกองทัพมาจนถึงฝั่งโขงโดยรวดเร็ว แตนก็เด็กทัพกลับไป
แตนฝรั่งเศสได้ปล่อยหลวงบริรักษ์รักษาพร้อมกันหลวงมตโยชานุโยค
ข้าหลวงเมืองเชียงฮม ซึ่งฝรั่งเศสจับได้ ไว้ทางมณฑลดาวพวน

แต่ส่วนนายบรรหารภูมิสถิตยนั้น ฝรั่งเค็ดส่งไปเมืองกวางต
แต่ภายหลังก็ได้ปล่อยกลับมา

วันที่ ๒๐ พฤษภาคม พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิต
ปรีชากร โปรดให้อุปฮาด (อ้าคา) เมืองสุวรรณภูมิ ๓ พระศรี
เกษตราธิไชย (คีดา) ผู้ว่าราชการเมืองเกษตราธิไชย ๓ คุมคนเมือง
สุวรรณภูมิ ๕๐๐ แดให้พระสุนทรพิพิธ ผู้ว่าราชการเมืองโกสัมภ ๓
หลวงจ่านองวิไชย ผู้ช่วยเมืองร้อยเอ็ด ๓ คุมคนมหาสารคาม แด
ร้อยเอ็ด ๓๐๐ รวม ๘๐๐ ยกออกจากเมืองอุบลไปช่วยพระประธานค้าย
คอนสาร

แดให้นายร้อยตรีหู่ ๓ คุมคนเมืองจตุรภักทร ๓๐๕ เมือง
ร้อยเอ็ด ๒๓๐ เมืองมหาสารคาม ๒๓๐ รวม ๕๒๕ คน ยกไปตั้งรักษา
อยู่ณเมืองมโนไพร แดธาราบวิวัตร แดด่านตำจาก เป็ดียนเอาพระศรี
พิทักษ์ (หว่าง) กลับมาตั้งรักษาอยู่ณช่องโพย

แดให้นายร้อยตรีวาด ไปเรียกคนเมืองซุซนธิอก ๕๐๐ คน
สำหรับส่งไปเพิ่มเติมยังกองพระศรีพิทักษ์ (หว่าง)

แดให้ขุนไผ่ไทยพิทักษ์ (เก็ดอน) ข้าหลวงเมืองศรีสะเกษ
เปนน้าที่ส่งเสบียงไปยังกองพระศรีพิทักษ์

วันที่ ๒๓ พฤษภาคม หลวงเด่นานนท์ ๓ หลวงอนุรักษภักดี
(พุด) ๓ หลวงวิจารณ์ภักดี ๓ พระดิทธิศักดิ์สมุทเขต (บุษย์) ๓

หลวงสิทธิเดชมุนี (ด้อม) ๑ ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
ให้คุมเครื่องสำตราวุธได้ ไปถึงเมืองอุบล

วันที่ ๒๒ พฤษภาคม ฝรั่งเศสคุมกองทัพเพิ่มเติมยกมาถึง
บ้านพตะกันธิประมาณพันเศษ พระประชาเห็นศึกกำลังกล้า จึงให้เด็ก
ค่ายท้ายคอนไปรวมตั้งรับที่คอนสะดำ แต่เด็กค่ายหัวคอนคอนไปรวม
ตั้งรับณค่ายคอนเดช คอนส้ม

แต่ในคืนเวลาบ่าย ๕ โมงเศษ กองทัพฝรั่งเศส ยกขึ้นตั้ง
ที่บ้านเวินยางฝั่งตะวันตกตรงค่ายกองทัพสยาม ที่คอนสะดำ แต่ฝรั่งเศส
ระดมปืนใหญ่น้อย แดกระสุนแตกมาที่ค่ายสยามณคอนสะดำเป็นอันมาก
หลวงเทพพรเทพ นายร้อยตรีถมยา เห็นจะตั้งรับอยู่ที่คอนสะดำมิได้
จึงได้ถอยมาตั้งค่ายรับอยู่ณคอนโด้ม

วันที่ ๒๓ พฤษภาคม ฝรั่งเศสยกกองทัพมาขึ้นทำดนามท้าย
คอนคอน ครั้นบ่าย ๔ โมง ฝรั่งเศสยกมาตีค่ายสยามหัวคอนคอน
หลวงอภัย เมืองดีพันดร แต่ท้าววรกิติกา (ทุย) กรมการเมืองอุบล
ซึ่งพระณรงค์วิชิต (เดือน) ให้เป็นนายกองอยู่ณค่ายหัวคอนคอน
ค้ำทานกองทัพฝรั่งเศสมิหยุด จึงยกถอยข้ามมาคอนเดช ฝรั่งเศสตาม
จับหลวงอภัยได้ ฝ่ายค่ายสยามที่คอนเดชได้ยิงต่อสู้กองทัพฝรั่งเศส ๑
กระดมยิงมาที่ค่ายคอนเดชเป็นสาบมารถ พลสยามที่คอนเดชทานกำลัง
ถูกแตกมิได้ ก็ถอยมาตั้งรับอยู่ณค่ายคอนส้ม พอเวลาพลบค่ำ
กองทัพฝรั่งเศสก็ยกเด็กไปค่าย

วันที่ ๒๔ พฤษภาคม พระณรงค์วิจิตร (เดือน) ได้ให้กำลัง
ไปรักษาค่ายที่ดอนเตชไว้ตามเดิม แด่แต่งกองซุ่มไปอยู่ดอนตาด ดอน
สระดำ คอยติดตามให้ฝรั่งเศสเวียนเดินเรือเข้ามาในช่องได้

แต่เพียงครั้นหาเทพ นครจำปาศักดิ์ พาพล ๓๙ คนหนี อุปฮาด
(บัว) เมืองกมลาไสย ซึ่งตั้งค่ายอยู่ตำบลชดเวียงจับได้ พระประชา
(แหม่ม) ได้ปลุกษาโทษให้ประหารชีวิตตามบทพระอัยการศึก ฝ่าย
นายทัพนายกองได้ขอชีวิตไว้ พระประชา (แหม่ม) จึงได้ให้ทำโทษ
เขียนเพียงครั้นหาเทพ ๘๐ ที่ พวกพลคนละ ๓๐ ที่

วันที่ ๒๖ พฤษภาคม ฝรั่งเศสยกกองทัพขึ้นตั้งดอนเตชประชิด
ค่ายสยาม แด่ระดมยิงกระสุนแตกมาที่ค่ายสยามเป็นอันมาก ฝ่าย
กองทัพสยามมิได้ยิงตอบ ครั้นฝรั่งเศสยกกองทัพรุกเข้ามาใกล้ ฝ่าย
สยามจึงได้ระดมยิงกองทัพฝรั่งเศส ทหารฝรั่งเศสถูกกระสุนปืนล้มตาย
หลายคนแตกถอยกลับไป ฝ่ายสยามถูกกระสุนปืนเจ็บป่วย ๓ คน

ในวันพระประชา (แหม่ม) ได้จัดให้นายทัพนายกองคุมกำลัง
ไปตั้งค่ายรบที่ดอนส้มอีกครั้งหนึ่ง

ระหว่างฝ่ายฝรั่งเศส แด่สยามต่างก็ตั้งมั่นรักษาอยู่
แต่ฝ่ายฝรั่งเศสได้ถนัดบุตรแสนบุโซนายทัพ ฝรั่งเศสกลับไป
ให้กอมมันต์องเตลาวิเดเป็นนายทัพมาบังคับการแทนอยู่ณค่ายดอนคอน

ครั้นวันที่ ๓๑ มิถุนายน เวลาค่ำ ๔ โมง ฝรั่งเศสก็ระดม
ยิงปืนใหญ่ร้อยกระสุนแตกมาที่ค่ายสยามณดอนเตช ๑๕ ครั้งแล้วก็สงบไป

ครั้นเวลาย่ำรุ่งฝรั่งเศสยิงอีกสักหนึ่ง จนโมงเช้าจึงหยุด ครั้นเวลาเย็น
ฝรั่งเศสยิงปืนใหญ่ขนาด ๓ แดยิงปืนเล็ก ๒๐ คืบ แล้วยกส่งไป

วันที่ ๑๔ มิถุนายน ฝรั่งเศสยิงปืนเล็กกราดมาแต่ตอนค่อน ๓๐ คืบ
เวลาเที่ยงถึง ๖ คืบ เวลาย่ำเย็นปืนใหญ่ขนาด ๓ ที่ค่ายดอนช้าง ๓ นัด
แล้วยกส่งไป

วันที่ ๑๖ มิถุนายน เวลาเช้าฝรั่งเศสยกกองทหารชนดอนเตช
ถึงหัวดอนเตชตรงค่ายไทยที่ดอนหางส้ม ก็ยกธงฝรั่งเศสตั้งแล้ว เป้าแตร
ให้ทหารระดมยิงค่ายหางส้มเป็นอันมาก ฝ่ายไทยได้ยิงโต้ตอบอยู่
ประมาณชั่วโมงเศษ แล้วยกกองทหารฝรั่งเศสก็ถอยกลับ

ในค่ำวันนั้นคนตระเวนฝ่ายกองทัพไทยไปพบหนังสือที่ฝรั่งเศสปัก
ไว้ที่ดอนนางแอ่นจึงนำมาส่งให้พระประชา ในหนังสือนั้นเขียนชื่อกอม
มันตันเตดาวิเดแม่ทัพฝรั่งเศส ถึงแม่ทัพไทยใจความว่า ดอนส้ม แด
เกาะดอนผิงควนออกเป็นของฝรั่งเศส ให้ฝ่ายไทยถอยทัพไปเสีย ถ้า
ไม่ฟังจะจับได้ พระประชาจึงตอบไปว่าฝรั่งเศสเห็นเอาเองผิดจาก
ถ้อยคำของคนที่ถือสาส์นาคฤสุ์เตียน ถ้าฝรั่งเศสขึ้นบุกรุกมา ชาว
ประเทศสยามก็จำต้องต่อสู้ มิให้ฝรั่งเศสดูหมิ่นได้

แดพระประชาได้ให้ นายสุก นายสิง ปดอมเข้าไปในค่ายฝรั่งเศส
กลับมาแจ้งว่าฝรั่งเศสกำหนดห้ามเรือข้ามแก่งส้มมิตรมาแต่ท่าสำนาม ๑๗ ถ้า
แดแต่งเรือเตรียมทัพจะยกอ้อมดอนตาตชนทางฝั่งควนตกมาตัดหลังค่าย
ดอนส้มชนาบกับทัพบกจึงจะเดินมาทางดอนเตช พระประชาก็ได้จัดให้

นายทัพนายกอง แยกย้ายกันออกไปตั้งกองรับกองทัพฝรั่งเศสทุกด้าน
แคว้นฝรั่งเศสกำลังตั้งพรรคคดองคองคอง โดยคิดจะเอาเรือรบ
เข้ามาตั้งอยู่

วันที่ ๒๖ มิถุนายน พระฤทธิเดชะ (แขก) ๑ พระชาติสุเรนทร์ ๑
จมนอินทรเสนา ๑ จำฤทธิพิไชย ๑ จำการประกอบกิจ ๑ นายร้อยเอก
เราชิง ๑ ว่าที่นายร้อยตรีโต ๑ ว่าที่นายร้อยตรีเฟื่อง ๑ ว่าที่นายร้อยตรี
ชม ๑ ว่าที่นายร้อยตรีดำตร ๑ ว่าที่นายร้อยตรีเกิด ๑ ว่าที่นายร้อยตรี
ชัย ๑ ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ไปราชการมณฑลลาวท้าว
ได้ไปถึงอุปถ

นายพันโทพระศรีณรงค์วิไชย (นิล) ซึ่งทรงพระกรุณาโปรด
เกล้าฯ ให้ไปราชการมณฑลลาวท้าวได้ไปถึงเมืองอุปถ เมื่อวันที่ ๒๓
มิถุนายน พร้อมด้วยว่าที่นายพันตรีหม่อมราชวงศ์ด ๑ ว่าที่นายพันตรี
หุดวงอรยศร์กิจ ๑ แตนนายร้อยผู้ช่วย ๕ นายร้อยประจำกอง ๒๐
จำนายสิบ ๑๓ นายสิบเอก ๑๖ นายสิบโท ๑๖ นายสิบตรี ๖๕ พลตร
เดี่ยว ๘ กองทหารปืนใหญ่นายร้อย ๖ นายสิบ ๕๕ พนักงานเสมียน ๕
คนใช้ ๖ คนครัว ๑๒

กองพยาบาลจำนายสิบ ๕ พดพยาบาล ๘

อาวุธปืนแมนติเคอร์ ๑๐๐ บอก บัดตัน ๒๐๐๐๐๐ นัด ปืนใหญ่
ด้อย ๖ กระสุน ๑๐๐๐ นัด แดเครื่องปืนพร้อม

วันที่ ๓ กรกฎาคม พระศรีดิถีสงคราม ผู้ช่วยเมืองนครราชสีมา

ดีมา ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้คุมพลนครราชสีมารวม ๓๐๔๕ คน
ไปช่วยการสงครามมณฑลตากวาง ไปถึงเมืองอุบลวัน

วันที่ ๔ กรกฎาคม พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร
ได้โปรดให้หลวงเสนาหนั ข้าหลวง ๓ นายร้อยโทรูป ๓ นายร้อยตรี
ศาสตร ๓ นายร้อยตรีเพอง ๓ คุมทหาร ๓๕๐ คนพร้อมด้วยปืนใหญ่น้อย
ยกออกจากอุบลไปสมทบกองทัพพระประชา

วันที่ ๓๔ กรกฎาคม ฝรั่งเคียดยกกองทัพยิงระดมค่ายทางสาม
แต่ค่ายอื่น ๆ จนถึงวันที่ ๒๐ กรกฎาคม ฝ่ายสยามก็ได้ยิงโต้ตอบต่อสู้
เปนสามารถ ต่างล้มตายบ้วยเจ็บด้วยกันทั้งสองฝ่าย แต่ฝ่ายสยาม
รักษาค่ายทางสามไว้ไม่ได้

วันที่ ๒๕ กรกฎาคม พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร
โปรดให้นายพันโทพระศรีณรงค์วิไชย (นิต) เป็นแม่ทัพ พร้อมด้วย
นายพันตรีหลวงอรรคสรกิจ (อิม) ๓ นายร้อยเอกขุนผลกาญจน์ ๓
นายร้อยเอกนายแย้ม ๓ นายร้อยเอกนายจิว ๓ นายร้อยเอกนายสวาดี ๓
นายร้อยเอกสาย ๓ นายร้อยเอกจิตร ๓ นายร้อยโทขุนสุรินทร์บริบาล
(กิง) ๓ นายร้อยโทอ่ำ ๓ นายร้อยโทปัด ๓ นายร้อยโทกดิน ๓
นายร้อยโทพุกใหญ่ ๓ นายร้อยโทแขก ๓ นายร้อยตรีอยู่ ๓ แตนนายสิบ
พลทหาร ๔๘๐

กับให้นายร้อยเอกหม่อมราชวงศ์วิง ๓ นายร้อยตรีช่วงเล็ก ๓
นายร้อยตรีพิน ๓ ซึ่งอยู่ในบังคับกองทัพนายพลจัตวา พระพิเรนทรเทพ

(ตาย) แม่ทัพ อินโตด้วงนำมาถึงเมืองอุบลก่อนนั้น คุมทหารกรุงเทพฯ ๒๐๐ คน แด่พดทหารหัวเมือง ๔๘๐ คน รวม ๖๘๐ คน พร้อมด้วย อาวุธยุทโธปกรณ์ยกออกจากอุบลไปช่วยพระประธานเมืองดีทันตร

วันที่ ๒๘ กรกฎาคม พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร โปรดให้นายร้อยเอกเวาชิง ๑ นายร้อยตรีดีไม่ ๑ นายร้อยตรีตาต ๑ ว่าที่นายร้อยตรีโต ๑ ว่าที่นายร้อยตรีช้อย ๑ คุมพดทหารรวม ๒๒๐ คน พร้อมด้วยลำตราอาวุธยกออกจากอุบล เพิ่มเติมไปณเมืองดีทันตร

วันที่ ๘ สิงหาคม นายรองชิตซึ่งกลับมากองกรุงเทพฯ เมื่อ เมษายน ๑๑๒ นั้น ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งให้เป็นจมนครบริรักษ์ ได้คุมปืนใหญ่ทองเหลืองปากบางเข้าเวศเซอร์ ๒ กระบอก ไปตั้งเมืองอุบลวณ

วันที่ ๒๒ สิงหาคม นายพดจัตวา พระพิเรนทรเทพ (ตาย) แม่ทัพ พร้อมด้วยนายพัน นายร้อย นายสิบ พดทหาร แด่พนักงาน คนใช้ ไปตั้งเมืองอุบล

ในเดือนนี้ฝ่ายรัฐบาลฝรั่งเศส แด่สยามได้ไปถูกษาคกดงกันเด็ก การสงคราม แด่ฝ่ายสยามได้เรียกให้กองทัพทุก ๆ กองกลับ แด่ได้ ตกดงสัญญากันเมื่อวันที่ ๓ ตุลาคม ๑๑๒

(เหตุตามรายวัน) พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร มีบอกกราบบังคมทูลพระกรุณา ขอราชวงษ์ ดีทันตร แด่ท้าวดีทิดสาร เมืองมุดปาโมกซ์ ซึ่งคุมช้างเผือกดงมาณกรุงเทพฯ เป็นผู้ว่าราชการ เมืองดีทันตร แด่เมืองมุดปาโมกซ์

วันที่ ๕ เมษายน ๑๑๒ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานสัญญาบัตรให้ราชวงศ์เมืองสทนต์ เป็นพระอภัยราชวงศ์ ผู้ว่าราชการเมืองสทนต์ พระราชทานครอบครัวเงินก่ดบับถมดำเครื่องในพร้อมดำรับ ๑ ตุ๊กประคำร้อยแปดเม็ดสาย ๑ ผ้าม่วงเงินผืน ๑ แพรขาวห่มเพดาะ ๑ แพรดำทับทิมติดขดืบ ๑ แดพระราชทานสัญญาบัตรให้ท้าวสิทธิสาร เป็นพระวงศ์สุรเดช ผู้ว่าราชการเมืองมุดปาโมกข์ ชั้นเมืองสทนต์ พระราชทานเครื่องยศตามบันดาคักติ

วันที่ ๒๓ เมษายน พระยาราชนัดดา (ทัด) ได้รับพระราชทานสัญญาบัตร เดือนเป็นพระยาศรีสิงหนเทพ แดได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ทุกิตยจุลจอมเกล้า แดพานทองคำเครื่องพร้อม ๑ คนโททองคำ ๑

วันที่ ๓๐ พฤษภาคม พระศรีพิทักษ์ (หว่าง) ได้รับพระราชทานสัญญาบัตร เป็นพระราชวรินทร์

วันที่ ๑ มิถุนายน นายสุจินดา (เดือน) ได้รับพระราชทานสัญญาบัตร เดือนเป็นพระณรงค์วิศิต

วันที่ ๒ มิถุนายน กรมหลวงพิชิตปรีชากร โปรดให้พระดิทธิศักดิ์สมุทเขต (บุษย์) เป็นข้าหลวงบังคับเมืองมหาสารคาม เมืองร้อยเอ็ด เมืองสุวรรณภูมิ ตั้งอยู่ณเมืองมหาสารคาม

ให้หลวงดิทธิเดชสมุทพันธ์ (ด้อม) เป็นข้าหลวงบังคับเมืองกมลาไสย เมืองกาฬสินธุ์ เมืองภูถ่านช้าง ตั้งอยู่ณเมืองกาฬสินธุ์

ให้พระสุจริตรัฐการี (ท่ามา) กรมการเมืองอุบต ไปเปน
ข้าหลวงประจำเมืองร้อยเอ็ด

ให้พระคุษฎีคุณกิจ (ด่ง) ข้าหลวงเมืองสุวรรณภูมิ ไปช่วย
พระสิทธิศักดิ์ อยู่ณเมืองมหาสารคาม ถอนนายร้อยตรีพรหม ข้าหลวง
เมืองมหาสารคาม มาอยู่เมืองสุวรรณภูมิ

วันที่ ๑๕ มิถุนายน พระเจ้าอนงยาเชอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร
ได้โปรดให้นายร้อยตรีพั้ง กับพลทหาร ๑๒ คน คุ่มกับตันโทเรว
นายค้ำดำม แดททหารญวน ๓ คน ออกจากอุบต มาตั้งกรุงเทพฯ แดได้
ทรงจ่ายเงิน ๓๒๕ บาท ๕๐ อัฐ ให้เปนเงินเดือนแก่กับตันโทเรว แดค้ำดำม
แดททหารญวนด้วย พวกนี้ปล่อยที่ชายแดน ไม่ได้ตั้งเข้ามาถึงกรุงเทพฯ

ในระหว่างเดือนนี้ พระยาภักดีศรีสิทธิสงคราม ผู้ว่าราชการ
เมืองธรวาบริวัตได้อพยพครอบครัวหนีไปอยู่ณคอนสาย

มีศเคอรวัดเดียม ซึ่งกรมไปรษณีย์ได้ให้ไปจัดตั้งการไปรษณีย์
มณฑลลาวกาบ ได้ไปเปิดการส่งไปรษณีย์ณเมืองอุบตในเดือนนี้

วันที่ ๒ กรกฎาคม พระเจ้าอนงยาเชอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร
ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ช้างเผือกสยามชั้นที่ ๒ จตุรรา
ภรณ์ ๓ แดเหรียญคุษฎีมาดา ๓ พระภักดีณรงค์ (ดิน) แดพระ
ราชวรินทร์ (หว่าง) ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์มงกุฎ
สยามชั้นที่ ๕ ภัทราภรณ์

วันที่ ๒๒ กรกฎาคม พระภักดีณรงค์ (สิน) ได้รับพระราชทาน
 สัญญาบัตร เป็นพระยาภักดีณรงค์ พระประชาศักดิ์กิจ (เข้ม) เป็น
 พระยาประชาภิจักรจักร

วันที่ ๒๔ กรกฎาคม พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรี
 ชากร โปรดให้นายร้อยตรีเกิด ไปเป็นข้าหลวงช่วยหลวงชนสาร
 สุกษารักษ์ (หว่าง) ณเมืองสุรินทร์

วันที่ ๒๖ กรกฎาคม โปรดให้เจ้าการประกอบกิจ ไปเป็น
 ข้าหลวงช่วยหลวงสิทธิเดชสมุทพันธ์ (ด้อม) อยู่ที่เมืองกาฬสินธุ์

วันที่ ๗ สิงหาคม โปรดให้พระยาศรีสิงหเทพ (ทัด) ออก
 จากอุปต นำข้าราชการไปทูลพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสรวรพลีสิทธิ
 ประสงค์ ณเมืองนครราชสีมา แต่โปรดให้หลวงชนะผลพิทักษ์ (ติศ) ๑
 ขุนชาวยุทธฤทธิ (ชม) ๑ ข้าหลวงนครราชสีมามารับราชการมณฑล
 ดาวกาว

วันที่ ๑๕ สิงหาคม โปรดให้นายเพิ่มพนักงานแผนที่ ไปตรวจ
 ทำแผนที่ตั้งแต่เมืองชาณุมาณมณฑล ไปโขงเจียง ปากมุด แต่ตามต้น
 เขานันทัด จนถึงช่องโพนแขวงเมืองขุขันธ์

วันที่ ๓ กันยายน นายร้อยโทพุ่มได้รับพระราชทานสัญญาบัตร
 เป็นนายร้อยเอก ขุนโหมหัทธจันทร์ นายร้อยตรีธมยา เป็นนายร้อยเอก
 ขุนอชัญญทศกรรรม

วันที่ ๑๕ ตุลาคม นายร้อยตรีเชิด เป็นตมชีวหาสดมภ์
 ถึงแก่กรรม

หลวงจักรพาฬภูมิพิณิจ (ใหญ่) พนักงานแผนที่มณฑลตาก
กลาง มารับราชการมณฑลตาก

วันที่ ๒๔ ตุลาคม พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร
โปรดให้พระณรงค์วิจิต (เดือน) เป็นข้าหลวงตรวจจัดการเมือง
กาฬสินธุ์ กมตาไครย ภูถ้ำช้าง เมืองร้อยเอ็ด เมืองสุวรรณภูมิ
เมืองมหาสารคาม

แต่ให้หลวงชนะเลิศพิทักษ์ (ดิศ) ขุนชาญรณฤทธิ (ชม)
เป็นข้าหลวงบังคับเมืองกาฬสินธุ์ เมืองกมตาไครย เมืองภูถ้ำช้าง
ตั้งอยู่เมืองกาฬสินธุ์ พร้อมด้วยเจ้าการประกอบกิจ หมื่นวิจิตเสนา
ถอนหลวงสิทธิเดชสมุทรพันธ์ (ด้อม) ไปเป็นข้าหลวงอยู่เมืองสุรินทร์

วันที่ ๔ พฤศจิกายน โปรดให้ขุนอาสาสงคราม (สวน) ไป
เป็นข้าหลวงช่วยนายร้อยตรีพรหมอยู่เมืองสุวรรณภูมิ

วันที่ ๖ พฤศจิกายน พระชาติสุเรนทร์ ๓ จมื่นอินทรเสนา ๓
จำแนกประจัญผดาม ๓ ออกจากอุปถัมภ์กรุงเทพ ฯ

วันที่ ๓๓ พฤศจิกายน มองซิเออซิมอง มองซิเออดูเว มอง
ซิเออดูเย นำเรือกลไฟจักรท้าย ๒ ลำ ฐู ชื่อมาซี ปากกว้าง ๖ ศอกเศษ
ยาว ๓๓ วาเศษ กินน้ำลึกศอกเศษดำหนึ่ง แดเรือกลไฟชื่อฮำรอง ปาก
กว้างวาเศษ ยาว ๘ วาดำหนึ่ง มาที่บ้านด่านปากมุด แดเรือชื่อมาซีมา
เที่ยวที่แก่งตะนะตำนามุดแล้วกลับ

วันที่ ๓๘ พฤศจิกายน เจ้าฤทธิพิไชย ออกจากอุปถัมภ์กรุงเทพ ฯ

ในเดือนนี้ นายฉัตรซึ่งกรมโทรเลขให้ออกไปจัดการโทรเลขได้ ไป
ถึงเมืองอบต

วันที่ ๒ ธันวาคม มองซีเออซิมอง มองซีเออดูเว นำเรือกลไฟ
มาชี้ แลฮำรอง ไปแหวะที่นครจำปาศักดิ์ ขึ้นหาขุนวิเศษสดหาร (ต่อ)
ภายหลังเป็นหลวงพดดาไกรย ข้าหลวง แจ้งว่าจะมาเยี่ยมเจ้านครจำ
ปาศักดิ์ ครั้นรุ่งขึ้นวันหลัง มองซีเออซิมอง แลมองซีเออดูเว ได้ไป
หาเจ้ายุติธรรมธร เจ้านครจำปาศักดิ์ พุดจาโดยอ่อนหวานต่างๆ แลว่า
รัฐบาลฝรั่งเศสจะยอมให้เจ้านครจำปาศักดิ์ มีอำนาจบังคับบัญชาตลอด
ถึงฝั่งโขงตะวันออก เจ้านครจำปาศักดิ์ตอบว่า ฝั่งโขงตะวันออก ตกเป็น
ของฝรั่งเศส ส่วนเจ้านครจำปาศักดิ์เป็นข้าสยาม จะยอมรับบังคับมิได้
แลมองซีเออซิมอง มองซีเออดูเว ก็ถากถาบไป

วันที่ ๓ ธันวาคม พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร
โปรดให้หลวงภักดีนุสิต เป็นพระสุนทรบริรักษ์ ว่าที่ผู้ช่วยเมืองสุรินทร์
แลให้ขุนจงราชกิจ ไปเป็นข้าหลวงเมืองร้อยเอ็ด

วันนี้ พระไชยณรงค์ภักดี (จัน) ปลัด ผู้รักษาเมืองสุรินทร์
เป็นไข้พิศม์ถึงแก่กรรม

วันที่ ๔ ธันวาคม พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสรวรพัตติ
ประสงค์ ข้าหลวงใหญ่มณฑลลาวกลาง ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
ให้ไปเป็นข้าหลวงต่างประเทศองค์มณฑลลาวขาว เปดียนพระเจ้าน้องยาเธอ
กรมหลวงพิชิตปรีชากรนั้น พร้อมด้วยพระอนุรักษ์ โยธา (นุช) ๓
หลวงจตุรงค์ โยธา ๓ หลวงพิไชยชำนาญ ๓ หม่อมราชวงศ์ปฐมเดชา

นุการ ๓ ขุนवेशวิไลฐู (นิ่ม) แพทย์ ๓ ขุนพิไชยชาญยุทธ ๓ นายร้อย
โทสอน ทำการพดเรือ ๓ นายเดือนมหาดเล็ก ๓ นายร้อยเอก หม่อม
ราชวงศ์ราย ๓ นายร้อยโทพดัด ๓ ไปถึงเมืองอุบต

วันที่ ๓๐ ธันวาคม พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร
ได้ให้ประชุมข้าราชการ ฝ่ายทหารพดเรือ ฟังกระแสตราพระราชดำ
สั่งโปรดเกล้า ฯ ให้มอบหน้าที่ราชการมณฑลลาวท้าว ถวายพระเจ้า
น้องยาเธอ กรมหมื่นสรสวัสดิทิธิประสงค์ แต่ได้ทรงมอบหน้าที่ราชการ
ถวายกรมหมื่นสรสวัสดิทิธิประสงค์ ในวันนั้น

วันที่ ๓๑ ธันวาคม พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร
เสด็จออกจากเมืองอุบต พร้อมด้วยพระราชวรินทร์ (หว่าง) ๓ จมื่น
ศักดิ์บริบาล ๓ นายร้อยเอกหลวงพิทักษ์วรินทร์ (กอน) ๓ นายร้อยเอก
ขุนโหมหักบัวจัน (พุ่ม) ๓ นายร้อยเอกขุนอชัญยุทธกรรม (ถมยา) ๓
นายร้อยตรีโชติ ๓ นายร้อยตรีคล้าย ๓ นายร้อยตรีผล ๓ กัดับ
กรุงเทพฯ ฯ โดยทางช่องตะโก แดมณฑลปราจีน

วันที่ ๓๑ ธันวาคม นายร้อยเอกเราชิง ๓ หลวงจตุรงค์ โยธา ๓
หลวงพิไชยชำนาญ ๓ จ่าตรีวิจิตร ๓ นายเดือนมหาดเล็ก ๓ ออกจาก
อุบตกลับกรุงเทพฯ ฯ

วันที่ ๓๐ ธันวาคม พระณรงค์วิจิตร (เต๋อ) ออกจากอุบต
กลับกรุงเทพฯ ฯ

อนึ่ง เมื่อพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร เสด็จ
กลับกรุงเทพฯ ฯ ถึงบ้านเพ็ชราม แขวงเมืองสุรินทร์นั้น ได้โปรดให้

พระพิไชยนครบรมวุฒิ (จรัญ) ยกบัตรเมืองสุรินทร์ เป็นผู้รักษา
เมืองสุรินทร์

วันที่ ๑๑ มกราคม เป็นวันแรกที่สายโทรเลขเมืองอุบล แด
ระหว่างชุมชน ใช้การกันได้จนตลอดถึงกรุงเทพ ฯ

วันที่ ๒๒ มกราคม พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสรวรพัตติ
ประสงค์ ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ประถมาภรณ์มงกุฎไทย ๑
แต่ช้างเผือกสยามชั้นที่ ๑ มหาवारภรณ์ ๑

พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นสรวรพัตติประสงค์ โปรดให้
นายร้อยโทสอนไปเป็นข้าหลวงอยู่เมืองยโสธร แดให้อุปฮาดรับราชการ
ตำแหน่งผู้รักษาเมือง ให้ราชบุตรรับราชการตำแหน่งอุปฮาด ให้
หลวงศรีวรราชผู้ช่วยพิเศษ รับราชการตำแหน่งราชบุตรเมืองยโสธร

ในบั้น ชนเทพคชกิริณีหมอ นายเอาระควาญ บ้านดงมันเมือง
สุวรรณภูมิ คตองได้ช้างพังดำคัญสูง ๓ ศอก ๖ นิ้ว ช้าง ๑ ได้ โปรด
ให้ส่งมาเดียงรักษาไว้ณเมืองอุบล เพื่อได้ส่งกรุงเทพ ฯ คตองไป ช้างนี้
เป็นช้างเผือกโตส่งมาถึงเมืองนครราชสีมาแล้ว เอาชนรถไฟมากรุงเทพ ฯ
ต้มโภชโรงใน ชนรวางเป็นพระศรีเสวตรวรรณิภา

